

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**ÇİVİ YAZILI KAYNAKLARA GÖRE MÖ. 14-12. YÜZYILLAR
ARASINDA SURİYE’NİN TARİHİ COĞRAFYASI**

Doktora Tezi

Cansu ALTUN YILDIRIM

Ankara- 2025

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**ÇİVİ YAZILI KAYNAKLARA GÖRE MÖ. 14-12. YÜZYILLAR
ARASINDA SURİYE'NİN TARİHİ COĞRAFYASI**

Doktora Tezi

Cansu ALTUN YILDIRIM

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Turgut YİĞİT

Ankara- 2025

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**ÇİVİ YAZILI KAYNAKLARA GÖRE MÖ. 14-12. YÜZYILLAR
ARASINDA SÜRİYE'NİN TARİHİ COĞRAFYASI**

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Turgut YİĞİT

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1- Prof. Dr. Turgut YİĞİT**
- 2- Prof. Dr. Hakan EROL**
- 3- Prof. Dr. İlknur TAŞ**
- 4- Doç. Dr. Sultan Deniz KÜÇÜKER**
- 5- Doç. Dr. Serkan ERDOĞAN**

Tez Savunması Tarihi

26.12.2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Prof. Dr. Turgut YİĞİT danışmanlığında hazırladığım “**Çivi Yazılı Kaynaklara Göre MÖ. 14-12. Yüzyıllar Arasında Suriye'nin Tarihi Coğrafyası (Ankara 2025)**” adlı doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

22.01.2025

Cansu ALTUN YILDIRIM

ÖNSÖZ

Öncelikle, tarihi coğrafya çalışması ve özellikle Suriye bölgesi çok geniş bir konuyu oluşturacağından bu çalışma, Hititlerin Suriye'yi ele geçirdiği MÖ. 14. yüzyıl ve imparatorluğun son bulunduğu MÖ. 12. yüzyıl ile sınırlandırılmıştır. Bu döneme ilişkin özellikle Suriye'deki yerleşimlerden çok sayıda çivi yazılı belge ele geçirilmiştir. Bu belgelerde görülen yerleşimler ve hatta Suriye krallıklarının sınırları dahi çoğu zaman bilinmeyen bir konudur. Bununla birlikte, birçok eski yerleşimin konumu hakkında tartışmalar devam etmektedir. Bu tez çalışması ile söz konusu krallıklar ve yerleşimlerin konumlandırılması tartışmalarına birtakım katkılar sağlamaktır. Ayrıca, ülkemizde tarihi coğrafya çalışmaları yapılmakla birlikte, Kuzey Suriye'nin tarihi coğrafyası genellikle ihmal edilen bir konudur; bu sebeple, tezimiz Türkiye'deki literatür için temel bir çalışma olarak ele alınmıştır.

Suriye'deki bazı yerleşimlerin adları, inanması güç olacak fakat eskiçağlardan beri kullanılmaktadır. Fakat tüm bunlara ve bulunan birçok belgeye rağmen, Suriye'deki yerleşimlerin konumlarına dair bilgi veren ana kaynaklar oldukça sınırlıdır. Bundan dolayı, kullandığımız kaynaklar, sadece Hitit İmparatorluk dönemiyle sınırlı kalmamış, bölge ve yerleşimlerin konumları hakkında bilgi sunan, örneğin Geç Asur Dönemi kaynakları gibi, belgelerden de faydalanılmıştır. Bu konuda en önemli kaynağımız, bölgedeki yerleşimlerin listesini sunan RGTC dizini olmuştur. Bu dizinin özellikle RGTC 12/ 2 serisi, Suriye'deki çeşitli höyüklerde bulunan çivi yazılı belgelerden elde edilen yerlerin listesini içermektedir.

Söz konusu tez çalışmamız sırasında her türlü desteğini esirgemeyen arkadaşlarım ve değerli hocalarıma teşekkürlerimi bir borç bilirim ve bu kısımda anmak isterim. Öncelikle çok değerli danışmanın Prof. Dr. Turgut Yiğit'e çalışmadaki rehberliği, kıymetli yönlendirmeleri ve sabrı için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmam süresinde, fikirleriyle desteklerini gösteren, moral verip önerilerini eksik etmeyen Prof. Dr. Süleyman Özkan, Prof. Dr. Hakan Erol, Doç. Dr. Özlem Sir Gavaz ve

ismini saymadığım tüm hocalarıma çok teşekkür ederim. Ayrıca, öğrenci değişim programı sayesinde tanışma fırsatı bulduğum Prof. Dr. Enrique Jiménez ve Prof Dr. Jared L. Miller’a verdikleri aydınlatıcı tavsiyeler ve LMU bünyesinde bulunan kaynaklardan faydalanmam konusunda gösterdikleri özverili yardımlarından dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Yakınçağ Tarihi doktora öğrencisi arkadaşım Özkan Kıvanç, Eskiçağ doktora öğrencisi Şafak Beldan, Tarih doktora öğrencisi Özge Zöngür’e, ufkumu açan sorular sorup çalışmam hakkında beni dinledikleri ve destekleri için çok teşekkür ederim.

Son olarak, maddi ve manevi desteklerini her zaman hissettiğim aileme, özellikle her zaman yanımda olduğu için annem Türkan Altun ve sevgili eşim Miraç Hüseyin Yıldırım’a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Cansu ALTUN YILDIRIM

Ankara- 2025

İÇİNDEKİLER

Önsöz	i
İçindekiler	iii
Giriş	1
BÖLÜM I: TARİHİ COĞRAFYA İÇİN YAZILI KAYNAKLAR.....	5
I.1. Suriye’den Bahseden MÖ. 14. Yüzyıl Öncesine Ait Çivi Yazılı Belgeler	5
I.2. Kuzey Suriye’den Bahseden Belgeler.....	6
BÖLÜM II: HİTİT DÖNEMİNDE KUZEY SURİYE’NİN POLİTİK GELİŞMELERİ	12
BÖLÜM III: MÖ. II. BİNYILDA SURİYE’NİN TARİHİ COĞRAFYASI	40
III.1. GENEL HATLARIYLA HİTİT COĞRAFYASI	40
III.2. AMURRULAR VE AMURRU DEVLETİ	46
III.2.1. Amurru Coğrafyası	54
III.2.2. Amurru Şehri ve Şumur	54
III.2.3. Irkata	56
III.2.4. Ullaza	59
III.2.5. Tunip	59
III.2.5.1. Tunip Antlaşmasında (KUB 3.16) Geçen Yerleşimler	64
III.3. AŞTATA ÜLKESİ VE ŞEHİRLERİ	68
III.3.1. Ahuna	82
III.3.2. Ekalte	84
III.3.3. Terka	87
III.3.4. Tell Fray	91
III.4. KARKAMIŞ	93
III.4.1. Karkamış’a Bağlı Yerleşimler	114
III.4.1.1. Mazuvati	114
III.4.1.2. Murmurik	118
III.4.1.3. Şipri	119
III.4.1.4. Şurun	119
III.5. KATNA	121
III.5.1. Katna Belgelerinde Geçen Yerler	132

III.6. MUKİŞ, NUHAŞŞE VE NİYA COĞRAFYASI	136
III.6.1. MUKİŞ	137
III.6.1.1. Mukiş Limanı: al-Mina	141
III.6.1.2. Mukiş Kontrolündeki Kasaba: Tell Afis	142
III.6.1.3. Ariyanta/ Ariante	143
III.6.2. NUHAŞŞE	144
III.6.2.1. Arahtu/ Arah(a)ti	153
III.6.2.2. Ukalzat	154
III.6.3. NİYA VE NİYA ŞEHİRİ	155
III.7. UGARİT KRALLIĞI	158
III.7.1. Ugarit Liman Şehirleri	169
III.7.1.1. Atallig	169
III.7.1.2. Gibala	170
III.7.1.3. Ma'hadu	173
III.7.1.4. Rā'Şu ve Ras İbn Hani Höyüğü	176
III.7.1.5. Sinara	179
III.7.1.6. Şuksi	181
III.7.2. Ugarit Sınır Yerleşimleri	182
III.8. UŞNATU VE SİYANNU KRALLIĞI	199
III.8.1. UŞnatu ve Siyannu Krallığı'na Bağlı Yerleşimler	204
Hakkında Bilgi Bulunmayan Yerleşimler	210
SONUÇ	216
KISALTMALAR	220
BİBLİYOGRAFYA	222
HARİTALAR.....	238
ÖZET.....	243
ABSTRACT	249

GİRİŞ

İmparatorluk Dönemi'nde Hititlerin, dış politikada oldukça etkin bir konuma sahip olduğu bilinmektedir. Askeri gücünü etkin bir şekilde kullanarak ve bu gücün sağladığı siyasi ilişkiler aracılığıyla Hititler, en nihayetinde Suriye'ye kalıcı olarak hâkim olmayı başarmışlardır. Kuzey Suriye'nin gelişmiş ticaret yolları ve limanları, Hitit Devleti'nin ekonomisine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Bu sebeple, büyük devletlerin adeta iştahını kabartan Suriye'yi kaybetmek istemeyen Hitit Devleti, Mısır ve Asur gibi dönemin kuvvetli devletleriyle arasını her zaman iyi tutmaya özen göstermiştir.

Suriye, Anadolu'yu, Mezopotamya'yı ve Mısır'ı birbirine bağlayan bir kavşak niteliğindedir. Ayrıca Akdeniz'in doğu sahillerine sahip olması, kıyı kentlerinde önemli liman kentlerinin kurulmasını sağlamıştır. Bugünkü Ensariye Sıradağları (Suriye Alevi nüfusunun yoğun yaşandığı bir yer olduğundan Nusayriye ve Alevi Dağı da denilir), düz Suriye kıyıları ile iç kesimlerini birbirinden ayırmaktadır. Bu dağ zinciri, doğal olarak Suriye iklimini de etkilemektedir. Bölgenin en önemli su kaynağı Asi Nehri olup, nehir pek çok koldan beslenmektedir. Asi Nehri, Gab Ovası'nda büyük bir bataklık oluşturmuş ve bölge balıkçılığın da yapıldığı verimli bir araziye sahip olmuştur. Bugün pek çok ülkenin sınırları dahilinde bulunan Büyük Suriye Çölü ise, verimliliğin olmadığı kısmı oluşturmaktadır. Muhtemelen bu bölgelerde göçebe bedeviler yaşamaktaydı. Bu Coğrafi özellikler, Suriye'nin iklimini, kültürünü, yaşam şeklini ve demografisi etkileyen önemli faktörlerdir.

Suriye bölgesi, Amurru denilen Batı Sami toplulukların, göçebe halkıların, sonradan gelen Hurrilerin vs yaşadığı karışık bir nüfusa sahiptir. Hitit öncesi Kuzey Suriye bölgesinde Yamhad Krallığı hâkim durumdaydı, Katna Krallığı da güneyde güçlü bir krallık olarak varlığını sürdürmekteydi. Hitit Devleti henüz kurulduğu dönemlerde Kuzey Suriye bölgesiyle ilgilenmeye başlamışlardır. Yamhad Krallığı'na son verdikten sonra Hitit kralları, bölgeyi geçici olarak kontrol altına almayı başarmışlar, fakat iç sorunlarıyla uğraşmak zorunda

kaldıkları karışıklık döneminde bölgeyle bu anlamdaki bağlarını koparmışlardır. Hitit kralı I. Šuppiluliuma dönemi öncesinde I. Tuthaliya zamanında bölgeye birkaç sefer düzenlendiği bilinmekle birlikte kalıcı bir hakimiyet sağlanamamıştır. Yamhad'dan sonra bölgenin siyasi coğrafyasında değişimler meydana gelmiştir. Yamhad'tan kalan topraklarda Nuhašše, Mukiš, Niya, belki Tunip gibi krallıklar ortaya çıkmıştır. Mısır firavunları da bölgeyle ilgilenmişler ve yaptıkları seferlerle bölgeyi zaman zaman kendilerine bağlamışlardır. Mitanni Devleti'nin kurulmasıyla birlikte, Kuzey Suriye'de Hurri etkisi yayılmaya devam etmiştir. Bölgedeki krallıklar, Mitanni, Mısır ve Hitit üçgeninde sıkıştırılmış ve nihayet Hitit Devleti'nin himayesine girmişlerdir.

Hititlerin Suriye'yi kontrol altına aldığı, MÖ. 14.- 12. yüzyıllar arasındaki dönemde, bölgenin coğrafyasına ve özellikle daha küçük yerleşim birimlerine ilişkin bir çalışmanın eksikliği bulunmaktaydı. Bu çalışmanın temel amacı, çivi yazılı belgeler, diğer arkeolojik verilerin ve uzmanların bazı değerlendirmeleri ışığında analizler yaparak bu eksikliği gidermektedir. Politik gelişmelerin bölgenin siyasi coğrafyasını derinden etkilediği bir dönemin konu alındığı tez çalışmamızda, bazı coğrafi adlara ve konumlarıyla ilgili tespitlere yer verilmektedir. Bu çalışmanın ana kaynağı, çivi yazılı belgeler olup, bunlarda geçen yer adları incelenmiştir. Arkeolojik çalışmalar ve ele geçirilen veriler, bir diğer önemli kaynağı oluşturmaktadır. Tüm bunlara rağmen yerleşimlerin konumlandırmasını yapmak oldukça zor bir çalışma olmakla birlikte, zengin çivi yazılı belgeler ve özellikle bazı Suriye yer adlarının günümüze kadar değişmeden ya da çok küçük değişimlerle günümüze kadar gelmesi, çalışmanın zorluğunu hafifletmektedir. Ayrıca eski yerleşimlerin tespitleri yapılırken, yazılı belgelerde verilen bilgilerin günümüz Suriye coğrafyasıyla uyumlu olmasına dikkat edilmesi oldukça önem arz etmektedir. Bununla birlikte, bölgedeki arkeolojik sit alanlarının araştırılması yapılmış, çalışmaların yapıldığı höyükler de incelenmiştir. Kimi zaman Tell Afis örneğinde olduğu gibi, eski yerleşim adı bilinmeyen höyüklere de rastlanmaktadır. Böyle bir

durumda ve yazılı belgelerin henüz gelmediği koşullarda, höyüğün hangi krallık bölgesinde bulunduğu, büyük bir kente sahip olup olmadığı ve diğer yerlerden gelen çivi yazılı belgelerde verilen bilgilerin burayla uyumluluğu değerlendirilmektedir.

Çalışmanın ana kaynağını RGTC 12/2 (*Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes, Die Orts- und Gewässernamen der Texte aus Syrien im 2. Jt.v.Chr.*) adlı çalışma ve buradaki yer adları listesi oluşturmaktadır. Bu yer listelerinin geçtiği çivi yazılı belgeler incelenmiş ve yerleşimlerin bulunduğu bölgeler hakkında ipuçları değerlendirilmiştir. Amarna Dönemi mektuplarından (W.L. Moran, *The Amarna Letters* ve J.A. Knudtzon, *Die el-Amarna Tafeln I-II*), Geç Asur Dönemi krallarının yıllıklarından (RIMA: *The Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Periods I-III*), Ugarit belgelerinden (RSO: *Ras Shamra- Ougarit* serileri, PRU: *Le Palais Royal d'Ugarit* serileri, KTU: *Keilalphabetische Texte aus Ugarit*), Hititlerin yaptığı antlaşmalardan ve Suriye'nin çeşitli yerlerinde (Tell Afis, Tell Çuera, Tell Fray vs.) bulunan belgelerden de faydalanılmış ve metodolojik bir çalışma ortaya konulmuştur. Genellikle, yerleşimlerin doğrudan geçtiği kaynaklara bakılmış ve metin içerisinde verilen bilgiler analiz edilmiştir. Bu doğrultuda, geniş bir bibliyografya araştırılması da yapılmış, Türk Tarih Kurumu ve LMU kütüphanelerinde çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Eserleri tezimizin kaynakça kısmında belirtilen H. Klengel, M.C. Astour, Y. Cohen gibi bölgeyle ilgili tarihi coğrafya çalışması yapan uzmanların değerlendirmeleri, çalışmamıza oldukça yön vermiştir. Tüm bunların çerçevesinde, bu çalışmanın özelinde bir yerleşim listesi oluşturulmuştur. Sadece Hitit dönemi verilerine bağlı kalınmamış, Eski Babil gibi önceki ve Geç Asur gibi sonraki dönemlerin belgeleriyle de karşılaştırmalar yapılmış ve arkeolojik verilerin de göz önünde bulundurulduğu bir konumlandırma çalışması gerçekleştirilmiştir. Varılan sonuçlar ve değerlendirmeler neticesinde tezin sonunda yer verilen haritalar oluşturulmuştur. Sonuç olarak, Hititlerin Suriye'yi kontrol altına aldığı dönemin coğrafyasına dair olan bu tez çalışması, mevcut belgeler ve arkeolojik veriler

ışığında oluşturularak, bu d6nemin Kuzey Suriye coğrafyasını anlamaya y6nelik 6nemli bir adım olmayı hedeflemektedir. Bunun dışında, kronoloji, eskiğağ tarihinin oldukęa problemleri bir konusudur. Bu nedenle, tezimizde genellikle orta kronoloji temelli tarihlendirmelere yer verilmiş, farklı kronolojiler ayrıca belirtilmektedir.

BÖLÜM I:

TARİHİ COĞRAFYA İÇİN YAZILI KAYNAKLAR

I.1. SURİYE'DEN BAHSEDEN MÖ. 14. YÜZYIL ÖNCESİNE AİT ÇİVİ YAZILI BELGELER

Kuzey Suriye bölgesinde bazı coğrafi adlandırmalar, Hitit Dönemi öncesinden başlayarak, hatta bazen Demir Çağı'na kadar uzanan uzun bir süre boyunca kullanılmaya devam etmiştir. Bu nedenle, bölgenin coğrafyasını incelerken yalnızca Hitit Dönemi'ne ait kaynaklarla sınırlı kalmamak, bu dönemden önceki ve sonraki dönemlere ait arşivler de göz önünde bulundurmaya gerekmektedir. Kuzey Suriye coğrafyasını incelerken çeşitli dönemlere ait belgeler arasında karşılaştırmalar yapmak, bölgenin tarihsel sürekliliğini ve değişimi anlamak açısından kritik öneme sahiptir. Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'ne ait Kültepe belgelerinde¹ sınırlı da olsa Kuzey Suriye coğrafyasıyla ilgili yerleşim adlarına yer verilmiştir. Bu döneme ilişkin K. Nashef tarafından kaleme alınan dönemin yer adları kataloğu olan RGTC 4'te başvurulmuştur. Bununla birlikte, Eski Babil Dönemi'ne ait özellikle Mari belgeleri, bölgedeki ticari ilişkilerin yoğunluğu nedeniyle, Kuzey Suriye bölgesiyle ilgili önemli bilgiler içermektedir. Bu doğrultuda, dönemin yer adları ve belgelerinin bulunduğu RGTC 3 ve ARM (*Archive Royal de Mari*) serileri, bölgenin coğrafyasını anlamada başvuru olan önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Ayrıca Kuzey Suriye'deki önemli yerleşimlerden biri olan Ebla kentindeki kaynaklarda geçen yer adları listesinin olduğu RGTC 12/1'den de mümkün olduğunca yararlanılmaya çalışılmıştır. Fakat, Ebla belgelerinde geçen yerler ile araştırma konusu olan Kuzey Suriye yerleşimlerinin adları arasında fazla devamlılık görülemediğinden, bu kaynaklardan elde edilen bilgiler sınırlı kalmıştır.

¹ Bu döneme ait çivi yazılı belgelerin sayısı 25.000'e varmaktadır. Bunların büyük bir kısmı Anadolu Medeniyetler Müze'sinde olup, Kayseri Arkeoloji Müzesi, İstanbul Arkeoloji Müzesi ve dünyanın çeşitli müzelerinde bulunmaktadır.

I.2. KUZEY SURIYE'DEN BAHSEDEDEN BELGELER

Hitit Dönemi'nin Anadolu'daki başlıca arkeolojik ve epigrafik kaynağı, Çorum'da bulunan Boğazköy/ Hattuša'dır. Hattuša, Hitit İmparatorluğu'nun başkenti olarak önemli bir konuma sahip olup, burada yapılan kazılarda yaklaşık 25.000 tablet ortaya çıkarılmıştır. Bu tabletler, Hitit Dönemi'nin siyasi, dini, ekonomik ve sosyal hayatına dair kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Hattuša dışında, Şapinuva/ Ortaköy, Tapigga/ Maşathöyük, Şamuha/ Kayalıpınar, Şarišša/ Kuşaklı kentleri de Hitit dönemine ait çivi yazılı belgeler² veren önemli yerleşimlerdir. Bu kentlerde yapılan kazılarda önemli miktarlarda tablet bulunmuş olup, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde bu tabletler bulunmaya devam etmektedir. Bulunan bu tabletlerin çoğunluğu Hititçe yazılmış olup, Akadca, Sumerce, Hurrice ve Luvice yazılmış kaynaklar da bulunmaktadır. Hitit İmparatorluğu'nun geniş ve çok kültürlü yapısı, bu dil çeşitliliğinin başlıca sebebidir. Bu dönemde uluslararası yazışma dili olarak Akadca kullanılmış olup bu dilde yazılmış tabletler, Hitit arşivinde azımsanmayacak bir yer tutmaktadır. Bununla birlikte, Hititlerden günümüze kalan arşivler, büyük ölçüde kraliyet arşivine ait olup, halkın günlük yaşamına dair bilgiler veren özel arşivlere rastlanmamaktadır. Fakat, Hitit arşivlerinden gelen tabletler, içerik ve konu bakımından büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Öne çıkan belgeler arasında kraliyet ailesine ait mektuplar, antlaşmalar, yıllıklar, resmi yazışmalar, arazi bağış belgeleri, dini metinler ve edebi metinler yer almaktadır. Özellikle antlaşmalar, Hitit İmparatorluğu'nun diğer devletlerle gerçekleştirilen siyasi ilişkileri ortaya çıkarmakta ve bazen coğrafi bilgiler sunmaktadır. Bu zengin içerikli belgeler, kil tabletlerin yanı sıra, tahta malzemelere de kaydedilmiştir. Ancak, tahta tabletlerin kullanımı muhtemelen Hitit yazı kültüründe önemli bir yer tutmuş olmasına rağmen, bu malzemelerin dayanıksızlığı nedeniyle günümüze kadar ulaşamamıştır.

² Alparslan ve Doğan- Alparslan 2015, s.104 ve 105.

I. Hattuřili'nin yıllıkları (CTH 4) ve Telipinu fermanı³ (CTH 19) gibi kaynaklar, Eski Hitit döneminden gelen tarihi coğrafya açısından önemli bir yer tutmaktadır. I. Hattuřili, her yıl çıktığı seferlerde uğradığı kentleri titizlikle kaydetmiştir. Hitit kralı, ele geçirdiği Urşu, İkakala gibi Güneydoğu Anadolu şehirlerinden geçerek Suriye'ye sefere çıkmaktaydı⁴. İmparatorluk dönemine gelindiğinde, I. Šuppiluliuma'nın bölgeye seferler düzenlemesinden sonra ve ardılları döneminde Kuzey Suriye coğrafyası hakkında bilgiler sunan belgelerde de artış görülmektedir. Hititlerin bölgeye hâkim olmasıyla bölgedeki bazı krallar ve diğer saray maiyeti arasındaki mektuplaşmalar, kararnameler ve yapılan antlaşmalar konumuzun önemli kaynaklarıdır. Örneğin I. Šuppiluliuma'nın, Mitanni kralı Šattivaza ile yaptığı antlaşma (CTH 52) ve Ugarit ülkesi kralı II. Niqmaddu ile yaptığı antlaşması⁵ (CTH 46), birçok yer adı ve coğrafi bölgelerden bahseden değerli kaynaklardır. II. Murşili'ye ait Ugarit- Mukiř sınırları hakkındaki kararname⁶ (CTH 64) de bölgenin coğrafyası hakkında bilgi vermektedir. Hitit Dönemi için tarihi coğrafyası konusunda en bilindik ve önemli araştırma çalışmalarından biri, RGTC serisinin 6. kitabı ve ekidir. Bu serideki çalışmalar, yer adlarını sistematik bir şekilde inceleyerek bir liste halinde araştırmacılara sunmaktadır. Bununla birlikte, II. Murşili dönemine ait yıllıklar ve veba duası metinleri, dönemin önemli siyasi gelişmelerini ve az da olsa coğrafyasını yansıtmaktadır. Ayrıca II. Murşili döneminde kayda geçirilen, I. Šuppiluliuma'nın icraatlarını konu alan metinler de dönemin askeri başarılarını, diplomatik ilişkilerini ve Suriye üzerindeki stratejik hamlelerini detaylandırmaktadır. Örnekleri verilen bu tür belgeler, Hititlerin Kuzey Suriye politikasını ve bu bölgedeki hakimiyet stratejilerini öğrenmemize ve anlamamıza olanak tanımaktadır.

³ Hoffmann 1984, s.12-55.

⁴ Yiğit 1995, s.243.

⁵ Beckman 1999, s.34-36; Karauğuz 2018, s.130-131

⁶ Van Soldt 2005, s.52.

Kuzey Suriye bölgesinde Hitit imparatorluk dönemine ait en önemli arşiv belgeleri, Ugarit/ Ras Şamra'dan gelmektedir. Kent, 1928 yılında bir çiftçi tarafından tesadüfen bulunmuş, bu keşfin ardından René Dussaud ve Claude Schaeffer tarafından başlatılan ilk kazı çalışmaları, bölgenin tarihine ışık tutacak önemli veriler sağlamıştır. Ugarit sarayında yapılan kazılar, binlerce yıllık tarihin kapılarını aralamış ve bu çalışmalar sonucunda 1.000'den fazla çivi yazılı tablet ortaya çıkarılmıştır. Bu tabletler, Ugarit'in devlet arşivine dair belgeler olup, devletin idari ve siyasi yapısı hakkında ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Yalnızca devletin resmî belgeleriyle sınırlı kalınmamış ve aynı zamanda yarı resmi diyebileceğimiz, tüccar Urtenu, Yabninu, Raşapabu ve Rapanu'ya⁷ ait özel arşivlere de ulaşılmıştır. Diğer bir deyimle, belgeler hem saray arşivlerinden hem de zengin tüccarların özel mülklerinden çıkarılmıştır. Bu tüccarlara ait arşivlerin bulunmasıyla Ugarit'in ekonomik faaliyetlerine ve ticari ilişkilerine dair önemli bilgiler edinilmektedir. Böylece site alanında bulunan tablet sayısı yaklaşık 1500'e ulaşmış olup, MÖ. 1340- 1180/76 (kısa kronoloji) yılları arasına tarihlenen⁸ bu tabletlerin büyük bir kısmı yerel bir Batı Sami dili olan Ugaritçe yazılmıştır. Ugaritçe, çivi yazısı işaretleri kullanılarak, 30 harften oluşan ve çivi yazısı formunda bir alfabeye yazılmıştır ve bu özelliğiyle Ugarit alfabesi, bir yazı olarak benzersizdir. Bu çivi alfabeli yazı, C. Virolleaud ve H. Bauer tarafından deşifre edilmiştir⁹. Ugarit dilinde yazılanların çoğu hukuk, idari ve ekonomik metinleri içermektedir. Bunun yanı sıra, uluslararası mektuplar, krallıklar arası antlaşmalar veya Hitit krallıkları tarafından verilen hukuki hükümler gibi belgeler, dönemin diplomatik dili olan Akadca yazılmış olup, Hititçe, Hurrice ve Sumerce çivi yazısıyla kaydedilmiş belgeler de arşivlerde yer almaktadır. Mısır hiyeroglifleriyle yazılmış sınırlı sayıda eserin, Anadolu hiyeroglifli ve sınırlı sayıdaki Kıbrıs-

⁷ RGTC 12/ 2, s.xviii- xix.

⁸ Vacek 2020, s.1166.

⁹ Singer 1999, s.603.

Minos dilinde yazılmış metninin gün yüzüne çıkarılması¹⁰, Ugarit'in geniş ticaret ağını ve kültürel etkileşimlerini göstermektedir. Çeşitli konuları içeren bu belgeler, temelde önemli siyasi, idari ve ekonomik bilgilere yer vermektedir. İleride de anlatılacağı üzere Ugarit, Kuzey Suriye'nin büyük bir ticaret merkeziydi. Ve bunun sonucu olarak Ugarit arşivleri uluslararası ticaretle ilgili belgeler konusunda zengin bir kaynağı oluşturmaktadır. Ras Şamra'da bulunan tabletlere ek olarak, Ugarit ticaret metinleri arasında yer alan, Ugarit liman kasabası Ras İbn Hani'den çıkarılan belgeler de bulunmaktadır¹¹.

Uzun yıllar boyunca Fransız arkeologlar tarafından yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkarılan Ugarit belgeleri, tarih ve arkeoloji dünyasında büyük öneme sahip olmuş ve bunların önemli bir kısmı yayımlanmıştır. Belgeler, çeşitli serilerde yayımlanarak araştırmacıların kullanımına sunulmuş olup, temelde PRU (*Le Palais Royal d'Ugarit*), Ugaritica, RSO (*Ras Shamra-Ougarit*), KTU (*Keilalphabetische Texte aus Ugarit*) serilerinde toplanarak bilim dünyasına kazandırılmıştır. Her biri, Ugarit'in siyasi, ekonomik ve kültürel yapısını derinlemesine anlamamıza olanak tanıyan değerli bilgiler içermektedir. Ugarit belgelerinde geçen coğrafi yer adlarının bir listesi RGTC serisinin 12/2 cildinde diğer Kuzey Suriye arşivlerinde geçen yerlerle birlikte verilmiştir.

Orta Fırat Bölgesindeki önemli yerleşimlerden biri olan Emar ve burada bulunan arşivler de Hitit Dönemi'ni aydınlatan bilgileri barındırmaktadır. Hattuşa ya da Ugarit arşivlerine göre daha yeni sayılan Emar arşivleri, 1972-1976 yılları arasında yapılan kazılar sonucu, bugünkü Meskene höyüğünde ortaya çıkarılmıştır. Bu kazılar, J. C. Margueron liderliğinde yürütülmüş ve çalışmaların sonucunda yaklaşık 2 bin tablet ve parçası bulunmuştur¹². Tabletlerin büyük bir kısmı Akadca olup, Hititçe, Hurrice ve Sumerce, yazılmış belgeler de görülmektedir. Resmi kazı çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan

¹⁰ Drower 2006, s.131; Vacek 2020, s.1167.

¹¹ Arnaud 1984, s.16

¹² RGTC 12/2, s.xxii.

tabletlerin çoğu, Daniel Arnaud tarafından yayımlanmış olmakla birlikte, muhtemelen kaçak kazılarla özel koleksiyon veya antika pazarlarına taşınıp, buralarda keşfedilen tabletlerin sayısı da az değildir. Bu durum, Hattuša ya da Ugarit tabletlerinde olduğu gibi, belgelerin toplu olarak korunması ve ulaşılmasında bazı zorlukları beraberinde getirmektedir. Burada bulunan yazılı belgeler, yeni bir yazı sistemiyle yazılmış olup, Suriye- Hitit denilen yazım tarzıyla kaydedilmiştir. Bu durumun benzerini mühürlerde de görmek mümkündür. Anadolu hiyeroglif yazısıyla Suriye tarzı silindir mühür formunun kombine edildiği görülmektedir¹³. Tüm bunlar, Karkamış merkezli Hitit yönetimi ile Emar kentinin birbirine geçmişliğinin önemli birer örnekleridir.

Kuzey Suriye'deki çeşitli küçük yerleşimlerdeki arkeolojik çalışmalar, azımsanmayacak miktarda tabletin ortaya çıkarılmasına katkıda bulunmuştur. Bu tabletler, günümüzdeki kaotik ortama rağmen yapılan bazı çalışmalar ve kaçak kazılarla artmaya devam etmektedir. Söz konusu tabletlerin bazıları, Hitit Dönemi'ne ait olmakta ve Hititlerin bölgedeki faaliyetlerini onaylayan bilgiler sunmaktadır. Yukarıda ifade edilen Hattuša, Ugarit ve Emar gibi büyük arşivler veren yerlerin yanı sıra Tell Munbaka'da olduğu anlaşılan Ekalte gibi merkezlerden de çivi yazılı veriler gelmektedir. Hititlerin bölgeye hâkim olmasından hemen önceye tarihlenen 90 civarında tablet, kurtarma kazılar sırasında Ekalte'den çıkarılmıştır. Bu tabletlerin büyük bir kısmı W. Mayer tarafından yayımlanmıştır (*Tall Munbāqa- Ekalte II: Die Texte*). Katna kentinin konumlandırıldığı Tell Mişrefe'de 100'den fazla tablet ortaya çıkarılmış ve bunların çok az bir kısmı Hititlerin Suriye'yi kalıcı olarak ele geçirdiği döneme tarihlenmektedir. Tell Hadidi'ye yerleştirilmek istenen Azū da potansiyel önemli bir yerleşim olarak görülmekte ve burada 15'ten fazla tablet ve parçası bulunmuştur. Tell Banat'a konumlandırılan Bazi yerleşiminde 2 belge keşfedilmiştir. Yine Orta Fırat Bölgesi'nde yer

¹³ Faist ve Finkbeiner 2002, s.194.

alan Tell el-Qitar ve Tell Fray'dan¹⁴ da Hitit Dönemi coğrafi sınırların tespit edilmesine katkı sağlayan, bazı yazılı malzemeler bulunmuştur. Meskene'nin hemen karşısında bulunan Tell Fray'da 1973 yılında Suriye ve İtalyan ekipler tarafından kazı çalışmalarında, Orta Asur dönemine ait tablet ve III. Hattuşili ve Puduhepa'ya ait hiyeroglifli bir bulla ortaya çıkarılmıştır¹⁵. Bunların dışında, Meskene'nin güneyindeki Tell Faq'ūs'tan bir bulla ve Emarlı bir görevliye ait mühür yüzük bulunmuştur¹⁶. Bu mütevazı sayıdaki tabletler, buralarda yapılacak arkeolojik kazılarla daha çok belgenin ortaya çıkarılacağına işaret etmektedir.

¹⁴ Archi 1980, s.32.

¹⁵ Matthiae 1980, s.38 ve 39; Cohen 2009, s.13.

¹⁶ Cohen 2009, s.13.

BÖLÜM II:

HİTİT DÖNEMİ'NDE KUZHEY SURIYE'NİN POLİTİK GELİŞMELERİ

Tezimizin konusu olan İmparatorluk dönemindeki Kuzey Suriye Coğrafyasından söz etmeden önce konuyu daha iyi anlamak açısından kısaca Kuzey Suriye'nin politik coğrafi yapısı ve sonraki dönemde, Hititlerin Kuzey Suriye politikasından bahsetmek doğru olacaktır. Bazı bilgi eksiklikleri ve kronolojik boşluklar olmakla birlikte, arkeolojik veriler, eldeki belgeler ve özellikle antlaşmalar, bölgedeki politik süreci ortaya çıkarmaktadır. MÖ. 19. yüzyılda Suriye'nin en güçlü devleti, sınırları Suriye'nin Akdeniz kıyılarından muhtemelen Orta Fırat bölgesindeki Emar'a kadar uzanan, bereketli hilal topraklarında hâkimiyet kurmuş, başkenti Halpa olan Yamhad krallığı idi. Amurrulu yöneticileri bulunan Yamhad, kimi uzmanlar tarafından feodal bir yönetim olarak değerlendirilen, vasal krallıklarla çok parçalı bir yapıya sahipti. Fakat I. Hattuşili ve I. Murşili dönemlerinde bölgeyle ilgilenmeye¹⁷ başlayan Hititler, Alalah ve Halpa'yı tahrip ederek, muhtemelen MÖ. 1531 yılında (kısa kronoloji) Yamhad Krallığı'na son vermiştir¹⁸. Hititler için kalıcı olmayan bu seferlerden sonra, Yamhad artık "büyük kral" unvanının kullanılmadığı, Halpa ve Alalah merkezinde daha mütevazı sınırlara çekilmiştir. Hititler kendi iç meseleleriyle uğraştıkları için bölgede devamlı bir güç sağlayamamış fakat bu boşluktan faydalanan Hurri- Mitanni devleti Kuzey Suriye'de etkin bir konuma kavuşmuştur. Yamhad devletinin bakiyeleri olan Mukiş, Niya ve Nuhaşşe krallıkları Mitanni gücünü tanıyarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. II./ III. Tuthaliya döneminde de Halpa üzerindeki Hitit gücü yeniden görülmeye başlamış fakat yine devamı gelmemiştir¹⁹.

¹⁷ Yiğit 2006b, s.99 ve 104.

¹⁸ Astour 1969, s.381 ve 382.

¹⁹ Beckman 1992, s.42.

Yamhad devletinin kraliyet soyundan geldiği düşünölen I. İlim-ilimma, Halpa'daki krallığında idareyi, eski gücünden yoksun da olsa, eline almıştır. Fakat ölkesinde büyük bir isyan patlak vermiş ve bu isyanın şiddeti hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Bu durumun ardından, I. İlim-ilimma'nın ođlu İdrimi kardeşleriyle birlikte, annesi tarafından akrabalarının yaşadığı, Mitanni sınırında, Fırat Nehri kıyısındaki Emar kentine kaçmak zorunda kalmıştır. İdrimi, babasının mirasını devralma arzusuyla Emar'dan ayrılarak Kenan bölgesine geçmiştir. Buradaki Ammniya şehrine gelen İdrimi, soydaşları olan hapiruların arasına katılarak onlarla bir süre yaşama fırsatı bulmuştur. İdrimi'nin ölkesinden ve krallığından ayrı geçirdiği 7 yıllık sürgün hayatından sonra, Hurri- Mitanni Devleti kralı Paratarna'ya²⁰ boyun eğmiş ve yapılan vasallık antlaşmasıyla babasının tahtına oturmaya hak kazanmıştır. İdrimi'ye ait heykel yazıtta²¹, içinde bulunduğu zor durum, yaşadığı olaylar detaylı bir şekilde kaydedilmiştir. İdrimi, Alalah'dan krallığını yaklaşık 30 yıl boyunca idare etmiştir. Yazıtında, Niya, Mukiř, Alalah ve Amae yani Nuhařše ölkelerinde hakimiyet kurduğunu aktarmıştır. Sonraki süreçte Mukiř, Niya ve Nuhařše krallıkları, ortak dűřmana karşı birlikte hareket etme olanağı sağlayan aralarındaki bağı korumuşlar ve Suriye'de bir tür siyasi ve askeri denge unsuru olarak ortaya çıkmışlardır. Özellikle Hititlerin bölgeye yayılmak ve egemenliklerini genişletmek amacıyla düzenledikleri seferlerde, bu üç Suriye krallığı, diğer krallıkları da organize ederek Hitit egemenliğine karşı çıkmışlardır. Fakat, I. şuppiluliuma'nın bölgede yürüttüğu kararlı politikaları, Yamhad'ın ardılları olan krallıkları, tek tek Hitit gücünü kabul etmek zorunda bırakmıştır. Alalah tahtına geçen Niqmepa, ölkesindeki sınır güvenliğini sağlamak amacıyla Tunip kralı İr-Teřup ile bir mutabakat (AT 2)²² yapmıştır. Alalah kralı ölkesinden kaçan suçluların teslimi konusunda Tunip kralı ile antlaşma sağlamıştır. Bu

²⁰ Adalı ve Taş 2014, s.5: İdrimi yazıtında, kral Paratarna için kullanılan Umman-manda kralı ifadesinin, "Hurri ordusunun kralı" yerine alternatif olarak kullanıldığı düşünölmektedir.

²¹ Bülböl 2010, s.20.

²² Wiseman 1953, s.26-31.

antlaşma metni Alalah'ın Tunip üzerinde bir etkisi varmış gibi göstermiş ve buraya bağlı bir yer olarak düşünülmesine sebep olmuştur. Niya'ya oldukça yakın bir konumda olduğu düşünülen Tunip, önce Mısır'ın sonrasında bölgede güçlenen Hititlerin himayesine katılmıştır.

I. Šuppiluliuma dönemiyle birlikte Hititler, Kuzey Suriye'de baskın bir güç olmaya başlamışlardır. Hitit kralının bölgeye bizzat birkaç defa sefer düzenlediği ve ilk hedefinin Mitanni devleti olduğu görülmektedir. I. Šuppiluliuma dönemine kadar bölgedeki varlığını güçlendiren Mitanni Devleti, Hititlerin bölgedeki asıl muhatabı olmuştur. Hititler, Suriye'nin güneyine indikçe, bölgedeki çıkarlarının çatıştığı Mısır ile çarpışma kaçınılmaz bir hale gelmiştir. I. Šuppiluliuma, Kuzey Suriye seferine çıkmadan önce gerek askeri gerekse politik düzen açısından çeşitli alanlarda hazırlıklar yapmış olmalıdır. Yokluğunda bir sorun çıkarmaması için batıdaki Arzava memleketi krallarıyla çeşitli antlaşmalar yapmış ve evlilik yoluyla kendisine sadık kalmalarını sağlamak istemiştir. Bunun yanı sıra, sık sık Hititlerle sorun yaşadığı bilinen Azzi- Hayaša ülkesindeki lider Hukkana ile antlaşmaya (CTH 42) varılmıştır²³. Hukkana ile kız kardeşini evlendiren I. Šuppiluliuma antlaşmalar ve evlilik yoluyla bir yandan huzur ortamı sağlarken, diğer yandan yayılmacı bir politika izlemiştir. Ayrıca I. Šuppiluliuma'nın kendisi de Malnigal²⁴ adlı Babilli bir prensesle evlenerek ülkeler arasında akrabalık ilişkilerini geliştirmiştir. II. Murşili döneminde de *tavananna* (büyük kraliçe) unvanıyla gördüğümüz bu kraliçe, bu dönemde sarayda bazı huzursuzluklara sebep olsa da Hitit- Babil devletleri arasındaki iyi ilişki devam ettirilmiştir. İki devletin birbirine gönderdikleri mektuplar bu iyi ilişkinin en önemli göstergesi olacaktır.

I. Šuppiluliuma ile Mitanni kralı Tušratta birbirlerine düşman krallardı. Tušratta'nın Hitit kralına karşı devamlı düşmanca tavırlarının olduğu ve I. Šuppiluliuma'nın da tepki

²³ Beckman 1999, s.26; Karauğuz 2018, s.120.

²⁴ UG III, s.99; bu kraliçenin Boğazköy'deki mühürlerinin yanı sıra Ugarit'te de bir mührü (RS 17.227) bulunmuştur. Bu mühür baskısından *tavannanna* unvanı taşıdığı ve Babil (Karduniyaş) kralı II. Burnaburiyaş'ın kızı olduğu anlaşılmaktadır.

olarak Fırat'ın batısındaki yerleri yağmalayıp, Niphani Dağı'nı ülkesine sınır yaptığı anlaşılmaktadır. Šattivaza antlaşmasında, Tušratta'nın düşmanca ve küstah tavırlarının devam ettiği görülmektedir. I. Šuppiluliuma, bu duruma kayıtsız kalamamış ve Suriye seferine çıkmaya karar vermiştir. Bu seferden önce, Hitit kralı Suriye'deki Ugarit, Amurru ve Nuhašše gibi Suriye krallarına yanında yer almaları konusunda çağrıda bulunmuştur. Hiçbir Suriye krallığı, ilk başta bu çağrıya olumlu dönüş yapmamıştır. Fakat ilerleyen zamanlarda, Suriye'deki siyasi koşullar, Ugarit ve Amurru'nun Hititlerin vasal krallığı olmayı kabul edeceği şekilde değişecektir. Buna karşılık, Nuhašše tahtında oturan Adad-Nirari, I. Šuppiluliuma'nın teklifini reddetmiştir. Anlaşılan Adad-Nirari, Hititlerin bölgedeki egemenliğine pek sıcak bakmamaktadır. Bir Amarna mektubuna²⁵ göre, I. Šuppiluliuma Adad-Nirari'ye antlaşma ve iş birliği teklif etmiş fakat III. Tutmosis zamanından beri Mısır'a bağlı olduğunu vurgulayan Adad-Nirari, Hitit kralının teklifini reddetmiş ve Hititlere karşı Mısır'dan yardım istemiştir. Fakat Mısır, içinde bulunduğu iç karışıklıktan dolayı Suriye'deki Hitit ilerleyişine bir süre daha tepkisiz kalacaktır. Yine ilerde göreceğimiz üzere, Mısır tarafından kendi kaderlerine terk edilen ve Hitit hakimiyetine karşı olan Suriye krallıkları bir koalisyon kurmak isteyeceklerdir. Bu koalisyonun başını çekenlerden biri de Nuhašše kralı Adad-Nirari olacaktır.

Suriye seferine çıkan I. Šuppiluliuma, ilk önce Fırat Nehri'ni geçerek ikinci kez İšuva ülkesini ele geçirmiştir. Yoluna devam ederek Alši ülkesi ve Kutmar bölgesine ilerleyen I. Šuppiluliuma onlara boyun eğdirmiş²⁶ ve burayı Alši kralı Antaratali'ye hediye etmiştir. Yoluna devam eden Hitit kralı Šuta bölgesini de yağmaladıktan sonra nihayet Mitanni başkenti Vaššukanni'ye girmiştir. Fakat Mitanni kralı Tušratta, Hitit kralının karşısına çıkmamış ve kaçmıştır. Mitanni kralını bulamayan Šuppiluliuma, yönünü değiştirmiş ve Fırat

²⁵ Moran 1992, s.122; EA 51.

²⁶ Beckman 1999, s.43; Karauğuz 2018, s.161.

Nehri'nin batısına geçerek Kuzey Suriye kentlerine ilerlemiştir. Halep ve Mukiş ülkelerini ele geçirdikten sonra, Niya ülkesi kralı Takuva barış yapmak için Mukiş'e Šuppiluliuma'nın yanına gelmiştir. Fakat anlaşılan Takuva'nın yokluğundan faydalanan kardeşi Aki-Tešup, Niya ülkesini Hititlere karşı kışkırtmış ve Arahati ülkesi kralı Akiya ile iş birliği yapmıştır²⁷. Šuppiluliuma, Aki-Tešup ve Akiya'nın üzerine sefere çıkmış ve onları birlikleri ve mallarıyla birlikle ele geçirmiştir.

Kuzey Suriye'deki hedeflerine doğru ilerleyen I. Šuppiluliuma, Katna şehrine boyun eğdirdikten²⁸ sonra bir diğer güzergahı Nuhašše ülkesinin tamamını ele geçirmiş ve tek başına kaçan kral Šarrupši'nin geride bıraktığı ailesini yakalamıştır. Aslında Hitit egemenliğine karşı olan Adad-Nirari yönetiminden sonra iktidara gelen Šarrupši, ilk başta Hitit kralıyla iyi ilişkiler kurmuştur. Bağlı bulunduğu Mitanni ülkesi kralını kızdıran Nuhašše kralı, efendisinin hiddetini üstüne çekmiş ve Mitanni ülkesinin saldırısına maruz kalmıştır²⁹. Bunun üzerine, Šarrupši, Hitit kralı I. Šuppiluliuma'dan yardım talebinde bulunmuş ve Hitit kralı birliklerini Nuhašše'ye yönlendirmiş, kendisi de babası zamanından beri düşman olan İšuva ülkesi üzerine gitmiştir. Kaşhiyara Dağı bölgesine ulaşan I. Šuppiluliuma, burada Alši/e ülkesi kralı Antaratli'nin saldırısıyla karşılaşmıştır³⁰. Antaratli'yi yenip bölgedeki düzeni sağladıktan sonra kendisi de bizzat Nuhašše'ye Šarrupši'nin yardımına koşmuştur. Nuhašše kralı Šarrupši'nin torunu olduğu düşünülen Tette ile yapılan antlaşmadan öğrendiğimiz bu gelişmelerin devamı tablet kırık olduğu için bilinmemektedir. Fakat Mitanni kralı Šattivaza ile yapılan antlaşmadan bir süre sonra Šarrupši'nin Hititlere karşı taraf değiştirdiği anlaşılmaktadır. Böylelikle, bölgeye gelen I. Šuppiluliuma, Nuhašše'yi de ele geçirmiştir. Muhtemelen Ukalzat şehrinde Šarrupši'ye bağlı bir yönetici olan Takip-Šarri'yi Nuhašše'nin

²⁷ Devecchi 2013, s.91.

²⁸ Beckman 1999, s.43; Karauğuz 2018, s.162.

²⁹ CTH 53, Nuhašše- Hitit antlaşması, öy I. 1-11.

³⁰ Beckman 1999, s.55; Karauğuz 2018, s.181.

kralı yaparak³¹, Šarrupši'yi cezalandırmak istemiştir. Fakat, Takip-Šarri'nin taht macerası kısa sürmüş ve yerine Tette atanmıştır. Muhtemelen Šarrupši bu olaydan kısa süre sonra kendi aile üyeleri tarafından katledilmiştir³².

Šuppiluliuma, Nuhašše'den sonra Ap/bina ülkesine gitmiş, pek çok yeri ele geçirmekle birlikte özellikle Kinza/ Kadeš kentine saldırmayı hedeflememiştir. Bu sıralarda Kadeš, Mısır'ın Kuzey Suriye'deki en önemli toprağıydı ve anlaşılan I. Šuppiluliuma henüz Mısır ile ters düşmek istemiyordu. Mısır'ın Hititlerin Kuzey Suriye'deki ilerleyişine tepkisiz kalmasına karşın Amarna'da bulunan mektuplardan görüyoruz ki Mısır firavunu, I. Šuppiluliuma'nın bölgedeki hareketlerinden haberdar edilmekteydi. Suriye'deki tüm gelişmeleri Mısır kralına aktaran kişi Gubla/ Biblos kralı Ribaddi'den başkası değildir³³. Aslında bir tür şikâyet ve memnuniyetsizlik ifadelerini de içeren mektuplarında, Ribaddi Hitit kralının Suriye'deki tüm kentleri almasından, güneyindeki Tyre'deki durumlara, Amurrular Aziru ve babası Abdi-Aširtu'nun yayılmacı politikalarına kadar Suriye'deki tüm olayları Mısır firavununa yetiştirdiğini görmekteyiz.

I. Šuppiluliuma başta Kinza/ Kadeš ülkesine saldırma isteğı duymasa da kral Šutarra'nın oğlu ve birlikleri Hititlere karşı harekete geçmiştir³⁴. Aslında hiç hesapta olmayan bu savaşta Kadeš birlikleri Abzuya şehrine sığınınca, Šuppiluliuma kenti kuşatarak maiyeti ve mülküyle birlikte Šutarra'yı esir almıştır. Tekrar Apina ülkesine dönen Šuppiluliuma, buradaki kral Arivana ile mücadeleye tutuşmuş ve onu da mallarıyla birlikte ele geçirmiştir. Šattivaza ile yaptığı antlaşmadan, Tušratta'nın küstah davranışları sebebiyle Hitit kralının bu seferdeki tüm faaliyetlerini sadece bir yılda gerçekleştirdiğini öğrenmekteyiz. Šuppiluliuma Kuzey Suriye

³¹ Turri 2016, s.155.

³² Astour 1969, s.395.

³³ Moran 1992, s.145; EA 75.

³⁴ Beckman 1999, s.44; Karauğuz 2018, s.162.

seferinden ekonomik olarak epey karlı çıkmış olmalıdır. Sefer sırasında ele geçirdiği ganimet ve esirleri düzenli olarak Hatti ülkesine gönderdiğini yineleyip durmuştur.

Šuppiluliuma yaptığı seferlerle Kuzey Suriye'deki otoritesini iyice artırmıştır. Bir zamanlar Mısır vasalı olan Kadeš artık Hititlerin yanında yer almaktaydı. Katna kralı Akizzi'nin Mısır kralına gönderdiği mektuplara ³⁵ göre, Kadeš kralı Aitakkama ve Šuppiluliuma birlik olup Akizzi'ye boyun eğmesi konusunda baskı uygulamaktaydılar. Buna karşın Akizzi, Nuhašše, Niya, Zinzar ve Tunana krallarıyla birlikte Mısır firavununa bağlı kalmıştır. Diğer yandan Kadeš kralı Aitakkama Mısır'a yazdığı mektubunda³⁶ Mısır kralına bağlılığını sunmaktadır. Belli ki bu dönemde Kuzey Suriye devletleri iki güç arasında kalmışlar ve stratejik hamlelerle hayatta kalmaya çalışmışlardır. I. Šuppiluliuma Anadolu'da Kaşkalarla uğraşırken, Mısır Kinza/ Kadeš'e birliklerini sevk etmiştir. Hitit kralı da misilleme olarak Amka ülkesine Lupakki ve Tarhunzalma komutasındaki birliklerini göndermiş, kendisi de Karkamış kuşatmasına devam etmiştir. Bu sırada Mısır kralı ölmüş ve Mısır kraliçesi Dahamunzu ³⁷, Šuppiluliuma'ya bir mektup ³⁸ göndermiştir. Mısır kraliçesi, kocasının öldüğünü, bir oğlunun olmadığını açıklayıp, Hitit kralının oğullarından birini kendisine koca, Mısır'a kral olarak göndermesini istemektedir³⁹. Bu teklife inanmayan Šuppiluliuma olayın doğruluğunu araştırmak üzere Hattušaziti'yi görevlendirmiştir. Mısır kraliçesinin tekrar gönderdiği bir mektupla sonunda ikna olan I. Šuppiluliuma oğullarından Zannanza'yı Mısır'a göndermiştir. Fakat Zannanza kraliçenin muhalifleri tarafından muhtemelen daha Mısır'a varmadan, yolda öldürülmüş olmalıdır.

³⁵ Moran 1992, s.125-126; EA 53 ve 54.

³⁶ Moran 1992, s.269-270; EA 189.

³⁷ Bu kraliçenin Tutankamon'un karısı Ankhesamon olduğu kabul edilmektedir.

³⁸ Güterbock 1956; Tüm bu gelişmeleri II. Murşili zamanında kayda geçirilen I. Šuppiluliuma'nın işlerinin anlatıldığı KBo 5. 6 nolu metinden (CTH 40) öğrenmekteyiz. Singer 2002, s.58; Aynı zamanda Veba Dua'ları metninde de geçmektedir.

³⁹ Yiğit 2019, s.123.

I. Šuppiluliuma'nın Amka'daki birlikleri Mısır askerlerini bozguna uğratmıştır⁴⁰. Hitit güçleri, Mısır sınırındaki Amka ülkesinde faaliyetlerini sürdürürken, Hitit müttefiki Kadeš kralı Aitakkama'dan da destek almış olmalıydılar. Bu sırada Mısır vasalı Amurru kralı Aziru'nun Hitit tarafına geçtiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Babası Abdi-Aširta ile Aziru'nun dağınık haldeki Amurruları bir araya getirdiği görülmektedir. Gubla/ Biblos kralları Ribaddi ve Yapah-Addu, Amurruların Biblos'tan Ugarit'e kadar Mısır'a karşı birleştiğini duyurmuştur⁴¹. I. Šuppiluliuma Amurru ülkesini hâkimiyeti altına almak için 6 yıl uğraştıktan⁴² sonra Aziru ile antlaşma yapmıştır. Antlaşmada, Aziru'nun Mısır'dan ayrılıp, Hitit müttefikliğine geçtiği ve Hitit kralının, kardeşleri arasından kral olarak Aziru'yu yücelttiği özellikle vurgulanmaktadır. Gerçekten de Mısır'a bağlıyken Aziru'nun kardeşleriyle birlikte küçük bir yönetime sahip olduğunu ve Hitit müttefiki olduktan sonra kral olarak gücüne güç kattığını görmek mümkündür. II. Muršili ile Ari-Tešup'un oğlu Tuppi-Tešup arasındaki antlaşmada, Nuhašše kralları I. Šuppiluliuma'ya düşman olduğunda, Aziru ve ardılı Ari-Tešup'un Hititlere yardıma koştüğundan bahsedilmektedir. Amurru kralları en azından Bentešina dönemine kadar Hitit krallarına sadık vasal krallar olmuşlardır. Amurru arşivi henüz bulunmadığından, bu ülke hakkındaki bilgiler daha çok Amarna, Hitit ve Ugarit arşivlerinden gelmektedir.

Šuppiluliuma daha önceden Kizzuvatna'ya rahip olarak verdiği⁴³ oğlu Telipinu'yu Suriye'deki önemli merkezlerden biri olan Halpa'ya (Halep) kral olarak atamıştır. Šuppiluliuma, oğlu Telipinu'nun da yardımlarıyla, 7 günlük kuşatmadan sonra 8. günde Mitannilerin bölgedeki kalesi Karkamiš'ı ele geçirmiş ve diğer oğlu Piyašili'yi⁴⁴ burada vasal

⁴⁰ Singer 2002, s.58.

⁴¹ Singer 1999, s.627.

⁴² Kitchen 1962, s.3; KUB 19.9.

⁴³ CTH 44.

⁴⁴ Belgelerden Šarri-Kušuh ismine de rastlanılır ve Piyašili ile bu kişinin aynı kişi olduğu ve kral olunca bu adı aldığı düşünülür.

kral yapmıştır. Aşağıda sözü edileceği üzere, daha sonra Piyaşili'yi Šattivaza'ya yardım etmesi için görevlendirecektir. Bundan sonra Karkamış kenti, Hititlerin bölgedeki temsilcisi olmaya başlayacak ve Kuzey Suriye'deki kentlerin ilk başvuracağı adres olacaktır. Karkamış bölgede öne çıkmaya devam ederken, Halpa'nın dini bir merkez olarak kalmasına karşı, askeri ve idari olarak zamanla geri plana düştüğü görülmektedir.

Šuppiluliuma bölgede başarılar elde ederken, Mitanni sarayında işler iyi gitmiyor olmalı ki Tušratta saray entrikalarına kurban gitmiş ve yerini istikrarsız bir yönetime bırakmıştır. Asur ve Alşi ülkeleri, Mitanni topraklarını aralarında paylaşmıştır⁴⁵. Artık Asur devleti Hititlerin özellikle Karkamış sınırlarında bir tehdit olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Mitanni ülkesinde yokluk ve Hurriler arasında karışıklık baş göstermiştir⁴⁶. Diğer yandan Mitanni ülkesinin başında bulunan Šutatarna, Tušratta'nın oğlu olan Šattivaza'yı öldürme girişiminde bulunmuş ve canından endişe eden Šattivaza kaçarak, Hitit ülkesine sığınmıştır. Eski düşmanının oğlu Šattivaza'yı koruması altına alan Šuppiluliuma, babasının tahtını alması için onu Karkamış'a atadığı oğlu Piyaşili ile Mitanni ülkesine göndermiştir. Hitit kralı evlilik aracılığıyla Mitanni ile akrabalık ilişkileri kurma yoluna gitmiş ve kızını Šattivaza ile evlendirmiştir. Yapılan antlaşmada sınırlar ayrıntılı olarak belirtilmektedir. Šuppiluliuma, Tušratta zamanında ele geçirdiği topraklarını muhafaza ederek Niplani Dağı'nı hala sınırı olarak kabul etmektedir⁴⁷. Murmurik, Šipri, Mazuvati ve Šurun kentlerini oğlu Piyaşili'nin yönetimindeki Karkamış kentine bırakmıştır. Šuppiluliuma, Piyaşili ve Šattivaza'nın birbirlerine kardeşçe davranmaları ve barış içinde olmalarını salık vermektedir. Yapılan antlaşmada Ekate, Ahuna, Terka ve isminin olduğu kısım kırık olan bir şehrin ise, Mitanni ülkesinin batı sınırında bulunan Aštata ülkesine ait olduğu belirtilmektedir.

⁴⁵ Beckman 1999, s.44; Karauğuz 2018, s.162.

⁴⁶ Beckman 1999, s.44.

⁴⁷ Karauğuz 2018, s.164.

Anlaşıldığı kadarıyla Šuppiluliuma'nın Kuzey Suriye'deki kalıcı atılımları buradaki bazı kentlerin hoşuna gitmemiş ve hemen ardından bazı karışıklıklar yaşanmıştır. Öncesinde Šuppiluliuma tıpkı Nuhaššeli Adad-Nirari'ye olduğu gibi Ugarit kralı II.Niqmaddu'ya da bir antlaşma teklif etmiştir. Fakat anlaşılan Ugarit kralı, Hitit kralının kendisine bağlı olma teklifine hemen yanıt vermekten kaçınmıştır. Kuzey Suriye'deki Mukiš kralı Itur-Addu, Nuhašše kralı Adad-Nirari ve Niya ülkesi kralı Aki-Tešup Hitit kralına karşı bir koalisyon oluşturduktan⁴⁸ sonra II. Niqmaddu'nun artık bir taraf seçme vakti gelmişti. Hititlerin II. Niqmaddu ile yaptığı antlaşma metninde, bu kralların aralarına Ugarit'i de davet ettikleri fakat II. Niqmaddu'nun Šuppiluliuma'ya sadık kaldığı belirtilmektedir. Bunun sonucu olarak sözü edilen koalisyon güçleri Ugarit'e saldırmış, burayı yakıp yıkmışlar⁴⁹ ve II. Niqmaddu'nun kölelerini sivil tutsak olarak götürmüşlerdir. Bunun üzerine Šuppiluliuma'dan yardım isteyen II. Niqmaddu, böylece Hitit hamiliğini kabul etmiştir. Hitit birlikleri Ugarit'teki düşman askerlerini uzaklaştırmış ve tutsakları II. Niqmaddu'ya teslim etmiştir. Bu iyiliği karşılıksız bırakmayan II. Niqmaddu Hitit birliklerine altın, gümüş ve tunçtan oluşan bazı hediyeler vermiş ve Alalah'da bulunan Šuppiluliuma'yı bizzat ziyaret ederek sadakatini göstermiştir⁵⁰. İki ülke arasındaki iyi ilişkiler antlaşmaya dökülerek resmiyet kazandırılmıştır. Yapılan antlaşmanın tablet kopyaları⁵¹ Ras Şamra'da (Ugarit) bulunması sayesinde bu gelişmelere şahit olabiliyoruz. Antlaşmanın birkaç Akadca ve bir de Ugarit alfabesiyle yazılmış bir versiyonu ele geçirilmiştir⁵². Ugarit'in ödeyeceği yıllık haraçla birlikte, belirlenen sınırlar da

⁴⁸ Beckman 1999, s.34; Karauğuz 2018, s.130.

⁴⁹ Arkeolojik çalışmalarda görülen Ugarit sarayının batı kısmındaki tahribat izleri için öngörülen sebeplerinden biri de bu saldırdır. Fakat bu oldukça tartışmalı bir durum olup, Deniz Kavimlerinin saldırıları sırasında da olduğu yönünde görüşler bulunmaktadır.

⁵⁰ Bryce 2005, s.175.

⁵¹ PRU 4, s.48-52; RS 17.340+ 17.369 (CTH 46).

⁵² Singer 1999, 634.

antlaşmada yer almaktadır. Sonraki dönemlerde daha net görüleceği üzere, Ugarit de tıpkı diğer Kuzey Suriye kentleri gibi Karkamış'ın kontrolüne bırakılmıştır.

Šuppiluliuma'nın kalıcı politikaları doğrultusunda Kuzey Suriye'nin iki önemli devleti olan Amurru ve Ugarit krallıkları, Hitit egemenliğini tanımış oldu. Artık Hitit vasal devletleri olan Ugarit ile Amurru arasında iyi ilişkilerin kurulduğu, evliliklerin yapıldığı ve bir de antlaşma⁵³ yapıldığı bilinmektedir. Antlaşmaya göre, Aziru, Siyannu ve Zinzaru üzerindeki Ugarit egemenliğini tanıyacak ve Ugarit de bunun karşılığında yüklü miktarda gümüşü Aziru'ya ödeyecektir⁵⁴. Kadeş savaşı dönemindeki kopukluğu saymazsak, Ugarit'in yıkılışına kadar, bu iki Kuzey Suriye devletinin barış içinde yaşadığına ve evliliklerle kurdukları akrabalık ilişkilerine şahit olmaktayız. Bunun dışında, Ugarit'te bulunan bir başka belgeye⁵⁵ göre, ismi kaydedilmemiş bir Amurru kralı, paralı asker ya da bir kabile birliği anlamına gelen Umman-manda'nın yaklaştığı konusunda Ugarit kralını uyarılmaktadır. Bentešina'nın oğlu, Amurru kralı Šaušgamuva tarafından Ugarit kralı II. Ammištamru'ya gönderildiği düşünülen bu belgede, aynı zamanda Bentešina zamanında, Umman-manda ile Ugarit arasında arabuluculuk yapıldığı bilgisi verilmektedir⁵⁶. Muhtemelen Umman-manda olarak adlandırılan bir birlik Ugaritler'in başına dert olmuş ve onlarla daha yakın bir ilişki kuran Amurru kralı, Ugarit'e yardımcı olmuştur.

Nuhašše tahtında Adad-Nirari ve Šarrupši ile uğraştıktan sonra Nuhašše'yi ele geçiren I. Šuppiluliuma, Šarrupši'nin torunu olduğu ileri sürülen Tette'yi kral olarak atamıştır. Hitit kralı ve Nuhašše kralı Tette arasında yapılan bağıllık antlaşmasında⁵⁷, yıllık ödenecek haraçla birlikte, Hitit krallarının antlaşmalarda uzun uzun anlattığı üzere, Nuhašše kralından Hitit

⁵³ PRU 4, s.284-286; RS 19.68 (CTH 54).

⁵⁴ Drower 2006, s.137.

⁵⁵ PRU 4, s.180; RS 17.286.

⁵⁶ Adalı ve Taş 2014, s.12.

⁵⁷ Beckman 1999, 54-58; CTH 53.

ülkesine sadık kalması beklenmektedir. Fakat II. Murşili döneminde Nuhaşše kralı Tette, sadakat yeminini bozarak, Hititlere karşı çeşitli isyan hareketlerine girişmiştir.

I. Şuppiluliuma'nın Mısır sınırlarına kadar ilerleyip, bol ganimet ve tutsakla ülkesine döndüğünü biliyoruz. Fakat bu tutsaklarla birlikte ülkesine yıllarca sürecek ve hatta ölümüne de sebep olacak salgın bir hastalığı da getirmiştir. II. Murşili'nin veba dualarına göre, I. Şuppiluliuma yoğun geçen askeri faaliyetleri sebebiyle, Hititler için oldukça önemli olan, bayramların kutlanmasını, çeşitli ritüellerin yerine getirilmesini ve ibadetlerini ihmal etmiştir⁵⁸. Bu veba dualarında her ne kadar I. Şuppiluliuma'nın ölümü tanrıların ihmal edilmesine bağlansa da Mısır sınırlarından getirdikleri tutsaklarla gelen salgın hastalıktan öldüğü anlaşılmaktadır. I. Şuppiluliuma'dan sonra II. Arnuvanda babasının tahtına geçmiş fakat o da kısa süre sonra⁵⁹ aynı salgın hastalıktan hayatını kaybetmiş ve küçük yaşta II. Murşili Hitit kralı olmuştur⁶⁰. II. Murşili, 7. ve 9. kraliyet yıllarında Nuhaşše ve Kadeş'te çıkan isyanlarıyla uğraşmıştır. Bölgedeki isyanlarla ilgili bilgiler, II. Murşili'nin yıllıklarından⁶¹, Nuhaşše ile Barga'nın sınır anlaşmazlığına ilişkin mahkeme kararlarından ve Amurru kralı Tuppi-Teşup ve II. Murşili arasındaki antlaşmadan⁶² gelmektedir⁶³. Hitit kralının bu isyanları bastırırken en büyük destekçileri kardeşleri, Halep kralı Telipinu ve özellikle Karkamış'taki Piyaşili/ Şarri-Kuşuh olmalıdır. II. Murşili'nin 9. hükümdarlık yılında, kardeşiyle birlikte Kizzuvatna'da Hepat tanrıçası için yaptıkları bir festival sırasında

⁵⁸ Singer 2002, s.58.

⁵⁹ Liverani 2014, s.305.

⁶⁰ Singer 2002, s.47.

⁶¹ CTH 61.

⁶² CTH 62 ve CTH 63.

⁶³ Bryce 1988, s.26.

vefat etmiştir⁶⁴. Kardeşleri öldükten sonra II. Muršili, onlardan kalan tahtları yine onların oğullarına yani yeğenleri, Šahurunuva ve Talmi-Šarruma'ya vermiştir⁶⁵.

II. Muršili, babası I. Šuppiluliuma'nın Nuhašše ülkesine kral olarak atadığı Tette'nin, bölgedeki bir diğer kral olan EN-Urta ile birlikte isyan ettiğine dair haber almıştır. Anadolu'daki diğer sorunlarla meşgul olan II. Muršili'nin⁶⁶ neyse ki Suriye'deki isyanları bastırmada iki önemli yardımcısı, Karkamış kralı olan kardeşi Šarri-Kušuh/ Piyašili⁶⁷ ve komutanlarından Kantuzili bulunmaktaydı. Šarri-Kušuh, dost düşman kim anlamak için Suriye'deki vasal krallara mektuplar gönderip askeri destek istemiştir. Mektup gönderdiği⁶⁸ krallardan Ugarit kralı II. Niqmaddu'nun bölgeye birliklerini sevk edip etmediği bilinmiyor fakat Amurru kralı Aziru'nun, Hitit kralına yardım amacıyla oğlu Ari-Tešup ve birliklerini gönderdiği kaydedilmiştir⁶⁹. II. Muršili, bir diğer isyancı EN-Urta'nın ayaklanmasının bastırılması işini, isyancılara karşı yanında yer alan Abiradda'ya bırakmıştır⁷⁰. EN-Urta'nın kim olduğu bilinmemekle birlikte, ya Nuhašše ve Barga arasındaki küçük bir ülkenin kralı ya da Barga'nın eski ve isyancı kralı yani Abiradda'nın kardeşi olmalıdır. Hitit kralı, bu isyanı bastırması karşılığında, Abiradda'ya Yaruvatta şehrini vermeyi vaat etmiştir. Bu yer, bir zamanlar Abiradda'nın dedesinin elindeyken, Mitanni kralı, Tette'nin dedesine, muhtemelen Šarrupši'nin kontrolüne bırakmıştır⁷¹. Abiradda'nın Yaruvatta şehrini alma isteğine karşın son durumun ne olduğu hakkında net bir bilgiye erişilememiştir. Fakat, muhtemelen II. Muršili, bu şehri Tette'nin kardeşi ve oğlu olarak düşünülen Šumittara ve Huia'ya yani Nuhašše'ye

⁶⁴ Klengel 1998, s.197.

⁶⁵ Bryce 1988, s.25 ve 26.

⁶⁶ Klengel 1963, s.50; Bryce 2005, s.199.

⁶⁷ Liverani 2014, s.306.

⁶⁸ PRU 4, s.54-55; RS 17.334 (CTH 77).

⁶⁹ Beckman 1999, s.59 ve 60; Singer 1999, s.636.

⁷⁰ Bryce 2005, s.199.

⁷¹ Bryce 1988, s.24.

bırakmıştır⁷². Anlaşılan Tette'nin isyanlarına karşı çıkan kendi ailesinden kişiler de bulunmaktaydı⁷³ ve Hititleri karşılarına almak istemiyorlardı. Hitit kralı, Tette'nin akrabalarının Tette'yi öldürmeleri ya da kendisine teslim etmeleri halinde Yaruvatta şehrini vereceğini Abiradda'ya da bilmiştir⁷⁴. Barga kralı Abiradda, muhtemelen Yaruvatta'yı ele geçirememiş olsa da EN-Urta'yı yenmiş ve krallığını yani Barga'nın kontrolünü eline geçirmiştir⁷⁵. Bununla birlikte, II. Murşili Nuhaşşe'nin yönetimini üstlenecek olan muhtemelen Tette'nin akrabaları olan Şumittara ve Huia ile Barga kralı Abiradda ve oğlu İr-Teşup arasında barışın sağlanması ve aralarında bir sorunun olmamasını istemiştir⁷⁶. Hitit kralı, Yaruvatta şehri için Barga ve Nuhaşşe krallıkları arasında olası bir çatışmaya karşı önlem almak istemiş olmalıdır.

II. Murşili, muhtemelen 7. kraliyet yılındaki Nuhaşşe isyanı sırasında, bu durumdan bağımsız Mısır askerlerinin de bölgede ilerlediği haberini almıştır⁷⁷. Mısır güçlerinin isyankâr Nuhaşşe ile birleşmesinin bir felakete yol açacağını bilen Hitit kralı, hemen harekete geçmiş ve Mısır'a bölgeden çıkarmak üzere, konumu tam olarak bilinmeyen Ziluna kentine⁷⁸ doğru ilerlemiştir. Hitit kralı, bu kente vardığında Mısır ordusunun yenilgiye uğradığını ve geri çekildiğini öğrenmiştir. Mısır'la yaşanan bu cılız çekişme, Mısır'ın henüz Hititlere karşı mücadele edecek bir güce sahip olmadığını göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

II. Murşili'nin 9. yılındaki isyanda Nuhaşşe kralı Tette yine isyan etmiş ve bu defa Kadeş ona destek olmuştur. II. Murşili'nin ağabeyi Karkamış kralı Piyaşili bu sıralarda ölmüş olduğundan Hitit kralı isyanı bastırmak üzere Kurunta'yı görevlendirmiştir. Kurunta,

⁷² Klengel 1963, s.52.

⁷³ Astour 1969, s.411.

⁷⁴ Klengel 1963, s.51.

⁷⁵ Bryce 2005, s.200.

⁷⁶ Bryce 1988, s.27 ve 28.

⁷⁷ Goetze 1933, s.86; KUB 14.17, Öy. II 18-19.

⁷⁸ RGTC 6, s.502; Karkamış ve Nuhaşşe arasındaki yol üzerinde aranmaktadır.

Nuhaše'yi cezalandırmak için kentin tahıllarını yakmış⁷⁹ ve Kadeş'e ilerlemiştir. Bu sırada isyancı Kadeş kralı Aitakkama'nın ülkesinde iç karışıklıklar çıkmış ve muhtemelen Hititlerin yanında yer almak isteyen oğlu Niqmaddu⁸⁰ tarafından öldürülmüştür⁸¹. Niqmaddu, Hititlere boyun eğdiğini iletse de II. Murşili'den aldığı emirler doğrultusunda Kurunta, Kadeş şehrini işgal etmiş ve yeni kralını esir almıştır. Kurunta, yakaladığı Niqmaddu'yu o sırada Asur tehdidine karşı Aštata kentinde bulunan II. Murşili'nin huzuruna getirmiştir. Daha sonra II. Murşili'ye bağlılığını sunan Niqmaddu Hitit vasal kralı olarak Kadeş ülkesine gönderilmiştir. Kadeş kralı Niqmaddu hakkında çok bilgimiz olmasa da birkaç metinde daha adına rastlanmaktadır. Muhtemelen Kadeş kralı Niqmaddu, Ugarit kralı Niqmepa'ya bir mektup (RS 17.315) göndermiş ve Ugarit ile ilişkilerini geliştirmek istemiştir. Buna ek olarak Tell Nebi Mend'den (Kadeş/ Kinza) çıkarılan iki mektubun muhatabıdır ki bunlardan biri Halep kralı tarafından kaleme alınmıştır⁸².

Aštata'dan sonra muhtemelen Karkamış kentine geçen II. Murşili, Kuzey Suriye'de değişen ve gelişen olaylar neticesinde bazı düzenlemeler yaptığı anlaşılmaktadır. Burada yeğenleri Şahurunuva'yı Karkamış'a Talmi-Şarruma'yı da Halep kentine vasal kral olarak atamıştır⁸³. Bu dönemde Karkamış'ın yönetim sahası genişletilmiştir. Ugarit'in Siyannu-Ušnatu bölgesi üzerindeki yetkisi elinden alınmış ve bu bölge Abdi-Anati'nin yönetiminde⁸⁴ doğrudan Karkamış'a bağlanmıştır. Siyannu- Ušnatu, Ugarit'ten bağımsız bir devlet haline gelse de bu ikisi arasında bazı sınır ihlali sorunları devam etmiştir. Büyük bir probleme dönüşmemekle birlikte, ne bu iki devlet arasında varılan uzlaşmalar ne de Hitit Devleti'nin

⁷⁹ Klengel 1998, s.197.

⁸⁰ Goetze 1933, s.112; KBo 4. 4; Metinde ^MNIG.BA-^DU olarak görülen bu isim Niqmaddu ya da Ari-Teşup olarak okunması teklifleri bulunmaktadır. Çalışmalarda ikisini görmek de mümkündür.

⁸¹ Klengel 1998, s.197.

⁸² Singer 1999, s.644, dipnot 123.

⁸³ Bryce 1988, s.25 ve 26.

⁸⁴ Singer 1999, s.640.

gönderdiği memurlar⁸⁵ ne de Karkamış krallarının kararnameleri, sınır ihlali sorunlarını çözmeye yetmeyecektir.

II. Murşili'nin 7. ve 9. yılları arasında Ugarit'te II. Niqmaddu'nun oğlu Ar-Haba'nın kısa saltanatı söz konusudur. Muhtemelen Ar-Haba da babası gibi Hititlere karşı gerçekleştirilen isyanların bastırılması için birliklerini sevk etmemiş ya da bir görüşe göre isyana dolaylı olarak destek vermiş ve eğer doğal sebeplerden kaynaklı bir ölüm söz konusu değilse, II. Murşili tarafından tahttan indirilmiş olmalıdır. Ar-Haba'nın ele geçen bir tablette, ölümünden sonra karısıyla kardeşlerinden birinin evlenmemesini vasiyet etmesi⁸⁶, bu durumun göstergesi olabilir. Bunun yanı sıra Siyannu- Ušnatu bölgesinin Ugarit'ten ayrılmasına ilişkin kararname de Ugarit'e kesilen cezanın yansıması olarak değerlendirilebilir. II. Murşili, Ugarit tahtına II. Niqmaddu'nun diğer oğlu Niqmepa'yı geçirmiş ve Hitit-Ugarit arasındaki antlaşmayı yinelemiştir. Bu kral III. Hattuşili dönemine kadar uzun bir zaman Ugarit devletinin yönetimini sürdürmüştür.

Amurru kralı Aziru'nun ölümünden sonra yerine oğlu Ari-Teşup geçmiştir. Ari-Teşup, ihtiyaç durumunda birliklerini Hitit devleti için göndermeyi eksik etmemiştir. Muhtemelen kısa süren yönetiminin ardından yerine geçen oğlu Tuppi-Teşup ile II. Murşili arasında bir antlaşma⁸⁷ yapılmış ve Tuppi-Teşup'de de dedesi ve babası gibi sadakat göstermesi ve gerektiğinde destek göndermesi beklenmektedir. Hititlerin dostuyla dost olmayı görev bilen Amurru ve Ugarit ülkeleri aralarındaki iyi ilişkileri evliliklerle ilerletmiştir. Muhtemelen Amurru kralı Tuppi-Teşup döneminde, Ugarit kralı Niqmepa ile zengin çeyizini yanında götüreren Amurru kralının kız kardeşi prenses Ahat-Milku evlenmiştir⁸⁸. Diğer Ugarit tabletlerinde de adı geçen Ahat-Milku oldukça uzun süre kraliçelik görevini sürdürmüştür.

⁸⁵ Taş 2008b, s.101.

⁸⁶ Singer 1999, s.637; Drower 2006, s.140.

⁸⁷ Beckman 1999, s.59-64; CTH 62.

⁸⁸ Singer 1999, s.620, dipnot 57.

Sonrasında Ahat-Milku'nun oğlu II. Ammištamru da bir Amurru prensesi olan Piddu ile evlenmiştir⁸⁹. Aşağıda daha detaylı görüleceği üzere bu evlilik uluslararası bir probleme sebep olan boşanmayla son bulmuştur. Hititlerle de evlilik yoluyla bağ kurmak isteyen Ugarit Devleti, III. Niqmaddu döneminde muhtemelen IV. Tuthaliya'nın kızı olan Ehli-Nikkalu ile evlenmiştir⁹⁰. II. Ammištamru ve Piddu'nun boşanmasındaki gibi olaylı olmamakla birlikte, Ugarit kralı Hitit prensesi Ehli-Nikkalu'dan boşanmıştır. II. Šuppliliuma döneminde gerçekleşen bu boşanma olayı yani Hititli bir prensesin vasal bir yönetici ya da ailesinden biri tarafından boşanması açısından Hitit dünyası açısından tektir. Boşanma anlaşmasının denetlenmesinden ise, yine bir Karkamış kralı, bu defa İni-Tešup sorumlu olarak görevlendirilmiştir⁹¹.

II. Muršili öldükten sonra yerine oğlu II. Muvattalli Hitit tahtına geçmiştir. II. Muvattalli, devletin merkezini Tarhuntašša'ya taşınmıştır⁹². Muhtemelen II. Muvattalli dönemine ait arşiv belgeleri, yeri henüz tespit edilemeyen Tarhuntašša'da bulunduğundan, bu kral hakkındaki bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Fakat bu dönemde yaşanan en bilindik olay kuşkusuz Mısır ile yapılan Kadeš savaşı olmalıdır. Hitit ve Mısır arasındaki gerilim II. Muršili döneminde başlamış ve II. Muvattalli döneminde savaşın kaçınılmaz olduğu bir noktaya ulaşmıştır.

Mısır ve Hitit savaşının temel nedeni Kuzey Suriye üzerindeki çıkarlardır. Mısır'ın 19. hanedanlık kralları Hitit Suriye'sini ele geçirmek amacıyla saldırgan bir politika yürütmüşlerdir. Mısır, Kadeš'i ve Amurru'ya kadar kıyı bölgelerini ele geçirmeye başlamıştır. IV. Tuthaliya ile Amurru kralı Šaušgamuva arasındaki antlaşmada (CTH 105)⁹³, geriye dönük

⁸⁹ PRU IV, s.126-128.

⁹⁰ Beckman 1992, s.46.

⁹¹ Bryce 2005, s.328.

⁹² Alparslan ve Doğan- Alparslan 2015, s.100.

⁹³ Beckman 1999, s.105.

bilgilerin verildiği kısımda, II. Muvattalli döneminde Amurruların sadakatlerini bozarak Mısır ülkesine sığındıklarını ve Mısır- Hitit savaşının Amurrular yüzünden yapıldığının⁹⁴ kaydedilmesi dikkat çekmektedir. Asıl amaç ticaretin aktif merkezi Suriye ve kıyılarına sahip olmak iken savaşı başlatan sebep olarak Amurrular gösterilmiştir. II. Muvattalli, Bentešina'nın sadakatsiz tutumundan dolayı onu Amurru tahtından indirerek, Hatti ülkesine göndermiş ve yerine de Şapili'yi Amurru ülkesinin başına getirmiştir⁹⁵.

Amurru bu savaşta Mısır saflarında bulunsa da Mısır kaynaklarında kaydedildiğine göre, Karkamış, Halpa, Ugarit, Nuhaşşe ve Kadeş'in de dahil olduğu Kuzey Suriye kentleri Hititlerin yanında savaşmıştır. Mısır ordusu Amon, Ra, Ptah ve Seth olarak dört kısma ayrılmıştır. Mısırlılar yakaladıkları iki Hitit casusunu konuşturarak, Hitit ordusunun Kadeş yakınlarında olduklarını öğrenmişler ve harekete geçmişlerdir. Güçlü Hitit ordusu karşısında duramayan Mısırlılar, her ne kadar kayıtlarda bunu açıkça yazmasalar da yenilgiye uğradıkları anlaşılmaktadır. Hititlerin, Amurru ülkesinin de dahil olduğu, bölgedeki kazanımlarından savaşın galibinin Hititler olduğu söylenebilir. II. Ramses'in kendisini savaşın muzaffer olarak tanımladığı, Mısır tapınak duvarlarında bu savaşın tasvirlerini görmek mümkündür.

Mısır ve Hitit arasında bunlar yaşanırken Asur devleti bölgedeki yayılcı politikasını hızlandırmıştır. Sınırları Babil'e kadar uzanan Mitanni topraklarını ele geçirip bölgeyi kontrol altına alan Asurlular artık Hitit sınırlarını aşındırmaktadır. Asur kralı I. Adad-Nirari yazıtlarında⁹⁶ bölgedeki faaliyetlerinden ayrıntılarıyla söz etmektedir. Fırat Nehrinin doğusunda kalan Karkamış'ın güney ve doğu sınır topraklarını ele geçirmiştir⁹⁷. Muhtemelen

⁹⁴ Kühne- Otten 1971, s.6-9; KUB 23.1, Öy. I, 28-36.

⁹⁵ Klengel 1969, s.310.

⁹⁶ Grayson 2002a, s.131.

⁹⁷ Klengel 1998, s.198; Bryce 2005, s.273-274; Taş 2008a, s.117.

bu sıralarda bir Hitit kralı, Asur kralına oldukça sert bir dille yazılmış bir mektup⁹⁸ göndermiştir. Mektuptan anlaşılmaktadır ki öncesinde Asur kralı Hitit kralına “kardeşim” diye hitap ettiği bir mektup yazmıştır. Bunun üzerine II. Muvattalli ya da oğlu Urhi-Teşup,⁹⁹ büyük krallar arasında olmayan Asur kralı I. Adad-Nirari’nin “kardeşim” diye hitap etmesinden duyduğu rahatsızlığı iletmektedir. Atalarının da Asur krallarına “kardeşim” diye seslenmediğini bildiren mektupta Asur’un büyük krallıklar arasında olmadığı sık sık vurgulanmıştır. Zaten Hitit sınırlarını zapt eden Asur kralının bir de kendilerince lakayt bir mektup göndermesi, Hitit kralının sıra dışı üsluplu cevabının asıl sebebidir.

II. Muvattalli öldükten sonra yerine oğlu Urhi-Teşup/ III. Murşili geçmiştir. Onun döneminde Hitit başkenti tekrar Hattuša’ya taşınmıştır. III. Hattuşili bilindiği üzere, yeğenin elinden krallığını almış ve gerekçelerini savunmasında ayrıntılı olarak anlatmıştır. Burada aktarıldığına göre, 7 yıl iktidarda kalan III. Murşili amcasının idaresinde bulunan Hakpiş ve Nerik kentlerini onun elinden aldı. III. Hattuşili, bu süre boyunca yeğenin tavırlarına katlansa da en nihayetinde iktidarı ele geçirmiştir. Söylediğine göre, yeğeni III. Murşili’ye hoşgörülü davranan III. Hattuşili, onu Şamuha’dan tutsak olarak teslim alıp Nuhaşşe’ye gönderdi¹⁰⁰. Güya bu bölgeyi yönetmek üzere gönderilen III. Murşili, içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için Babil’e kaçmayı planlasa da III. Hattuşili durumdan haberdar olmuştur. Böylece III. Hattuşili yeğeni yakalayıp deniz kıyısında bir yere yüksek olasılıkla Kıbrıs’a sürgün etmiştir.

III. Hattuşili, henüz tahta çıkmamışken çeşitli dostluklar kurmuş ve kardeşi II. Muvattalli zamanında, Amurru tahtından indirilip, Hatti ülkesine sürgün edilen Benteşina’yı

⁹⁸ Beckman 1999, s.146-147; Hoffner 2006, s.322-324; CTH 171.

⁹⁹ Kırık bir tablet parçasından oluşan mektubun girişinde alıcı ya da gönderenle ilgili bilgilerin bulunmamamsı sebebiyle içerikten mektubun sahibi ve muhatabı hakkında fikir edinilmektedir. Mektupta, Hurri ülkesinin fatihi ve Wasašatta’nın yenilmesinden bahsedilmesi alıcının I. Adad-Nirari olduğunu göstermektedir. Bu kralın Hitit ülkesindeki çağdaşları olan II. Muwattalli ya da oğlu III. Murşili’nin gönderen olduğu söylenmektedir.

¹⁰⁰ Otten 1981, s.24; Beckman 2016, s.70; CTH 81.

himayesine almıştır. Hitit tahtını yeğeninden gasp eden III. Hattuşili, Bentešina'ya güveninin bir göstergesi olarak, kızı Gaššuliyaviya'yı onunla evlendirmiş¹⁰¹ ve akrabalık bağını daha da güçlendirerek Bentešina'nın kızını da oğlu Nerikkaili ile evlendirmiştir. III. Hattuşili, kardeşinin atadığı Şapili'yi Amurru tahtından indirmiş ve Bentešina'yı ikinci kez Amurru tahtına geçirerek aralarındaki ittifakı, oluşturulan antlaşmayla (CTH 92) da pekiştirmişlerdir. Bu antlaşmanın tarihsel atıflarında¹⁰², Şuppiluliuma döneminde Bentešina'nın büyük babası Aziru'nun Mısır ile bağlarını kopararak Hititlere bağlı bir vasal krallık olarak Hitit himayesine geçtiği bilgisine yer verilmiştir. Ayrıca Bentešina'nın selefleri Ari- Teşup ve Tuppi-Teşup'un da yapılan sözleşmeye sadık kaldıkları aktarılmıştır.

III. Hattuşili döneminde yapılan en önemli icraat ise Mısır kralı II. Ramses ile yapılan barış antlaşmasıdır. Doğuda büyümekte olan Asur tehdidine karşı bu anlaşma özellikle Hititler için önem arz etmektedir. Antlaşmanın Akadca bir kopyası Boğazköy/ Hattuşa'da ele geçirilmiş ve bugün İstanbul Şark Eserler Müzesinde sergilenmektedir. II. Ramses antlaşma metnini Mısır dilinde Ramasseum ve Karnak tapınak duvarlarına da kazıtmıştır. Antlaşmanın Mısır dilindeki kopyasında bir de günümüze kadar ulaşmayan gümüş üzerine yazılmış bir kopyasının daha olduğundan söz edilmektedir. Bu iki devlet arasındaki iyi ilişki birbirlerine sık sık gönderdikleri mektuplarda açık bir şekilde görülmektedir. Öyle ki Hitit kralı kızlarından birini Mısır'a gelin göndermiş ve bu evliliğin tüm detaylarını taraflar birbirine mektuplarla iletmiştir¹⁰³. III. Hattuşili'nin sadece Maathorneferure (M3-at-nfrw-Re)¹⁰⁴ olarak Mısır dilindeki ismi bilinen kızı ile II. Ramses'in evlenmesi, iki ülke arasındaki dostluk ve muhabbeti güçlendirmiştir. Standart bir üslupla yazılan mektuplarda gerek krallar ve kraliçeler gerekse diğer saray mensupları arasında yoğun bir mektuplaşmanın olduğunu

¹⁰¹ Bryce 2005, s.311.

¹⁰² Karauğuz 2018, s. 150 ve 151; Beckman 1999, s.101.

¹⁰³ Alp 1997, s.26-27.

¹⁰⁴ Alp 1997, s.28; Darga 2013, s.184.

görmekteyiz. Hitit kralına kardeşim, kraliçe Puduhepa'ya da kız kardeşim diye hitap eden II. Ramses ve saray mensubu kişiler, Hitit kraliyet ailesine iyi dilekleriyle birlikte sık sık hâl hatır sormuş, hediyeler göndermiş¹⁰⁵, Hitit tarafı da aynı dilek ve hediyelerini Mısır'a iletmiştir. Bu ilişki Hititlerin son bulduğu zamana kadar devam edecektir.

Hitit İmparatorluğu ile Mısır arasında yapılan antlaşmanın ardından Kuzey Suriye kentlerinden elde edilen belgeler, bu antlaşmayla bölgede sağlanan barış ortamının ticari faaliyetlerine yansındığını açıkça göstermektedir. Bu barış döneminin sağladığı istikrar, ticaretin yoğunlaşmasına olanak tanırken, bundan en büyük kazancı elde edenin ugarit olduğu anlaşılmaktadır. Ugarit, Mısır'dan Suriye'nin içlerine ve Anadolu'ya kadar uzanan ticaret yolunun en önemli geçiş noktalarından biri olmasıyla dikkat çekmekte ve aynı zamanda limanları ve gemileri aracılığıyla Akdeniz'de geniş bir ticaret ağı oluşturarak kritik bir rol üstlenmektedir. Mısır ve Hitit arasındaki barışa dayanan Ugarit'in ticari faaliyetleri, soylu zümre ve onlar adına çalışan tüccarlar tarafından yürütülmekteydi. Ugarit edindiği bu servet ve refaha karşılık, Hitit İmparatorluğu'na yüksek miktarda vergi ödemekteydi. Hititler için önemli bir gelir kaynağı olan Ugarit'in huzuru oldukça önemliydi ve bir problemle karşılaştıklarında Hitit kralları hemen müdahale edip çözüm üretirlerdi.

Ras Şamra'da (Ugarit) Karkamış kralı İni-Teşup'e ait çok sayıda tablet ele geçirilmiştir. III. Murşili'nin döneminde Karkamış yöneticiliğine atandığı düşünülen¹⁰⁶ İni-Teşup, çok uzun bir süre tahtta kalmıştır. Hititlerin Kuzey Suriye politikasında, Karkamış ülkesinin rolü tabletlerde açıkça görülmektedir. Ugarit'te bulunan tabletlere göre, Kuzey Suriye krallıkları ticari ya da siyasi bir sorunla karşılaşıldığında çözmek üzere önce Karkamış'a başvurmaktaydılar. Eğer sorun Karkamış tarafından çözülemiyorsa, Hitit kralına müracaat etmekteydiler. Ele geçen pek çok belgede, Hitit kralıyla birlikte İni-Teşup'un da mühür

¹⁰⁵ Alp 1997, s.11, 16 ve 18.

¹⁰⁶ Cohen ve d'Alfonso, s.13.

baskısı yer almaktadır. Ayrıca Hitit kralları, Kuzey Suriye'deki otoritelerinin göstergesi olarak, vasal devletlerin asker ve teçhizatlarını teftiş etmek üzere ^{LÚ}*kartappu* unvanlı denetmenler¹⁰⁷ göndermişlerdir.

Kuzey Suriye'deki ticarete Karkamış kral ailesi de katılmaktaydı¹⁰⁸. Ugarit'te bulunan tabletlerde, Karkamış kralı İni-Teşup'un kardeşi Heşmi-Teşup, oğulları Upparamuva, Mişramuva, Aliheşni ve Tili-Şarruma ve torunu Piha-^dIM ticari faaliyetler yaparken görülmektedir. Upparamuva'nın oğlu olan Piha-^dIM ve annesi Yabinenşe'ye ait ticaretle ilgili bir mektup bulunmuştur. Karkamış aldığı çeşitli mallara karşın, Ugarit'e çoğunlukla at ihraç etmesi dikkat çekmektedir. Kimi zaman Ugarit'ten ithal edilen malların beğenilmediğine de şahit oluyoruz. II. Ammiştamru'nun Karkamış'taki elçisi Takuhliu, İni-Teşup'un istediği Lapislazuli (*uqnû*) yerine sahte ya da basit bir taş olarak düşünülen *kamma* taşının gönderilmesine kızdığını rapor etmektedir¹⁰⁹. Karkamış soylularının yanı sıra Hitit kraliçesi Puduhepa'nın da aralarında olduğu bazı Hitit soyluları ile bazı ticari faaliyetleri bulunmaktadır.

Hititler Babil merkezli Kassit devletiyle I. Şuppiluliuma zamanından beri dostane bir ilişki içerisinde bulunmuşlardır. III. Hattuşili, Babil krallarıyla da temasa geçmiş ve hem II. Kadaşman-Enlil ile hem de babası Kadaşman-Turgus ile aralarında mektuplaşmıştır. Babil ülkesinde atların bol olduğunu bilen III. Hattuşili, II. Kadaşman-Enlil'den at istemiştir. Tüm engel ve karışıklıklara karşın iletişim kurmaya çalışan Hitit kralı, aynı isteği karşı taraftan da beklediğinden bazen sitemkâr mektuplar da yazmıştır. Ayrıca Babil'in Hatti ülkesine doktor ve heykeltraş gönderdiği anlaşılmaktadır. Kassitler ile eskiden beri gelen bu dostluk, muhtemelen ortak düşman olan Asur yayılcılığıyla pekişmiş olmalıdır. Bazı Babilli tüccarlar, Hatti ülkesi ile Ugarit ve Amurru ülkelerinde ticari faaliyetlerde bulunmuşlardır.

¹⁰⁷ Taş 2008b, s.109.

¹⁰⁸ Singer 1999, s.654.

¹⁰⁹ PRU 4, s.221-225; RS 17.383, 16+ RS 422, 28.

Tüccarların rahat seyahat etmesi için yolların emniyetinin sağlanması önemliydi. İni-Teşup'un Ugarit'te bulunan mektubunda¹¹⁰ Babil- Hatti arasındaki Şuhi ülkesinden geçen yolların güvenliğinden bahsetmektedir. Bölgedeki *Şutu*, *Habiru* ve *Manda* gibi kabilelerin kervanlara saldırması ticareti sekteye uğratmaktadır. Tüccarların zarar görmesi halinde, zarar gördüğü yerin halkı ya da kralı tarafından tazminat ödenmekteydi, suçlular cezalandırılmaktaydı.

Asurlular, III. Hattuşili döneminde bölgede yayılmacı ve yağmacı faaliyetlerini sürdürdüler. Fakat III. Hattuşili, kardeşi ve yeğeni dönemindeki politikadan farklı olarak, Asur kralı I. Adad-Nirari ile barışçıl ilişkiler kurmuştur. Bir Hitit kralının I. Adad-Nirari'ye gönderdiği mektubunda (CTH 173),¹¹¹ muhtemelen bir sınır kenti olan Turira hakkında uzlaşmacı bir tutum sergilemiştir. Buradaki halk durmadan Hitit ülkeleri olan Karkamış ve Aštata'ya saldırı ve yağmalar düzenlemektedir. Tam olarak Hanigalbat/ Mitanni kralına mı Asur kralına mı bağlı olduğu tam olarak çözülemeyen¹¹² Turira'da Hitit tebaasının da ikamet ettiği anlaşılmaktadır. Hitit kralı, Hanigalbat'ın meselesi olmadığını belirterek Hitit tebaasının mallarına zarar gelmeden doğrudan Asur'un Turira'yı durdurmasını istemiş¹¹³, eğer kent Asur'a ait değilse kendisinin onları durduracağını açıkça ifade etmiştir. Bunun yanı sıra III. Hattuşili yönetimi üstlendiğinde, artık büyük bir kral olarak görülen I. Adad-Nirari'nin elçi ve hediye göndermemesine sitem etmektedir. Krallar tahta çıktıklarında denk kralların tebrik hediyesi göndermesinin bir adet olduğunun dersini adeta veren III. Hattuşili, mektubunda Asur elçisi Bel-Karrad'ın alıkonmasının sebebi olarak da bu durumu göstermektedir. Urhi-

¹¹⁰ Singer 1999, s.652.

¹¹¹ Beckman 1999, s.147-149; Alexandrov 2014, s.55.

¹¹² Hanigalbat kralının Turira'da ikamet etmesi, Hanigalbat yönetimi altında olduğunu göstermekte, fakat buranın yaptığı saldırıları karşısında Asur kralından yardım istenmesi, buranın Asur Devleti'ne bağlı olduğunu göstermektedir.

¹¹³ Alexandrov 2014, s.55.

Teşup'un aksine kendisinin Asur elçisine çok iyi davrandığını da ekleyerek yeğeni dönemine atıf yapmayı da eksik etmemiştir.

III. Hattuşili öldükten sonra yerine oğlu IV. Tuthaliya geçmiştir. III. Hattuşili'nin bıraktığı barışçıl ortam, doğuda büyümekte olan Asur tehdidine ve bazı çatışmalara rağmen, kraliçe Puduhepa ile birlikte korunmuştur. Bu ortamın bir sonucu olarak ticari faaliyetlerin yoğunluğu tabletlerden takip edilmektedir. Bu ticari faaliyetlere katılan bir isim de Puduhepa idi, üstelik bir de gemisi bulunmaktaydı. Onun Ugarit kralı Ammiştamru'ya gönderdiği mektubundan¹¹⁴ gemisinin çarparak parçalandığı ve bu kazaya sebep olanın da Şukku adında bir Ugaritli olduğu kaydedilmiştir. Ağır zarar uğrayan Puduhepa, bilerek zarar verdiğini düşündüğü Şukku bunu karşılamasını istemektedir.

I. Amurru ülke IV. Tuthaliya döneminde de bağlılığını sürdürülmüş ve Benteşina'nın oğlu Şauşgamuva ile yapılan antlaşmayla resmiyet kazandırılmıştır. IV. Tuthaliya, bu antlaşmada kız kardeşlerinden birini, Amurru tahtına oturttuğu kral Şauşgamuva ile evlendirdiğini ifade etmektedir. IV. Tuthaliya, kız kardeşi Gaşşuliyaviya ve Amurrulu Benteşina'nın kızları ile Ugarit kralı II. Ammiştamru'yu evlendirerek üç ülke arasındaki bağ kuvvetlendirmek istenmiştir. Böylece II. Ammiştamru da annesi gibi Amurru prensesi olan bir kızla evlenmiştir. Fakat bu evlilik istenildiği gibi yürümemiş ve ele geçen tabletlerden anlaşılan sorunlu bir boşanma davasına dönüşmüştür¹¹⁵. Tabletlerde¹¹⁶ açıkça belirtilmeyen bir sebepten II. Ammiştamru eşini çeyiziyle birlikte Amurru'ya göndermiştir. Muhtemelen sorun önce Karkamış kralı İni-Teşup tarafından çözülmeye çalışılmışsa da sonuca ulaşılammış ve IV. Tuthaliya tarafından kesin karara bağlanmıştır. Bu çiftin çocukları ve Ugarit veliahdı Utri-Şarruma'nın annesiyle kalması durumunda, Ugarit tahtından vazgeçmiş

¹¹⁴ PRU 4, s.118-119; RS.17.133.

¹¹⁵ Bryce 2005, s.311.

¹¹⁶ PRU IV, s.126-128.

olacağına dair bir hüküm bulunmaktadır¹¹⁷. Bu prensle ilgili gelişmeler tabletlerden takip edilemese de II. Ammiştamru'dan sonra Ugarit tahtına İbiranu'nun geçtiği bilinmektedir. Bu durumda Ugarit veliahdı Utri-Şarruma eğer erken yaşta vefat etmediyse, annesinin yanında yer alarak Ugarit tahtından feragat etmiş görünmektedir.

IV. Tuthaliya, Asur ile gerilimin sürdüğü dönemde, Ugarit kralı II. Ammiştamru'yu asker gönderme işinden muaf tutmuştur. IV. Tuthaliye ve Karkamış kralı İni-Teşup tarafından kayda geçirilen belgede,¹¹⁸ Hitit-Asur düşmanlığı sona erinceye kadar Ugarit'in asker ve savaş arabası gönderme zorunluluğu ortadan kaldırılmış ve yerine yüklü miktarda altın vermesi kararlaştırılmıştır.

IV. Tuthaliya zamanında Asur ülkesiyle bir iyi bir kötü giden bir ilişki söz konusudur. Bu dönemde iki ülke arasında bazı mektuplaşmaların gerçekleştiği görülmektedir. IV. Tuthaliya, I. Tukulti-Ninurta'ya sağlığı hakkında bir şey yazmamasına karşı sitemlerini, kırık bir parçası bulunan mektupla¹¹⁹ iletmiştir. Orta Asur kralları I. Adad-Nirari¹²⁰, I. Salmanasar¹²¹ ve I. Tukulti-Ninurta'nın topraklarını genişleterek, zamanla Alşi, İšuva Mitanni/ Hanigalbat ülkelerini ile Karkamış'ın bazı topraklarını ele geçirmişlerdir. Bir süre sonra Asurluların bu yayılcı politikası IV. Tuthaliya'yı rahatsız etmeye başlamış ve bu duygusunu mektuplarında da göstermiştir. II. Şattuara olduğu düşünülen tarihlendirmesi tartışmalı olan¹²² bir Mitanni kralının mektubunda (IBoT 1.34),¹²³ Hititlerden Asurlulara karşı yardım istenmiştir. Ayrıca mektupta, Hitit kralına bağlı kalacağını söyleyen bu kral, Asur kralının muhtemelen I. Tukulti-Ninurta'nın Hititlere karşı saldırı hazırlıkları yaptığını ve

¹¹⁷ PRU IV, s.126-127.

¹¹⁸ RS 17.59.

¹¹⁹ KUB 3, 74.

¹²⁰ Liverani 2014, s.307.

¹²¹ Matthiae 1980, s.35.

¹²² Alexandrov 2014, s.53-54.

¹²³ Alexandrov 2014, s.57.

bunun için fala başvurduğunu iletmektedir. Ugarit'te bulunan I. Tukulti-Ninurta'nın gönderdiği bir mektupta (RS 34.165)¹²⁴ ise, IV. Tuthaliya vasal kral Ehli-Šarruma'nın ülkesi İšuva'yı Asur devletinin ele geçirmesine tepki gösterip, savaş ilan ettiği ama I. Tukulti-Ninurta'nın anlatımına göre, daha sonra barışçıl mesajlar gönderdiği anlaşılmaktadır. Hitit kralının bir yandan dostane bir mektup gönderip, diğer yandan Asur'a düşmanı olan Nihriya¹²⁵ mevkiine asker yağması üzerine, Asur kralı, IV. Tuthaliya'yı askerlerini buradan geri çekmesi konusunda tehdit etmiştir. Bir şekilde Hitit ordusunun ilerlediğini öğrenen Asurlular ile Hititler arasında Nihriya¹²⁶ civarında bir savaş meydana gelmiş ve Hititler bozguna uğrayarak, geri çekilmişlerdir. Asur kralının, Hitit vasalı olan Ugarit'e böyle bir mektup yazmasının amacının muhtemel bir iş birliği teklifi olacağı görüşü hâkimdir. Diğer yandan Ugarit krallarının son dönemlerde Hitit otoritesine karşı bazı isteksiz tutumları tabletlerde göze çarpmaktadır. Hititlerin Ugarit üzerindeki siyasi otoritesi, özellikle son zamanlarda giderek zayıflamıştır. Ugarit kralları İbiranu ve III. Niqmaddu'nun tahta çıktığında Hitit kralını ziyaret etmeyip, hediyelerle bağlılıklarını göstermediklerini öğrenmekteyiz. Ayrıca Ugarit kralları, Hititlere gerektiğinde asker gönderme işini de aksatmaktaydılar. Tüm bunlar Hitit- Ugarit arasındaki iyi ilişkinin sarsıldığının göstergesidir.

IV. Tuthaliya ile Asur kralı Tukulti-Ninurta döneminde yaşanan gerilim, Hititlerin Asur'a ticari ambargo uygulamasına sebep olmuştur. IV. Tuthaliya, Amurru kralı Šaušgamuva ile yaptığı antlaşmada¹²⁷, kendisine düşman olan Asur'a Amurru'nun da düşman olmasını ve bu sebeple Amurrular tüccarların Asur'a gitmemesini ve Asurlu tüccarları da

¹²⁴ RSO VII, s.90-93; Singer 1985, s.100.

¹²⁵ Singer 1985, s.106; çok eski bir yerleşim olan Nihriya'nın konumu hakkında iki temel görüş bulunmaktadır. Mari belgelerini esas uzmanlar, yerleşimin Habur ya da Balih Nehrinin kuzeyinde olması gerektiğini iddia ederken, Asur, Hitit ve Urartu kaynaklarını temel alanlar, kentin Yukarı Dicle Vadisi'nde aranması gerektiği savunmaktadır. Falkner 1957- 1958, s.22; Nihriya kenti, Diyarbakır'ın güneydoğusunda, Geç Asur kaynaklarında Nairi eyaleti olarak bilinen bölgeyle ilişkilendirilmektedir.

¹²⁶ RGTC 6, s.281.

¹²⁷ CTH 105.

Amurru'ya sokmamasını beklediğini belirtmiştir¹²⁸. Eğer ülkesinde Asurlu bir tüccarı yakalarsa kendisine gönderilmesini istemiştir. Fakat daha sonra Hitit-Asur devletleri arasındaki sorunlar bir şekilde tatlıya bağlanmış ve bu sürecin geçici olduğu anlaşılmaktadır. Tukulti-Ninurta'nın sonraki dönemlerine tarihlenen belgelere göre, Asurlu ve Amurrulu tüccarların ticari faaliyetleri kaldığı yerden devam etmiştir¹²⁹. Bu döneme tarihlenen Tell Çuera'da (Orta Asur kenti Harbe) bulunan bir mektupta, Amurru'dan bir habercinin Asur Ülkesine gelip gitmesinden söz edilmektedir¹³⁰.

IV. Tuthaliya'dan sonra yerine geçen oğulları III. Arnuvanda ve II. Şuppiluliuma dönemlerinde Hititler düşüşe geçmişlerdir. Batı Anadolu'da bulunan Arzava ülkeleri, III. Arnuvanda döneminde isyan ederek, Hititlerden iyice kopmuşlardır. Hatta Arzava, Hititlerin elinde bulunan Alaşiya (Kıbrıs) bölgesine saldırarak kadar güçlenmişti. II. Şuppiluliuma döneminde de karışıklıklar sürmüş ve Hitit ülkesinde çoktandır devam eden kıtlık büyük bir problem haline gelmiş olmalıdır¹³¹. Hititlerin son dönemlerinde Mısır ülkesinin Hitit devletine tahıl gönderme çabası kayıtlara geçmiştir. Buna ek olarak, Deniz Kavimleri denilen istilacı grupların kıyı bölgelerini tahrip etmeleri muhtemelen ticareti faaliyetleri ve Hatti ülkesine gönderilen tahıl sevkiyatını sekteye uğratmıştır. Sebebi kesin olarak bilinemese de Hitit devletini yıkıma sürükleyen birçok etmen sayılabilir. Yapılan arkeolojik çalışmalarda yangın izine rastlanılsa da Hititlerin ani bir baskına maruz kalmadığı ve Hattuşa'yı terk etmek durumunda kaldıklarını söylemek daha doğru olacaktır.

Suriye'nin iç kesimlerinde yer alan Karkamış kenti, Deniz Kavimleri saldırılarından fiziksel olarak etkilenmemiştir. Hatta buradaki siyasi düzen Hitit Devleti yıkıldıktan sonra da bir süre daha devam etmiştir. Uzun süre tahtta kalan Karkamış kralı İni-Teşup'ten sonra, III.

¹²⁸ Taş 2007, s.3017.

¹²⁹ Singer 1999, s.658.

¹³⁰ Jacob 2009, s.61 ve 62; Cohen 2017, s.303, dipnot 109.

¹³¹ Halayqa 2011, s.301.

Arnavanda zamanında, Talmi-Teşup Karkamış tahtına¹³² geçmiştir. Talmi-Teşup, Hitit kralı II. Şuppiluliuma döneminde de buradaki görevini sürdürmüştür. Talmi-Teşup ve II. Şuppiluliuma arasında bir anlaşma yapıldığı iyi korunmamış metin parçalarından¹³³ bilinmektedir. Bu belgeler, genel valiye hangi sorumlulukları verdiğinin tespiti konusunda yetersizdir ve muhtemelen Talmi-Teşup, Suriye’de neredeyse bağımsız bir rol oynamış olmalıdır¹³⁴.

Ugarit’te bulunan tabletler, Deniz Kavimleri istilasının yıkıcı etkilerini gözler önüne sermektedir. Ugarit’in Alaşiya (Kıbrıs) kralına gönderdiği mektupta¹³⁵, askerlerinin Hitit ülkesinde, gemilerinin de Lukka’da beklediğini söyleyen Ugarit kralı içinde bulunduğu zor durumu ifade etmiştir. Ugarit, bir düşman gemisi görmesi halinde Alaşiya kralından haber verilmesini istemiştir. Başka bir mektuptaysa¹³⁶, Alaşiya kralı, Ugarit kralı Hammurapi/ Ammurapi’ye denizde düşman gemisi gördüğünü ve kenti surlarla güçlendirmesini yazmıştır. Ras-Şamra’da bulunan bu son yazışmalardan sonra, Ugarit Devleti de tarih sahnesinden tamamen silinmiş oldu. Bu yıkıma maruz kalan sadece Ugarit olmamış, Suriye kıyılarındaki Ras el-Bassit, Ras İbn Hani, Tell Sukas ve Tell Kazel gibi liman kentleri ortak bir kaderi paylaşarak, yakılıp yıkılmıştır. Deniz kavimlerinin saldırılarına direnmeyi başaran Mısır firavunu III. Ramses, inşa ettirdiği Medinet Habu tapınağının duvarlarına bu saldırıyı bir yazıtlarla kaydetmiştir¹³⁷.

¹³² Liverani 1960, s.136; Ugarit’teki belgeler, Karkamış’taki kralların bir öncekinin oğlu olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Karkamış arşivlerine henüz ulaşılmamış olduğu düşünüldüğünde, kralların kronolojik sırası ve dönemlerinin tespiti noktasında Ugarit metinleri önemli bilgiler vermektedir.

¹³³ CTH 122.

¹³⁴ Bryce 2005, s.328.

¹³⁵ RS 20.238.

¹³⁶ Ugaritica V, s.85.

¹³⁷ Klengel 1965, s.69 ve 88; Drower 2006, s.146; Yiğit 2019, s.144.

BÖLÜM III:

MÖ. II. BİNYILDA SURİYE’NİN TARİHİ COĞRAFYASI

III.1. GENEL HATLARIYLA HİTİT COĞRAFYASI

Hititlerin Kuzey Suriye’de yürüttükleri siyasi olayları anlattıktan sonra ve daha ayrıntılı coğrafi değerlendirmelere geçmeden önce genel bir Hitit coğrafyasından bahsetmek daha uygun olacaktır. Hitit Krallığı, MÖ. 17. yüzyılda Orta Anadolu platosunun bulunduğu Kızılırmak havzasında, başkent Hattuša etrafındaki bölgede güçlü bir devlet kurmuşlardır. Hitit Devleti’nin kurucusu kabul edilen I. Hattušili, Kuşşara’da bulunan başkenti Hattuša’ya taşımıştır. Şehir devletleri şeklinde olan Anadolu topraklarını kendilerine bağlamışlardır. Zamanla Anadolu’nun büyük bir kısmını, Kıbrıs’ı, Kuzeybatı Mezopotamya’yı ve Suriye’yi içine alan büyük bir imparatorluk haline gelmişlerdir. Hititler yaşadıkları ülke için Hatti Ülkesi tanımını kullanmışlardır. Daha sonraki dönemlerde Hatti Ülkesi ifadesinin kapsamı genişlemiş ve Güneydoğu Anadolu ve bazen bir kısım Kuzey Suriye toprakları da bu tanıma dahil edilmiştir. Hititler yıkıldıktan sonra, Geç Hitit döneminde, Geç Asur kaynaklarında kabaca Karkamış ve civarına kadar olan iç Anadolu bölgesi için Hatti Ülkesi ifadesi kullanılmıştır.

Hititlerin merkezi Hattuša, bugün Çorum, Boğazkale’de bulunmaktadır. Yaklaşık 186 hektarlık bir alanı kaplayan bu antik kent, doğusunda ve batısında derin vadilerle sınırlanan bir dağ sırtına kurulmuştur¹³⁸. Stratejik olarak avantajlı bir bölgede bulunan Hattuša, şehir surlarıyla da desteklenmiştir. Yapılan çalışmalardan kentin, şehircilik anlayışıyla olmasa bile, insan kontrolünde bir çevrenin yaratılması isteğiyle, bilinçli olarak inşa edildiği

¹³⁸ Schachner 2013, s.11.

anlaşılmaktadır¹³⁹. Surların dışında, daha küçük yapılar tespit edilmiş ve burada tarım faaliyetlerinin yürütüldüğü şeklinde değerlendirmelerde bulunulmuştur¹⁴⁰.

Başkent Hattuša Kızılırmak kavsinde bulunmakta ve Hitit belgelerinde bu nehir Maraššanta olarak anılmıştır¹⁴¹. Hitit belgelerinde görülen Dahara Nehri'nin modern Devrez Çayı ile Šariya Nehri'nin¹⁴² ise Gök Irmak Nehri ile özdeşleştirilmesi düşünülmektedir. Akadça Purattu, Hurrice Puranti olarak bilinen Fırat Nehri'ne Hititler, Mala Nehri demişlerdir. I. Hattušili'ye ait Akadça ve Hititçe iki dilli bir belgede, Mala Nehri'nin Akadça nüshasındaki karşılığının Puratta olarak okunmasıyla¹⁴³, Mala ve Fırat eşleştirmesi kanıtlanmış oldu. I. Hattušili, Mala Nehri'ni geçtiğini gururla kaydetmiş, kendisinden önce sadece Akad kralı Sargon'un bu nehri geçtiğini de kaydetmiştir. Bu nehirler, birlikte anıldıkları şehirlerin konumları hakkında da ipucu vermekte, Anadolu'nun Hitit dönemi coğrafyasına katkı sağlamaktadır.

Hatti Ülkesinin batı sınırında, Hitit metinlerinde sıkça geçtiği üzere, Arzava Ülkesi yer almaktaydı. Batı Anadolu'nun büyük bir kısmı bu adla anılmakla birlikte, Arzava Ülkesinde çok sayıda bölgesel krallıklar bulunmaktaydı. Arzava bölgesindeki bu krallıklar; Arzava, Hapalla, Mira- Kuvalya, Šeha Nehri Ülkesi, Appaviya, Viluša, Zippašla ve Harriyati Dağlık Ülkesi'dir¹⁴⁴. Zaman zaman metinlerde, Arzava Ülkesinin Hitit kontrolüne girdiği ve vergi vermekle yükümlü¹⁴⁵ olduğu görülmektedir. Fakat Hitit Devleti bölgeyle ilgilenmediğinde, iç meselelerle uğraştığında vs. Arzava Ülkeleri isyan eden bölgelerden olmuştur.

¹³⁹ Schachner 2013, s.13.

¹⁴⁰ Schachner 2013, s.17.

¹⁴¹ Matthews ve Glatz 2009, s.57.

¹⁴² Matthews ve Glatz 2009, s.62.

¹⁴³ Arıkan 2008, s.236.

¹⁴⁴ Bryce 2009, s.74.

¹⁴⁵ Garstag ve Gurney 1959, s.83; Yiğit 2004, s.221-222.

Metinlerden Hititlerin ülkelerini Aşağı Ülke (KUR ^(URU)ŠAPLĪTU) ve Yukarı Ülke (KUR ^(URU)UGU) olarak ikiye ayırdıkları bilinmektedir¹⁴⁶. Muhtemelen Samsun, Amasya, Tokat, Sivas vs bulunan Hitit yerleşimleri Yukarı Ülke olarak anılmıştır. Karadeniz'e yakın olan bu coğrafya, oldukça dağlık ve engebeli bir araziye sahip olup, Hitit belgelerinde geçen Šamuha, Kuššara, Nerik gibi yerleşimleri de Yukarı Ülkede bulunmaktadır. Bu bölge, Hititlerin kuzeydeki komşuları Kaşkalar tarafından sıklıkla yağmalanmaktaydı. Kaşkalar, yarı göçebe bir halk olup, Karadeniz şeridinde ikamet ettikleri düşünülmektedir. Dağlık ve ormanlık bir bölge olmasından dolayı, Kaşkaların bulunduğu coğrafya uzun zaman arkeolojik çalışmaların yapılmadığı bir bölgeydi. Son zamanlarda buradaki araştırmalar da artmıştır. ¹⁴⁷. Kastamonu- Kınık bölgesinde Hitit varlığı yapılan arkeolojik buluntularla kanıtlanmış olup, bu bölge muhtemelen Hitit belgelerinde geçen Tumanna bölgesi olmalıdır¹⁴⁸. II. Muršili'nin Hattuša'nın kuzeybatısına yönelik seferlerine ilişkin bilgiler, arkeolojik verileri destekleyecek niteliktedir.

Hitit belgelerinden anlaşıldığına göre, kuzeydoğu Anadolu'da Azzi- Hayaša Ülkesi bulunmaktaydı. Bu bölge, Hititlerin Yukarı Ülkesi ile Fırat yani Mala Nehri arasında kalan bölgede olmalıdır¹⁴⁹. Hititler, vahşi bir topluluk olarak gördükleri Azzi- Hayaša Ülkesiyle genellikle mücadele ettikleri görülmektedir. I. Šuppiluliuma döneminde, evlilik yoluyla iyi ilişkiler kurulmuş ve Hitit kralı, kız kardeşini Azzi- Hayaša kralı Hukkana ile evlendirmiştir. Bu evlilikle antlaşmada da yapılmış fakat bu iyi ilişki uzun sürmemiş, II. Muršili döneminde kaldığı yerden çatışmalar devam etmiştir. Azzi- Hayaša'nın güneyinde, bugünkü Elazığ civarında ¹⁵⁰ İšuva Ülkesi bulunmaktaydı. Burası I. Hattušili zamanında Hitit- Hurri mücadelesinin yaşandığı yerlerdendir. Bu bölgenin içinde bulunduğu anlaşılan bugünkü

¹⁴⁶ Yiğit 2004, s.220.

¹⁴⁷ Matthews ve Glatz 2009, s.52.

¹⁴⁸ Matthews ve Glatz 2009, s.53.

¹⁴⁹ Bryce 2009, s.97.

¹⁵⁰ Yiğit 1995, s.233.

Korucutepe, Norşuntepe ve Tepecik kazı alanlarında bazı Mitanni üslubunda mühürler ele geçirilmiştir¹⁵¹. İšuva, Hitit İmparatorluk döneminde Hitit ve Mitanni Devletleri arasındaki sınır bölgesidir. İšuva Krallığı'nın Hitit egemenliğine girdiği görülmektedir. I. Adad-Nirari döneminde, Mitanni başkenti Vaşşukani Asur tarafından ele geçirilmiş, Mitanni kralı esir düşmüş¹⁵² ve böylece Asur Devleti, Hititler tarafından zayıflatılan Mitanni krallığını tamamen yıkmıştır. Mitanni Devleti yıkıldıktan sonra, bölgede yayılmacı bir politika izleyen Asur, İšuva'ya kadar olan Tell Brak¹⁵³ ve Aşağı Habur'un doğu kıyısındaki Tell Şeyh Hamad¹⁵⁴ (Dur-Katlimmu) gibi höyüklerin de bulunduğu Mitanni topraklarının çoğunu ele geçirdiği bilinmektedir. Bununla birlikte, İšuva bölgesinde de hakimiyet kurup kurmadığına dair bir bilgi bulunmamaktadır¹⁵⁵.

İšuva bölgesinin aşağısında, Şanlıurfa civarında olacağı düşünülen Urşu kenti bulunmaktaydı. I. Hattuşili döneminde bu kente bir saldırı düzenlendiği ve uzun süre kuşatıldığı¹⁵⁶ anlaşılmaktadır. Urşu kuşatmasına ilişkin rapordan anlaşıldığı kadarıyla kuşatma kısa sürmüştür, fakat başarılı olup olunmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Bu kuşatma sırasında Urşu'nun en önemli destekçilerinden biri Karkamış kentiydi. Hititlerin düşmanı olan Karkamış ise, yukarı kenti bugünkü Gaziantep'te olacak şekilde, Türkiye-Suriye sınırında bulunmaktadır. Tüm bu bölgeler, Hitit düşmanı olup, Hurri etkisinde bulunmaktaydı. Hurri etkisindeki bir diğer bölge, Kizzuvatna idi. Bu bölge, bugünkü Çukurova ve çevresini kaplayan bölgeye verilen isimdir. Kizzuvatna, Hititler ile Kuzey Suriye arasında tampon bir bölge görevi görüyordu. Hititlerin genellikle Kizzuvatna ile iyi ilişkiler

¹⁵¹ Yiğit 1995, s.239.

¹⁵² Falkner 1957- 1958, s.13.

¹⁵³ Oates 1985, s.169.

¹⁵⁴ Kühne 1983, s.239.

¹⁵⁵ Yiğit 1995, s.247.

¹⁵⁶ Yiğit 2006a, s.46.

kurduđu¹⁵⁷ anlaşılmaktadır. Hititler I. Hattuşili döneminde İlanzura¹⁵⁸ olarak kaydedilen Hurri topraklarına yani Karkamış ve Harran'ın daha güneyindeki bölgeye¹⁵⁹ kadar ilerledikleri bilinmektedir. İlanzura krallığı¹⁶⁰, İšuva ve Alşi ülkeleri üzerinden Anadolu'dan ulaşılabilir durumdaydı. Eskiden Mari krallığına bağlı bir Kuzey Mezopotamya kenti¹⁶¹ olarak karşımıza çıkan İlanzura/ İlanşura yerleşimi, Mitannilerin himayesine geçtikten sonra Hititler tarafından ele geçirilmiştir.

Metinlerden önemi anlaşılan bir diğer yerse, Tarhuntaşša ülkesidir. Tunç bir tablete yazılan IV. Tuthaliya ile Kurunta arasındaki antlaşma metni¹⁶², bu yerin coğrafyası hakkındaki fikir vermektedir¹⁶³. Tarhuntaşša yer adı hem bir şehri hem de bir ülkenin ortak adıdır. II. Muvattalli zamanında bir ara merkez yapılan Tarhuntaşša'nın lokalizasyonu hala bilinmezliğini korumaktadır. Buna karşın, Lukka bölgesiyle sınır olup, bugünkü Akdeniz kıyısı boyunca ve kuzeyde Konya'ya kadar olan bir bölgede olacağı düşüncesi hâkimdir. Kaştaraya Nehri'nin Tarhuntaşša ve Lukka bölgelerini birbirinden ayırdığı anlaşılmaktadır. Kuzeyinde Pitaşša kenti bulunan bu nehrin, bugünkü Aksu Nehri olduğu düşünülmektedir¹⁶⁴.

Hattuşa'yı merkez alan Hititler, dört tarafı düşmanlarla çevrili olmasına rağmen, bölgede güçlü bir devlet haline gelebilmişlerdir. I. Şuppiluliuma, Mitanni kralı Şattivaza ile

¹⁵⁷ Garstag ve Gurney 1959, s.53.

¹⁵⁸ RGTC 6, s. 139. Ayrıca bu yerleşim, Mari belgelerinde (RGTC 3, s.107) İlanşura olarak geçmektedir. Falkner 1957- 1958, s.2; İlanşura, Mari krallığına bağlı olup, bir vali tarafından yönetilmekteydi.

¹⁵⁹ Astour 1992, s.4.

¹⁶⁰ Astour 1992, s. 4 ve 5; İlanzura'nın geçtiği tek belge olan 2BoTU 21 III'teki 11. ve 14. satırlarda geçmekte olup, buranın Eski Hitit Döneminde Hurri etkisinde bir kralının olduğu ve muhtemelen Urşu kuşatmasından önce Hititlerin saldırılarına maruz kaldığı görülmektedir. İlanzura kralı Hitit saldırılarına karşı Hurri krallarına haber göndermiştir.

¹⁶¹ Falkner 1957- 1958, s.13.

¹⁶² Beckman 1999, s.114.

¹⁶³ Alparslan ve Doğan- Alparslan 2015, s.100.

¹⁶⁴ Alparslan ve Doğan- Alparslan 2015, s.100.

yaptığı antlaşmada (CTH 52) Niplani Dağı'nı sınır yaptığını belirtmektedir¹⁶⁵. Fakat sonraki süreçte bu sınırlar genişlemiş, Hititlerin Suriye'deki egemenliği Habur havzasının batı uzantısından güneydeki Bekaa Vadisi'nin yukarı ucuna kadar yayılmıştır¹⁶⁶. Antlaşmada geçen Niplani Dağı, Hititlerin Suriye'deki sınırı olan Lübnan Dağları ile diğer metinlerde görülen Şariyanu Dağı da bugünkü Anti Lübnan dağları ile özdeşleştirmek istenmektedir¹⁶⁷.

¹⁶⁵ Karağuz 2018, s.164.

¹⁶⁶ Beckman 1992, s.42.

¹⁶⁷ Cohen 2017, s.306.

III.2. AMURRULAR VE AMURRU DEVLETİ

Tevrat'ta Amorit olarak yer verilen Amurru ya da Sumerce metinlerdeki MAR.TU ifadesi, anlamı ve içeriği değişiklik göstermekte olup, çivi yazılı belgelerde etnografik ve coğrafi bir terim olarak oldukça geniş anlamlarla¹⁶⁸ kullanılmıştır. Metinlerde “batı” yönü ve batıdan Mezopotamya'ya gelenler, bu ifadeyle adlandırılmıştır¹⁶⁹. Kimi zaman bir topluluğu kimi zamansa sınırları değişen bir coğrafi yeri tanımlayan Amurru'nun anlamı, bu açıdan daralıp genişlemiştir. Sumerler batıdan ülkelerine yani Güney Mezopotamya'ya akın akın gelen bu yarı göçebe, istilacı toplumdaki hiç hoşlanmamışlar ama göçlerine de mâni olamamışlardır. Düzensiz göçmen topluluğu olan Amurrular, sonraki süreçte güçlenerek Suriye ve Mezopotamya'da Babil, Yamhad gibi güçlü devletler kurmuşlardır. Tezimizin bu bölümünde, Mısır'daki Amarna, Ugarit ve Hattuša kaynaklarından bildiğimiz, sınırları Levanten bölgesinde, bugünkü Suriye ve Lübnan'a kadar uzandığı görülen Amurru devletinin kapsadığı coğrafyadan bahsedeceğiz. Fakat öncelikle politik yapılanması ve bölgedeki gelişiminden bahsetmek, Amurru'nun sınırlarını belirlememiz için faydalı olacaktır. Çünkü bölgedeki politik dengeler çerçevesinde önce Mısır sonra da Hitit kontrolüne girmiş, bu eski Akdeniz devletinin bugün henüz devlet arşivine ulaşılmamıştır. Bu sebeple, Amurru Devleti ve hâkim olduğu coğrafyanın tespiti konusunda, sadece yukarıda sıralanan harici kaynaklardan faydalanmak mecburiyetindeyiz.

Mısır firavunu I. Tutmosis (MÖ. 1504 ± 1491) dönemiyle birlikte Mısır, Suriye'de bazı yağma ve sefer hareketlerine başlamıştır¹⁷⁰. Mısır firavunu, Fırat Nehri'ne kadar olan araziye ele geçirmiş ve buralardan küçük krallıkları da kontrol altına almıştır. Fakat Suriye'deki

¹⁶⁸ Singer 1991, s.69.

¹⁶⁹ Klengel 1969, s.178.

¹⁷⁰ Yiğit 2019, s.105-106.

topluluklar bölgeyi ele geçirmek isteyen her güçlü devlete yaptıkları gibi zamanla isyan edip direnç göstermişlerdir. III. Tutmosis'e ait yıllıklarda, Kadeş Krallığı'nın liderliğinde Suriye vasal krallıkları Mısır'a karşı isyan ettikleri kaydedilmiştir. Bölgeye çok sayıda sefer düzenleyen Tutmosis, düşman birliğinin bulunduğu Megiddo'yu aylarca süren kuşatmanın ardından ele geçirdi ve Suriye'de Mısır egemenliğini yeniden tesis etti. Amarna Çağı'na (MÖ. 1390- 1322) gelinceye kadar, Mısır kaynaklarında Amurru'dan ve bölge sakinleri olan Amurrulardan söz edilmemektedir¹⁷¹. Bu arşivde bulunan Amurru devletinin kurucusu Abdi-Aşırtı ve oğlu Aziru'ya ait mektuplar¹⁷² ile Gubla/ Biblos kralı Ribaddi'nin mektupları, Amurruların bölgedeki varlığı ve genişlemesi konusunda önemli bilgileri barındırmaktadır. Gubla/ Biblos kralları Ribaddi ve Yapah-Addu, Amurruların başboş hareket ettiğini ve Biblos'tan Ugarit'e kadar Mısır'a karşı birleştiğini haber vermektedir¹⁷³. Ayrıca Abdi-Aşırtı, göçebe bir topluluk olan *hapiruları* etkisi altına almış¹⁷⁴ ve bölgede yayılcı bir politika izlemiş, kontrolündeki *hapirulara* Biblos'u hedef göstererek, Ribaddi'nin sahip olduğu Biblos topraklarının bazılarını ilhak etmiştir. Amurru kralı, Biblos kentlerini tek tek ele geçirmiş, bunlardan biri olan Batruna'ya *hapiruları* yerleştirmiş¹⁷⁵ ve Gubla/ Biblos kentini tehdit etmiştir. Bu durumdan çaresiz bir şekilde rahatsızlık duyan Ribaddi, düşmanının başına buyruk hareketlerini hem Mısır kralına hem de Mısır'ın yüksek görevlilerine yazdığı mektuplarla bildirmiş ve firavundan sık sık askeri yardım talep etmiştir. Anlaşılan yardım konusunda kayıtsız bir duruş sergileyen Mısır, en azından Amurru'ya *rabişu* denilen görevliler göndermiş ve bölgeyi denetlemiştir. Bu görevlilerden olan Pahanate, Biblos kralının iftiralarına karşı, Abdi-Aşırtı'nın Mısır'a sadakatini tanıdığı olarak

¹⁷¹ Singer 1991, s.69.

¹⁷² Klengel 1969, s.183.

¹⁷³ Singer 1999, s.627;

¹⁷⁴ Moran 1992, s.149: EA 79.

¹⁷⁵ Moran 1992, s.159: EA 87.

gösterilmektedir¹⁷⁶. Abdi-Aşirta, Mısır firavununa yazdığı mektuplarda, Mısır kralı adına Amurru'yu yönettiğini vurgulayarak, adeta Biblos kralının suçlamalarını yalanlamıştır. Mısırlı efendisinin bu durumu meşrulaştıran bir yetkilendirmesinin olup olmadığı bilinmese de Amurru kralı, firavun adına hareket etmekteydi¹⁷⁷. Abdi-Aşirta'nın Pahanate'ye yazdığı bir mektupta (EA 62), Şehlal'den¹⁷⁸ gelen savaşçıların ikametgahı olan Şumur'a saldırdığı ve Irkata'dan hemen gelip başkentini düşman saldırısından kurtardığını yazmıştır. Amurru kralının sözünü ettiği, yeri tam olarak bilinmeyen Şehlal şehriden gelen düşman Biblos'un sevk ettiği birlik olmalıdır. Amarna Çağı'nın sonlarına doğru gerçekleşen bu olaylar, bölgenin oldukça hareketli durumunu gözler önüne sermektedir.

Ribaddi'nin bir başka mektubunda (EA 95) Amurru kralı Abdi-Aşirta'nın ölümcül hasta olduğundan bahseder, belki de bu hastalıktan kısa süre sonra Abdi-Aşirta hayatını kaybetmiş ve oğulları birlikte Amurru topraklarını idare etmeye başlamışlardır. Abdi-Aşirta'nın oğullarının ülkeyi birlikte yönettiğini gösteren en güzel örnek, Hititlerin Aziru ile yaptığı antlaşmada görülmektedir¹⁷⁹. Kardeşleri arasında en hırslı olduğu anlaşılan Aziru, Mısır'dan ayrılıp I. Şuppiluliuma'nın kontrolüne geçtiğinde diğer Amurru ülkeleri¹⁸⁰ yani muhtemelen kardeşlerinin yönetim bölgeleri Hititlere düşman gözüyle bakmışlardır. Hitit kralı I. Şuppiluliuma, Aziru'nun sadakatini karşılıksız bırakmayarak, onu kardeşleri arasında yücelterek, tek başına Amurru kralı yapmıştır¹⁸¹. Aslında bu çok başlı diye nitelendirilen yönetim anlayışı, Amurruların daima benimsedikleri bir durumdur. Ayrıca Amurruların erken Sumer ülkesine akınlar düzenlediklerinde ve sonrasında Levanten bölgesindeki

¹⁷⁶ Moran 1992, s.131-132: EA 60.

¹⁷⁷ Klengel 1969, s.251.

¹⁷⁸ Altman 1978, s.103-107; RGTC 12/ 2, s.268; buranın kesin yeri bilinmemektedir, Lübnan'daki Batrun civarında ya da Hama'nın güneydoğusunda aranması gerektiğine dair fikirler bulunmaktadır.

¹⁷⁹ Beckman 1999, s.36.

¹⁸⁰ Singer 1991, s.71.

¹⁸¹ Beckman 1999, s.37.

yapılanmalarında bu durumu aktaran belgeler bulunmaktadır¹⁸². Aynı şekilde Tevrat'ta da Amurru'nun birden fazla yöneticisinin olduğu belirtilmektedir.

Abdi-Aşirta'nın ölümünden sonra oğlu Aziru ve kardeşleri Mısır'a bağlılıklarını sürdürdüler. “Şehir yönetici, belediye başkanı” gibi anlamlarına gelen *hazannu* unvanını taşıyan Aziru'nun bağlılığının nişanesi olarak iki oğlunu Mısır'a göndermeyi taahhüt etmektedir. Hatta Amarna mektuplarına göre, Aziru Mısır'a giderek bu bağlılığını doğrudan dile getirmiştir. Fakat anlaşılan kral, Aziru'nun Mısır'dan ayrılmasına bir süre izin vermemiş ve Amurru yöneticisinin Mısır'daki zorunlu misafirliğini devam ettirmiştir. Bu sırada Aziru'nun oğullarından biri, muhtemelen ardılı Ari-Teşup, Mısır'daki yüksek yetkilerden biri olan Dudu'ya yazdığı mektupta¹⁸³, Nuhaşşe'deki kralların babasını altın karşılığında Mısır'a satmakla suçladığını iletmış ve Aziru'nun daha fazla Mısır'da alıkonmamasını talep etmiştir. Sonrasında bir şekilde ülkesine dönen Aziru, Suriye seferine çıkan ve Nuhaşşe ülkesinde bulunan Şuppiluliuma tehdidine karşı Mısır'a bağlılık göstererek destek istemiştir. Hitit kralından kendisine katılması için teklif alan Aziru, Mısır'a bağlılığını sürdürüyor gibi yapmıştır. İç sorunlarıyla uğraşan Mısır'ın bölgeyi kendi kaderine bırakması ve Hititlerin Suriye'de etkin bir konuma gelmesi, menfaatleri doğrultusunda Aziru'yu Hitit saflarında yer almaya itmiştir. Aziru'nun Mısır'dan bağımsız hareket etme isteği Amarna mektuplarından da anlaşılmaktadır. Biblos kralı Ribaddi ve buradaki yüksek memurlar, Katna kralı Akizzi¹⁸⁴ ve Tunip halkı Aziru'nun bölgedeki saldırgan ve yayılmacı politikalarından şikâyetlerini¹⁸⁵ Mısır kralına iletmışlerdir. Amurru kralı, babası Abdi-Aşirta gibi Biblos topraklarındaki yayılmacılığını devam ettirmiş ve kimi zaman Biblos'un ticaret gemilerinin kıyılarından

¹⁸² Singer 1991, s.69.

¹⁸³ Moran 1992, s.256: EA 169.

¹⁸⁴ Moran 1992, s.127: EA 55.

¹⁸⁵ Klengel 1969, s.196.

geçişine izin bile vermemiştir¹⁸⁶. Anlaşılan Aziru, Biblos'taki politik durumu iyice karıştırmış ve kendisi yandaşlar bulmuştur. Ribaddi, Biblos kentinin yarısı Aziru'nun destekçisi olmuş ve kardeşi tarafından ihanete uğrayarak sürgüne gönderilmiştir. İyice yaşlanan ve güçsüzleşen Ribaddi, bir süre sonra hayatını kaybetmiş ve Hitit desteğini alan Aziru'nun önünde, Lübnan kıyılarını ele geçirmek için bir engel kalmamıştır. Tüm bunlara kayıtsız kalamayan Mısır firavunu, kendisini oyaladığını düşündüğü Aziru'nun bağlılığının sembolü olarak oğullarından birini ve isimlerini iletmiş düşmanlarını bir an önce Mısır'a göndermesini emretmektedir. Bu dönemde kısa süre içerisinde Amarna terk edildiğinden buradaki belgelerden gelen bilgiler son bulmuştur. Bir zamanlar Mısır vasalları olan Suriye krallıkları, zorla ya da barışçıl yöntemlerle Hitit kontrolünü kabul etmişlerdir. Amurru kralı, bunlardan biri olan ve Mısır kralı tarafından devrildikten sonra Şuppiluliuma'nın yeniden tahtına oturttuğu Kadeş kralı Aitakkama ile ittifak kurmuştur¹⁸⁷.

Aziru, Amurru sınırlarını Ugarit ülkesine kadar genişletmiş ve bölgede baskın bir güç haline gelmiştir. Henüz Hitit etkisine girmeyen Amurru ve Ugarit, bir anlamda aralarındaki sınırları belirledikleri bir antlaşma (RS 19.68)¹⁸⁸ yapmışlardır. Ugarit kralı II. Niqmadu ile yapılan antlaşmada, Aziru 5000 şeşel gümüş karşılığında, Siyannu ve Zinzaru üzerinde gelecekteki haklarından vazgeçip bölgeyi Ugarit'e bırakmıştır. Ugarit için oldukça önemli bir bölge olan Siyannu'da söz sahibi olacak kadar güçlenen Aziru, bu antlaşmayla yüklü bir miktar gümüş karşılığında Ugarit sınırlarına karışmayacağını sözünü vermiş oldu. Bundan sonraki süreçte, Hitit vasal krallıkları olarak siyasi hayatlarına devam eden iki krallık, iyi ilişkiler ve evlilik bağları kurmuşlardır.

Babasının zamanından beri Mısır'a sadık olup diğer taraftan bağımsız hareket eden Aziru, Hitit kralı I. Şuppiluliuma ile bir sadakat antlaşması yapmıştır. Bu antlaşmaya göre,

¹⁸⁶ Moran 1992, s.205: EA 126.

¹⁸⁷ Klengel 1969, s.195.

¹⁸⁸ PRU 4, s.284.

Amurru başka bir devlete tabii olmayacak ya da herhangi bir durumda başvurmayacak, Hititlere sadık bir vasal olacak ve gerektiğinde askeri destek verecektir. Hitit kralının düşmanı olan bir ülkeden Amurru'ya getirilen NAM.RA'lar ve kaçaklar, Hititlere bildirilecek ve teslim edilecektir. Bunun karşılığında Hitit devleti, Amurru'nun hamiliğini üstlenecek ve Amurru'yu herhangi bir saldırıdan koruyacaktır. II. Murşili'nin Tuppi-Teşup ile yaptığı antlaşmada (CTH 62) aktarıldığına göre, Aziru'nun yıllık 300 şeşel altın haraç ödemiştir. Şuppiluliuma öldükten sonra Aziru, Hitit tahtına geçen II. Murşili'ye sadık kalmış ve savaş zamanında bizzat Hitit saflarında yer almış, yaşlanıp askerlerine liderlik yapamayacak duruma geldiğinde oğlu Ari-Teşup'u görevlendirmiştir. Aziru'nun ölümünden sonra Amurru tahtına geçen oğlu Ari-Teşup, sadakatini devam ettirmiş fakat iktidarı kısa sürmüştür. Yaşarken yerine geçecek kişiyi belirleyen Ari-Teşup, II. Murşili'den oğlu Tuppi-Teşup'un Amurru kralı tayin edilmesini istemiştir. Bunun üzerine II. Murşili, Tuppi-Teşup hasta olmasına rağmen sözünü tutarak onu kral yapmış ve erkek kardeşleri ile Amurru ülkesinin onun krallığını tanınmasını sağlamıştır. Böylece II. Murşili, Tuppi-Teşup'u babasının tahtına oturtmuş ve vasallık antlaşmasını yenileyerek Tuppi-Teşup'un krallığını resmi olarak tanımıştır. Hem Akadca hem Hititçe olarak kaydedilen antlaşmada¹⁸⁹ Amurru kralının, Hitit tartı sistemiyle saf 300 şeşel gümüşü ödemeye ve Hititlere sadık kalmaya devam etmesi istenmektedir. Amurrular, II. Muvattalli zamanına, Benteşina tahta geçesiye kadar olan sürede Hititlerin saflarında yer almışlardır.

Hitit tahtına II. Muvattalli geçtiğinde, Hititlerin Mısır ile araları iyice gerilmişti ve Kadeş ile Amurru'ya kadar olan kıyı bölgelerini ele geçirmeye başlayan Mısır'a karşı bölgede güçlü bir desteğe ihtiyacı vardı. IV. Tuthaliya ile Amurru kralı Şauşgamuva arasında yapılan antlaşmada verilen bilgilere göre, II. Muvattalli döneminde Amurrular, Hititlere olan sadakatlerini bozmuşlar ve Mısır ülkesine sığınmışlardır ve en nihayetinde Amurrular

¹⁸⁹ Beckman 1999, s.59-64.

yüzünden Mısır-Hitit savaşı¹⁹⁰ patlak vermiştir. Görünen o ki Amurrular, bölgede gücü eline geçirmeye çalışan Mısır'ın yanında yer almışlar ve II. Muvattalli, Amurru lideri Bentešina'nın sadakatsiz tutumundan dolayı onu Amurru tahtından indirip Hatti ülkesine göndermiş ve yerine de Şapili'yi Amurru ülkesinin başına getirmiştir. III. Hattušili, kardeşi II. Muvattalli'den Hititlere ihanet eden Bentešina'yı yanına Hakpiš'e gönderilmesini istemişti. Hitit tahtına kadar yükselen III. Hattušili, dostça ilişkiler kurduğu Bentešina'ya kızlarından Gaššuliyaviya'yı eş olarak vermiş ve Bentešina'nın kızını oğlu Nerikkaili ile evlendirmiştir. Ayrıca Şapili'yi indirdiği Amurru tahtına, Bentešina'yı ikinci kez oturmuş ve onunla bir sadakat antlaşması yapmıştır. Antlaşmada, Šuppiluliuma döneminde Bentešina'nın büyük babası Aziru'nun Mısır'dan ayrılıp, Hitit vasal krallığına geçişinden Ari- Tešup ve Tuppi- Tešup'un yapılan antlaşmalara sadık kaldıklarına dair geçmiş olaylar aktarılmıştır.

Amurrular, Hititlerin Suriye'deki bir diğer vasal krallığı Ugarit ile iyi ilişkilerini korumuşlar ve aralarında kız alıp vererek akrabalıklar kurmuşlardır. Amurru kralı Bentešina, Hitit prensesi eşi Gaššuliyaviya'dan olan kızlarını, Ugarit kralı II. Ammištamru ile evlendirerek, Hitit, Amurru ve Ugarit sarayı arasındaki bağı kuvvetlenmiştir. Annesi de bir Amurru prensesi olan II. Ammištamru ile eşi Piddu'nun evlilikleri istenildiği gibi yürümemiş ve ele geçen tabletlerden anlaşılan sorunlu bir boşanma davasına dönüşmüştür¹⁹¹. Tabletlerde açıkça belirtilmeyen bir sebepten II. Ammištamru eşini çeyiziyle birlikte Amurru'ya, kardeşi Šaušgamuva'nın sarayına göndermiştir. Adeta uluslararası bir soruna dönüşen boşanma davası, Karkamış kralı İni-Tešup ve Hitit kralı IV. Tuthaliya tarafından kesin karara bağlanmıştır. IV. Tuthaliya'nın yeğenin boşanmasına yönelik kararında, çiftin çocukları ve Ugarit veliahdı Utri-Šarruma annesiyle kalmak isterse, Ugarit tahtından tamamen vazgeçmiş olacaktır. Bu prensle ilgili gelişmeler tabletlerden takip edilemese de II. Ammištamru'dan

¹⁹⁰ Kühne- Otten 1971, s.6-9; KUB 23.1, Öy. I, 28-36.

¹⁹¹ Singer 1999, s.680.

sonra Ugarit tahtına İbiranu'nun geçtiği bilinmektedir¹⁹². Bu durumda, Ugarit veliahdı Utri-Šarruma, erken yaşta vefat etmediyse, annesinin yanında yer alarak Ugarit tahtından feragat etmiş görünmektedir.

IV. Tuthaliya, geleneği devam ettirerek, Amurru kralı Šaušgamuva ile barış antlaşmasını (CTH 105) yenilemiştir. Šaušgamuva, Hitit kralının kardeşiyle evlenerek yerini sağlamlaştırmış ve sadakat yemini ederek, savaş zamanı Hititlere yardım sözü vermiştir. Asur ile savaş halinde olan IV. Tuthaliya yapılan bu antlaşmada, Asur'a tüccar gönderilmesini, Asurlu tüccarların Amurru ülkesine alınmasını ve Ahhiyava mallarının Asur'a ulaştırılmasını yasaklamıştır¹⁹³. Asur'un Hititlere karşı bölgede yayılcı bir politikaya girişmesi, Amurru'nun ticari hayatını da etkilemiştir. Hükümdarlığının ilk başlarında Hititlere karşı oldukça saldırgan bir tutum sergileyen¹⁹⁴ Tukulti-Ninurta'nın sonraki dönemlerinde, Asurlu ve Amurru tüccarlar, ticari faaliyetlerine kaldığı yerden devam etmiştir¹⁹⁵. Bu döneme tarihlendirilmek istenen Tell Çuera'da (Orta Asur kenti Harbe) bulunan bir mektup, Amurru'dan bir habercinin Asur'a gelip gitmesinden söz etmektedir¹⁹⁶.

Yazılı belgeler doğrultusunda, son kralı Šaušgamuva olan Amurru devletinin sonu ile ilgili detaylar tam olarak bilinmemektedir. Buna karşın, Ugarit kaynaklarında, Doğu Akdeniz'de yıkımlara sebep olan Deniz Kavimlerinin saçtığı korku kaydedilmiştir. Ugarit'teki Rap'anu arşivinde bulunan yüksek bir yetkiliye ait mektupta (RS 20.162), Ugarit kralına “yabancı düşmanla” ilgili bir bilgiye eriştiğinde, hemen Amurru kralıyla paylaşacağı taahhüdünü hatırlatmaktadır¹⁹⁷. Amurru'nun başkenti olarak düşünülen Şumur kentinin konumlandırıldığı Tell Kazel'deki arkeolojik çalışmalardan, muhtemelen Šaušgamuva'nın

¹⁹² Singer 1999, s.681.

¹⁹³ Taş 2007, s.3017 ve 3019.

¹⁹⁴ Grayson 2002a, s.272 ve 275.

¹⁹⁵ Singer 1999, s.658.

¹⁹⁶ Jacob 2009, s.61 ve 62; Cohen 2017, s.303, dipnot 109.

¹⁹⁷ Devecchi 2010, s.248.

son yıllarında, kentin terk edildiği anlaşılmaktadır¹⁹⁸. Böylece Amurru krallığı, Akdeniz kıyısındaki diğer Suriye krallıkları gibi son bulmuş fakat coğrafi bir ifade olarak Amurru kullanılmaya devam etmiştir.

III.2.1. Amurru Coğrafyası

Coğrafi anlamda Amurru, Akkar Ovası'nın olduğu Kuzey Lübnan bölgesini, Suriye kıyıları ile Suriye'nin kesimindeki Humus Ovası'nı içine alan bölgeyi kapsamaktadır. Hitit kontrolüne geçmeden önce bölgede yayılan Amurrular, Şuppiluliuma'nın da sınırlarını tanımlarını sağlamışlardır. III. Hattuşili ve Amurru kralı Bentešina arasındaki antlaşmanın geçmişe yapılan atıf kısmında, Aziru'nun sahip olduğu Amurru sınırlarının çizildiğinden bahsedilmiş fakat bu sınırlara Aziru ve Şuppiluliuma arasındaki antlaşmada yer verilmemiştir. Muhtemelen Amurru sınırlarına dair bilgiler ayrıntılı olarak ek bir tabletle¹⁹⁹ Aziru'ya teslim edilmiştir. Amurru krallığı, Siyannu ile Sizara'ya kadar olan, Ullaza, Şumur ve Tunip üçgeni dahilinde bulunan bölgeye²⁰⁰ hâkim olmuştur. Genişliği dönemine ve nereden baktığına göre değişen bölge, Amurru krallığı yıkıldıktan sonra bile Amurru olarak anılmaya devam etmiştir. Geç Asur Döneminde II. Asur-nasir-pal, haraç aldığı deniz kıyısındaki Amurru ülkesinde bulunan krallıkları şöyle listelemektedir; Tyre (Sur), Sidon, Biblos, Mahallatu, Maizu, Kaizu, Amurru ve Arvad²⁰¹.

III.2.2. Amurru Şehri ve Şumur

¹⁹⁸ Devecchi 2010, s.248.

¹⁹⁹ Klengel 1969, s.207; Beckman 1999, s.101.

²⁰⁰ RGTC 12/ 2, s.24.

²⁰¹ Grayson 2002b, s.218-219.

Amurru şehrinden bahseden en erken kaynak, Mısır firavununun Aziru'ya yazdığı EA 162 numaralı Amarna mektubudur²⁰². Burada Aziru için *a[m]él* ^{URU}A-mu-ur-ra “Amurru şehrinin adamı” ifadesiyle bir şehir olarak geçer ki aynı mektupta “Amurru ülkesi” ifadesine de yer verilmiş olması Amurru'nun şehir ve ülke ayrımının yapıldığını göstermektedir. Bu şehirden bahseden bir diğer kaynak ise, Amurru ile yakın ilişki içinde olan Ugarit'e ait arşivden gelmektedir. II. Ammiştamru'nun Amurru prensesiyle olan evliliğinin olaylı bitmesinin ardından alınan karara ilişkin belgede (RS 1957.1), II. Ammiştamru'nun eşi Piddu'nun kardeşi Şauşgamuva tarafından “Amurru şehrinden” sürüldüğü belirtilmektedir. Hitit kaynaklarında da Amurru, ^{URU}A-mur-ri ya da KUR ^{URU}MAR.TU^{KI} gibi ifadelerle bir şehir olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bunlar Amurru ülkesinin yanı sıra bir Amurru şehrinin varlığının göstergesidir. Yukarıda bahsi geçen II. Asur-nasir-pal'e ait belgelerden, MÖ. 9. yüzyılda da Amurru şehrinin varlığını devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Fakat söz konusu Amurru şehri neresi olabilir? Uzmanların bu konuda öne sürdüğü bir fikir bulunmaktadır. Stieglitz, Amarna mektuplarından bilinen fakat Hitit kaynaklarında adına rastlanılmayan Şumur'un Amurru şehri olabileceğini ortaya atmaktadır²⁰³. Kummanni'nin Kizzuvatna, Alalah'ın Mukiş ve Emar'ın Aštata aynılığı düşünüldüğünde, Stieglitz'in fikri çok daha anlamlı hale gelmektedir. Çivi yazılı belgelerde Amurruların başkenti olarak nitelendirilen net bir yer adına rastlanılmamasına karşın Şumur, Amurru merkezi olarak öne çıkmaktadır. Aziru ve babası Abdi-Aşirta burayı Biblos'tan almış ve Abdi-Aşirta burada ikamet etmiştir. Amurru, Hitit kontrolüne girdikten ve hâkimiyet kurduğu topraklar hamisinin tanınırlığında olduktan sonra Şumur, bir Amurru şehri olarak adlandırılmış ve başkent özelliğini korumuş olmalıdır.

²⁰² Stieglitz 1991, s.45.

²⁰³ Stieglitz 1991, s.47.

Amurru şehriyle özdeşleştirilmek istenen Şumur kenti, kesin olamamakla birlikte bugünkü Tell Kazel ile ilişkilendirilmektedir²⁰⁴. Bu eşitlemeyi destekleyen höyükten henüz çıkarılan bir yazılı belge ele geçirilmemiş olsa da Amarna mektuplarındaki tariflerden en uygun yerin Tell Kazel olacağı görüşü bulunmaktadır. Burada ismi verilmeyen bir krala ait bir mektup olduğu anlaşılan tek bir tablet ortaya çıkarılmıştır²⁰⁵. Bu tablet, Geç Tunç Çağı'nda Boğazköy, Ras Şamra ve Meskene'de örnekleri görünen Suriye-Hitit tarzında yazılmış olup muhtemelen Karkamış kralının Amurru'daki bir görevliye yazdığı bir mektuptur²⁰⁶. Bununla birlikte, III. Tiglat-Pileser'in (MÖ. 744 ± 727) Akdeniz kıyısında yaptığı seferler sonucunda ilhak ettiği sahil şehirleri listesinde görülen Şimirra kenti ile Şumur arasında bağlantı kurulmak istenmekte ve burası da Tell Kazel'e yerleştirilmek istenmektedir²⁰⁷. Hem konumların tarifleri hem de ses değerleri açısından uyumlu olan Şimirra ve Şumur'un aynı yeri tanımlaması, şu an için olası görünmektedir. Modern Lübnan'da, Akkar Ovası'nda bulunan Tell Kazel'de yürütülen çalışmalardan Geç Bronz Çağı'nın sonuna tarihlenen şiddetli bir yangınla kentin tahrip edildiği anlaşılmaktadır²⁰⁸.

III.2.3. Irkata

Irkata kent adı, Mısır, Hitit ve Geç Asur Dönemi kaynaklarında tespit edilmektedir. Özellikle Amarna mektupları, burada sıkça geçen kentin siyasi durumu hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. İlk olarak, Mısır kentine bağlı Biblos/ Gubla Krallığı'nın bir şehri olarak tanımlanan Irkata şehri, MÖ. 13. yüzyılda Amurru Krallığı'nın egemenliği altına girmiştir. Bu dönüşüm, bölgedeki siyasi dinamiklerin değişimini ve Irkata'nın siyasi rolünün evrimini

²⁰⁴ Beckman 1992, s.43; Na'aman 2004, s.35.

²⁰⁵ Roche 2003, s.123.

²⁰⁶ Roche 2003, 125.

²⁰⁷ Beckman 1992, s.43; Na'aman 2004, s.35.

²⁰⁸ Knapp ve Manning 2016, s.129.

yansıtmaktadır. Bu sebeple, kentin konumu, onun stratejik önemini vurgulanmaktadır. Kent, bugünkü Lübnan- Suriye sınırını oluşturan ve Eleutheros'un yani Nahr el-Kebir Nehri'nin güneyindeki Nahr el-Berid Nehri'nin kıyısındaki Tell Arqa²⁰⁹ höyüğüne yerleştirilmiş olması, kentin coğrafi avantajlarını ortaya koymaktadır. Höyük, güneyde Lübnan Dağı ile Kuzeyde Ensariye Dağları arasındaki Humus Geçidi'nin Akdeniz'e açılan çıkışı ve Suriye'nin iç kesimleriyle iletişiminin ana yolu üzerinde²¹⁰ bulunmaktadır. Bu durum Irkata'nın ticari ve stratejik bir merkez olduğunu ve bölgedeki geçiş noktalarından biri olduğunu göstermektedir. Irkata'nın tarihi ve coğrafi önemi arkeolojik bulgularla da desteklenmektedir ki burası Kalkolitik dönemden itibaren yerleşim gören bir yer özelliğini taşımaktadır. Bu da kentin bölgedeki kültürel ve ekonomik hayatta uzun bir geçmişe sahip olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Tunç Çağı'nın en karakteristik şehir yerleşimi özelliğini taşıyan ve Tell Kazel höyüğüne yerleştirilen Şumur şehrinin hemen güneyindeki Tell Arqa, iyi korunmuş mimariye, sokaklarla ayrılmış ve iyi inşa edilmiş evlere, atölyelere ve şehri soruyan sur ve kulelere sahiptir²¹¹. Doğu Akdeniz kıyısında aktif bir ticaret şehri olduğundan höyükten hem gelenekçi hem de enternasyonal izlerin harmanlandığı zengin kap kaçaklar ele geçirilmiştir.

Oldukça stratejik bir konuma sahip olduğundan siyasi ve ticari açıdan elde edilmesi gereken bir yer olarak düşünülmüş olmalıdır. I. Tutmosis (MÖ. 1526 ± 1513), Suriye'de yağma hareketleri ve seferler düzenledikten sonra Irkata'da bulunan şehir krallığı Mısır egemenliğini kabul etmiş olmalıdır. Biblos/ Gubla Krallığı'na bağlı bir yer olarak görünen Irkata, Amarna'daki mektuplarında Ribaddi'nin elinden Amurru devletinin hakimiyetine geçişi açık bir şekilde izlenmektedir. Biblos kralı Ribaddi'nin mektubunda (EA 75)²¹², Amurru kralı Abdi-Aşirta'nın kontrolünde bulunan hapirular eliyle Irkata kralı Aduna'nın

²⁰⁹ RGTC 6/1, 144.

²¹⁰ Thalmann 2010, 86.

²¹¹ Charaf 2020-2021, 48.

²¹² Moran 1992, 145.

öldürüldüğü kaydedilmiştir. Anlaşılan, yarı göçebe bir topluluk olan hapirulara egemenliğini kabul ettiren ve onları Suriye’de yayılmak planlarına dahil ederek askeri alanlarda kullanan Abdi-Aşirta, Irkata kralı Aduna’nın azmettiricisi olarak herhangi bir ceza almamıştır. Üstelik Şumur şehrini ele geçirdikten sonra artık doğrudan Irkata şehrini hedef alacak kadar bölgede genişleme planlarını gerçekleştirmektedir. Amarna’daki belgeler arasında Irkata’dan gönderilmiş ait tek bir mektup (EA 100)²¹³ bulunmuştur. Irkata yaşlılar meclisinin Mısır firavununa gönderdiği mektupta, Mısır’a sadık olduklarını ve kral adına şehri koruduklarını fakat düşmanın Irkata’yı tehdit ettiğinden ve kralın destek göndermesinden bahsedilmektedir. Burada söz konusu düşman, Amurru kralı Abdi-Aşirta ve oğulları olmalıdır²¹⁴ ki sonraki süreçte, Irkata tamamen Amurru egemenliğine geçmiştir. Abdi-Aşirta’nın Mısır’ın atadığı görevli, *rabişu* olan Pahanate’ye yazdığı mektupta (EA 62)²¹⁵, Şehlal’den gelen savaşçıların ikametgahı olan Şumur’a saldırdığı ve Irkata’da bulunan Abdi-Aşirta hemen gelip kentini bu saldırıdan kurtardığını yazmıştır. Hitit kaynaklarında ^{URU}*Ar-ka-ta* olarak geçen²¹⁶ Irkata şehrinin fırtına tanrısı, Amurru kralı Tuppi-Teşup ile yapılan antlaşmada yemin tanrıları arasında listelenmiştir²¹⁷. Hitit ve Amurru devletleri son bulduktan sonra kent varlığını uzun süre devam ettirmiştir. Suriye’ye seferler düzenleyen Geç Asur krallarından III. Tiglat-Pileser (MÖ. 744 ± 727) dönemi belgelerinde, Irkata şehri Arqā olarak kaydedilmiştir²¹⁸. 1800’lü yıllarda bir köy olarak iskân edilmeye devam eden yerleşim yeri, eski adını korumuştur.

²¹³ Moran 1992, s.172.

²¹⁴ Klengel 1969, s.196.

²¹⁵ Moran 1992, s.133-134.

²¹⁶ RGTC 6/ 1, s.37.

²¹⁷ Beckman 1999, s.63.

²¹⁸ Hawkins 1976-80, s.165.

III.2.4. Ullaza

Amurru Krallığı'nın arşivi henüz keşfedilmediği için, Ullaza şehriyle ilgili bilgilerimiz büyük ölçüde Amarna mektuplarına dayanmaktadır²¹⁹. Bu belgeler, kentin başlangıçta Mısır Krallığı'na ait olduğunu göstermektedir. Aziru ve babası Abdi-Aşirta, firavun adına bu bölgeyi koruduklarını ve Ullaza da dahil olmak üzere çevredeki diğer kentleri ele geçirdiklerini ifade etmişlerdir. Ullaza'nın bir liman kenti olması muhtemeldir ve bu durum, Suriye kıyılarında ticari bir merkez olabileceği şeklinde yorumlanmaktadır. Mısır firavunu III. Tutmosis Eleutheros'un el-Kebir Nehri'nin ağzında bulunan Ullaza'ya yönelik seferler²²⁰ düzenlediği bilinmektedir ve Tunipliler bu kente yardıma gelmişlerdir. Özellikle bu sefer göz önünde bulundurularak Ullaza'nın konumuyla ilgili birkaç öneri bulunmaktadır: biri Tell Hanah ve diğeri Tell Arqa'nın güneyinde ve Nahr el-Berid'e yakın olan Tell Kastina, klasik dönemdeki adıyla Orthosia'dır. Ayrıca, Nahr el-Berid'in kuzey kısmında yer alan al-Aabde yerleşimi de Ullaza'nın olası konumlarından biri olarak düşünülmüştür²²¹.

III.2.5. Tunip

Tunip kenti, Ebla, Eski Babil, Eski Asur²²², Alalah, Mısır ve Hitit belgelerinde geçmektedir. En erken eski Babil döneminde bahsedilen²²³ Tunip'in siyasi durumu bilinmese de ticaret ile ilgili bir yer olduğu anlaşılmaktadır. Alalah belgelerinde de bir kervan merkezi olarak geçmekte ve buradan gümüş karşılığında tahıl alındığı görülmektedir. Ebla

²¹⁹ RGTC 12/2, s.320-321.

²²⁰ Klengel 1969, s.75; Astour 1977, s.60.

²²¹ Cohen 2017, s.309'daki haritada.

²²² RGTC 4, s.124.

²²³ Klengel 1969, s.88.

belgelerinde²²⁴ *du-ne-ib^{ki}* ve Ib katına ait sadece bir Kültepe belgesinde²²⁵ *tù-ni-ip* yazımıyla karşılaşılmaktadır. Tüm bunlar, Tunip kentinin Suriye'nin önemli ticaret kentlerinden biri olarak bilindiğini²²⁶ ve bu açıdan stratejik bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. Alalah belgeleri buranın siyasi durumuyla ilgili bilgiler ve Alalah kralı Niqmepa'nın kontrolünde bir yer olduğu izlenimini vermektedir. Hurri- Mitanni Devletinin hakimiyeti altında bulunan Niqmepa, Tunip kralı Ir-Tešup ile bir antlaşma gerçekleştirilmiştir²²⁷. Her iki tarafın da mührünün bulunduğu bu antlaşma, Tunip'in Alalah kralına karşı sorumlulukları kaydedilmiştir²²⁸. Tunip'in doğrudan Mitanni kontrolüne geçtiğine dair net bir kanıt mevcut olmasa da bilim insanları tarafından bu mümkün kabul edilmektedir. Mısır kralı III. Tutmosis'in bölgeye art arda yaptığı seferler sonucunda Tunip, en nihayetinde Mısır'ın egemenliğine katılmıştır. Fakat Tunip kentinin Mısır firavununu uğraştırdığı anlaşılmaktadır. III. Tutmosis, Suriye'ye düzenlediği seferlerden birinde Ullaza'ya da birkaç kez saldırılar düzenlemiş ve her defasında Tunip garnizonunun şehri savunmak için orada olduğunu görmüştür. Fakat Mısır'ın gücüne karşı koyamayan Tunip birlikleri yenilgiye uğratmış ve Mısır buraya yaptığı seferler sonucunda ganimet ve esirler elde etmiştir. Amarna'da bulunan tek Tunip mektubunda (EA 59), Tunip kralı Aki-Tešup ve maiyetinin tıpkı, Amurru kralı Aziru gibi, Mısır'da tutulduğu anlaşılmaktadır²²⁹. Böylece Tunip kenti bir hanedan ve yöneticiden yoksun kalmış ve zor durumda olan kent halkı, Mısır firavunundan en azından krallarının bir oğlunu göndermesini talep etmiştir. Muhtemelen bu dönemde Tunip, bu zor durumundan faydalanan Amurru'nun saldırılarına maruz kalmıştır.

²²⁴ RGTC 12/ 1, s.114.

²²⁵ RGTC 4, s.124.

²²⁶ RGTC 12/1, s.114.

²²⁷ Astour 1977, s.51.

²²⁸ Klengel 1969, s.88.

²²⁹ Moran 1992, s.130.

Amurru Krallığı'nın kesin olarak Tunip'i ele geçirdiğini gösteren belge olmamakla birlikte, bu durumu ima eden bazı ifadeler bulunmaktadır. Bu nedenle Tunip'in Amurru egemenliğinde bir yer olarak değerlendirilmesi gerektiğini ve bu çerçevede Amurru başlığı altında başlıklandırmanın daha doğru olacağını düşünmekteyiz. Amurru kralı Aziru, henüz Hitit kontrolüne geçmeden önce, Mısır hakimiyetindeki Tunip'i ele geçirmeye başladığı anlaşılmaktadır. Tunip halkının Mısır firavununa yazdığı mektupta (EA 59), Amurru kralı Aziru'nun kentlerini tehdit ettiğini ve konu hakkında firavundan destek beklediklerini iletmişlerdir. Fakat anlaşılan beklenen o desteği Mısır Tunip'e göndermemiş, üstelik Aziru, Mısır'a Tunip üzerindeki hakimiyetini kabul ettirmiştir. Aziru'nun Mısır kralına yazdığı bir başka mektubunda (EA 161), Mısırlı görevli Hani Amurru kentine geldiğinde, Aziru'nun Tunip'de olduğu kaydedilmiştir. Bu durumda Amurru kralı Tunip ile ilgilenirken, Mısır herhangi bir müdahalede bulunmamış olabilir. Hitit kralı I. Šuppiluliuma Suriye seferine çıktığında, Aziru sıranın kendisine geleceğinden endişelenmiş ve Mısır firavununa yazdığı mektuplarda, Hitit kralının, Tunip'e iki günlük mesafedeki Nuhašše'de bulunduğunu bildirmiştir²³⁰. Amurru kontrolündeki Tunip halkı, bu durumdan memnun olmamalıdır ve Mısır da onlara destek olmamıştır. Boğazköy'de Tunip'li Lab'u ile -I. Tuthaliya ya da I. Šuppiluliuma olduğu konusunda genel kanı bulunan- bir Hitit kralı arasında yapılan antlaşma²³¹ metni ele geçirilmiştir. Bu antlaşmaya göre, Alalah kralı Niqmepa'nın oğlu ve ardılı Ilim-ilimma tarafından ele geçirilen altı kasabanın Tunip'e geri verilmiştir. Oldukça kırık olan belgenin kronolojik probleminden dolayı kesin bir yargı da bulunmak güç fakat, Tunip çevresinin bir ara Alalah ya da Mukiş hakimiyetine girmiş ve Hitit kralı bu yerlerin Tunip'e ait olduğunu kabul ettiği anlaşılmaktadır. I. Šuppiluliuma, Aziru ile antlaşma imzalayıp, Amurru'yu Hitit himayesi altına aldıktan sonra, Aziru'nun Tunip üzerindeki egemenliğini de tanımış olmalıdır. Tunip kentinin sonu hakkında bilgi elde etmek şimdilik

²³⁰ Moran 1992, s.252-255.

²³¹ Klengel 1969, s.83; Astour 1977, s.52.

son derece zor olsa da tahmin etmemek çok da güç değildir. M. Ö. 12. yüzyıldaki Deniz Kavimlerinin özellikle Suriye kıyılarında yol açtığı siyasi değişimden sonra Tunip yer adı kullanılmamaya başlanmıştır.

Çivi yazılı kaynaklar, Tunip kentindeki dini yapı hakkında sınırlı ancak önemli bilgiler sağlamaktadır. Tunip, Mısır ile güçlü etkileşimler kurmuş ve Amarna Çağı'nda burada bir Mısır tapınağının varlığı tespit edilmiştir²³². Bu tapınak, Tunip'in dini ve kültürel hayatındaki Mısır etkisinin bir göstergesi olarak önemlidir. Ayrıca Tunip'in savaşla ilişkili bir Suriye tanrısı olarak bilinen Raşap/ Reşep'in ibadet merkezlerinden biri olduğu belirtilmektedir²³³. Şu an için Tunip'in arşiv belgelerine ulaşmak mümkün olmasa da içinde bulunduğu siyasi yapıdan oldukça etkilenen Tunip kentinin dini yapısı, kültürel çeşitliliğin yansımaları barındırmaktadır.

Çivi yazılı belgeler ve arkeolojik araştırmalardan elde edilen bilgiler şu an için yetersiz olduğu için, Tunip kentinin kesin bir konumlandırılmasını yapabilmek henüz mümkün değildir. Fakat bu yer için çeşitli öneriler ortaya atılmaktadır. Mısır kayıtlarında genellikle Kidşu (muhtemelen Kadeş) ile birlikte geçtiğinden²³⁴, Tunip kentinin bazı uzmanlar tarafından Kadeş'in konumlandırıldığı bugünkü Tell Nebi Mend civarında olabileceği önerilmektedir. Bir başka fikre göre, Kadeş'in daha kuzeyinde, Hama(t/h) ve Katna (Tell Mişrife) arasında aranmalıdır²³⁵. Mısır firavunu III. Tutmosis'in Eleutheros'un (Nahr el-Kebir Nehri) ağzında bulunan Ullaza'ya yaptığı seferler sırasında kenti savunmaya yardıma gelen²³⁶ Tunip'in buraya yakın olduğu, kıyıdan ve Nahr el-Kebir Ovası'ndan uzakta olmaması gerektiği düşünülmektedir. Mısır firavununun bölgeye yaptığı seferde, güzergahının Tunip,

²³² Alt 1945, s.160.

²³³ RGTC 12/ 1, s.114.

²³⁴ Astour 1977, s.52.

²³⁵ RGTC 12/ 1, s.114.

²³⁶ Klengel 1969, s.75; Astour 1977, s.60.

Irkata (Tell Arqa) ve Kadeš (Tell Nebi Mend) doğrultusunda olması²³⁷ bu düşüncenin temel sebebidir. Kadeš'teki Hitit- Mısır savaşı sırasında, Mısırlıların Kadeš'e Orontes (Asi) Nehri'nden mi yoksa denizden Eleutheros/ Nahr el-Kebir Ovası boyunca mı ilerlediği bilgisi, Tunip'in konumu hakkında daha kolay fikir yürütülmesini sağlayacaktır²³⁸. Bununla birlikte, Astour Tunip'in Nahr el-Kebir Vadisi'nde ve Akkar Ovası'nda aranmasına katılmamaktadır. Çünkü bu bölge, öncesinde Abdi-Aširta yönetimindeki Amurru Krallığı'nın hakimiyet sahasıydı ve Tunip, Aziru dönemine kadar bağımsız bir yapıda görülmekteydi²³⁹. Bu uyuşmazlık Tunip'in Asi civarında aranması gerektiğini göstermektedir.

Tunip şehrinin konumu için Asi Nehri'nin doğusunda, ses benzerliği de kurulmak istenen²⁴⁰ modern Dunaybah köyünün 3,5 km doğusundaki Tell Hana önerisi²⁴¹ bulunmaktadır. Buna karşın, Tell Mišrife/ Katna'nın 16 km kuzeydoğusunda yer alan bu höyüğün, Tunip'ten ziyade Katna'nın hakimiyetinde olduğu ve bağımsız bir devletin başkenti olacak niteliklere sahip olmadığı da düşünülmektedir²⁴². Yazılı belgelere bakıldığında, konu hakkında fikir yürütmemizi sağlayacak ipuçları mevcuttur. Tunip'li Lab'u ile bir Hitit kralı arasında yapılan antlaşmada Tunip'e geri verildiği kaydedilen İripa, Širina, Hašašar, Bi^cru ve İshanigga kasabalarından üçü Alalah tabletlerinde geçmekte ve bunlardan dördünün olası yerleri için Hama'nın 36 km kuzeyindeki modern yerleşimler tanımlanmaktadır. Bu bakış açısına göre Tunip, Hama civarında aranması gerekmektedir. Astour, Tunip kentinin, Danimarkalı kazı ekibinin birkaç defa arkeolojik kazılar gerçekleştirildiğini ve Orta ve Geç Tunç Çağ'larında yerleşim izlerine rastlanan²⁴³, Eski Hama ile özleştirilmesi gerektiğini öne

²³⁷ Klengel 1969, s.75.

²³⁸ Klengel 1969, s.76 ve 82.

²³⁹ Astour 1977, s.60.

²⁴⁰ Dussaud 1927, s.109.

²⁴¹ Alt 1945, s.159.

²⁴² Astour 1977, s.59.

²⁴³ Astour 1977, s.54.

sürmektedir²⁴⁴. Bu dönemde Hama'da yerleşim izlerinin görülmesine karşın Amarna mektupları ya da diğer kaynaklarda Hama(t/h) olarak bahsedilmemiş olmasını, başka bir adla yani Tunip olarak anılmış olabileceği düşüncesiyle birlikte öne sürülmektedir. Ayrıca Nuhašše'den iki günlük uzaklıkta olan Tunip'i Nahr el-Kebir Nehri civarında olma düşüncesinden uzaklaştırmaktadır. Ayrıca Humus'un 25 km kuzeybatısındaki Tell Tuban²⁴⁵ ve son zamanlarda Hama'nın 35 km kuzey batısındaki Tell Ašarneh²⁴⁶ ile birlikte Tunip'in konumu hakkında çok farzla ve farklı fikirler bulunmaktadır. Astour, Tunip'in konumu için Tell Ašarneh höyüğüne de karşı çıkmış, buranın Niya sınırları içerisinde olacağını iddia etmiştir²⁴⁷. Tüm bu önerilerden hangisinin gerçekten Tunip yerleşimini yansıttığı, bu höyüklerden çıkarılacak arkeolojik materyallerle netleşebilir.

III.2.5.1. Tunip Antlaşmasında (KUB 3.16) Geçen Yerleşimler

Bi^cru/ Piru yer adı, Hitit belgelerinden sadece Tunip ile yapılan antlaşma metninden bilinmektedir. Aynı isimle Emar civarında da başka bir Bi^cru'dan daha söz edilmekle olup, ayrıca Ugarit'e bağlı olan Lazkiye'nin doğusundaki dağlık alanda aynı isimle bir yerden daha söz edilmektedir. Belki de Bi^cru kasabası, Alalah'tan alınıp Tunip'e verildikten bir süre sonra Ugarit Krallığı'na bağlı hale getirilmiş olabilir. Ugarit belgelerinde bu yer adı sıkça geçmekte²⁴⁸ fakat, kasabanın konumu hakkında ipucu verecek belgeler henüz bulunmamaktadır. Astour, Bi^cru kasabasının Arifa/ İripa'nın 9 km güney, güneybatısındaki Bire(h) köyüne yerleştirilmesini önermektedir²⁴⁹. Bu yer adı, Suriye'de görece sık

²⁴⁴ Astour 1977, s.51.

²⁴⁵ Klengel 1969, s.76.

²⁴⁶ Cohen 2017, s.305.

²⁴⁷ Astour 1977, s.64.

²⁴⁸ RGTC 12/2, s.55-56.

²⁴⁹ Astour 1969, s.394.

karşılaşılan, ismini günümüze kadar korumuş olabilir. Nüfuzunu kaybetmediği ya da yerleşim yeri olarak kullanılmaya devam ettiği sürece bazı eskiçağ yerleşimleri adlarını başarmıştır. Burada da aynı durumla karşılaşıyoruz. Fakat burada yapılacak bilimsel çalışmalar, bu konumlandırmanın yapılıp yapılamayacağına ilişkin bilgiler sunacaktır.

Haşaşar²⁵⁰ yer adı, Mari'den çıkarılan Eski Babil dönemine tarihli bir metninde²⁵¹ geçen Hazazar ile aynı yer olacağı ortaya atılmaktadır²⁵². Ayrıca Haşaşar adının Hurrice kökenli olduğu ve bu sebeple -z- sesiyle görüldüğü ifade edilmektedir. Bununla birlikte, bu isim bu formuyla Ebla, Ugarit ve Hitit belgelerinde de görülmektedir. Ugarit belgesinde²⁵³ “varılan” bir yer olarak kaydedilen Haşaşar, Ugarit ve Tunip arasında kalan, Asi Nehri kıyısında bir yerde olabileceği öne sürülmektedir. Tunip'in konumunun kesin olarak tespit edilememesi ve bunun hakkında farklı görüşlerin bulunması, Haşaşar'ın yerinin belirlenmesini de zorlaştırmaktadır. Üstelik bazı uzmanlar, Ugarit'ten başlayarak İdlib'e bağlı Cisir eş-Şuğur güzergahından devam ederek, Haşaşar'a ulaşan bir hat çizmek istemektedir²⁵⁴. Böylece burayı da içine alan ticari bir rota oluşturulur. Ancak, Haşaşar'un Tunip'ten oldukça kuzeyde bir yerde olması mümkün olamayacağını kabul etmek gerekir ve bu durumda Alalah yakınlarına konumlandırılmak bulunacağı düşünülen Hazazaru adlı başka bir yerin varlığını önermek daha doğru olacaktır. Maalesef mevcut belgeler, Haşaşar'un konumunu tespit etmek için yeterli bilgi birikimini sağlayamamaktadır. Ancak Astour, burası için en uygun konumun Tell Hanzir olacağını ileri sürmektedir²⁵⁵. Ebla ve Eski Babil belgelerinden de anlaşılacağı üzere, Haşaşar'ın çok daha eski bir yerleşim yeri olup, farklı topluluklarla etkileşim içinde kalarak varlığını uzun süre devam ettirmiştir.

²⁵⁰ RGTC 3, s.96; RGTC 6, s.94; RGTC 12/1, s.177; RGTC 12/2, s.119.

²⁵¹ Dossin 1970, s.101.

²⁵² Astour 1973, s.74; Singer 1999, s.617.

²⁵³ UG V, s.168: RS.20.159.

²⁵⁴ RGTC 12/1, s.177.

²⁵⁵ Astour 1977, s.52: dipnot 10.

İripa yer adı, Alalah, Ekalte, Ebla ve Hitit yazılı belgelerinden bilinmektedir²⁵⁶. Adı, bu kadar çeşitli merkezlerin belgelerinde geçtiği buranın küçük bir yerleşim olmadığını akla getirmektedir. Burası, Hama'nın 36 km kuzey, kuzeydoğusundaki Arfa/ Arifa'ya yerleştirilmek istenmektedir²⁵⁷. Hem uygun konumu hem de sessel benzerliği Arifa'yı İripa için önemli bir aday yapmaktadır. Fakat bu eşitlemeyi kanıtlamak için daha çok bilimsel veriye ihtiyaç duyulmaktadır.

İshanigga/ İzhanika²⁵⁸ kasabası, Alalah ve Hitit belgelerinde adı geçen İshanigga, Geç Asur krallarından III. Tiglat-Pileser'in (MÖ. 744 ± 727) kayıtlarında²⁵⁹ geçen, Hama(t/h) Krallığı'na ait Ašhani ile aynı yer olabileceği düşünülmektedir²⁶⁰. Ašhani, Hama'nın 35 km kuzeybatısında yer alan Han Šeyhun höyüğünde aranması önerilmektedir. İshanigga için de bu konum oldukça uygun olmasına karşın, buranın Ašhani ile eşitliği ve Geç Tunç Çağı'nda yerleşim gören söz konusu höyüğe konumlandırılması şimdilik desteksiz bir iddiadır. İshanigga ve Ašhani yerleşimlerinin aynı olduğunu kabul edebilmek için, bu yer adlarında görülen ses benzerliğinden daha sağlam kanıt ya da kanıtlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Širina, Alalah belgelerinde Šerenna olarak²⁶¹ adlandırılmakta olup, bunun dışında Hitit-Tunip antlaşmasında adına rastlanmaktadır. Burası, Hama'nın 18 km kuzeyinde yer alan modern Şuran olarak tanımlanan bir yerleşim yeriyle özdeşleştirilmektedir²⁶². Astour, -š- ve -s- arasındaki ıslıklı ses farkı, Širina'nın bu höyüğe yerleştirilemeyeceğine işaret etmekte fakat,

²⁵⁶ RGTC 6, s.143; RGTC 12/1, s.208; RGTC 12/2, s.145.

²⁵⁷ Astour 1969, s.392.

²⁵⁸ RGTC 6, s.360; RGTC 12/2, s.147.

²⁵⁹ Tadmor ve Yamada 2011, s.43, 76 ve 110.

²⁶⁰ Astour 1969, s.393.

²⁶¹ Astour 1969, s.392.

²⁶² RGTC 6, s.360.

bu yer adının Sirin ya da Şirrin şeklindeki yazım versiyonlarının da olduğunu ifade ederek söz konusu höyüğe yerleştirilmesine ikna olmaktadır²⁶³.

²⁶³ Astour 1969, s.392, dipnot 4.

III.3. AŞTATA ÜLKESİ VE ŞEHİRLERİ

AŞtata, başta Hitit kaynaklarında olmak üzere Ugarit, Alalah ve Emar kaynaklarında adı geçen bir ¼lke ve muhtemelen buranın başkenti olan bir kenttir. Kaynaklar bu kentin Orta Fırat b¼lgesinde olduğu izlenimini vermektedir. Bu b¼lgeyle ilgili en eski belgeler, Alalah'dan gelmektedir, ancak en detaylı ve belirleyici bilgiler Hitit d¼nemi yazılı kaynaklarından elde edilmektedir. Hititler, I. Hattuşili d¼neminde Kuzey Suriye b¼lgesine ilgilerini g¼stermeye başlamış ve ardılı I. Murşili, bu toprakları aŐarak Eski Babil Devletine son vermiştir. I. Şuppiluliuma b¼lgeyi ele geçirmeden çok daha ¼nce, Hititler tarafından AŞtata b¼lgesinin geçici olarak kontrol altına alındığı anlaşılmaktadır. Fakat ilk iki Hitit kralı d¼neminde ait AŞtata'dan bahseden herhangi bir metin bulunmamaktadır. Telipinu fermanı, sonraki s¼rete b¼lgedeki durum hakkında ¼nemli ipuçları sağlamaktadır. Hitit kralı Hantili zamanında isyanlar baş g¼stermiŐ ve Őukziya, Hurpana ve Karkamış gibi kentlerle birlikte AŞtata da isyanlara katılmıŐtır²⁶⁴. Hatti ¼lkesine asker vermek istemeyen bu kentler, zamanla Hitit egemenliğinden kurtulmuŐtur. Bu durum, Hititlerin AŞtata'yı iki defa ele geçirdiğini ve b¼lgedeki siyasi ve askeri dengelerin s¼rekli değişim halinde olduğunu g¼stermektedir.

Hititlerin Kuzey Suriye b¼lgesindeki temasları, bir Őeklide devam etmiştir. KBo 50.134+KUB 57.18, AŐtatalılarla²⁶⁵ yapılan bir antlaşmayı içermektedir ve I. Tuthaliya²⁶⁶ ya da I. Şuppiluliuma d¼nemlerine ait olduğu d¼Ő¼n¼lmektedir. Bu belge, oldukça kırık olduğundan dolayı içeriği hakkında tam bir anlayışa varmak zor olsa da ‘‘AŞtata Şehrinin

²⁶⁴ Hoffmann 1984, s.20; ¼y. I Ő 12: 36-37; RGTC 6, s.48; Archi 2014, s.142.

²⁶⁵ Miller 2007, 128; Archi 2014, s.142.

²⁶⁶ Cohen 2019, s.280.

insanları” ifadesi²⁶⁷, antlaşmanın bir yöneticiden ziyade Aštata halkıyla yapıldığını göstermesi açısından önemlidir. Archi, bu ifadeleri Orta Hitit Dönemi’nde Aštata’nın bir kralının olmamasıyla²⁶⁸ ilişkilendirmektedir. Buna ek olarak, II. Murşili’nin oğlu olan II. Muvattalli döneminde, Halpa’daki vasal kral Talmi-Šarruma ile yapılan antlaşma,²⁶⁹ bölgenin geçmişteki siyasi ilişkilerine atıf yapmaktadır. Burada, Halpa’nın doğudaki komşusu Aštata ve batıdaki komşusu Nuhaše halklarının Halpa üzerindeki isteklerinden bahsedilmektedir. Antlaşma metni olan KBo 1.6: Öy. 21 ve 37’de yine DUMU^{MEŠ} KUR Aš-ta-ta “Aštata ülkesinin halkı” şeklinde kaydedilen bu ifadeler de yukarıdaki düşünceyi desteklemektedir. Ancak, Emar‘da yaklaşık bu dönemden başlayarak, en az iki hanedanlığın hüküm sürdüğünün tespiti,²⁷⁰ Emar ve Aštata ilişkisi düşünüldüğünde, bu durumla çelişmektedir. Bununla birlikte, Sumerce çoğul haldeki LÚ^{MEŠ} ve DUMU^{MEŠ} sözcüklerinin, bir yerin halkının yanı sıra yönetici grubuna da gönderme yapabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Eğer durum geçerliyse, M. Yamada’nın Hitit egemenliğinden önce Aštata’nın konfederal bir yönetim modeline sahip olduğu önerisi²⁷¹ doğrulanmış olabilir.

Hurri- Mitanni Devleti, Hititlerin bölgedeki zayıflığından faydalanarak güçlenmiş ve Aštata ülkesini ele geçirmiştir. Fakat, Hitit kralı I. Šuppiluliuma’nın bölgeye yönelik seferleri, Mitanni Devletinin gücünü etkilemiştir. Mitanni krallarının Mısır firavunlarıyla uzun soluklu dostluklar kurmasına rağmen, Mısır’ın iç sorunlarıyla uğraşması ve Mitanni Devleti’ne destek olamaması, Hititlerin bölgede daha etkin konuma gelmesine yardımcı olmuştur. Nihayetinde Hitit kralıyla Mitanni kralı Š/Mattivaza arasında sınırların belirlendiği bir antlaşma

²⁶⁷ Miller 2007, s.128: KUB 57.18 + 714/v + 1460/u Ay. 5’te LÚ^{MEŠ} URU Aš-ta-‘ta’ ifadesi görülmektedir. Fakat sondaki -ta olarak tamamlanan hafif zarar görmüş işaretin başlangıcı -ta’dan ziyade Miller’in de dediği gibi -pa ya da -kat işaretine benzemektedir.

²⁶⁸ Archi 2014, s.143.

²⁶⁹ Weidner 1923, s.80; KBo 1. 6 Öy. 21 ve 37.

²⁷⁰ Skaist 1998, s. 58-60; Cohen ve d’Alfonso 2008, s.4-6.

²⁷¹ Yamada 2015, s.279.

yapılmıştır. Bu antlaşma, Mitanni'nin batı ve güney-batıdan komşusu olan Aštata'nın (KBo 1. 1, Ay. 18 ve 19) coğrafyası hakkında da bilgiler içermektedir. Buna göre, Ekalte, isminin olduğu kısım kırık olan bir şehir, Ahuna ve Terka kentlerine sahip olan Aštata ülkesi, bu dönemde ne Mitanni ne de Hititlere bağlıydı. Aštata ülkesinin Orta Fırat boyunca geniş topraklara sahip olması, Hititler için potansiyel bir tehdit olarak algılanmış olabilir²⁷². I. Šuppiluliuma, Nuhašše kralı Tette ile yaptığı antlaşmada (CTH 53), düşmanlığın oluşabileceği Hurri, Mısır ve Alši ile Aštata ülkesini de saymış²⁷³ ve bu durumunda Nuhašše'nin kendisine destek vermesini istemiştir. Fakat çok geçmeden, muhtemelen Kuzey Suriye Seferlerinden ardından, I. Šuppiluliuma Aštata'ya hâkim olduğu düşünülmektedir. Belgelerin yetersizliği sebebiyle, Aštata'nın askeri ya da diplomatik yöntemlerden hangisiyle ele geçirildiği konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır.

I. Šuppiluliuma'nın ardılı II. Muršili tahta geçişinin ardından, babasından kalan toprakları koruma ve Hitit egemenliğini güçlendirme çabasıyla hareket ettiği görülmektedir. Küçük yaşta tahta geçen bu kral, Anadolu ve Kuzey Suriye'deki isyanları bastırmakla uğraşmıştır. Ayaklanmaları bastırdıktan sonra, dokuzuncu kraliyet yılında, Aštata'ya gelmiş ve muhtemelen I. Šuppiluliuma zamanından beri görülen Asur yayılmasına karşı burada bazı önlemler almak durumunda kalmıştır. II. Muršili, Aštata'da bir kale inşa ederek garnizon kurmuş²⁷⁴ ve Asur'a karşı bir savunma gücünün oluşturmak istemiştir. Aštata'nın Hititlerin Kuzey Suriye'deki temsilcisi olan Karkamiš'a bağlanması, Hitit egemenliğini güçlendirilmesi ve Asur yayılmasına karşı alınan bir diğer önlem olarak yorumlanabilir. Aštata'nın stratejik konumu, Hitit krallarının bölgedeki politikalarını şekillendirmiştir. Aštata ülkesi, Hitit egemenliğinden hemen önce sahip olduğu kentler üzerindeki hâkimiyetini sürdürdüğüne dair herhangi bir imaya rastlanmamaktadır. Ancak Aštata, Hitit Devleti'nin son bulunduğu yıllara

²⁷² Cohen 1995, s.281.

²⁷³ Karağuz 2018, s.181.

²⁷⁴ KBo 4. 4; Klengel 1970, s.89; Archi 2014, s.143; Cohen 2019, s.281.

kadar, Hitit gücüne bağlı, vergisini ödeyen vasal bir ülke olarak varlığını sürmüştür. II. Murşili'nin üvey annesi Babilli Tavannanna hakkındaki dua metninde geçen Aštata gümüşü,²⁷⁵ Aštata'nın Hititlere ödediği haraca karşılık geliyor olmalıdır.

Asurlulara karşı önemli bir sınır bölgesi olan Aštata kentinin konumlandırılması hakkında tartışmalar devam etmektedir. Bu kentin yeri hakkında öne sürülen birkaç aday öne sürülmektedir. Bunlardan biri, Emar/ Meskene'nin yaklaşık 10 km aşağısında bulunan Tell Faq'ūs'tur²⁷⁶, ancak bu yerin küçük bir arkeolojik alan olması, bu olasılığı azaltmaktadır. Bu yerin muhtemelen sadece askeri bir istasyon veya sınır karakolu olarak kullanıldığı düşünülmektedir²⁷⁷. Bazı bilim insanları, buranın II. Murşili'nin inşa ettirdiği kale olabileceğini kabul etmektedir²⁷⁸. Ayrıca, bir ara Emar ve Ekalte'nin kuzeyinde, Fırat'ın batı kıyısında bulunan Tell el-Qıtar höyüğünün de Aštata'nın konumu için bir aday olabileceği²⁷⁹ iddia edilmiştir. Ancak, burada ele geçen bir tablette Anadolu hiyeroglifli mühür baskısı bulunmuş ve Tell el-Qıtar'ın aslında başka bir adla, Tilapanu olarak anıldığı kısa sürede anlaşılmıştır²⁸⁰. Bununla birlikte, höyükte bulunan Hitit hiyeroglifli bir mührün bulunması²⁸¹, buranın Aštata ülkesine veya bölgesine dahil olan küçük bir yerleşim ve belki de askeri bir garnizon²⁸² olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Aštata kentinin konumu için en güçlü adaysa Meskene/ Emar'dır²⁸³. Emar, 1972-76 yılları arasında J.C. Margueron liderliğindeki ekip tarafından Tabka Barajı kurtarma kazısı sırasında, Fırat Nehri'nin batısında, Karkamış kentinin yaklaşık 100 km güneyinde bulunan

²⁷⁵ RGTC 6, s.48-49; KUB 14.4.IV: 16.

²⁷⁶ Yamada 1994, s.267, dipnot 35; RGTC 12/2, s.44; Cohen 2019, s.289.

²⁷⁷ Beckman 1992, s.44.

²⁷⁸ Cohen 2019, s.289.

²⁷⁹ Adamthwaite 2001, s.22-224.

²⁸⁰ Archi 1993, s.205; Margueron ve Boutte 1995, s.134; McClellan 2006- 2008, s.182; Cohen 2019, s.289.

²⁸¹ McClellan 2006- 2008, s.182

²⁸² McClellan 2006- 2008, s.180.

²⁸³ Goetze 1953, s.61; Yamada 1994, s.267; Cohen 2019, s.289; Archi 2014, s.144.

Meskene’de ortaya çıkarılmıştır. Burada gerçekleştirilen arkeolojik kazı çalışmaları sonucunda ele geçirilen arşiv belgeleri, önceden Alalah, Ugarit, Ekalte, Eski Babil ve Eski Hitit dönemi belgelerinde geçen Emar olduğunu kanıtlamıştır. Meskene ve buranın 10 km aşağısında yer alan Tell Faq’ūs’taki çalışmalar, ani bir saldırıya karşı korunaklı yapıları ve bir kalenin inşa edildiğini göstermektedir²⁸⁴. Bu durum, II. Murşili’nin bölgeyi güçlendirme çalışmalarının bir yansıması olarak görülmüştür. Bu kanıt, Emar ve Aštata eşitliği açısından da önemli bir bulgudur.

Meskene’deki kazılarda ortaya çıkan bazı problemler, kentin varlığına dair tarihsel kanıtların ve arkeolojik buluntuların uyumsuzluğuna işaret etmektedir. Emar’ın varlığı, Ugarit, Nuzi ve Mari belgeleriyle MÖ. 17. yüzyılda, Ebla tabletleriyle bu tarihten çok daha öncesinden beri bilinmesine rağmen, Meskene’deki kazılarda, MÖ. 14. yüzyıldan öncesine ait bir katmana ulaşılmamıştır²⁸⁵. Baraj suları bölgeyi kaplamadan önce, çekilen hava fotoğrafları, Fırat Vadisi’nin morfolojik analizini göstererek höyüğün eteklerindeki bir yerleşimin olabileceğini göstermektedir. Bu alan, kazının yapıldığı yerden birkaç yüz metre uzakta daha eski bir kasaba olabileceği varsayımını ortaya çıkarmaktadır. Fırat Nehri’nin hemen kıyısındaki bu yerin, nehrin aşındırıcı gücünden etkilenmiş olabileceğini düşündürmüştür. Muhtemelen Hitit kralı I. Šuppiluliuma ya da II. Murşili döneminde, Geç Tunç Çağı’nın önemli bir ticaret merkezi olan Emar’ın korunması ve ticaretin devam edebilmesi amacıyla yeniden inşa edilmiş ve nehrin etkilerinden uzak bir konuma taşınmıştır.

Meskene’deki kazılar sırasında, tapınak, tapınak kütüphanesi, konutlar ve yaklaşık 2 bin civarındaki tablet günışığına çıkarılmıştır. Emar tabletlerinin dili, çoğu Akadca olmak üzere Sumerce, Hititçe ve Hurriceden oluşmaktadır. Bu belgeler MÖ. 14. yüzyıldan Emar’ın

²⁸⁴ Margueron ve Boutte 1995, s.134.

²⁸⁵ Margueron ve Boutte 1995, s. 129.

yıkıldığı MÖ. 1180’li yıllar arasına tarihlense²⁸⁶ de bazı tabletlerin tarihlendirilmesi sorunludur. Kurtarma kazısından sonra 1996- 2004 yılları arasında höyükte yeniden kazılar gerçekleştirilmiştir. Höyükte ortaya çıkarılan belgeler, temelde Suriye ve Suriye-Hitit yazı tipi olarak iki grupta incelenmektedir²⁸⁷. Bunların kronolojisiyle ilgili bazı sorunlar bulunmakla birlikte, iki yazı stilinin olduğu belgelerde geçen ortak kişi adları ve bunların neslinin takibi bazı fikirlerin oluşmasını sağlamıştır. Suriye yazı tipi, Emar’daki yerel yöneticilerin benimsediği bir yazı olup, 175 yıl boyunca kullanılmıştır. Bu yazı tipinin yaklaşık 100 yıl²⁸⁸ varlık gösteren Suriye-Hitit yazısının görüldüğü, Hitit egemenliğindeki dönemde de senkronize bir şekilde kullanılmaya devam ettiği ortaya çıkarılmıştır²⁸⁹. Ancak, yerel yöneticilerin kullandığı Suriye tipi belgelerde, herhangi bir Hitit yetkisinin veya kurumunun varlığından bahsedilmemektedir. Aynı şekilde, Suriye-Hitit belgelerinde de Emar’daki kraliyet ailesinden doğrudan söz edilmemiştir. Emar’daki yerel yöneticiler ile Hititli memurları çağdaş olmalarına karşın birbirlerinden habersiz gibi görünmektedir ve bu durumun nedeni tam olarak anlaşılmış değildir.

Emar’daki yerel yöneticilerin kimlikleri ve hanedanlıkları, çivi yazılı belgeler sayesinde aydınlatılmıştır. Bu belgelerde yer alan kişi adları ve nesilleri takip edilerek²⁹⁰, en az iki hanedanlığın Emar’ın yönetimi üstlendiği anlaşılmaktadır. Ebla belgelerinden elde edilen bilgilere dayanarak, Emar’ın bir hanedanının Ebla ile evlilik bağlarıyla bağlı olduğu²⁹¹ öne sürülmektedir. Son araştırmalar, Emar’da tespit edilen iki hanedanlıktan ilkinin son mensupları (dört nesilden ikisi) ile ikincisinin ilk mensuplarının çağdaş olduğunu

²⁸⁶ Cohen 2012, s.13.

²⁸⁷ Durusu- Tanrıöver 2021, s.19 ve 20.

²⁸⁸ Cohen 2013, s.289.

²⁸⁹ Cohen ve d’Alfonso 2008, s.16.

²⁹⁰ Cohen 2012, s.13; Cohen ve d’Alfonso 2008, s.4.

²⁹¹ Bonechi 2013, s.249; Archi 2014, s.143, dipnot 4.

göstermektedir²⁹². Bir metin (Emar 17)²⁹³, Emar'daki siyasi çekişmelerin ve hanedanlık içerisindeki entrikaların yaşandığını ortaya çıkarmaktadır. İkinci hanedanlık krallarından I. Ba'l-Kabar'ın oğlu Zū-Aštarti'nin, Emar'ın düşmanlarından destek alarak kardeşi Pilsu-Dagan'ı bir darbeyle tahtından indirdiği ve kendisinin geçtiğini ima eden belgelere rastlanmaktadır. Güç dengelerini değiştiren Zū-Aštarti, şehrin yönetimini istikrarsızlığa sürüklemiş ve ileri gelenler tarafından istenmemiş olmalıdır. Oysa Pilsu-Dagan, Hurrili düşmanın saldırılarına karşı Emar şehrini koruyarak askeri bir başarı sergilemiştir (Emar 42)²⁹⁴. Hitit kralı IV. Tuthaliya döneminden itibaren Asurlularla yaşanan çatışmanın yansıması Emar topraklarında da görülmüş ve Asur eliyle Hurri ya da Mitanni/ Hanigalbat kralı, Emar'a saldırmıştı. Pilsu-Dagan döneminde yaşanan bu çatışmalar, iki Emar belgesine kaydedilmiştir²⁹⁵. Bu belgelerde ismi verilmeyen ve Emar'a saldıran Hurri kralının da aslında *LÚŠakin* ^{KUR}*Hanigalbat* unvanına sahip, Asur'un önemli komutanlarından Kibi-Aššur olacağı düşünülmektedir²⁹⁶.

Zū-Aštarti'nin destek görememesi sonucunda kısa bir süre tahtta kalmasının ardından, Pilsu-Dagan'ın oğlu Elli, babasının tahtına geçebilmiştir. Her Suriye krallığında olduğu gibi Emar'da da hanedanlık mührü kullanılmış olup birkaç hanedanlık mühründen en çok büyük ^dNinurta mührünün²⁹⁷ geçerliliği olmuştur. Emar'ın son hanedanlığı, kent yok olmadan kısa süre önce ortadan kalkmıştır. Bu durumun kentin yıkılmasıyla bir ilişkisinin olup olmadığı kesinlikle bilinmemektedir.

²⁹² Cohen ve d'Alfonso 2008, s.6.

²⁹³ Cohen ve d'Alfonso 2008, s.7.

²⁹⁴ Cohen ve d'Alfonso 2008, s.7.

²⁹⁵ Astour 1996, s.31 ve 32.

²⁹⁶ Astour 1996, s.35.

²⁹⁷ Bu hanedanlık mührü, Emar hanedan üyelerinin kayıtlarında görülen Suriye yazı tipi üzerinde bulunmaktadır.

Emar'da bulunan arkeolojik bulgular, Karkamiş kralları Šarri-Kušuh, Šahurunuva, İni-Tešup²⁹⁸ ve Talmi- Tešup'a ait olan mühür baskılar ve çeşitli yazılı belgeler²⁹⁹, Karkamiş krallarının ve dolayısıyla Hititlerin bölgedeki egemenliğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, Hititlerin Karkamiş'in kontrolü altındaki Emar'da yerel hanedanlığın³⁰⁰ yönetimini de kabul ettiğini göstermektedir. Böylece, bu karma yönetim sayesinde Hititler, hem bölgede kendisine karşı oluşacak hareketleri önlemiş hem de otoritesini sağlamlaştırmış oldu. Bunun yanı sıra, Emar'da, Karkamiş ya da Hitit kralları tarafından atanan UGULA.KALAM.MA “ülkenin gözetmeni” ve DUMU.LUGAL (Ugarit'teki belgelerde Akadca *mār šarri* kullanılır) “kral oğlu, prens”³⁰¹ gibi payeler verilen kişiler de görevlendirilmiştir³⁰². Emar'daki yerel otoritelerden tatmin edici hukuki bir sonuca varılmadığı durumlarda Hitit prestijinden faydalanmak için bu memurlara başvurulurdu³⁰³. Hitit otoritesinin özellikle hukuki anlamda hissedilir olmasında DUMU.LUGAL unvanlı kişiler önemli rol oynamışlar ve genellikle yerel tanıkların başında yer almışlardır. Ayrıca Emar belgelerinden elde edilen verilere göre, bazen “yaşlılar” ve “kardeşler”den oluşan bir meclis de Emar yönetimine katkı sağlamaktadır³⁰⁴. Bu meclis, yönetsel bazı kararların alınması ya da tanıklıkta bulunma gibi konularda faaliyet göstermiştir. Hititler, Emar'ın yönetimine büyük ölçüde dahil olmuş ve günlük hayatın pek çok yönüne müdahale etmişlerdir. Belgelerdeki isim ve mühürler, Hititlerin kült yönetiminden yasal davaları görme ve denetlemede önemli rol oynadığını göstermektedir. Muhtemelen

²⁹⁸ Yamada 2015, s.277.

²⁹⁹ Beckman 1995a, s.27, dipnot 54.

³⁰⁰Faist ve Finkbeiner 2002, s.193; Yamada 2015, s.277: Bu hanedanlığın MÖ. 14. yüzyıldan beri var olan bir hanedanlık olarak değerlendirmektedir.

³⁰¹ Beckman 1995a, s.28 ve Taş 2008a, s.123: Bu ifadenin kimi zaman gerçekten kralın çocukları için kullanılmayıp yüksek rütbeli memurlar için kullanıldığı düşünülmektedir.

³⁰² RGTC 12/2, S.44; Cohen 2012, s.14 ve 44; Archi 2014, s.3; Durusu- Tanrıöver 2021, s.18.

³⁰³ Beckman 1992, s.49.

³⁰⁴ Yamada 2006, s.223-224; Durusu- Tanrıöver 2021, s.17.

sadece Emar'a özgü olmayan ve Ugarit'te de izine rastlanılan bu yönetim anlayışı, Hititlerin Suriye'de oluşturduğu bir yapının yansımasıdır.

Emar yer adı, Eski Hitit kaynaklarında geçmesine rağmen, Hititlerin bölgede hâkimiyet kurduğu İmparatorluk Devri'ne tarihlenen Hattuša belgelerinde yer almaması dikkat çekicidir. Bu durumun sebebi, henüz Emar adının bulunduğu imparatorluk belgelerinde geçen bir tablet grubuna rastlanmaması olabilir. Ya da en uygun alternatif, Emar adı yerine, bu dönemin Hitit kaynaklarında başka bir adla, örneğin Aštata olarak anılmış olmasıdır. Bölgede, Aštata'yı yerleştirebileceğimiz arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılan bir başka büyük devlet arşiv merkezinin bulunmaması Meskene'yi Aštata'nın konumu için şimdilik güçlü bir aday yapmaktadır. Aksi durumda, Hitit kontrolünde olan ve zengin bir arşive sahip Emar'ın Hitit belgelerinde neden geçmediğini açıklamak pek mümkün görünmemektedir. Emar arşivleri, bu tespitin doğruluğunu göstermesi açısından önemli bir rehber olacaktır. Emar belgelerinde, Aštata yer adının geçtiği şu an için sadece iki tablet bulunmaktadır. Bunlardan ilki Karkamiš genel valisi İni-Tešup'e ait bir ferman (msk. 7375) olup oldukça hasarlıdır ve Aštata'nın geçtiği bağlam net olarak anlaşılır değildir³⁰⁵. Buna karşın, bir diğer belge olan Emar'ın önemli şahsiyetlerinden kâhin Zū-Bala'nın mülkü hakkında Hattuša'dan gönderilen mektup (msk.73.1097)³⁰⁶ bu eşitliğe işaret etmektedir. Emar belgelerinde sıkça geçen kâhin Zū-Bala, bu mektupta LÚ^{URU}Aštata ifadesiyle yani "Aštatalı" olarak tanımlanmaktadır. Zū-Bala'nın birkaç neslinin Emar belgelerinde takip edilebilmesi, bu kişinin Emar'ın yerlilerinden olduğunu göstermektedir. Bu mektup, Emar'ın yerine Aštata yer adının kullanıldığını göstermesi açısından önemli bir başlangıç olsa da tek başına yine de yeterli değildir.

Dini belgelerden, Hititlerin bazı Suriye tanrılarını benimsedikleri ve bayramlarını kutladıkları anlaşılmaktadır. Bunlardan biri, en eski Ebla tabletlerinden bilinen ve Aštata için

³⁰⁵ Cohen 2019, s.282; Emar VI, 19.

³⁰⁶ Hagenbuchner 1989, s.40: Nr. 23; Salvini ve Trémouille 2003, s.226 vd.

önemli bir ilah olan İşhara'dır³⁰⁷. Bereket, řifa ve yeraltı dünyasıyla³⁰⁸ ilişkilendirilen bu tanrıça için yılın belli zamanlarında Hattuřa'da bayramlar düzenlenmiştir. Bu bayram ritüellerinin Ařtata usulünde gerçekteştirilebilmesi için buradan bir rahip dahi getirilmiřtir³⁰⁹. Hattuřa'ya seyahat eden rahibin Emar'da birçok belgede adı geçen ve bazı ayrıcalıklara sahip olduğu bilinen Zū-Bala ya da onun aile üyelerinden biri olabileceğine dair yorumlar bulunmaktadır³¹⁰. Zū-Bala ve ailesinin Hitit yönetimiyle yakın ve kişisel ilişkilerinin olması bu yoruma sebep olmaktadır. Bu durumun en güzel kanıtı bir Hitit kralının Zū-Bala lehine verdiği bir karardır. Zū-Bala, evine el koyması ve kendisine vergi uygulanmasından dolayı, muhtemelen Emar'daki bir Hitit yetkilisi olan Alziyamuva'yı Hitit kralına şikâyet etmiş ve bunun üzerine Hitit kralı da Alziyamuva ile iletişime geçerek Zū-Bala'ya karşı baskının durdurulması istenmiřtir³¹¹. Bu yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla Emar'da bulunan belgeler arasında Hititçe yazılmış bazı kehanet metinleri de bulunmaktadır ki kehanetlerin kaydedilen uygulanış teknikleri Suriye geleneklerine dayanmaktadır³¹². Kendi kehanet tekniklerini Hititçe yazmalarının maksadı, belki de Hititlerin yukarıdaki bahsedilen taleplerinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra, Bođazköy'de bulunan bir karaciğer fal metni olan KUB 5.6+ KUB 18.54+ KBo 53.103+ KUB 50.123'te, Ařtata tarzı ritüellerden, Ařtata'lı rahibin yürüttüğu Ařtata tarzındaki kehanetten söz edilmiřtir³¹³. Tüm bunlar, hem Ařtata- Hitit ilişkisini hem de Ařtata- Emar ilişkisini destekleyecek niteliktedir.

Çivi yazılı belgeler, Emar şehrini çok çalışkan tüccarlara sahip bir ticaret merkezi olarak tanımlamaktadır. Özellikle MÖ. 13. yüzyılda, Suriye Kıyısındaki önemli ticaret kentlerinden

³⁰⁷ Murat 2009, s.174.

³⁰⁸ Arıkan 2017, s.61.

³⁰⁹ Archi 2014, s.147

³¹⁰ Archi 2014, s.147.

³¹¹ Yamada 2006, s.225-226; Durusu- Tanrıöver 2021, s.19.

³¹² Archi 2014, s.151.

³¹³ Beckman, Bryce ve Cline 2011, s.183-189.

biri olan Ugarit'ten (Ras Şamra) çıkarılan belgelerde, Aštata ve Emar adları aynı dönemde geçmektedir. Muhtemelen Ugaritli bir tüccar olan Dagan-Bēlu, Emar'a gitmiş ve buradan Şipti-Ba'al adında birine mektup göndermiştir. Bu mektupta,³¹⁴ Ugarit tanrıları ve tanrı Ea ile birlikte DINGIR.MEŠ ŠA KUR E-MAR "Emar ülkesinin tanrılarının" koruyuculuğundan bahsedilmektedir. Dagan-Bēlu, Ugarit'te önemli bir tüccar olan ve kişisel arşivi bulunan Urtenu'ya gönderdiği bir başka mektupta,³¹⁵ Ugarit tanrıları ve tanrı Ea ile birlikte bu defa DINGIR.MEŠ ŠA KUR AŠ-TA-TA "Aštata ülkesinin tanrılarının" koruyuculuğundan söz edilmektedir. Emar ve Aštata eşitliği doğruysa, bölgeyle aktif ticaretin varlığını gösteren bu mektuplardan, bu iki yer adının birbirlerinin yerine kullanıldığı ve aslında Dagan-Bēlu'nun mektuplarında aynı yerin tanrılarının koruyuculuğu istediği sonucuna varılmaktadır. Bu tür isim değişiklikleri ve yer adlarının birbirlerinin yerine kullanılması, sık olmasa da görülen bir durumdur. Mukış ve Alalah yer adları, coğrafi olarak aynı yere işaret etmektedir. Ayrıca İdrimi heykel yazıtında, Nuhašše yerine, aynı bölgeyi tanımlayan Amie/ Ammiya³¹⁶ yer adını kaydetmiştir³¹⁷. Tüm bunlar Emar ve Aštata yer adlarının denkliği için önemli referanslardır.

Emar ile eşitliği bir yana, Aštata ile ilgili, pek çok konuda tartışmalar ve sorular bulunmaktadır. Öncelikle I Şuppiluliuma ile Mitanni kralı Šattivaza arasındaki antlaşma dışında, Aštata'nın bazı şehirlere sahip, Hitit ve Mitanni devletlerinden bağımsız komşu bir ülke olduğunu gösteren herhangi bir bilgiye rastlanılmamış olması en önemli sorunlardan biridir. Emar arşivlerinde, Aštata ülkesinin sahip olduğu sözü edilen şehirler arasında sadece Ekalte'nin adı geçmekte, fakat burada Emar'ın herhangi bir hâkimiyeti görülmemektedir. Ahuna ve Terka şehir adları ya da bu yerler üzerindeki hâkimiyeti gösterecek bir ima henüz

³¹⁴ RSO VII, s.30.

³¹⁵ RSO VII, s.31.

³¹⁶ Altman 1978, s.100-102; RGTC 12/2, s.20; bu yer adının konumu bilinmemekle birlikte, Amarna mektuplarından yola çıkarak, bu şehir devletinin Lübnan'da Tripoli'nin güneyinde aranması önerilmektedir. Bu durumda Ammiya ve Nuhašše eşleşmesi doğru olmamalıdır.

³¹⁷ Astour 1969, s.385.

Emar arşivlerinde bulunmamaktadır. Ekalte'de bulunan çivi yazılı belgelerdeyse, Emar yer adı bulunsa da Emar'ın üstünlüğünü gösteren bir ifadeyle karşılaşılmamıştır. Üstelik Ekalte belgelerinde ne Aštata'nın bölgedeki hâkimiyetinden ne de bu yer adından bahsedilmektedir. Sadece Emar ve Ekalte arşivlerinde değil, Terka arşivlerinde de Emar ya da Aštata'dan ya da bunların hâkimiyetinden söz edilmemektedir. Söz konusu antlaşma dışında, Aštata'nın bölgede hâkim olduğu yerlerden bahseden, bu durumu teyit edebileceğimiz bir belge bulunmamaktadır.

Aštata ülkesi, Hitit egemenliğine dahil olduktan sonra sınırlarının ne durumda olduğunu gösteren bir bilgi bulunmamaktadır. Buna karşın, bölgede ele geçirilen arkeolojik bulgular, tarihi bazı olaylarla birleşince konu hakkında yorum yapmamızı sağlayan detaylar oluşmaktadır. Bu konunun tespiti, Hititlerin güney ve güneydoğudaki etki alanının ne kadar ileriye uzandığını da açıklığa kavuşturacaktır. Asur'un bölgedeki yayılmacılığı göz önüne alındığında, Aštata'nın sınırlarının aynı kalması pek olası görünmemektedir. Bölgede sadece Asur- Hitit değil, aynı zamanda Asur- Babil/ Kassit mücadelesinin³¹⁸ de yaşandığı anlaşılmaktadır. Böylece Aštata bölgesinde bulunan yerler, zaman içinde Hitit, Babil ve Asur devletlerinin egemenliği altına girmiştir. Kassit ve Hitit Devletleri arasında çatışmanın yaşanmaması, Asur Devletinin Hitit topraklarına karşı ilerlemesi ve Kassit'in Asur'a karşı bölgede etki alanını genişletmeye çalışmasından kaynaklanmaktadır. Terka'nın yaklaşık 10 km güneyinde bulunan Marvaniye'de II. Kadaşman-Enlil'e ait idari bir tablet³¹⁹ ortaya çıkarılmış olup, bu tablet buradaki Kassit egemenliğini göstermektedir. Zaman içinde, Kassit-Asur çatışması sonunda bölge, Asur kontrolüne girmeye başlamıştır. Özellikle Geç Asur döneminde, burası tamamen Asur etkisi altına girmiştir. Siyasi dinamiklerin hızla değiştiği bu dönemde, Hititler, bir ara Kassit Devletiyle güneyden komşu olmuş ve sağlam dostluklar

³¹⁸ Rouault 2009.

³¹⁹ Rouault 2009, s.139; Cohen 2019, s.287.

kurmuşlardır. III. Hattuşili döneminde, Hititlerin bölgedeki sınırları Tuttul'a kadar gerilemiştir. Hitit kralı, Kassit kralı II. Kadaşman-Enlil'e yazdığı mektupta³²⁰, Kassit elçilerinin Ahlamu saldırılarına karşı en yakın Tuttul'da karşılayabileceğinden bahsetmiştir. Ayrıca, Ugarit'ten gelen kayıtlarda, Tuttul'da *Sute* topluluğuyla çarpışmak için Hitit müttefiklerinden Karkamış, Ugarit ve Kadeş'ten güç toplamaya çalışan bir Hitit yetkilisiyle karşılaşmaktadır³²¹. Aštata bölgesinde sınırlar hızla değişmiş ve en güneyde günümüzdeki Tell Bia olan Tuttul'a kadar çekilmiştir, ancak artık çivi yazılı belgelerde Aštata ülkesi adlandırılması görülmemeye başlamıştır. Şu an için Hititlerin bu bölgenin daha güneyine yayıldığına dair herhangi bir belge bulunmamaktadır³²². Fakat III. Hattuşili döneminden itibaren Hititler, Asur'un baskılarına dayanamayarak Fırat Nehri'nin doğusundaki topraklardan geri çekilmeye başlamıştır³²³. Emar belgelerinden başka, bu durumu en iyi gösteren kanıt, eski adı bilinmeyen ve bugün Esad Barajı altında kalan Tell Fray'daki buluntulardır. Emar kentinin 25 kilometre güneyinde bulunan bu höyükte, III. Hattuşili ve eşi kraliçe Puduhepa'ya ait Hititçe yazıtlı bir mühür ele geçirilmiştir³²⁴. Bu mühür, tek başına yeterli olmasa da III. Hattuşili döneminde bölgede Hitit varlığını kanıtlamak için önemli bir ipucu sağlamaktadır.

IV. Tuthaliya döneminde I. Tukulti-Ninurta'nın liderliğinde Asur Devleti, Alşi, İšuva Mitanni/ Hanigalbat ülkeleri ile Karkamış'ın bazı topraklarında etkinliğini artırmıştır. IV. Tuthaliya, Hitit topraklarına yönelik genişleme politikasını izleyen I. Tukulti-Ninurta'ya yazdığı mektubunda (KUB 3.74), Asur kralına Hitit bölgesindeki artan askeri faaliyetlerinden dolayı sitemlerini dile getirmiştir. Muhtemelen II. Şattivaza'ya ait bir Mitanni kralının mektubunda (IBoT 1.34), Asurlulara karşı Hititlerden yardım talep edilmiş ve Asur kralının

³²⁰ Hagenbuchner 1989, s.281-300; Beckman 1999, s.138-143; KBo 1.10+ KUB 3.72 Öy. 42-43.

³²¹ Cohen 2019, s.288.

³²² Yamada 1994, s.267.

³²³ Archi 1980, s.32.

³²⁴ Archi 1980, s.32; Yamada 1994, s.267;

Hitit devleti aleyhinde saldırı hazırlıkları yaptığı ifade edilmiştir. Hitit- Asur arasındaki bu gerilim, iki devletin Nihriya bölgesinde patlak veren çatışmasına³²⁵ dönüşmüştür. Asur kralı I. Tukulti-Ninurta'nın Ugarit kralına (muhtemelen İbiranu) hitaben yazdığı ve Hitit toprakları üzerindeki hakimiyetini vurgulayarak anlattığı mektubundan³²⁶ bu savaşın detaylarına ulaşılmaktadır. Tukulti-Ninurta'nın genişleme politikası, Asur belgelerinde ve bölgedeki arkeolojik kaynaklarda da görülmektedir. Tukulti-Ninurta'nın Güneydoğu Anadolu ve Orta Fırat civarındaki seferlerinden 28.800 Hatti ülkesi tebaasından esiri, Suriye'den alıp kendi ülkesine götürdüğünden söz etmiştir³²⁷. Bu insanlardan boşalan yerlere de Asurluları yerleştirerek bölgede asimilasyon politikasını yürütmüştür. Ayrıca Şanlıurfa'nın hemen güneyinde yer alan Orta Asur kaynaklarındaki Harbe'nin konumlandırıldığı Tell Çuera'da ortaya çıkarılan yazılı belgeler, bölgenin Asur Devleti'nin odak noktası haline geldiğini³²⁸ açıkça göstermektedir. Tüm bu çatışma ve rekabet ortamına rağmen, Hititler, savaşın yaratacağı olumsuz sonuçlardan kaçınmak için Asur ile iyi ilişkiler kurmaya ve barışı sürdürmeye odaklanmışlardır. Bununla birlikte Asur Devleti, bölgedeki yayılcı politikasına devam etmiştir.

Aštata ülkesi veya bölgesi³²⁹ açısından değerlendirildiğinde, Mitanni'nin kontrolü altındayken kısa bir süre bağımsız bir konuma gelmiş, ancak en nihayetinde toprakları Hitit hakimiyetine girmiştir. Asur'un genişlemesi ve ardından gelen Kassit etkisiyle, Aštata'nın eski toprakları bu üç devlet elinde parçalanmış görünmektedir. Sonuç olarak, bazı yazılı belgeler, Emar merkezli Aštata'nın sonunda Asur kontrolüne girdiğini ima etmektedir. Emar'da bir otorite boşluğunun ortaya çıkmasıyla birlikte, Emar'ın Hititlere olan bağlılığında

³²⁵ Yamada 2011, s.202.

³²⁶ RSO VII 46; RS 34.165.

³²⁷ Singer 1985, s.104; Grayson 2002a, s.272 ve 275.

³²⁸ Jakob 2009, s.4.

³²⁹ Richter 2007, s.307: anlaşılana o ki KUR belirteci kimi zaman "ülke" kimi zaman "bölge" anlamlarında kullanılmıştır.

çözümler yaşanmıştır. Hitit İmparatorluğu'nun sona ermesinden sonra Karkamış'taki kontrol de iyice zayıflamış ve bağımsız kalan Emar kenti, bir süre daha varlığını sürdürmüştür. Tell Hammam et-Türkmen'in yaklaşık 2 kilometre güneyindeki Tell Sabi Abyad'da bulunan ve Asur-Nirari'nin 2. yılına, MÖ. 1190 yılına tarihlenen Asur valisi İli-pada'nın yayınlanmamış mektubunda (T 96-1), Emar yetkilisi yani LUGULA olan Ahi-Malik'in, önceki yetkililerin aksine, Samice bir ad taşıması, Emar'ın bağımsız hareket ettiğine işaret olarak değerlendirilmektedir³³⁰. Ahi-Malik'in adının Hitit mektuplarında hiçbir vekil ya da Hitit yetkilisiyle birlikte geçmemesi³³¹ ve ayrıca ilk başlarda kendisinden önceki Emar gözetmeni Laheia'nın mührünü kullanmış olabilmesi³³², bu düşüncüyü güçlendirmektedir. Bir diğer Asur kaynağı olan RE 19'daki belgede, Emarlı Madgal-Dagal'ın adı geçmektedir. Bu belge, Asur kralı Ninurta-Apil-Ekur'un (MÖ. 1181 ± 1169) saltanat yıllarında yazılmıştır ve Emar'ın bu dönemdeki varlığının somut bir kanıtını sunmaktadır³³³. Emar'ın ne zaman son bulduğu ise neredeyse kesinlikle bilinen bir konudur. Açık bir şekilde tarihlendirilmiş olan Emar 26 numaralı vade senedi, Kassit kralı II. Melişişipak/ Meli-şişu'nun 2. hükümdarlık yılı olan MÖ. 1175 tarihini vermektedir³³⁴. Bu belge, yıkım seviyesinde bulunması ve yer aldığı arşivin kısa ömürlü olması değerlendirildiğinde, Emar'ın tarih sahnesinden silinmesinden en az birkaç yıl öncesinde düzenlenmiş olmalıdır.

III.3.1. Ahuna

Bir Orta Fırat yerleşim yeri olan Ahuna kentine ilişkin bilgiler, Mari, Ebla ve Hitit belgelerinden gelmektedir. Bu kent, Hitit kralı Şuppiluliuma'nın Mitanni kralı Şattivaza ile

³³⁰ Cohen- D'Alfonso 2008, s.15; Cohen 2013, s.284.

³³¹ Cohen 2012, s.16; Cohen 2013, s.284.

³³² Cohen 2012, s.18: Ahi-Malik, Laheia'dan yetkileri zorla almış ve onun mührünü bir süre kullanmış olabilir.

³³³ Cohen- d'Alfonso 2008, s.14.

³³⁴ Cohen 2013, s.289; Margueron ve Boutte 1995, s.127: MÖ. 1187 tarihi verilmektedir.

yaptığı antlaşmada, Halpa ve Nuhaşşe'nin komşusu olan Aštata ülkesine bağlı dört şehirden biri olarak kaydedilmiştir. Ayrıca, Eski Babil dönemine ait bir Mari tabletinde³³⁵ görülen yer adlarından biri olan Ahuna, bu yerleşimin uzun süre varlığını devam ettirdiğine işaret etmektedir. Goetze tarafından yayınlanan³³⁶ bir Babilli gezginin izlediği yol ile ilgili olan bu tablette, kaydedilen güzergahlar detaylı bir şekilde verilmiş olup, Ahuna kentinin Tuttul ile Zalpa arasına konumlandırıldığını³³⁷ ve bu üç kentin birbirine oldukça yakın mesafede³³⁸ olduğunu göstermektedir. Bu da Ahuna'nın bölgedeki ticaret yolları üzerinde stratejik bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. Burada verilen bilgiler, tarihi coğrafya çalışmaları açısından önem bir niteliğe sahiptir. Söz konusu belgede geçen ticaret yollarındaki mola noktaları ve Balih Vadisi bölgesine yerleştirilen şehirler şu şekildedir: Harran- Apqu şa Baliha, (°Ayn al-Arus)- Sahlala (Tell Sala'n)- Zalpah (Tell Hammam al-Türkmen)- Tuttul (Tell Bia). Beş günlük yolculuğun sonunda bahsedilen Ahuna kentinin yeri hala kesin olarak tespit edilememiştir. Ancak, buraya bir günlük mesafedeki Tuttul kentinin Tell Bia'da bulunduğu³³⁹ arkeolojik kazılarla kanıtlanmış olması, Ahuna'nın konumunu belirlemede önemli bir adım olarak kabul edilmelidir. Falkner ve Goetze'nin Ahuna'nın konumu hakkındaki önerileri, Fırat Nehri'nin doğusunda, özellikle Sarrin yakınlarında olabileceği yönündedir³⁴⁰. Benzer şekilde, bu kentin, Karkamış'ın hemen güneyindeki Tell Ahmar civarında yer alabileceği³⁴¹ fikri de değerlendirilmiştir. Sonraki araştırmalar Ahuna'nın konumu hakkında farklı perspektifleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle, Tuttul'un

³³⁵ Goetze 1953, 51-72; UIOM 2370 numaralı tablet; Falkner 1957- 1958, s.3.

³³⁶ Cordoba 1990, s.363; Lewy 1958, s.11; Cohen 2019, s.286.

³³⁷ Goetze 1953, s.60; Kupper 1957, s.89; Klengel 1965, s.89.

³³⁸ Lewy 1958, s.11.

³³⁹ Goetze 1953, s.51.

³⁴⁰ Goetze 1953, 51-72; Falkner 1957- 1958, s.3.

³⁴¹ Goetze 1953, s.61.

kuzeyinde ve Balih Nehri kıyısındaki Tell es-Seman höyüğünün Ahuna için³⁴² daha uygun olabileceği öne sürülmüştür.

Bölgeye seyahatler düzenleyen Cordoba'nın bölgedeki araştırmaları³⁴³, Ahuna kentinin izlerini bulmak için önemli bir adım olarak kabul edilmelidir. Balih Nehri'nin batı kıyısında, Tuttul/ Tell Bia'nın 30 km kuzeyinde yer alan Tell es-Seman³⁴⁴ höyüğünde yürütülen çalışmalar mühim ipuçları sunmuştur. Cordoba'nın yürüttüğü araştırmalar, bu höyüğün Ahuna'nın yerine işaret ettiği hipotezini desteklemektedir. Tell es-Seman höyüğünde yapılan yüzey çalışmaları, Ahuna kentinin Tuttul'den Zalpah'a giden yol üzerinde bulunduğunu, küçük bir dinlenme merkezi olarak kullanıldığını ve tüccarlar ile seyyahların uğrak noktalarından biri³⁴⁵ olarak hizmet verdiğini göstermektedir. Ahuna kentinin bulunması, bölgenin tarihinin anlaşılmasına ışık tutacak önemli bir adım olacaktır. Tell es-Seman höyüğünde yapılacak arkeolojik kazılar ve buradan gelecek bulgular, Ahuna'nın konumunun doğrulanması ve ayrıca bölgenin ticaret yolları hakkında değerli bilgilerin ortaya çıkmasını sağlayabilir. Bu nedenle, Cordoba'nın bölgede yürüttüğü bu ön araştırma oldukça kıymetli ve gelecekteki kazı çalışmaları için temel verilerdir.

III.3.2. Ekalte

Ekalte adı, Emar/ Meskene ve Şattivaza ile yapılan antlaşmasının olduğu Hitit belgesinden bilinmektedir. Bu antlaşma metni, Hitit egemenliğine girmeden önce Aštata ve Karkamış arasında, Ekalte/ Tell Munbaka'nın kuzeyinde kalan bir sınırın varlığına işaret etmektedir. Karkamış'ın 70 km güneyinde, Emar'ın 30 km kuzeyinde, günümüzde Suriye'nin

³⁴² Yamada 2011, s.200; Yamada 2015, s.276.

³⁴³ Cordoba 1990.

³⁴⁴ Cohen 2019, s.286: dipnot 30.

³⁴⁵ Cordoba 1990, s.377.

Tabka barajı yakınlarında yer alan Tell Munbaka'da yapılan arkeolojik çalışmalar ve ele geçirilen çivi yazılı belgeler, bu höyüğün eski Ekalte kenti olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. 1900'lerin başında keşfedilen kalıntılar, 1970'lere doğru başlayan arkeolojik kazılarla detaylı bir şekilde incelenme fırsatı bulunmuş ve bulgular şehrin yerleşim modeline dair ipuçları sağlamıştır. Höyük, taş temeller üzerine inşa edilen surlarla çevrili bir yerleşim özelliği taşımaktadır³⁴⁶. Böylece kent herhangi bir saldırıya karşı savunma ve güvenliğin sağlanması konusunda tahkim edildiği görülmektedir. Höyükteki kazılarda ortaya çıkarılan tapınaklar, bölgenin inançlarının anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Bunlardan biri fırtına ve bereket tanrısı Hadad ile benzerlikleri bulunan Baal(aka)'ya aittir. Şehrin baş tanrısı olan³⁴⁷ Baal, daha çok Batı Sami topluluklarının tanrısı olarak bilinmektedir.

Munbaka höyüğünde bulunan yaklaşık 91 adet çivi yazılı tablet ve parçası, uzmanlar tarafından yaklaşık üç nesille³⁴⁸ ilişkilendirilmektedir. Bu belgeler çeşitli konuları içermekte olup, aralarında emlak alımları, aile hukuku, borç senetleri ve çeşitli mektupların olduğu bir külliyatı barındırmaktadır. Bunlar bölgenin geçmişi ve dönemin sosyal ve ekonomik yapısı hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır. Belgelerin önemli bir kısmı, özel mülklerde bulunmuş ve kapların içine gizlenmiş halde ele geçirilmiştir. Bu belgelerin incelenmesi sonucunda, Alalah VII ve IV katmanlarına ait tabletlerle benzerlikler görülmüş ve Eski Babil dönemine ait nitelikler taşıdığı³⁴⁹ gözlemlenmiştir. Yazı ve dil bakımından kurulan bu benzerlikler, belgelerin aynı kültürel ve dilsel ortamda üretildiğine işaret edebilir. Bununla birlikte, Emar'daki akrabalarının yanına kaçan İdrimi, heykel yazıtında Alalah hanedanlığının Emar ve bölgeyle bir bağlantısının olduğunu aktarmaktadır. Burada bulunan isimlerin

³⁴⁶ Bryce 2009, s.217.

³⁴⁷ Bryce 2009, s.217.

³⁴⁸ Mayer 1993, s.417.

³⁴⁹ Mayer 1993, s.417.

çoğunun Batı Sami dilinde olduğu belirlenmiş olup tüm bunlar, Ekalte halkının Amurrulu olduğunu göstermektedir.

Çivi yazılı tabletlerin bulunması, Munbaka höyüğünün arkeolojik önemini artırmaktadır. Ancak, Ekalte belgelerinin hiçbirinde ne Aštata adı ne de buranın Aštata ya da Emar'a bağlı bir yerleşim olduğunu açıkça gösteren bir belgeye rastlanmamıştır³⁵⁰. Bu belgeler, bölgedeki sosyal ve ekonomik yaşam hakkında birtakım bilgiler sağlıyor olsa da Ekalte'nin tarihi ve siyasi bağlamını açıklamak için daha fazla yazılı veriye ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu, Ekalte'nin konumu, yönetimi ve ilişkileri hakkında daha kapsamlı bir görüş edinmemizi sağlayacaktır. Hitit ve Yamhad çatışmasının yaşandığı dönemde Ekalte, Emar'ın hükümdarlık alanına dahil bir yer olarak değerlendirilmektedir. Ancak buradaki arkeolojik kazılarda, bir yöneticinin ikamet edebileceği bir saray yapısı ortaya çıkarılmamıştır³⁵¹. Bu durum, Emar yönetiminin buraya atadığı, “şehir yönetici, belediye başkanı” olarak çevrilen bir *hazannu* tarafından yönetildiği ve saray yapısına ihtiyaç duyulmadığı şeklinde açıklanmak istenmektedir. Bununla birlikte, sadece Ekalte'de değil, aynı zamanda bu bölgedeki hiçbir yerleşimde Geç Tunç Çağı'na ait bir saray yapısı bulunmamaktadır. Yamada, birkaç Ekalte belgelerini kullanarak bir Aštata konfederasyonunun varlığından bahsetmektedir³⁵². Söz konusu belgeler, doğrudan bu yoruma sebep olacak ipuçları vermemekte ve bu iddiayı destekleyecek kesin kanıtlar mevcut değildir. Diğer taraftan şehrin yönetimi, kendi resmi silindir mühürleri bulunan bir grup ya da ihtiyar heyeti tarafından gerçekleştirildiği izlenimi de vermektedir³⁵³. Ekalte'de baştanrı Baalaka'nın

³⁵⁰ Cohen 2019, s.285.

³⁵¹ Archi 2014, s.143.

³⁵² Yamada 2015, s.280.

³⁵³ Bryce 2009, s.217.

mührünün yanı sıra kraliyet mührünün de kullanıldığı görülmektedir³⁵⁴. Ancak bu durum, burada bir hanedanlığın olduğu bilgisini vermemektedir.

Arkeolojik verilere göre, MÖ. 15. yüzyılın ortalarında Ekalte, yaşanan tahribatların ardından önemini yitirmiştir. Bu döneme ait Geç Tunç Çağı tabakalarından henüz hiçbir yazılı belge bulunmamış olması, kentin yaşadığı bu dönemdeki siyasi ve sosyal karmaşanın izlerini ortaya çıkartmakta ve önemli bir boşluğa işaret etmektedir. Hitit İmparatorluk Devri kralı I. Šuppiluliuma zamanında, Ekalte'nin varlığını sürdürdüğü anlaşılmasına rağmen, arkeolojik verileri destekleyen bu döneme ilişkin herhangi bir yazılı belge henüz ele geçirilmemiştir. Bu durum, kentin ne şekilde ve hangi koşullar altında yok olduğu konusunda belirsizlik yaratmaktadır.

III.3.3. Terka

Terka, bir Kültepe metni³⁵⁵ ile Eski Babil, Mari, Ebla, Hitit ve Geç Asur belgelerinden bir yerleşim birimi olarak bilinmektedir. Bu kentin su yolu ticareti için stratejik bir konuma sahip olduğu ve bölgedeki ticaret yollarının kavşağında bulunduğu görülmektedir. Şehir, Habur ve Fırat nehirlerinin birleşim noktasının 30 km aşağısında³⁵⁶ yani Fırat'ın batı kıyısında bulunan Tell Ašara ile özleştirilmektedir. Terka'nın konumu, höyükteki Dagan tapınağının inşasıyla ilgili çivi yazılı tabletlerin deşifre edilmesiyle kanıtlanmıştır³⁵⁷. 1970'lerde Amerikalı bir ekip tarafından gerçekleştirilen arkeolojik kazı çalışmaları, Terka'nın yeniden ortaya çıkarılmasına ve buluntuların keşfedilmesine katkı sağlamıştır. Terka'daki kazılar, Fransız ekibin liderliğini üstlenen O. Rouault öncülüğünde devam etmiştir. Bu kazılar

³⁵⁴ Yamada 2015, s.282.

³⁵⁵ RGTC 4, s.118.

³⁵⁶ Cohen 2017, s.306.

³⁵⁷ Masetti- Rouault ve Rouault 2011-2013, s.597; Bryce 2009, s.701; Ahrens 2010, s.431.

sırasında, muhtemelen Terka şehrine bağlı yerleşim birimleri olan Tell Masa'ih, Gabal Maštale ve Tell Marvani(ye) höyüklerinin keşfi gerçekleşmiştir. Tell Ašara höyüğündeki tüm bu kazılar sırasında tapınaklar, çeşitli yapılar fırın, ocak ve tandırın bulunduğu alanlar, mezarlar, seramik malzemeler, takılar gibi birçok buluntu ortaya çıkarılmıştır³⁵⁸. Tüm bu buluntular, Terka'nın zengin kültürel ve dini yapısını yansıtmaktadır. Terka, Akadca Gula olarak da adlandırılan sağlık tanrıçası Ninkarrak³⁵⁹ ve Tanrı Dagan'a tapınağının bulunduğu önemli bir merkez olarak görülmektedir. Özellikle Hana hanedanlığı döneminde Terka, dini ve siyasi bir yer olarak bölgeye etki etmiştir.

Arkeolojik bulgular, nüfusun tarımsal faaliyetlerden ve küçük el sanatlarından geçimini sağladığını³⁶⁰ göstermektedir. Ayrıca Terka'nın ticaret potansiyelinin bölgenin ekonomisinde önemli bir yer tuttuğu da söylenebilir. Özellikle Fırat nehri üzerinde bulunan limanlar, Terka'nın ticaretteki rolünü ve gücünü ortaya koymaktadır. Bu limanlardan biri de Tell Ašara'nın hemen güneyindeki Marvaniye gelmektedir. Burada bulunan arkeolojik ve epigrafik buluntular, Geç Tunç Çağı ve Arami topluluklarının görüldüğü Demir Çağı'nı kapsayan dönemde, bölgede görülen tarihi gelişmeleri izlememize olanak tanımaktadır³⁶¹.

Karkamış'tan nehir boyunca 350 kilometreden fazla bir uzaklıkta bulunan Terka'nın varlığı, Meskene merkezli Aštata'nın bu kadar uzak bir bölgeye hâkim olamayacağı fikrini gündeme getirmiştir³⁶². Bu durum, Tell Ašara'daki Terka'nın Aštata'nın hâkimiyeti altında olduğu tezinin sorgulanmasına neden olmuştur. Bazı uzmanlar, Terka'nın Meskene'ye uzaklığını göz önünde bulundurarak, Aštata'nın buraya kadar hâkimiyet kuramayacağına ve dolayısıyla Terka'nın Tell Ašara'da bulunan Terka ile aynı yer olamayacağına dair bir

³⁵⁸ Masetti- Rouault ve Rouault 2011- 2023, s.597.

³⁵⁹ Ahrens 2010, s.431.

³⁶⁰ Masetti- Rouault ve Rouault 2011- 2023, s.599.

³⁶¹ Masetti- Rouault ve Rouault 2011- 2023, s.601.

³⁶² Yamada 2011, s.200; Cohen 2019, s.286.

argüman öne sürmektedir. Bu doğrultuda, Meskene merkezli Aštata'nın nüfuzu ve kontrolüne yakın, Balih havzasında başka bir Terka'nın varlığı akla gelmektedir. Fakat, zaten Aštata'nın Terka ve civarını kapsayan bu geniş topraklardaki egemenliği çok kısa sürmüş olmalıdır. Terka'daki kazılarla elde edilen belgeler, Aštata'nın bölgede egemenlik kurmadan önceki dönemlerine ait olduğu için Aštata'nın bu kayıtlarda adının geçmemesinin doğal karşılanması gerekmektedir. Aynı durum Ekalte'nin konumlandırıldığı Tell Munbaka höyüğü için de geçerlidir. Bu konudaki tek sorun, Geç Tunç Çağı'na ait belgelerin höyüğün neresinde olduğuyla ilgilidir.

MÖ. 18. yüzyıl öncesinde bölgede güçlenmeye başlayan Amurrulu hanedanlar, bölgenin siyasi ve kültürel atmosferini belirlemiş ve etkileri, çivi yazılı belge aracılığıyla takip edilebilmiştir. Terka'nın yaklaşık 50 km mesafede bulunan Mari ile yakın ilişkide olduğu görülmektedir. Babilli Hammurabi, Mari'ye son verdikten sonra, Terka Babil'in hakimiyeti altına girmiş³⁶³ ve bölgenin siyasi dengeleri yeniden şekillenmiştir. Sonraki dönemde, bölgenin siyasi ve ekonomik merkezi haline gelen Terka, Habur Vadisi'ne kadar uzanan bölgeyi kontrol altında tutan Hana hanedanlığının muhtemelen ikamet ettiği merkezi olarak kabul edilmektedir. Terka'nın tarihindeki uzun süreli Hana hakimiyetinin ardından, yaklaşık 1500'lü yıllarda, Mitanni krallarının kentte egemenlik kurduğu anlaşılmaktadır. Ancak, Orta Tunç Çağı'nın sonlarında Terka kentinde tahribat veya kısmi terk edilme sürecinin yaşandığı tespit edilmiştir. Bu durum, Mitanni Devleti'ni ortadan kaldıran Orta Asur gücünün, Habur Vadisi'ne kadar genişlemesi ile açıklanmaktadır³⁶⁴. Mitanni'nin zayıflaması, sonrasında Orta Asur Devleti'nin bölgeye hâkim olması ve Kasların da bölgede yeniden egemen olma mücadelesi, Terka'nın siyasi ve askerî açıdan zorlu bir dönem yaşadığına işaret etmektedir.

³⁶³ Masetti- Rouault ve Rouault 2011- 2023, s.600.

³⁶⁴ Masetti- Rouault ve Rouault 2011- 2023, s.601.

Terka'nın 10 km güneyindeki Tell Marvaniye'de bulunan bir çivi yazılı belgede³⁶⁵, Kassit kralı II. Kadaşman-Enlil'e ait bir yıl adının kaydedilmesi, Asurlularla mücadele içinde bulunan Kassit krallarının siyasi etkilerini bölgede yeniden tesis ettiğini belgelemektedir. Bu çivi yazılı tablet en azından III. Hattuşili döneminde bölgenin Hititlerin değil, Kasların elinde olduğunu göstermektedir. Muhtemelen Hitit egemenliğinden önce Aştata'nın güney sınırı, Asur'un yanı sıra Babil/ Kassit baskısı altındaydı. Ve kısa sürede Terka ve civarındaki topraklar Kassit Devletinin eline geçmiş³⁶⁶ olmalı ki Aştata aracılığıyla Hititlerin buralarda hakimiyeti söz konusu olamamıştır. Mitanni Devleti çöktükten sonra, bu kentın Hitit egemenliğine geçmiş olabileceği de düşünülmüştür³⁶⁷. Fakat, Hititlerin Terka'ya kadar egemenliklerini yaydıklarına dair ne arkeolojik ne de filolojik bir veri bulunmamaktadır. Zaten bölgenin tarihsel seyri de bu durumu desteklemektedir.

MÖ. 9. yüzyıl başlarına gelindiğinde, Geç Asur kralları, Terka ve civarını artık *Laqû* olarak adlandırdıkları ve bölgeye yoğun bir şekilde hâkim oldukları belirtilmektedir³⁶⁸. Bu döneme ait höyükte bulunan bazalt bir stel, II. Tukulti-Ninurta'nın (MÖ. 890 ± 884) bölgeye yaptığı bir sefer sırasında sunulan adak yazıtıdır. Bu stel, Asur hükümdarlarının bölgeye olan ilgisini ve buraya yaptıkları seferleri belgelemektedir. Geç Asur Dönemi krallarından II. Adad-Nirari (MÖ. 911 ± 891) ve II. Aşurnasirpal (883 ± 859) tarafından bölgeye yapılan seferler sırasında buradan haraç alınmıştır. Ancak, Geç Tunç Çağı'nın sonlarına doğru terk edilmeye başlanan Terka, muhtemelen III. Tiglat-Pileser döneminde (MÖ 744 ± 727) gerçekleştirilen saldırılar sonucunda yıkılarak, tarih sahnesinden silinmiştir.

³⁶⁵ Masetti- Rouault ve Rouault 2011- 2023, s.601; Cohen 2019, s.287.

³⁶⁶ Duran ve Marti 2003, s.159.

³⁶⁷ Cohen 2019, s.287.

³⁶⁸ Grayson 2002b, s.188; Masetti- Rouault ve Rouault 2011- 2023, s.601.

III.3.4. Tell Fray

Meskene'nin hemen karşısında, 25 km uzaklıkta, Fırat Nehrinin doğu yakasında bulunan ve bugün Esad Barajı altında kalan Tell Fray'daki höyükte, 1973 yılında Suriye ve İtalyan ekipler tarafından kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bölge, uzun bir süre Mitannilerin etkisinde kalmış, sonra Hitit hakimiyeti başlamış ve en son Asur saldırılarına dayanamayıp Orta Asur krallarının eline geçmiştir. Höyükte bulunan III. Hattuşili ve Puduhepa'ya ait hiyeroglifli bulla³⁶⁹, buradaki Hitit egemenliğini gösteren önemli bir somut kanıttır. Höyükteki Fray IV. katmanında, muhtemelen Hitit hakimiyet yıllarında kullanılan küçük bir saray yapısı ortaya çıkarılmıştır. Tell Fray'daki eski yerleşim, Aštata'nın ileri sınır karakollarından birini oluşturmaktaydı. Bununla birlikte burada bulunan Orta Asur dönemine tarihli bir tabletin keşfi³⁷⁰, III. Hattuşili döneminde Asur etkisine girildiğini izlemeyi vermektedir. Buradaki buluntular, Asur'un saldırgan politikaları neticesinde I. Şuppiluliuma döneminden beri görülen Hitit hakimiyetinin zayıflayıp, özellikle Fırat Nehrinin doğu kısımdaki arazide sınırlarının küçüldüğünün bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Buradaki çalışmalara göre, höyüğün son katmanı olan Fray IV'te MÖ. 1265 ya da 1250 yıllarında ani bir yıkımla yok olduğu anlaşılmaktadır³⁷¹. III. Hattuşili'nin kraliyet yıllarında, Asur Kralı I. Salmanasar tarafından yıkılmış olmalıdır³⁷².

Tell Fray'daki yerleşimin eski adının ne olduğu hala çözülebilmemiş bir konu değildir. Bununla birlikte, Şuppiluliuma ile Şattivaza arasındaki antlaşmada, Karkamış krallığına bırakılan Şipri yerleşimi olabileceği fikri ortaya atılmıştır. Fray IV. katmanında bulunan bir mektupta geçen Şaparu yer adıyla Şipri arasında ilişki kurulmak istenmektedir. Buna ek olarak, höyüğün eteklerinde bulunan modern Safrah köyüyle, bu eski yer adları arasında

³⁶⁹ Archi 1980, s.s.32.

³⁷⁰ Matthiae 1980, s.39; Cohen 2009, s.13.

³⁷¹ Matthiae 1980, s.38.

³⁷² Matthiae 1980, s.50.

devamlılık olabileceği de ileri sürölmüştür. Fakat, Karkamış'a ait olduğu bilinen Šipri yerleşimi için Tell Fray oldukça aşağıda bulunmakta ve Šipri'nin Karkamış civarında, belki de Karkamış ile Emar ve Ekalte arasında aranması daha doğru olacaktır.

III.4. KARKAMIŞ

Tarih boyunca, stratejik ve kültürel bir önem taşıyan Karkamış kenti, Anadolu, Suriye ve Mezopotamya arasında bir köprü görevi üstlenmiştir. Kentin adı, MÖ. 605'te Asur ve Mısır birleşik kuvvetleri ile Babil kralı II. Nabukadnezar'ın ordusu arasında geçen tarihi Karkamış Savaşı ile Eski ve Yeni Ahit metinlerinde anılmaktadır. Bu savaş, kentin Fırat Nehri üzerinde³⁷³ bulunduğunu gösterirken, aynı zamanda bölgesel güç dengelerinde oynadığı belirleyici rolü de ortaya koymaktadır. İngiliz Asurolog G. Smith'in 1876 yılında Cerablus köyü yakınlarındaki höyüğü Karkamış olarak tanımlama önerisi, bu kadim kent ile modern arkeoloji çalışmaları arasında ilk bağ kurulmuştur. Ancak, Osmanlı Devleti'nin British Museum'a 1911 yılında verdiği kazı izniyle başlayan ilk ciddi çalışmalar, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle kesintiye uğramıştır. 1920'de yeniden başlayan kazılar ise bu defa Millî Mücadele sürecinde, bölgedeki Fransız işgali ve Türk birlikleri arasında süren çatışmalar sebebiyle yarım kalmıştır. Bugün Karkamış'ın yukarı kent denilen kısmı Türkiye'deki Gaziantep, aşağı kent kısmı Suriye Devleti'ne bağlı Cerablus sınırları içerisinde kalmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Alman mühendisler tarafından inşa edilen demiryolu, günümüzde Türkiye- Suriye sınırını belirleyen bir çizgiyi oluşturmaktadır. Çok uzun bir aradan sonra 2011 yılında, N. Marchetti liderliğinde Türk- İtalyan ortak bir kazı çalışması başlatılmıştır. Bu kazılar, kentin tarihi ve kültürel dokusunu daha detaylı bir şekilde ortaya koyarken, Karkamış'ın arkeolojik açıdan zengin bir miras alanı olduğunu kanıtlamaktadır. Çalışmalar sonucu ortaya çıkarılan heykel ve ortostatların büyük bir kısmı, Ankara'daki Anadolu Medeniyetler Müzesi'ne götürülerek koruma altına alınmıştır. Kentin iç kasabasını çevreleyen ve bazı yerlerde 20 m'yi bulan surları, MÖ. 2000'lere

³⁷³ Marchetti 2012, s.132.

tarihlenmektedir³⁷⁴. Bu toprak surlar, uzun ömürlü olmuş ve Roma Dönemi'ne kadar savunma amaçlı kullanılmıştır.

Karkamış kentinde sürdürülen arkeolojik çalışmalar, Geç Hitit Dönemi'ne yani Demir Çağı'na ait eserler geniş bir eser yelpazesinin gün yüzüne çıkmasıyla dikkat çekmektedir. Bu buluntular, Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra bu coğrafyada gelişen Geç Hitit kültürüne dair zengin veriler sunarken, daha alt tabakalara henüz sebebiyle Geç Tunç Çağı'na ait izler hala keşfedilmeyi beklemektedir. Karkamış'ın bir yönetim ve kültür merkezi olarak taşıdığı potansiyel nedeniyle, Hitit Dönemi'ne ait çok sayıda tablet barındırdığı düşünülmektedir. MÖ. 10. yüzyılın sonlarından 11. yüzyılın başlarına tarihlenen ve Karkamış'ın kent estetiğinde yer tutan ortostatlar, Erken Demir Çağı'nın önemli örneklerinden birini teşkil etmektedir. Sütunlarla çevrili ana cadde boyunca sokak ağları ve günümüzde dahi belirginliğini koruyan kapı eşikleri, kentin şehircilik anlayışını ve mimari yapısını gözler önüne sermektedir. Kent akropolünün eteklerinde fırtına tanrısına adanmış bir tapınak bulunmuş ve burası ilerleyen dönemlerde yenilediği tespit edilmiştir³⁷⁵.

Karkamış'a dair en eski yazılı belgeler, MÖ. 24. yüzyıla tarihlenen Ebla Krallığı'na ait kraliyet arşivlerinde yer almaktadır³⁷⁶. Bu belgelerden, Karkamış'ın o dönemde Ebla'nın etkisi altında olan bir yerleşim olduğu anlaşılmaktadır³⁷⁷. Fırat Nehri boyunca gelişen ticaretten elde ettiği zenginlikle birlikte, Karkamış'ın MÖ. 2. binyılın ilk yarısında bağımsız bir siyasi figür olarak öne çıkabildiği düşünülmektedir. Özellikle Orta Fırat bölgesinde bulunan Mari (Tell Hariri), Fırat ve Balih nehirlerinin birleşim yerindeki Tuttul (Tell Bia), Habur havzasındaki Şubat-Enlil (Tell Leylan) ve Asi Vadisi'nde yer alan Alalah (Tell Açana) gibi önemli merkezler, Orta Tunç Çağı'nda Karkamış hakkında bilgi sunan birincil

³⁷⁴ Marchetti 2012, s.133.

³⁷⁵ Marchetti 2012, s.139.

³⁷⁶ Marchesi 2014, s.81.

³⁷⁷ Marchetti 2012, s.143.

kaynaklardır³⁷⁸. Bu merkezler, bölgedeki siyasal ve ticari yapının geniş bir coğrafyaya yayılan güçlü bağlarla örülü olduğunu göstermektedir. Karkamış'ın ticari önemi göz önünde bulundurulduğunda, MÖ. 2. Binyılın başlarında Asurluların Kültepe'deki (Kaneş Karumu) arşivlerinde bu kente dair hiçbir kaydın bulunmaması oldukça dikkat çekicidir. Anadolu ve Mezopotamya arasındaki ticaret yollarını adeta bir "ağ" gibi kurmuş ve işleten Asur tüccarlarının kayıtlarında Karkamış Krallığı'nın adının geçmemesi, bazı araştırmacılar tarafından Karkamış'ın bu ticaret yollarının dışında kaldığının bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir³⁷⁹. Ancak, Karkamış'ın Anadolu'ya ve bu ticaret ağına yakın bir konumda olması ve Anadolu ile ticari ilişkiler kurduğu bilgisi³⁸⁰, bu görüşü desteklemekte zorluk çıkarmaktadır.

Karkamış, ticaret yollarının üzerinde stratejik bir noktada yer alması sayesinde, özellikle Mari kenti ile güçlü ticari ilişkiler kurarak bölgesel ekonomik yapıda önemli bir aktör haline gelmiştir. Bu bağlamda, Mari'ye şarap, bal, zeytinyağı, tahıl, bakır, kereste, at ve köle gibi değerli mallar temin eden³⁸¹ Karkamış, Orta Tunç Çağı'nda önemli bir ticaret merkezi işlevi görmüştür. Mari'den gelen yazılı belgeler, Karkamış'ta hüküm süren üç kralın- Aplaḫanda, Yatarami ve Yahdun-Lim- isimlerini aktarmaktadır. Bunun yanı sıra, Karkamış'ın bilinen diğer hükümdarları arasında, Aplaḫanda'nın babası olan ve Acemhöyük'teki mühründe görülen Hadna'anda³⁸² ve kentte bulunan bir heykel yazıtında adı geçen Binami de bulunmaktadır. Anadolu'da Asurlu tüccarların etkileşimde bulunduğu Acemhöyük'te Aplaḫanda'ya ait mühürlerin bulunması, Karkamış'ın geniş bir etkileşim alanına yayılan ilişkiler ağına Anadolu'nun da dahil olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Karkamış kralları ve çevresindeki diğer güçler arasındaki ilişkilerde diplomasi ve askeri mücadeleler önemli bir yer

³⁷⁸ Marchesi 2014, s.81.

³⁷⁹ Marchesi 2014, s.81.

³⁸⁰ Özgüç 2015, s.50.

³⁸¹ Dossin 1952, s.21 ve 29; Marchetti 2014, s.144.

³⁸² Marchesi 2012, s.82; Marchetti 2014, s.144; Özgüç 2015, s.54.

tutmuştur. Mari kralına yazılmış bir mektupta, Karkamış'ın doğusunda yer alan Zalmakum beyi Abi-Samar, kendisine saldıran Urşum, Yamhad, Haşşum ve Karkamış krallarını geri püskürttüğünü, ancak Asur kralı I. Şamşı-Adad karşısında direnemediğini belirtmektedir³⁸³. I. Şamşı-Adad, Mari Krallığı'nı topraklarına katarak buraya oğlu Yaşmah-Adad'ı atamış ve Orta Fırat bölgesindeki gücünü arttırmıştır. Aplahanda'nın Asur kontrolündeki Mari Krallığı ile iyi ilişkiler geliştirmiş olduğu, bu krala yazdığı dokuz mektuptan anlaşılmaktadır³⁸⁴. Muhtemelen Karkamış krallığı, topraklarını genişleterek bölgedeki birçok küçük krallığı kendine bağlı birer vasal haline getiren I. Şamşı-Adad'ın himayesine girmiş ve bu güçlü Asur Devletiyle diplomatik bir denge kurarak varlığını sürdürme yoluna gitmiştir. Aplahanda'nın Asur kralına "babam" ve Mari kralına "kardeşim" diye hitap etmesi, Geç Tunç Çağ'da da gördüğümüz diplomatik ilişkilere yerleşmiş hiyerarşik algıyı yansıtmaktadır. Bu hitap şekli, Aplahanda'nın Asur kralını kendisinden büyük ve üstün bir hükümdar olarak kabul ettiğini, Mari kralı Yaşmah-Adad'ı ise kendisiyle eşdeğer bir kral olarak gördüğünü göstermektedir. Karkamış'ın Asur kontrolüne girdikten sonra Asur Devleti için bir müttefik olarak hareket ettiği ve gerektiğinde askeri destek sağladığı anlaşılmaktadır. Bu iş birliğinin bir örneği olarak, I. Şamşı-Adad'ın yanında Yamhad kralı Sumu'epuh'a³⁸⁵ karşı Haşşum ve Urşum ile birlikte Karkamış'tan da yardım aldığı bilinmektedir. Asur'a olan bu sadakat Karkamış'ın bölgesel konumunu güvence altına alırken, Asur Krallığı ile kurduğu bağlılık ilişkisini güçlendirmektedir. Aplahanda'nın Asur Krallığı'na olan bağlılığının bir diğer göstergesi, Zalmakum'da Asur'a karşı patlak veren bir isyan sırasında sergilediği sadakattir. I. Şamşı-Adad'ın yardımına koşan Karkamış kralı, bu bağlılığının karşılığı olarak iki şehrin idaresini almıştır.

³⁸³ Marchesi 2014, s.81 ve 82.

³⁸⁴ Dossin 1952, s.21-29.

³⁸⁵ Bu kral, Asur kralının Katna ile ortak düşmanıdır.

Asur kralı I. Šamši-Adad'ın bölgedeki gücü ele geçirmeden önce, Mari krallığı Yahdun-Lim tarafından yönetilmekteydi. Fakat, çıkan isyanların sonucunda Yahdun-Lim öldürülmüş ve tahtın yasal varisi olan Zimri-Lim, güvenliğini sağlamak amacıyla Yamhad Devleti'nin başkenti Halep'e kaçmak durumunda kalmıştır. Bu sürgün döneminde, Mari krallığı Asur'un nüfuzu altına girmiş ve I. Šamši-Adad, kendi oğlu Yašmah-Adad'ı Mari tahtına vekil olarak yerleştirerek Mari'yi dolaylı yoldan yönetmiştir. Bu dönemde Asur'un Yamhad ile düşmanca ilişkiler geliştirmesinin temel nedenlerinden birinin, Mari tahtının yasal varisi olarak kabul edilen Zimri-Lim'in Yamhad tarafından desteklenmesi olabilir. Asur kralı, Zimri-Lim'i himaye eden Yamhad Kralı Sumu'epuh'un üzerine sefer düzenleyerek, Mari üzerindeki kontrolünü pekiştirmiş ve Zimri-Lim'in geri dönme olasılığını ortadan kaldırma niyetinde olmuştur. Ancak, yıllar süren sürgünün ardından, Asur kralı I. Šamši-Adad'ın ölümü, Mari Krallığı'nda önemli bir iktidar boşluğu yaratmıştır. Bu siyasi karışıklık ortamından faydalanan Zimri-Lim, Yamhad kralı I. Yarim-Lim'in askeri ve diplomatik desteğiyle Yašmah-Adad'ı devirmiş ve Mari tahtına oturmuştur. Karkamış kralı Aplahanda, Zimri-Lim'in tahtına kavuşmasında kilit bir müttefik olarak rol oynamış ve bu destek, Zimri-Lim'in tahta çıkışı sonrası devam eden sıcak ilişkilerle perçinlenmiştir. Aplahanda'nın neden Asur ve Mari'ye sırt çevirdiği ya da aralarında bir anlaşmazlık meydana gelip gelmediği konusunda yazılı kaynaklarda net bir bilgi bulunmamaktadır. Bu ilişkilerdeki kırılmanın, Asur'un bölgedeki baskın politikasının yanı sıra, Karkamış'ın kendi bağımsızlığını koruma refleksiyle I. Šamši-Adad'ın ölümünü fırsat bilip harekete geçmiş olmasından kaynaklanabileceği söylenebilir.

Zimri-Lim zamanında Mari ile Karkamış arasındaki ticari ve diplomatik ilişkiler canlılığını korumuş ve iki krallık arasında düzenli olarak elçiler ve tüccarlar gidip gelmiştir. Bu yoğun diplomatik ilişkinin bir yansıması olarak, Zimri-Lim'in Karkamış'taki elçisi Sidqu-Lanasi tarafından yazıldığı anlaşılan bir mektup³⁸⁶, Mari Krallığı'nın Karkamış Krallığı'ndan

³⁸⁶ Dossin 1938, s.120.

belirli taleplerde bulunabildiğini göstermektedir. Mektupta, Mari Kralı Zimri-Lim'in, Karkamış Kralı Aplahanda'dan beyaz bir at talep ettiği ifade edilmektedir. Ancak, Aplahanda, elinde beyaz at bulunmadığını bildirerek bu isteğe hemen olumlu yanıt verememiştir. Bununla birlikte, Zimri-Lim'in talebini reddetmemek adına, nazik bir telafi önerisinde bulunmuş ve ona kırmızı renkteki Harsamna atını göndereceğini vaat etmiştir.

Asur kralı I. Şamşı-Adad'ın ölümünden sonra, Karkamış Krallığı, bölgedeki dengelerin değişmesiyle Halep merkezli Yamhad Krallığı'na yakınlaşmaya başlamıştır. Aplahanda, Sumu'epuh'tan sonra Yamhad Krallığı'nın yeni hükümdarı I. Yarim-Lim'in hakimiyetini tanımış ve onunla stratejik bir ittifak kurmuştur. Aplahanda, bu yeni ittifak doğrultusunda Yamhad'a destek olmuş ve birlikte Zalmakum üzerine ortak bir sefer düzenlemişlerdir. Fakat, bölgedeki prensliklerin birleşerek güçlü bir savunma kurmaları, Yamhad ve Karkamış kuvvetlerinin bu seferden başarı elde edememesine yol açmıştır³⁸⁷. Aplahanda, Zimri-Lim'in iktidarının on birinci yılında, muhtemelen bir hastalık nedeniyle ölmüş³⁸⁸ ve Karkamış tahtı, oğlu Yatarami tarafından devralınmıştır. Aplahanda'nın Zimri-Lim'e "kardeşim" şeklinde hitap etmesi, Karkamış ve Mari arasındaki eşitlik temelli bir diplomatik ilişkiye işaret etmekteydi. Ancak, Aplahanda'nın ölümünden sonra bu ilişki yapısında değişiklikler meydana gelmiştir; Yatarami, Zimri-Lim'e "babam" diye hitap etmeye başlamış ve Mari Krallığı'nın iradesine boyun eğmiştir³⁸⁹. Fakat, Yatarami'nin Karkamış'taki hükümdarlığı uzun soluklu olmamış ve yaklaşık bir buçuk yıl sonra yerine Yahdun-Lim'e bırakmıştır. Yahdun-Lim'in Karkamış kraliyet ailesinin bir üyesi olduğu varsayılmakla birlikte³⁹⁰, Yatarami'nin kısa süren iktidarının neden sona erdiği ve Yahdun-Lim'in tam olarak nasıl tahta geçtiği hakkında net bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Kısa bir süre sonra, Mari Krallığı Babil kralı Hammurabi

³⁸⁷ Marchesi 2014, s.83.

³⁸⁸ Marchesi 2014, s.84.

³⁸⁹ Dossin 1952, s.124.

³⁹⁰ Marchesi 2014, s.84.

tarafından fethedilmiş ve Mari yakılıp yıkılmıştır. Bu gelişme, Mari ile ilgili yazılı arşivlerin sona ermesine neden olmuş ve Karkamış hakkında bilgi edinilen kaynaklardan biri olan Mari arşivi de böylece tarihe kavuşmuştur.

Mari Krallığı'nın Babil Kralı Hammurabi tarafından fethedilip yıkıma uğramasından sonra Karkamış'a dair elde edilen bilgiler, ağırlıklı olarak Tell Leylan'dan (Şubat-Enlil) gelen kaynaklara dayanmaktadır³⁹¹. Bu dönemde Karkamış'ta ikinci bir Aplahanda'nın hüküm sürdüğü görülmektedir. Fakat, Karkamış Babil kralı Şamšu-İluna'nın düzenlediği bir seferle karşı karşıya kalmıştır. Bu seferin, Babil Krallığı'nın bölgedeki zenginliklere ulaşmak amacıyla giriştiği bir yağma harekâtı olabileceği düşünülse de bu saldırının Karkamış üzerindeki yansımaları ve şehirde yarattığı etkiler hakkında somut bilgilere ulaşılamamaktadır. Karkamış, bölgenin demografik yapısında önemli değişikliklere yol açan Hurri göçlerinin etkisi altına girmiştir. Bu göç dalgaları sonucunda Karkamış toplumunda kayda değer bir Hurrileşme süreci yaşanmaya başlamıştır; öyle ki, şehre gelen bu Huriler, devlet kademelerinde görevlendirilmiş ve Karkamış adına görev yapan memur statüsüne yükselmişlerdir. Karkamış'ın Hurrileşen yapısının bir göstergesi olarak, Alalah'taki arşivlerde, Hurrita ismini taşıyan bir Karkamış elçisinden söz edilmektedir³⁹².

Karkamış bölgesinin tarih sahnesindeki yeni döneminde, Hititlerin geçici hakimiyetine girdiği anlaşılmaktadır. I. Hattuşili ve ardılı I. Murşili'nin Kuzey Suriye'ye düzenledikleri çeşitli askeri seferler sonucunda, Hititler bölgenin bir kısmını kontrol altına almayı başarmıştır. I. Hattuşili'nin yıllıklarında, bu bölgeye düzenlenen askeri harekatlara dair ayrıntılı bilgiler yer almakta olup, özellikle Urşu³⁹³ kuşatması, Hititlerin Kuzey Suriye üzerindeki etkinliğini artırmaları açısından kritik bir olay olarak öne çıkmaktadır. I. Hattuşili,

³⁹¹ Marchesi 2014, s.84.

³⁹² Marchesi 2014, s.84.

³⁹³ Yiğit 2006a, s.46, dipnot 5: Hurri etkisinde bulunan Urşu şehrinin konumu net olarak bilinmemekle birlikte, bugünkü Şanlıurfa civarında aranması gerektiği kabul edilmektedir.

Uršu kuşatmasını ordusuna bırakmış; ancak bu kuşatmanın seyrini Lavazantiya şehrinden takip etmiştir. Uzun ve zorlu koşullarda geçen, kışa sarkan³⁹⁴ bu kuşatma sırasında alınan raporlar, kralı memnun etmemiş ve komutanlarından Şanta'ya³⁹⁵ stratejik bir disiplinle hareket etmesi yönünde sert talimatlar vermesine neden olmuştur. Bu raporlarda³⁹⁶, Karkamış'ın da adının geçmesi, bölgedeki rolünü göstermesi açısından dikkat çekmektedir. Karkamış, Hititler gibi yabancı bir gücün yerine, kültürel ve coğrafi olarak yakın olduğu komşusu Uršu'ya destek vermiştir. Hititlerin Yamhad ve Eski Babil Krallık'larına son verdikleri seferlerinde, bu bölgeleri hedef alan güzergahları kullandıkları da anlaşılmaktadır.

Hititlerin bölgedeki egemenliğinin, iç siyasi çekişmeler ve taht mücadeleleri sebebiyle giderek zayıflamaya başlamıştır. Telipinu Fermanı, sonraki süreç hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Hitit kralı Hantili döneminde ülke genelinde isyanların baş gösterdiği, başta Karkamış olmak üzere bölgedeki bazı kentlerin bu isyanlara katılarak³⁹⁷ Hitit egemenliğine meydan okudukları kaydedilmektedir. Karkamış'ın da içinde bulunduğu bu isyancı kentler, Hatti ülkesine asker gönderme yükümlülüğünü yerine getirmemiş ve Hitit otoritesine karşı bir nevi özerklik mücadelesi başlamıştır.

Mitanni Devleti'nin MÖ. 16. yüzyılda güç kazanmaya başlaması, Karkamış'ın bu dönemde Mitanni'nin etkisi altına girmiş olacağı fikrini oluşturmaktadır. Mezopotamya'nın kuzeyinde ve Suriye bölgesinde hüküm süren Mitanni Krallığı'nın, genişleyen siyasi gücü ve bölgesel hakimiyeti doğrultusunda Karkamış'ı kendi etki alanına dahil etmiş olması oldukça muhtemeldir. Bu bağlamda, Karkamış'ın Mitanni ve Hitit Devlet'leri arasında stratejik bir rekabetin önemli hedefi haline geldiği anlaşılmaktadır. Karkamış, aynı zamanda III. Tutmosis

³⁹⁴ Yiğit 2006a, s.49, dipnot 16.

³⁹⁵ Adalı ve Taş 2014, s.9: bu komutan, muhtemelen Hurri korkusundan, Hititler'in rakiplerinden biri olan Haşşu'da bulunması Hitit kralının öfkelenmesine neden olmuştur.

³⁹⁶ Beckman 1995b, s.23-25; Yiğit 2006a.

³⁹⁷ Hoffmann 1984, s.20; Öy. I § 12: 36-37; RGTC 6, s.48; Archi 2014, s.142.

ve III. Amenhotep gibi Mısır firavunlarının da ilgisini çekmiştir. Mısır'ın bu dönemde Kuzey Suriye'de genişleyen bir nüfuzuna sahip olduğu ve Karkamış'ın Mısır etkisine girdiği, Mısır kaynaklarında kaydedilmiştir.

MÖ. 14. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, Hitit İmparatorluğu'nun en güçlü krallarından biri olan I. Šuppiluliuma, Mitanni Krallığı'na karşı yürüttüğü seferde başarılı bir şekilde Karkamış'ı ele geçirmiştir. Bu zafer, Šuppiluliuma'nın oğlu Telipinu'nun da katkısıyla, 7 gün süren kuşatmanın ardından, 8. Günde gerçekleşmiştir. Hitit kralı, Karkamış'ın stratejik önemini göz önünde bulundurmuş ve şehri ele geçirdikten sonra diğer oğlu Piyaşili'yi buraya Hititlere bağlı bir vasal kral olarak atamıştır. I. Šuppiluliuma, Mitanni Krallığı'nı tamamen dize getirme amacını taşımış ve nihayetinde bu hedefe ulaşarak Mitanni Krallığı ile bir antlaşmaya varmıştır. Topraklarını Suriye'ye doğru genişleten Šuppiluliuma, Tušratta zamanında ele geçirdiği topraklarını muhafaza ederek sınırlarını Niplani Dağı ile sabitlemiş ve Šattivaza ile yaptığı antlaşmada sınırlara ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Bu çerçevede Šuppiluliuma, Murmurik, Šipri, Mazuvati ve Šurun gibi önemli kentleri, oğlu Piyaşili'nin idaresi altındaki Karkamış'a devrederek, hakimiyetini kabul ettirmiştir. Mitanni tahtında hak iddia eden Šattivaza'ya Hitit desteği sunulmuş; Hitit kralı, oğlu Piyaşili'yi Šattivaza'ya yardım etmesi için görevlendirmiştir. Piyaşili ve Šattivaza, Mitanni tahtını ele geçirmek için birlikte hareket etmişler ve I. Šuppiluliuma, bu iki kralın Hitit ve Mitanni arasındaki uyumu sağlamak adına kardeşçe bir ilişki kurmalarını öğütlemiştir.

Karkamış kralı Piyaşili ya da diğer bir adıyla Šarri-Kušuh, kardeşi II. Murşili'nin yönetimi boyunca görevini sadakate sürdürmüş ve Suriye bölgesindeki olaylarda Hitit Krallığı'nın çıkarlarını koruma sorumluluğunu titizlikle üstlenmiştir. Suriye'de Nuhaşše kralı Tette önderliğinde başlayan isyan dalgasıyla karşı karşıya kalan Hitit Krallığı, Šarri-Kušuh'un bölgedeki stratejik desteğiyle önemi bir denge sağlamıştır. Bu kapsamda Karkamış kralı,

Ugarit kralı II. Niqmaddu'ya yazdığı bir mektup (RS 17.334)³⁹⁸ büyük kralın hizmetine asker göndermesi yönünde çağrıda bulunarak, bölgedeki müttefikleri organize etme konusunda etkin bir rol oynamıştır. Ayrıca Šarri-Kušuh'un güven ve disiplin sağlayan bir lider olarak da müdahale ettiğine dair belgeler bulunmaktadır. Karkamış kralının, Ugarit Kralı'na yazdığı bir diğer mektup ³⁹⁹, bölgesel kontrol ve istihbarat alanındaki ustalığını açıkça ortaya koymaktadır. Suriye Krallık'larına yönelik hassas denetimlerini sürdürerek, Ugarit kralının vaat ettiği askerlerin Mukiş'te değil, ʾApsuna'da, yani Ugarit topraklarında olduğunu tespit eden Šarri-Kušuh, sitemlerini iletmiştir. Askeri konularda her zaman Hitit kralına destek olan Karkamış, Kadeş civarında meydana gelen Mısır ve Hitit savaşında da diğer Suriye krallıklarıyla birlikte büyük kralın yanında yer almıştır.

II. Muršili 9. kraliyet yılı, Suriye'de isyan dalgalarının hız kazandığı, özellikle Nuhašše kralı Tette'nin başını çektiği başkaldırıyla uğraşılan bir dönem olarak kaydedilmiştir. Bu kritik süreçte II. Muršili, Karkamış Kralı ve sadık kardeşi Šarri-Kušuh'u kaybetmiştir. Hitit kralı, bu kaybın ardından Aštata kentinde bulunduğu sırada, muhtemelen Suriye'de gelişen olayların gerektirdiği düzenlemeleri yapmak amacıyla, doğrudan Karkamış'a gitmiştir. Karkamış Krallığı'nın sadık yönetimini korumak ve bölgedeki Hitit etkisini güçlendirmek için, Šarri-Kušuh'un oğlu ve yeğeni olanı Šahurunuva'yı vasal kral olarak görevlendirmiştir. Babasının tahtına çıkan Šahurunuva, en az Šarri-Kušuh kadar sadakatle Hitit Devleti'ne bağlı kalmış, bölgedeki güvenliği sağlamak adına büyük kral için çaba göstermiştir. II. Muršili'nin Suriye'deki isyanları bastırmasının ardından, Hitit yönetimi burada kalıcı bir kontrol sistemi kurma amacı taşımış olmalıdır. Muršili, ilerleyen süreçte Hitit Devleti'nin son dönemlerine kadar etkili olmuş bir yönetim stratejisi geliştirmiştir. Bu sisteme göre, Hitit hakimiyetine karşı çıkan ve isyana kalkışan krallar sert cezalandırılmakta, tahttan indirilmekte ve bu

³⁹⁸ PRU 4, s.54-55.

³⁹⁹ RSO 7, s.27-28: RS 34.143.

krallıklara Hitit Krallığı'na sadakatle bağlı, doğrudan Karkamış'a bağlı birer memur atanarak bölgenin kontrolü sağlanmıştır. Ayrıca Karkamış'ın denetimi altındaki Mukiş kentinde görevlendirilen Šukur-Tešup⁴⁰⁰ ve Palluva⁴⁰¹ adlı iki yetkili, Hitit kralı tarafından atanarak bu sistemin somut örnekleri ve yeni düzenlemenin kanıtları haline gelmiştir. Ne Hitit ne de Ugarit belgeleri, isyan eden Nuhašše, Mukiş gibi Suriye krallıklarının yerel yöneticileri hakkında bilgi vermemektedir. Nuhašše'de isyan lideri Tette'nin muhtemel azlinin ardından buraya yeni bir kralın atanmamış olması, Hitit yönetiminin buraya da bir memur atayarak kontrolünü doğrudan Karkamış'a bağlamış olabileceğine işaret etmektedir.

Hitit İmparatorluğu tarafından yetkilendirilen ve Suriye'deki vasal krallıkların doğrudan sorumluluğunu üstlenen Karkamış kralları, bölgedeki siyasi, ticari ve hukuki meselelerde ilk başvuru mercisi olmuştur. III Ramses dönemine ait Medinet Habu'da bulunan bir Mısır belgesinde, Kuzey Suriye bölgesi için "Karkamış Ülkesi" ifadesinin kullanılması⁴⁰², Karkamış'ın Suriye üzerindeki etkin yönetim rolünü ve idari bir merkez olarak algılandığını göstermektedir. Bu devre ilişkin en önemli kaynaklardan biri, Suriye'nin kıyı kentlerinden biri olan Ugarit'ten gelmektedir. II. Murşili döneminde Siyannu kralı Abdi-Anati'nin talepleri doğrultusunda oluşturulan kararnameyle⁴⁰³, Siyannu Krallığı'nın (sonrasında Siyannu-Ušnatu) Ugarit'ten ayrılması sağlanmış ve Siyannu da doğrudan Karkamış'ın idaresine verilmiştir⁴⁰⁴. Bu yeni düzenleme, Siyannu-Ušnatu ve Ugarit arasında baş gösteren sınır ihlali sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Bu iki krallık arasındaki meseleler ve sınır ihlalleri, Karkamış'ın arabuluculuğunu gerektirmiş, böylece Karkamış kralı, iki taraf arasında uzlaşma sağlama ve sınır ihlallerine dair uyarılar yapma görevini üstlenmiştir.

⁴⁰⁰ UG V, 26, s.91 ve 92.

⁴⁰¹ Archi ve Venturi 2012, s.47.

⁴⁰² Klengel 1992, s.125, dipnot 198; Taş 2008, s.97.

⁴⁰³ CTH 65.

⁴⁰⁴ Liverani 1960, s.139.

III. Hattuşili döneminin başlarında Karkamış yönetimine atandığı düşünülen İni-Teşup, uzun yıllar boyunca tahtta kalmış ve Hitit İmparatorluğu'na hizmette bulunmuştur. İni-Teşup'un Hitit yönetim hiyerarşisindeki yüksek statüsü, Hitit krallarının mühür baskılarının yanı sıra onun mührünün de yer almasıyla belgelenmektedir. Hatta Mısır'da Krallar Vadisi'nden çıkarılıp bugün Kahire Müzesinde bulunan bir çömlek parçasının üzerinde İni-Teşup'un adına rastlanılmıştır⁴⁰⁵. II. Ramses dönemine ait olduğu düşünülen bu çömlek parçası, Hitit ve Mısır sarayları arasında kurulan iyi ilişkiye Karkamış'ın da dahil olduğunu gösteren önemli bir somut kanıttır. Karkamış'ın Suriye'deki diğer vasal krallıklar üzerinde belirli bir denetim ve müdahale yetkisi vardı ve Ugarit belgelerinde bu durum açıkça ortaya konulmaktadır. Ugarit Krallığı'nda meydana çıkan sorunları çözme ve Ugarit sarayındaki entrikaya karşı, Hitit kralı adına Ugarit kralına destek vermekteydi. Ugarit'in ünlü kraliçesi Ahat-Milku'nun iki oğlu Heşmi-Şarruma ve Abdi-Şarruma'nın kardeşleri II. Ammiştamru'ya karşı gizli faaliyetlerde bulunmaları ve anlaşılan bazı komplolar kurmaları, Hitit ve Karkamış krallarını harekete geçirmiştir. Bu duruma müdahale eden IV. Tuthaliya ve İni-Teşup, kraliçenin oğullarına uygulanacak cezai işlemi bir kararnameyle⁴⁰⁶ duyurmuşlardır. Heşmi-Şarruma ve Abdi-Şarruma'nın yakalanıp sürgün cezasına çarptırılmasına dair kararnamede Hitit kralıyla birlikte İni-Teşup'un da mührü bulunmaktadır. Bu olay, Karkamış yönetiminin vasal krallıklara ilişkin belirli yetkileri elinde bulundurmakla birlikte, nihai karar mercisi olarak Hitit kralına bağlı olduğunu göstermektedir. Özellikle ağır cezaların uygulanması gibi mühim kararlarda Karkamış kralının tek başına hareket etme yetkisinin bulunmadığı, daha üst bir otoriteye yani Hitit İmparatoruna başvurma gereği duyduğu anlaşılmaktadır.

III. Hattuşili, Amurru kralı Benteşina ile güçlü bir bağ kurarak ona olan desteğini ve güvenini perçinlemek amacıyla, kızı Gaşşuliyaviya ile Benteşina'yı evlendirmiştir. Bu

⁴⁰⁵ Barnett ve Cerny 1947, s.94.

⁴⁰⁶ RS 17.35 ve RS 17.352; Singer 1999, s.642.

evlilikten doğan kızları Piddu ise, yine diplomatik ilişkileri pekiştirme geleneği doğrultusunda, Ugarit kralı II. Ammištamru evlendirilmiştir. Fakat, zamanla bu evlilik, Amurru prensesinin kocasına karşı işlediği bilinmeyen bir sebepten dolayı⁴⁰⁷, ciddi bir krize ve boşanma davasına dönüşmüştür. Bu karmaşık süreçte, Karkamış kralı İni-Tešup'un müdahil olduğu, boşanma anlaşmasının yürütülmesinde önemli bir rol üstlendiği anlaşılmaktadır⁴⁰⁸. Müşterek bir çocuğa sahip olan bu çiftin boşanma süreci, yine önemli bir konu olduğundan Karkamış'ın inisiyatifine bırakılmamış ve İni-Tešup ve IV. Tuthaliya tarafından kesin bir karara bağlanmıştır.

Kuzey Suriye, Antik Yakın Doğu'nun yoğun ticaret ağlarına ev sahipliği yapan önemli bir bölge olarak öne çıkarken, bu coğrafyada Karkamış kralları ve kraliyet ailesi de ticari faaliyetlerin aktif katılımcıları arasında yer almıştır. Ugarit'teki arkeolojik kazılarda bulunan tabletler, Karkamış kralı İni-Tešup'un kardeşi Hešmi-Tešup ile oğulları Upparamuva, Mišramuva, Alihešni ve Tili-Šarruma, torunu Piha-^dIM ve gelini Yabinese'nin bu ticari faaliyetlerini göstermektedir⁴⁰⁹. Bu belgeler, Ugarit'ten Karkamış'a kıymetli taşlar ve lüks tüketim malları gibi çeşitli ürünlerin ihraç edildiğini ortaya koymaktadır. Karkamış sarayı, Ugarit'ten aldığı mallar arasında zaman zaman kalite açısından hoşnutsuzluk yaşamıştır. Bu duruma örnek teşkil eden ve dönemin ticaret ilişkilerindeki kalite hassasiyetini ortaya koyan bir olayda, Ugarit kralı II. Ammištamru'nun Karkamış'taki elçisi Takuhliu tarafından, İni-Tešup'un talep ettiği kıymetli Lapislazuli (*uqnû*) yerine sahte ya da basit bir taş olarak düşünülen *kamma* taşının gönderilmesine kızdığı rapor edilmiştir⁴¹⁰.

⁴⁰⁷ Drower 2006, s.142.

⁴⁰⁸ Bryce 2005, s.328.

⁴⁰⁹ Singer 1999, s.654.

⁴¹⁰ PRU 4, s.221-225; RS 17.383, 16+ RS 422, 28.

Karkamış sadece Ugarit değil diğer Suriye krallıklarından da sorumlu olmuş ve Hitit kralının temsilcisi olarak hareket etmiştir⁴¹¹. Amurru Krallığı'na ait kapsamlı bir arşiv henüz gün yüzüne çıkarılmadığı için, Karkamış ile Amurru arasındaki ilişkilerin tüm ayrıntılarına ulaşmak oldukça güçtür. Ancak bazı arkeolojik bulgular, bu ilişkilerin doğasına dair bazı ipuçları sunmaktadır. Bu bağlamda tek kayda değer örnek, Amurru topraklarının bir parçası olan ve Şumur kentinin konumlandırılmak istendiği Tell Kazel'den ele geçen tablettir. Bu tablet, kimliği belirtilmeyen bir kral tarafından yazılmış bir mektup olup, yazım tarzı bakımından Suriye- Hitit geleneğindedir. Mektubun bu özelliği, Boğazköy, Ras Şamra ve Meskene'deki merkezlerde örnekleri görünen Geç Tunç Çağı tabletleriyle benzerlik göstermektedir. Söz konusu belgenin, Karkamış Krallığı'nın Amurru'daki bir görevliye hitaben yazdığı bir ileti olarak düşünülmektedir⁴¹².

Karkamış'ın ticari ve siyasi etkileşimde bulunduğu ve sorumlu olduğu yerlerden biri de Meskene'ye konumlandırılan Emar veya diğer adıyla Aštata'dır. Burada, Karkamış kralları, Şarri-Kuşuh, Şahurunuva, İni-Teşup⁴¹³ ve Talmi- Teşup'a ait mühür baskılar ve çeşitli yazılı belgeler⁴¹⁴ gün yüzüne çıkarılmıştır. Mitanni Devleti'nin bir dönem hakimiyetinde bulunan Aštata, Hitit İmparatorluğu'nun Kuzey Suriye'yi ele geçirmesinin ardından Karkamış'ın kontrolüne bırakılmıştır. Bu yerleşim, Hititler için sadece bir vasal krallık değil, aynı zamanda Asur tehlikesine karşı stratejik bir tampon bölge niteliğindedir. Bölgede bulunan çivi yazılı belgeler, Hitit İmparatorluğu'nun merkezi yönetimi tarafından idari yetkilerle donatılmış memurların atandığını ve bölgede yerel bir hanedanlığın⁴¹⁵ varlığını açığa çıkarmaktadır. Bu

⁴¹¹ Devecchi 2013, s.90-91.

⁴¹² Roche 2003, 125.

⁴¹³ Yamada 2015, s.277.

⁴¹⁴ Beckman 1995a, s.27, dipnot 54.

⁴¹⁵ Yamada 2015, s.277: Bu hanedanlığın MÖ. 14. yüzyıldan beri var olan bir hanedanlık olarak değerlendirilmektedir.

durum, Karkamış kontrolünde, imparatorluk son buluncaya kadar devam eden, Aštata'da kendine has bir yönetim anlayışının geliştirildiğini göstermektedir.

IV. Tuthaliya döneminde, askeri yapılanmanın yeniden düzenlendiği görülmektedir. Ugarit kralı II. Ammištamru, IV. Tuthaliye ve Karkamış kralı İni-Tešup tarafından Hitit Krallığı'na asker gönderme işinden muaf tutulmuştur. Karkamış sınırlarında Hitit- Asur Devletleri arasında çatışmaların arttığı bir dönemde, böyle bir kararın neden alındığına yer verilmezken, genellikle Ugarit Krallığı'nda Hitit kralına destek gönderme konusunda hep bir gönülsüzlüğün olduğu anlaşılmaktadır. Geçmiş dönemlerde Karkamış Krallığı, askeri birlik sevki konusunda Ugarit krallarına çağrıda bulunmuş ve kimi zaman Krallığı uyarma ihtiyacı duymuştur. Belki de böyle bir teklif, II. Ammištamru'nun kendisinden gelmiş ve Hitit kralı asker kadar paraya da ihtiyaç duyduğundan bu teklife olumlu yanıt vermiştir. Bu durumun kayıtlı olduğu belgede⁴¹⁶, Ugarit kralının asker ve savaş arabası gönderme zorunluluğunun ortadan kaldırılması ve bunun yerine yüklü miktarda altın verilmesi kararı bulunmaktadır.

III. Hattušili'nin çağdaşı Asur kralı I. Adad-Nirari dönemine ait yazılı belgeler⁴¹⁷, Asur kralının Fırat Nehri'nin doğusunda kalan Karkamış'ın güney ve doğusundaki topraklarda yürüttüğü faaliyetleri ayrıntılı bir şekilde tasvir etmekte⁴¹⁸; Asur'un Karkamış Krallığı gibi kritik bir noktaya yönelik genişleme stratejisini ortaya koymaktadır. III. Hattušili, tüm bu saldırgan tutuma karşın I. Adad-Nirari ile barışçıl bir diyalog kurmak istemiştir. Muhtemelen III. Hattušili'ye ait bir mektupta (CTH 173)⁴¹⁹, I. Adad-Nirari'ye, Asurluların ele geçirdiği Mitanni Devleti'nin bir parçası olan Turira kenti halkının, sınırındaki Karkamış topraklarına durmadan saldırılarda bulunduğunu şikâyet etmiştir. Eğer bu halkın efendisi Asur kralıysa müdahale etmesini, değilse de kendisinin bu halkı cezalandıracağını bildirmektedir. Ancak,

⁴¹⁶ RS 17.59.

⁴¹⁷ Grayson 2002a, s.131.

⁴¹⁸ Klengel 1998, s.198; Bryce 2005, s.273-274; Taş 2008, s.117.

⁴¹⁹ Beckman 1999, s.147-149; Alexandrov 2014, s.55.

III. Hattuşili ve oğlu IV. Tuthaliya'nın bölgede Asur Devleti ile girilecek bir çatışmaya karşı gösterdikleri yaklaşımlar karşılığını bulamamıştır. Orta Asur krallarından I. Adad-Nirari, I. Salmanasar ve I. Tukulti-Ninurta'nın yayılmacı politikaları⁴²⁰, Hititlerin Karkamış sınırındaki hakimiyetini tehdit edici bir boyut kazanmış ve Hititler Fırat Nehri'nin batısına çekilmiştir. Asur'un genişleme hareketlerinin sonucu, Mitanni/ Hanigalbat Devletinden sonra Alşi, İşuva ülkeleri ve Karkamış'ın bazı toprakları Asur'un eline geçmiş ve bu bölge hareketli ve istikrarsız bir hale gelmiştir.

Uzun yıllar Karkamış tahtında kalan kral İni-Teşup'un ardından, Hitit kralı III. Arnuvanda dönemiyle birlikte Talmi-Teşup Karkamış tahtına geçmiştir. Talmi-Teşup, II. Şuppiluliuma döneminde de buradaki görevini sürdürmüş, bu iki kral arasında bir antlaşma yapılmıştır. İyi korunmamış metin parçalarından oluşan bu antlaşma⁴²¹, Talmi-Teşup'a verilen sorumlulukların korunmasına ilişkin tam bir bilgi sunamamaktadır; ama Karkamış kralı, Suriye'de idari ve askeri denetimini büyük ölçüde bağımsız olarak sürdürmüş olmalıdır⁴²². Karkamış'ın Hitit döneminde bilinen son kralı ise, Kuzi-Teşup olarak bilinmektedir. III. Ramses'in Medinet Habu'daki yazıtında, Deniz Kavimlerinin Karkamış topraklarına saldırdığından söz edilmektedir⁴²³. Fakat, Karkamış'ın Suriye'nin iç kesimlerinde yer alması ve kıyılardan uzak oluşu nedeniyle bu yıkıcı topluluktan fiziksel olarak etkilenmediği ortadadır. Ayrıca, bu belgenin dışında, Karkamış'a böyle bir saldırının olduğunu gösteren herhangi bir yazılı belge ya da arkeolojik bulgu bulunmamaktadır.

MÖ. 12. yüzyılın başlarında Hitit İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra, Geç Hitit Döneminde Karkamış, bağımsız bir yapının merkezi haline gelmiş ve Hitit mirasını sahiplenerek yeni siyasi yapıların önde gelenlerinden biri olmuştur. Bu dönemde Karkamış'ın

⁴²⁰ Klengel 1965, s.85; Matthiae 1980, s.35.

⁴²¹ CTH 122.

⁴²² Bryce 2005, s.328.

⁴²³ Klengel 1965, s.69 ve 88.

Demir Çağı kralları arasında İni-Teşup, II. Piyaşili, I. Tuthaliya, Sapaziti, Ura-Tarhunza ve II. Tuthaliya gibi isimler yer almaktadır. Bu kralların Karkamış kralı Kuzi-Teşup'un soyundan geldikleri tahmin edilmektedir. Bununla birlikte, bugünkü Malatya'da bulunan Melid'deki hiyeroglif yazıtlar, buradaki kralların atalarını da Kuzi-Teşup'e dayandırmaktadır⁴²⁴. Böylece Kuzi-Teşup, hem Karkamış hem de Melid'de, güçlü bir şekilde varlık gösteren soyun atası olarak öne çıkmaktadır. Zaman içinde, Karkamış'ın Melid üzerinde hak iddia etmiş olacağını gösteren işaretler görülmektedir. MÖ. 790'lı yıllarda Karkamış'ta bey olarak görülen Kamani, kendisini Karkamış'ın yanı sıra Melid ülkesinin de beyi olarak tanımlamıştır. Kamani'nin ardından muhtemelen Sastura'nın oğlu olan II. Astiru da Kamani gibi, hem "Karkamış şehri beyi" hem de "Melid ülkesi ülke beyi" unvanını taşımıştır⁴²⁵. Karkamış'ın Melid üzerinde hakimiyet kurduğuna dair bilgiler, ortak ataya sahip olmaları ve sözü edilen beylerin Melid'i de yönettiklerini kaydettikleri birkaç yazıtta dayanmaktadır. Melid'deki yazılı belgeler, bu durumu doğrulayacak kanıtlar sunamamaktadır.

Karkamış hiyeroglif yazıtları, yalnızca kralların değil, aynı zamanda "yönetici, ülkenin beyi" gibi unvanlar taşıyan yüksek rütbeli yetkililerin varlığını da göstermektedir⁴²⁶. Yapılan kazılarda ortaya çıkarılan Karkamış beyi I. Suhi'ye ait bir yazıt, Karkamış'ın siyasi tarihi açısından dikkate alınmaya değer bilgiler sunmaktadır. Bu yazıtta, Karkamış kralı Sapaziti'nin oğlu olan büyük kral Ura-Tarhunza dönemini konu edinmekte olup, bu dönemde Sura olarak adlandırılan muhtemelen Urartu⁴²⁷ ile bazı anlaşmazlıkların yaşandığı kaydedilmiştir. Kendisini Ura-Tarhunza'nın akrabası ve "ülkenin beyi" olarak tanıtan I. Suhi, kralın Asur ordusuna karşı başarılı bir direniş sergilediğinden bahsetmiştir. Karkamış ülkesinin kralı ve beyi arasındaki akrabalık ilişkisinin en güzel kanıtı ise Karkamış beyi II.

⁴²⁴ Hawkins 1988, s.105; Bryce 2012, s.55.

⁴²⁵ Marchetti 2012, s.147.

⁴²⁶ Marchetti 2012, s.144.

⁴²⁷ Bryce 2012, s.95; burada Sura, Urartu ile ilişkilendirilmektedir.

Suhi'nin yazıtında yer almaktadır. Yazıtta, Karkamış kralı II. Tuthaliya'nın, Karkamış beyi II. Suhi'nin kızı ile evlendiği ifade edilmiştir⁴²⁸. Fakat sonrasında bu akrabalık ilişkileri çok geçmeden bozulmuş ve kraliyet ailesi ile yerel beyler arasında bir güç mücadelesi ortaya çıkmıştır. II. Suhi'nin oğlu Katuva'nın yazıtına göre, Katuva, kral Ura-Tarhunza'nın torunu ile Karkamış şehri için iktidar savaşına girişmiş ve bu çekişmenin sonunda galip gelen taraf olmuştur. Böylece, Karkamış kralı, tahtta hak iddia eden Karkamış beyine yenilmiş oldu ve Katuva, Karkamış'ta hakimiyetini ilan etti. Karkamış'ın anıt yazıtları, kralların başarılarını yüceltenler de dahil olmak üzere, yerel beyler tarafından yaptırılmış olması dikkate değer bir başka husustur. Bu durumun nedeni, kralların Karkamış şehri dışında başka bir merkezde ikamet etmesi ve dolayısıyla kraliyet başarılarının beyler tarafından duyurulması olarak yorumlanıyor⁴²⁹. Diğer yandan anıtların beyler tarafından dikilmesi, bir yandan kraliyet otoritesine bağlılıklarını sergilerken, diğer yandan kendi statülerini meşrulaştırma aracı olarak da değerlendirilebilir.

Asur Dönemi kralı I. Tiglat-Pileser'in yıllığında, Suhu Ülkesi sınırından başlayarak Hatti Ülkesinin Karkamış şehrine kadar uzanan bölgeyi bir gün içinde yağmaladığından bahsetmektedir. Anlaşılan Hitit Devleti yıkıldıktan sonra, Asur kralı krizi fırsata çevirmiş ve karışıklıktan faydalanmıştır. Fakat Asur Devleti'nin buraları ele geçirecek gücü henüz olmadığından sadece ganimet elde etmeye dönük seferlere çıkabilmiştir. Ayrıca I. Tiglat-Pileser'in oğlu Aşşur-Bēl-Kala'nın da Karkamış şehrine yönelik bir yağma seferi gerçekleştirdiğini yıllığına kaydetmiştir⁴³⁰. Sık sık Asur saldırılarıyla sınıanan Karkamış kenti, bu yağma seferleriyle sarsılsa da hemen toparlanmış olmalıdır. Asur Devleti'ne ait kaynaklar, bu kraldan sonra sessizliğe gömülmüş ve sadece kral listelerinden isimleri bilinen sekiz kralın

⁴²⁸ Bryce 2012, s.91.

⁴²⁹ Marchetti 2012, s.145.

⁴³⁰ Grayson 2002b, s.101.

yönetimde olduğu karanlık bir döneme girilmiştir⁴³¹. Karkamış krallığı gücünü ve özellikle zenginliğini arttırarak devam etmiş görünmektedir.

Karkamış kralıyla girdiği mücadeleyi kazanan Katuva'nın ardından, taht muhtemelen oğlu olan III. Suhi tarafından devralınmıştır. Kısa bir süre sonra, Karkamış tahtında Sangara'nın geçtiği görülmekte fakat, III. Suhi ile Sangara arasında kesin bir bağlantı kurulabilmiş değildir⁴³². Sangara'nın hükümdarlığına yönelik bilgiler, dönemin Asur kralı II. Aşurnasirpal'in (883 ± 859) yıllık kayıtlarında⁴³³ yer almaktadır. Bu dönemde Asur kralının Hatti Ülkesi olarak anılan Karkamış'a ulaşmış, Sangara'dan alınan esirlerle Asur'un gücünü gösteren bir zafer kazanmıştır. Bugün British Museum'da yer alan ve II. Aşurnasirpal'in sarayındaki Balavat kapılarından birinde bulunan tunç bir şerit üzerindeki kabartmalarda⁴³⁴, Sangara'nın Asur kralına teslim ettiği esirler tasvir edilmiştir. Asur kralı II. Aşurnasirpal'a ait yıllıklar, Karkamış üzerindeki etkisini ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Öncelikle Fırat Nehri'ni keçi derisinden yapılmış sallarla geçen Asur kralı, Karkamış hükümdarı, Sangara'dan büyük bir miktarda haraç almıştır⁴³⁵. Bu haraç, köle kızlar, altın aksesuarlar, tunç, şimşir ve fildişlerinden değerli eşyalar, yüklü miktarda demir ve giysilerden oluşan zengin bir ganimeti içermektedir. Karkamış'ın tamamen teslim olmasını sağlayan II. Aşurnasirpal, Sangara'nın askeri gücünü de sınırlandırmış; Savaş arabaları, süvari ve piyade askerlerini elinden alarak Karkamış'ın kendi toprakları üzerinde Asur'a karşı bir tehdit oluşturmasını engellemiştir. II. Aşurnasirpal, Karkamış üzerindeki hakimiyetini sağladıktan sonra Lübnan Dağı'na doğru harekete geçmiştir. III. Salmaneser'in yıllıklarında da adı geçen Sangara'ya ait kentlerin, Asur kralı tarafından yakılıp yıkıldığı⁴³⁶ ve yine yüklü miktarda haraç verdiği⁴³⁷ kaydedilmiştir.

⁴³¹ Yiğit 2020, s.183.

⁴³² Marchetti ve Peker 2018, s.98.

⁴³³ Grayson 2002b, s.217.

⁴³⁴ Güterbock 1957, s.67; Grayson 2002b, s.345: BM 124685.

⁴³⁵ Hawkins 2000b, s.75.

⁴³⁶ Grayson 2002c, s.34, 37, 46, 53, 66 ve 76.

Karkamış kralı, Sam'al, Unqi ve Bīt-Adini krallarıyla ittifak kurmuş⁴³⁸ ve III. Salmaneser'e karşı iki savaş kazanmış, fakat nihayetinde yenilerek teslim olmuştur. Karkamış kralı Sangara, Asur krallarına, itibarını ve gücünü sarsacak kadar fazla vergi ödemiştir. III. Salmaneser'in de Balavat'taki tunç kapı şeritlerinde bu durum kabartmalarla betimlenmiştir⁴³⁹. Daha sonraki bölgede Asur'a karşı gerçekleştirilen ittifaklarda yer almayan Karkamış⁴⁴⁰, Asur'un bir düşman olarak dikkatini çekmekten kaçınmıştır. Karkamış'ta Sangara adına Kamani dönemi yazıtlarında rastlanmakla birlikte, bu kral kendi adına herhangi bir yazıt bırakmamıştır⁴⁴¹.

MÖ. 790 yıllarında Karkamış'ta hüküm süren Kamani⁴⁴², tanrıça Kubaba için adadığı bazalt anıttan bilinmektedir. Kamani, "Karkamış şehrinin ve Melid'in ülke beyi ve yöneticisi" sıfatıyla kendisini tanıtmış ve köklerini eski krallara dayandırmıştır. Sangara'nın torunun torunu, Isarvilamuva'nın torunun oğlu, Kuvalanuva'nın torunu ve I. Astiru(va)'nın oğlu olarak Kamani, bu silsileyle egemenliğini tamamen bir mirasa dayandırarak meşruiyetini güçlendirmiştir. Çünkü Kamani'den önce Yariri adında bir naip Karkamış krallığını idare etmekteydi. Yariri, sorumluluğunu üstlendiği Kamani'nin kendisinin halefi olduğunu açıkça ifade etmekte, ona iyi bir krallık bırakmak için elinden geleni yapmış görünmektedir. On iki dil bildiğini kaydeden Yariri, uluslararası arenada tanınan bir şahsiyet olmuş, barışçıl bir ortam hazırlamış ve Karkamış'ı yeniden yapılandırmıştır⁴⁴³. Refah bir krallığı devralan Kamani'nin döneminde, Sastura adlı yüksek rütbeli bir hizmetkar, önemli bir rol oynamış ve Kamani ile onun adını taşıyan Kamani şehrini kurmuştur⁴⁴⁴. Başka bir yazıt, "Karkamış şehri ve Melid ülkesi ülke beyi" unvanını taşıyan bir diğer yöneticiden bahseder; bu kişinin

⁴³⁷ Grayson 2002c, s.18 ve 23.

⁴³⁸ Bryce 2012, s.224.

⁴³⁹ Güterbock 1957, s.67; Hawkins 2000b, s.75.

⁴⁴⁰ Hawkins 2000b,s.76.

⁴⁴¹ Marchetti 2012, s.146.

⁴⁴² Marchetti ve Peker 2018, s.81.

⁴⁴³ Bryce 2012, s.95 ve 96.

⁴⁴⁴ Marchetti 2012, s.147; Bryce 201, s.97.

babasının adı da Sastura'dır. Dolayısıyla Kamani döneminde ya da ölümü sonrasında, bir şekilde hanedanın el değiştirdiği ve yeni yöneticinin Sastura'nın oğlu olarak II. Astiru olabileceği ileri sürülmektedir⁴⁴⁵. Karkamış'ın son kralı olarak bilinen Pisiri'ye ait olduğu düşünülen yazıtında "Kubaba'nın sevgilisi, Asti[ru]'nun oğlu" ifadesine yer alan bir heykel parçası ele geçirilmiştir⁴⁴⁶. Bu durumda Karkamış'ın son kralı, bir memur olarak Karkamış'a hizmet eden Sastura'nın torunudur. Asur kralı II. Sargon, uzun zamandır kendisine vergi veren krallardan olan Pisiri'yi Muški'li Mita ile Asur'a karşı iş birliği yapmakla suçlamış ve MÖ. 717 yılında onu tahtından indirerek, Asur'a göndermiştir⁴⁴⁷. Böylece Karkamış, Asur İmparatorluğu'nun bir eyaleti haline getirmiş ve burası Asurlu valiler tarafından yönetilmeye başlamıştır. Bölgeye çok sayıda ganimet elde etmeye yönelik saldırılar gerçekleştiren Asur Devleti, sonunda amacına ulaşmış ve bu tarihten yıkıldığı MÖ. 605 yılına kadar Karkamış'ı büsbütün kendine bağlı bir yer yapmıştır. Arkeolojik kazılar, artık Geç Asur İmparatorluğu'na mensup olan Karkamış'ta mütevazı bir yeniden yapılanma çalışmaları görülmektedir. Kente, zengin Asurlu sakinler yerleşmiş ve bu dönemden kalan lüks ithal eşyalara rastlanmıştır⁴⁴⁸. MÖ. 605 yılında, Babil kralı II. Nabukadnezar ve ordusu, Asur ve Mısır birliklerini büyük bir yenilgiye uğratmış ve Babil, Karkamış şehrini istila etmiştir. Karkamış, Babil'in ardından Pers, İskender, Seleukos ve Roma Devletlerinin hakimiyetine girmiştir. Kent, Orta Çağ'a kadar küçük bir yerleşim yeri olarak varlığını uzun süre korumuştur. Karkamış'ın siyasi ve kültürel rolü, bu istilalar ve egemenlik değişimleri ile birlikte giderek sönmüş, ardından önemsiz bir yerleşim haline gelmiştir.

⁴⁴⁵ Hawkins 2000b, s.79; Marchetti 2012, s.147.

⁴⁴⁶ Hawkins 2000b, s.79.

⁴⁴⁷ Hawkins 2000b, s.76.

⁴⁴⁸ Marchetti 2012, s.137.

III.4.1. Karkamış'a Bağlı Yerleşimler

I. Şuppiluliuma ile Mitanni kralı Şattivazi arasında yapılan antlaşmada (CTH 51), Hitit ve Hitit imparatorluğunun vasal krallığı Karkamış ile Mitanni'nin arasındaki sınırlar belirlenmiş ve bölgenin siyasi coğrafyası hakkında bilgiler bulunmuştur. Buna göre, Karkamış Krallığı'na bağlı olan yerler; Murmurik, Şipri, Mazuvati ve Şurun şeklindedir. Bu yerlerin kesin konumları bilinmemekle birlikte, bazı değerlendirmeler sunulabilir.

III.4.1.1. Mazuvati

Hititler için önemli bir yerleşim olan Mazuvati kenti⁴⁴⁹, Hitit- Mitanni antlaşmasının dışında, başka bir Hitit kaynağında rastlanılmamaktadır. Mazuvati, muhtemelen geçmişte Hurrilerin yoğun olduğu bir bölge olup, bir dönem Mitanni Devleti'nin kontrolünde bulunmaktaydı. Geç Asur kaynaklarında Til-Barsip⁴⁵⁰ olarak adlandırılan bu yerleşim, günümüzde Suriye'de Tell Ahmar olarak bilinen alanla özdeşleştirilmektedir. Coğrafi konum açısından Fırat Nehri'nin doğusunda bulunan ve Karkamış'ın yaklaşık 20 km güneyinde yer almaktadır. Tell Ahmar'daki en kayda değer arkeolojik buluntular, Karkamış gibi Demir Çağı'na tarihlenmekte olup, bu dönemin siyasi tarihi hakkında bazı bilgiler sunmaktadır. Bölgede ilk arkeolojik kazılar, 1908 yılında David Hogart tarafından başlatılmıştır. Ayrıca 1929-1931 yılları arasında François Thureau-Dangin yönetimindeki ekip tarafından kapsamlı kazılar gerçekleştirilmiştir. Bu kazılarda, Asur eyalet sarayı ve onun altında iki anıtsal yapı ortaya çıkarılmıştır⁴⁵¹. Ayrıca Geç Hitit Dönemi'ne ait hiyeroglif yazıtlı steller ve ortostatlar ele geçirilmiştir. Burada bulunan eserlerin büyük çoğunluğu Halep ve Louvre Müzelerinde

⁴⁴⁹ RGTC 6, s.267.

⁴⁵⁰ RGTC 7, s.253-255.

⁴⁵¹ Hawkins 2000b, s.225.

yer almaktadır. Ne yazık ki, 1990'lı yıllarda Teşrin Barajı'nın inşası ile Tell Ahmar'ın aşağı şehrinin büyük bir kısmı su altında kalmıştır.

Tell Ahmar, Hitit Devleti yıkıldıktan sonra muhtemelen bir süre daha Karkamış Krallığı'nın kontrolünde kalmış ve ardından Geç Hitit Krallık'ları arasında varlığını sürdürmüştür. MÖ. 10- 8. yüzyıllar arasına tarihlenen hiyeroglif yazıtlarda, bu yerleşimin "Masuvari" adıyla anıldığı görülmektedir⁴⁵². Bu yazıtlar, Mazuvati'nin Tell Ahmar ile ilişkilendirilmesi için temel kanıtlardan birini teşkil etmektedir. Bölgedeki arkeolojik buluntular arasında öne çıkan Ariyahina ve Hamiyata'ya ait anıtlar, üslup olarak Karkamış'taki örneklerle benzerlik göstermekte⁴⁵³ ve Geç Hitit Dönemi'nin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır.

Bu iki kralın, akraba olan farklı hanedanlıklara mensup olduğu ve tahtın bu iki hanedanlık arasında el değiştiği anlaşılmaktadır⁴⁵⁴. Tell Ahmar kaynaklarından anlaşıldığı üzere, buradaki ilk hüküm süren hanedan Hapatila'nın⁴⁵⁵ soyundan gelmesi muhtemeldir. Hapatila'dan sonra tahta geçen kral Ariyahina, aynı zamanda akrabası olan Hamiyata'nın babası tarafından tahttan indirilmiştir. Hamiyata'nın hüküm sürdüğü döneme ait yazıtlar, bu kralın kendisini Masuvari kralı olarak tanıttığını göstermektedir⁴⁵⁶. Hamiyata'nın, Fırtına Tanrısı Tarhunza için Haruha⁴⁵⁷ adında bir kent inşa ettiğinden bahsedilirken, Haruha'nın Tell Ahmar'a yakın bir yerde olması beklenmektedir. Haruha'nın olasılıkla Tell Ahmar'ın

⁴⁵² Hawkins 1983, s.132 ve 135.

⁴⁵³ Hawkins 2000b, s.225; Hiyerogliflerin yanı sıra Karkamış'taki Suhi- Katuva tarzıyla benzerlik gösteren heykel parçaları ele geçirilmiştir.

⁴⁵⁴ Hawkins 2000b, s.225 ve 226.

⁴⁵⁵ Bryce 2012, s.117; Hapatila adının Hurrice bir isim olan Hepa-tilla'nın bir telaffuzu olabileceği görüşü sunulmaktadır.

⁴⁵⁶ Hawkins 2000b, s.227 ve 228-233.

⁴⁵⁷ Haruha yer adı sadece Tell Ahmar'daki kaynaktan bilinmektedir.

kuzeydoğusunda bulunan ve Geç Asur belgelerinden Hadatu⁴⁵⁸ olarak bilinen modern Arslan Taş olacağı düşünülmektedir. Masuvari kralına ait bir hiyeroglif yazıtın bulunduğu Arslan Taş⁴⁵⁹, aynı zamanda burada kurulacak olan Arami krallığı Bīt-Adini'ye ait olan Hadatu yerleşiminin konumlandırıldığı yerdir. MÖ. 8. yüzyılın başlarında, Hadatu, Asurluların eline geçerek, Asur'un ünlü valisi Šamši-ilu'nun⁴⁶⁰ yönetim alanı olmuştur. Hadatu kenti, Masuvati'nin çok sonraki adı Kar-Salmaneser'de görev yapan bu valinin hizmetinde bulunan Ninurta-bēlu-uşur'un yetkisine verilmiştir⁴⁶¹. Hamiyata'nın ardından yerine geçen oğlu döneminde, hanedanlık tekrar değişmiş ve bu defa Ariyahina'nın oğlu tahtı ele geçirmiştir. İsmi bilinmeyen bu krala ait bir yazıt ortaya çıkarılmış ve tüm bu olaylar iyi durumda olmayan belgeden öğrenilmektedir⁴⁶².

Tell Ahmar'da 1911 yılındaki çalışmalarda, Asur valisi Šamši-ilu'ya ait çivi yazılı belgelerin okunmasıyla, buranın Demir Çağı kaynaklarından bilinen Til-Barsip ile özdeşleştirilmesi mümkün olmuştur. Eski adı Mazuvati ve sonrasında Masuvari olan Til-Barsip, bir Arami Devleti olan Bīt-Adini'nin başkenti haline gelmiştir. Ancak buranın, ne zaman Arami etkisine girdiği veya doğrudan Geç Hitit krallarından mı ele geçirildiği belirsizliğini korumaktadır. Tarihsel kaynaklara göre, I. Tiglat-Pileser döneminde Asur krallığı Aramilerle mücadele etmeye başlamış⁴⁶³ ve Asur kralı Aššur-rabi (MÖ. 1012± 972) döneminde, bir Arami kralının Til-Barsip'in yakınlarında yer alan Pitru ve Mutkinu kentlerini ele geçirdiğini aktarmaktadır. Bu olay, Til-Barsip'in en erken Aramileşme süreci için bir işaret kabul edilebilir. II. Ašurnasirpal döneminde Asur saldırılarına maruz kalan Bīt-Adini Devleti'nin Til-Barsip üzerinde mutlak bir hakimiyetine dair bir kanıt mevcut değildir. Bu

⁴⁵⁸ RGTC 7, s.82-83.

⁴⁵⁹ Bryce 2012, s.119.

⁴⁶⁰ SAA 5, s.56; Asur valisinin Hadatu'ya vardığını efendisi, II. Sargon'a bildirdiği bir mektup bulunmaktadır.

⁴⁶¹ Bryce 2012, s.119.

⁴⁶² Hawkins 2000b, s.240.

⁴⁶³ Yiğit 2020, s.182.

bağlamda Hawkins, Til-Barsip'deki Anadolu hiyeroglif yazıtlı stellerin Arami etkisinden önce, yani Geç Hititlere ait olduğuna işaret eden deliller sunmaktadır⁴⁶⁴. Arkeolojik kazılar, Tell Ahmar'da iki hanedanlık dönemi yapıları ile Asur kontrolünün başladığı dönem arasında, Arami hakimiyetinin kısa bir süre devam ettiğini göstermektedir. Bölgedeki siyasi gelişmeler hızlı bir şekilde meydana gelmiş ve Tell Ahmar'da Arami dönemi adeta bir geçiş dönemi olmuştur.

Mazuvati ya da Demir Çağı kaynaklarında geçen adıyla Til-Barsip ve çevresi, tarih boyunca Asur Krallığı'nın stratejik hedeflerinden biri olmuş, sık sık Asur krallarının saldırı ve yağmalarına maruz kalmıştır. III. Salmaneser, Til-Barsip'i Bīt-Adini kralı Ahuni'nin kontrolünden alarak bölgedeki Arami egemenliğine son vermiştir⁴⁶⁵. Bu durum, bölgedeki Geç Asur etkisini arttırmış ve Fırat Nehri geçiş noktalarındaki denetimini güçlendirmiştir. III. Salmaneser, Til-Barsip'i yeniden düzenleyerek burayı "Kar-Salmaneser" adı altında stratejik bir askeri üs haline getirmiştir⁴⁶⁶. Asur kralları V. Şamşi-Adad ve Şamşi-ilu da, kenti bu şekilde adlandırmaya devam etmiştir. II. Sargon dönemiyle birlikte Til-Barsip, Kar-Salmaneser olarak bir Asur üssü olarak anılmaya devam etmekle birlikte, bu eski adı bir eyalet olarak kayıtlara geçmiştir.

Sonuç olarak, I. Şuppiluliuma ile Mitanni kralı Şattivazi arasında yapılan antlaşma neticesinde Karkamış Krallığı'nın sınırlarına dahil edilen Mazuvati kenti, bu dönemdeki akıbetine dair belirsizliğini korumaktadır. Geç Tunç Çağı'nda kayıtlarda adı geçen kent, Demir Çağı'nın başlarına gelindiğinde, eski adının bir varyantı olan Masuvari ismiyle anılmaya devam etmiş ve bir Geç Hitit Krallığı olarak varlığını sürdürmüştür. Ancak, bölgede meydana gelen Arami göçlerinden Masuvari de etkilenmiş ve bu süreçle birlikte Arami

⁴⁶⁴ Hawkins 2000b, s.225.

⁴⁶⁵ Hawkins 2000b, s.225; Tell Ahmar'da bu saldırıya atfedilen ve bir yangının oluşturduğu yıkımın izlerine rastlanmıştır.

⁴⁶⁶ Hawkins 2000b, s.75.

Devletleri birbiri ardına kurulmaya başlamıştır. Bu devletlerden biri olan Bīt-Adini, Til-Barsip olarak bilinen bu önemli yerleşimi ele geçirmiş ve krallığının merkezi haline getirmiştir. Ancak, Bīt-Adini'nin Til-Barsip üzerindeki hakimiyeti uzun soluklu olmamıştır; bölgenin stratejik konumu gereği Asur kralı III. Salmaneser, Bīt-Adini kralı Ahuni'yi mağlup ederek Til-Barsip'i Asur topraklarına katmıştır. Böylelikle bir dönem Hititler tarafından Mazuvati olarak anılan ve artık Kar-Salmaneser olarak anılan Til-Barsip, Asur'un bir eyaleti konumuna getirilmiştir.

III.4.1.2. Murmurik

Murmurik kenti⁴⁶⁷, Hitit belgelerinde çeşitli kayıtlarda yer almakta olup, özellikle II. Murşili döneminde kayda geçirilen ve I. Šuppiluliuma'nın icraatlarının (CTH 40) anlatıldığı metinlerde dikkat çekici bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu metinlerine göre, Hitit kralının, rahip olan oğlu Telepinu'nun, Arziya⁴⁶⁸ ve Karkamış ülkelerini boyun eğdirerek ele geçirilmesinin ardından, Murmurig kenti de teslim olmuştur. Telepinu, elde ettiği bu zaferlerden sonra askerleri birliklerini burada bırakmış ve Hattuša'ya geri dönmüştür. Ancak, Telepinu'nin Murmurig'den ayrıldıktan kısa süre sonra, Hurri kuvvetleri Murmurig'i geri almak amacıyla kente yönelik bir kuşatma gerçekleştirmiştir⁴⁶⁹. Bu haber, Šuppiluliuma'ya ulaştığında hemen harekete geçmiş ve Hurri ülkesine karşı cezalandırıcı bir sefer düzenlemiştir. Murmurik'in Hitit yönetimi altında Piyaşili'ye teslim edilmeden önce, muhtemelen yine Karkamış ülkesinin etkisi altında bulunmaktaydı. Bu yer, Hititler tarafından askeri bir hareketle Mitanni Devleti'nin kontrolünden çıkarılmış ve bu durum, Hitit Krallığı ile Šattivazi arasında yapılan antlaşma aracılığıyla Mitanni tarafından siyasi olarak da kabul

⁴⁶⁷ RGTC 6, s.276.

⁴⁶⁸ RGTC 6, s.45.

⁴⁶⁹ Güterbock 1956, s.92 ve 93.

ettirilmiştir. Karkamış'ın güneyinde, Fırat Nehri'nin batı tarafında yer aldığı tahmin edilse de⁴⁷⁰ Murmurik'in konumu hakkında henüz kesin ve somut bilgiler mevcut değildir.

III.4.1.3. Šipri

Šipri kenti⁴⁷¹, Hitit kaynaklarında Šattivazi ile yapılan antlaşmanın dışında bir belgede bulunmamaktadır. Astour, Šipri kentini Halep'in yaklaşık 25 km güney-doğusunda, Halep-Jabbal Gölü arasında bulunan Sfire'ye konumlandırmak istemiştir⁴⁷². Fakat, mevcut belgeler yetersiz olmakla birlikte, Karkamış ve Mazuvati'nin yer aldığı Tell Ahmar yerleşimi düşünüldüğünde, Sfire'nin uzak bir konumda olduğu ve Šipri için uygun olmadığı anlaşılmaktadır. Diğer yerleşimlerle birlikte Šipri'nin Karkamış çevresinde kümelenmiş olduğunu varsayılmalıdır. Sonrasında Aštata'nın da Hitit egemenliğine geçmesiyle bu çevre daha da genişlemiş olmalıdır.

III.4.1.4. Šurun⁴⁷³

Šurun kenti, muhtemelen Šuppiluliuma ve oğlu Telepinu tarafından, Karkamış ve Murmurik'in ele geçirildiği dönemde boyun eğdirilen yerlerdendir. Hitit- Mitanni antlaşmasıyla kentin artık Piyašili'ye ait olduğu ve resmi olarak da Karkamış sınırlarına dahil bulunduğu Mitanni Devleti'ne kabul ettirilmiştir. Kentin adı, bu antlaşmanın yanı sıra bir Alalah belgesinde⁴⁷⁴ geçmiştir. III. Tuthaliya belgelerindeki yer listesi, III. Salmaneser'in yıllıklarında, III. Tiglat-Pileser'in yer listesinde bu kente işaret edilecek şekilde

⁴⁷⁰ Klengel 1970, s.88; Bryce 2009, s.482.

⁴⁷¹ RGTC 6, s.359.

⁴⁷² Astour 1969, s.406.

⁴⁷³ RGTC 6, s.369.

⁴⁷⁴ RGTC 12/2, s.277 ve 278.

kaydedilmiştir. III. Salmaneser'in yıllığında, Sürunu kenti, Til-Barsip kralı Ahuni'ya ait bir kent olduğunu kaydetmiştir. Ahuni'ye ait bu kentler ele geçirdikten sonra, Asur kralı Karkamış kentlerini ele geçirmeye başlamıştır⁴⁷⁵. Bu durumda, Šurun Karkamış ve Til-Barsip'in olduğu Tell Ahmar'a yakın bir konumda olmalıdır. Astour, Šurun kentinin bugünkü Gaziantep'in 22 km güneyinde Sārin'de (Zağiye) olacağını ortaya atmaktadır⁴⁷⁶. Šurun kenti, Halep'in yaklaşık 55 km kuzeyinde bulunan modern Suran'a da yerleştirilmek istenmektedir⁴⁷⁷. Fonetik benzerlikleri, Sārin ve Suran yerleşimlerinin eski Šurun ile ilişkili olabileceğini göstermektedir. Bu iki seçenekten Sārin, tıpkı Tell Ahmar gibi, Fırat Nehri'nin doğusunda bulunmasından dolayı, Šurun yerleşimi için daha uygundur.

⁴⁷⁵ Grayson 2002c, s.18.

⁴⁷⁶ Astour 1969, s.406.

⁴⁷⁷ Bryce 2009, s.674- 675.

III.5. KATNA

Tell Mişrife arkeolojik alanı, Palmira bölgesinin kuru stepleri ile yakınlarındaki Orontes vadisi arasında yer alan bol miktarda kaynağa sahip verimli bir ovada, Humus'un yaklaşık 20 km kuzeydoğusunda bulunmaktadır⁴⁷⁸. Verimli bir arazide konumlanmış olan Tell Mişrife Ovası'nı kesen üç akarsu vadisi, günümüzde kuru ya da gerçek boyutlarıyla orantılı olmayan bir su kaynağına sahiptir. Bu yetersiz su dağılımı, geçmişte daha yağışlı bir iklimin yaşandığına işaret etmekte ve bugün yetersiz akışa sahip nehir kollarının varlığı⁴⁷⁹ bu durumu doğrulamaktadır. Yaklaşık 20 m yükseklikteki surlarla çevrili olan ve yaklaşık 1 km'lik kare planlı bir yerleşim olarak inşa edilen Tell Mişrife, 100 hektarlık geniş bir alanı kaplamaktadır. Şehrin savunma surlarının dışında, bir dış sura sahip olup olmadığı, henüz netlik kazanmamakla birlikte, yerleşimin askeri ve politik açıdan güçlü bir merkez olduğu anlaşılmaktadır. Amarna mektuplarından bilinen Katna şehri, Eski ve Orta Suriye dönemleri⁴⁸⁰ boyunca önemli bir siyasi ve ekonomik merkez olarak gelişme göstermiştir. Kenti, Mezopotamya'dan Akdeniz'e doğu- batı yönünde ve Anadolu'dan Filistin'e kuzey-güney yönünde yoğun ticaret yollarının kesişim noktasında bulunmaktadır⁴⁸¹. Levant'taki büyük yerleşim yerlerinden biri haline gelen Katna, Halep'teki Yamhad Krallığı ile Orta Tunç Çağı'nın en güçlü Suriye krallıkları haline gelmiştir⁴⁸². Şehirdeki kazılarla gün yüzüne çıkan büyük ve çeşitli yapılar⁴⁸³, depolar ve seramikler, buranın önemli bir ticaret merkezi olduğunu açıkça göstermektedir. Güçlü tahkimatlar ile çevrelenmiş bu Katna'da, yoğun şehirleşme, küçük saray yapıları ve özel konutların ortaya çıkması, şehrin hem kamusal hem de özel alan açısından zengin bir sosyo-ekonomik yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

⁴⁷⁸ Klengel 2000, s.239; Al-Maqdissi 2001, s.141; Novak 2004, s.299; Van Koppen 2015, s.81.

⁴⁷⁹ Bonacossi 2009, s.61.

⁴⁸⁰ Novak 2004, s.399: Orta ve Geç Tunç Çağını ifade etmektedir.

⁴⁸¹ Pfälzner 2012, s.778.

⁴⁸² Pfälzner 2012, s.778.

⁴⁸³ Al-Maqdissi 2001, s.146.

I. Dünya Savaşı sonrasında Suriye, Fransız mandası haline geldiğinden Suriye'deki ören yerlerinde Fransız arkeologlar yoğun bir şekilde kazılar yapmaya başladılar. Bu süreçte Suriye'nin zengin bir arkeolojik potansiyele sahip ören yerlerinden biri de Tell Mişrife'dir. 1924- 1929 yılları arasında Robert Comte du Mesnil du Buisson'un liderliğinde yürütülen arkeolojik çalışmalar, Tell Mişrife'nin tarihi ve kültürel değerlerini anlamada önemli bulgular sunmuş, burada Erken Tunç Çağı IV'e ait sistemli bir yerleşimin olduğunu göstermiştir⁴⁸⁴. Yerleşimdeki geniş konut bölgesi, yüksek sosyal statüye sahip kişilerin ölülerine ait hediye gömü alanının olduğu mezar⁴⁸⁵, tahıl depolama ve işleme alanı, bu sistemli yerleşimin göstergesidir⁴⁸⁶. Yukarı şehrin kuzey kısmında gerçekleştirilen geniş kapsamlı kazıda, sonraki dönemlere ait, neredeyse 1 hektarlık bir alanı kaplayan büyük bir mimari kompleks ortaya çıkarılmıştır. Bu kompleks yapı içinde, saray, Belet-Ekallim tapınağı ve yüksek yer olarak adlandırılan üç farklı birim tanımlanmaktadır⁴⁸⁷. Katna'nın, Ebla'nın çivi yazılı metinlerinde, Hama'nın güney ve güneydoğusunda bulunan bir kabile konfederasyonuna sahip olan Ib'al'in, yönetici veya prenslerinden birinin merkezi olarak, saraylarla donatılmış küçük veya orta büyüklükteki yerleşimlerden biri olacağına dair işaretler görülmektedir⁴⁸⁸. Bununla birlikte, ilk başta Mari arşivindeki bilgilerin çok yaygın olmaması⁴⁸⁹, daha eskiden bilinen Amarna yazışmalarının Katna'dan bahseden tek kaynak olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur. Tell Mişrife'deki ilk kazı çalışmaları sırasında, benzer çağdaş yapılar henüz yeterince bilinmediğinden dolayı, mimari değerlendirme ve tarihlendirme konusuna özen gösterilememiş ve tuğla duvarları ile toprak zeminin fark edilmemesi, buradaki kazılarda bazı buluntuların tahribatına sebep olmuştur. Fransız arkeologlar tarafından sürdürülen bu

⁴⁸⁴ Turri 2016, s.148.

⁴⁸⁵ Bonacossi 2011, s.11.

⁴⁸⁶ Bonacossi 2009, s.60.

⁴⁸⁷ Novak 2004, s.301.

⁴⁸⁸ Van Koppen 2015, s.84.

⁴⁸⁹ Al-Maqdissi ve Bonacossi 2005, s.18.

kazılardan sonra, höyükteki çalışmalara uzun süre ara verilmiştir. 1994 ve 1998 yılları arasında Michel Al-Maqdissi'nin liderliğinde sahadaki kazılara yeniden başlanmış ve daha kapsamlı bir çalışma hedeflenmiştir. Bu süreçte, 1999 yılındaki Suriye- İtalya- Almanya ortak projesi sayesinde, beş farklı bölgede çalışmalar gerçekleştirilmiş ve özellikle uzun yıllar boyunca ihmal edilen saray bölgesinde araştırmaları derinleştirmeyi temel amaçları olarak belirtmişlerdir⁴⁹⁰. Ancak, 1920'lerde Fransız arkeoloji ekibinin kazıları bitirdikten sonra, kalıntıları kısmen açıkta bırakması ve modern Mişrife köyü büyüterek antik saray alanını işgal etmeye başlaması⁴⁹¹, buradaki mimari ve kronolojik incelemelerin yapılmasında zorluklar yaşanmıştır. Bu alandaki detaylı kazılar, köyün taşınmasının ardından gerçekleştirilmiştir⁴⁹². Yapılan son çalışmalarda keşfedilen metinlerden, kentin Geç Tunç Çağı'na ait olası beş ana sur girişinin varlığına dair kanıtlar sunmaktadır⁴⁹³. Bu döneme ait, surlarla çevrili geniş arazide, yerleşim alanları çok az görülmekte ve kent sadece politik idari bir merkez görünümüne sahip olmaktadır⁴⁹⁴.

Katna'nın büyük sarayı, Orta Tunç Çağı IIA döneminde inşa edilmiş olup Geç Tunç Çağı'nda MÖ. Yaklaşık 1340/ 1350 yılında Hitit kralı I. Şuppiluliuma tarafından yıkılmış⁴⁹⁵ ve MÖ. 14. yüzyıla kadar yaklaşık 400 yıl boyunca kraliyet ikametgahı olarak kullanılmıştır. Bu dönemdeki mimari modeli Alalah, Ugarit ve muhtemelen Ras İbn Hani ile aynı olan sarayın yıkım evresinde (Seviye G 7b) zengin nesne envanteri, sarayın tanrıçası Belet-Ekallim ve kralların tanrılarına ait hazinelerin envanterini listeleyen çivi yazılı tabletlerden anlaşıldığı gibi, krallık siyasi gerilemesine rağmen, son bulduğu evreye kadar hala çok zengindi⁴⁹⁶.

⁴⁹⁰ Novak 2004, s.301.

⁴⁹¹ Novak 2004, s.301.

⁴⁹² Klengel 2000, s.239.

⁴⁹³ Eidem 2007, s.299.

⁴⁹⁴ Turri 2016, s.149.

⁴⁹⁵ Novak 2004, s.313; Al-Maqdissi 2008, s.216.

⁴⁹⁶ Pfälzner 2012, s.779.

Arkeolojik alışmalar ve seramik parçaları, MÖ. 1200'lere kadar kentin varlığını sürdürdüğü göstermekte, anlařılmaktadır⁴⁹⁷. III. Ramses dönemine kadar Mısır topografik listelerinde, Katna'nın bir zamanlar önemine ilişkin ifadelere yer verilmiřtir⁴⁹⁸. MÖ. 7. yüzyılda kent yeniden iskân edilmeye başlamıştır. Katna'nın siyasi tarihine ilişkin bilgiler, Mari, Amarna, Hattuşa ve Mısır hiyeroglif metinlerinden öğrenilmektedir. Bugün buradan bulunduğu bilinen tabletler de kentin politik gelişmeleri hakkında derinlemesine bilgi verememektedir.

Tüm bu yapılan arkeolojik araştırmalardan sonra, bulunan buluntular sayesinde sarayın kronolojisi hakkında daha net bilgiler ortaya çıkarılmıştır. Yapı, Orta Tunç Çağ I'den II'ye geçiş döneminde kurulmuş olup, Mari arşivleriyle (MÖ. 18-17 yüzyıllar) ağdaştır. Büyük olasılıkla Hitit saldırılarıyla birlikte MÖ. 14. yüzyılda yıkılmıştır. Katna yer adı ne Ebla ne de Mezopotamya'daki MÖ. 3. binyıl çivi yazılı kaynaklarda görünmemektedir⁴⁹⁹. Arkeolojik alışmalar, Mişrife'nin bu dönemde varlığını göstermesinden dolayı başka bir isimle anıldığı yorumları bulunmaktadır⁵⁰⁰. Katna'nın ilk bahsedildiği yer, bir öneriye göre, Mısır firavunu I. Senusret dönemine tarihlenen Sinuhe hikayesidir⁵⁰¹. Diğer yandan, MÖ. 18. Ve 17. yüzyıla tarihlenen Mari arşivinde Katanum olarak geçen Katna kenti, oldukça güçlü bir krallık haline gelmiştir. Bu dönemde Katna, İřhī-Adad ve oğlu Amut-pī-el gibi kralların mensup olduğu bir Amurru hanedanlığının yönetim merkezi olmuřtur⁵⁰². Katna kralları, bu dönemde Mezopotamya ve Suriye'de yöneticilik yapan diğer Amurrulu krallardan Asur kralı I. şamşi-Adad⁵⁰³, Babil kralı Hammurabi, Eşnunna kralı Ibal-pī-el, Larsa kralı Rim-Sin ile yakın temas

⁴⁹⁷ Al-Maqdissi 2008, s.216; Turri 2016, s.147.

⁴⁹⁸ Klengel 2000, s.240.

⁴⁹⁹ Klengel 2000, s.239.

⁵⁰⁰ Novak ve Pfälzner 2000, s.256; Novak 2004, s.312.

⁵⁰¹ Novak 2004, s.312; Van Koppen 2015, s.85.

⁵⁰² Novak 2004, s.312; Al-Maqdissi 2008, s.216; Pfälzner 2008, s.219.

⁵⁰³ Dossin 1950, s.8, 9, 12, 13, 16, 63, 65 ve 101.

içerisindeydi⁵⁰⁴. Aynı zamanda Katna'nın Mısır ile kurulduğu bağlantı, sarayda yapılan Fransız kazılarında elde edilen Mısır bulguları ve II. Amenemhet'in kızı Ita'ya ait yazılı bir sfenks ile ortaya çıkarılmaktadır⁵⁰⁵. Bugüne kadar bilinen yazılı belgelere göre, Katna Krallığı'nın gücünün zirvesi, İshī-Adad'ın saltanat yılları sırasında yaşanmıştır⁵⁰⁶. İshī-Adad, arkasından entrikalar çevirdiğini düşündüğü ve aynı zamanda Asur kralının da düşmanı olan Yamhad kralı Sumu'epuh hakkında bilgi almak için Mari kralı Yašmah-Adad'a bir mektup yazmıştır⁵⁰⁷. I. Šamši-Adad kendisine denk gördüğü ve "kardeşim" diye hitap ettiği⁵⁰⁸ İshī-Adad ile iş birliği yapmış ve muhtemelen Yamhad kralı olan Sumu'epuh'a karşı oluşturulan bir birlik kurmuşlardı⁵⁰⁹. Yapılan anlaşmaya göre, Yamhad kralı esir alınırsa, Katna kralına teslim edilecekti. Mari, Asur ve Katna arasındaki dostane ilişkiler, birbirlerine yaptıkları jestlerle pekişmiştir. Öyle ki Katna kralı İshī-Adad, Yašmah-Adad'a yazdığı mektubunda, kıtlık yaşayan Mari Krallığı'nın koyun sürülerini, kendi bol otlak arazisinde otlatmayı kabul ettiğini ve koyunları otlatmak üzere gönderebileceğini bildirmektedir⁵¹⁰.

Mari'deki mektuplardan anlaşıldığına göre, Asur kralı I. Šamši-Adad'ın Mari'deki oğlu Yašmah-Adad ve İshī-Adad'ın kızı Bēltum evlenerek⁵¹¹ Mari ve Katna krallıkları arasında akrabalık bağı kurulmuştur. İki krallık arasındaki evlilik bağı, Zimri-Lim döneminde de kurulmuş ve Mari kralı, Katna prensesi Dam-hurāšim ile evlenmiştir⁵¹². Yašmah-Adad, düğünden bir yıl sonra, kayınpederi Katna kralı İshī-Adad'a talebi ve babasının emri doğrultusunda asker göndermiş ve komutanlar tarafından yönetilen bu ordu, dört yıl boyunca

⁵⁰⁴ Klengel 2000, s.243; Novak ve Pfälzner 2000, s.256.

⁵⁰⁵ Novak ve Pfälzner 2000, s.256.

⁵⁰⁶ Novak 2004, s.314.

⁵⁰⁷ Dossen 1952, s.33-35.

⁵⁰⁸ Dossin 1950, s.65.

⁵⁰⁹ Dossin 1950, s.63 ve 65; Klengel 2000, s.243; Van Koppen 2015, s.87.

⁵¹⁰ Dossin 1952, s.31 ve 32.

⁵¹¹ Dossin 1950, s.101; Klengel 2000, s.244.

⁵¹² Klengel 2000, s.245.

Katna'ya hizmet etmiştir⁵¹³. Komutanlar, krallarına yaptıkları seferler hakkında yazılı rapor göndermişlerdir. Mari askerleri, Katna Krallığı'nın güneyine sevk edilmiş ve söz konusu belge, Katna'nın güneyindeki isyancı kentler hakkında önemli bilgileri barındırmaktadır. Bekaa Vadisi'ne yönlendirilen askerler, Lübnan ve Anti-Lübnan Sıradağları civarındaki kentler, Şērum, Şībat, Razahum ve Yasitrum'dur. Bu yerlerden Şībat kenti, Yeni Asur Dönemi belgelerinde⁵¹⁴ de geçmekte ve bugünkü Lübnan sınırları içerisinde, Baalbek yakınlarında aranması gerektiği öne sürülmektedir⁵¹⁵. Diğer yerlerin bu daraltılmış konum içerisinde nerede olacağı tartışmaları devam etmektedir. Sonrasında Mari askerlerinin, Amarna metinlerinde Ube olarak geçen Şam Ovası'nda yer alan, Apum bölgesindeki kaleleri kuşatmak için yönlendirildiklerini görülmektedir. Bu bölgede aranması gereken ve Amarna yazışmalarından Ruhizzi olarak bilinen Rahişum kenti de kuşatılmış ve buradaki halk, Kenan'dan (Kinahnum) destek beklemek durumunda bırakılmıştır⁵¹⁶. Katna'nın Yamhad kralı Sumu'epuh'a düşman olmasının sebebi de sözü edilen isyancı kentleri Sumu'epuh'un desteklemesidir. İshī-Adad'ın emrindeki Mari askerlerini Yamhad kralının üzerine gönderip göndermediği bilinmemektedir ancak, askerin yetersiz gıdadan şikayetçi oldukları gönderdikleri rapordan bilinmektedir. Bununla birlikte, dört yılın sonunda, Asur kralı I. Şamši-Adad, oğluna askerleri geri çekme emri vermiş ve bunun sebebini aktarmamıştır. Belki de Asur ile Yamhad'ın yeni hükümdarı Yarim-Lim arasındaki düşmanlık ilişkisinde iyileşme görüldüğü için Mari birlikleri geri çağırılmış olabilir.

Katna kralı, I. Şamši-Adad'dan sonra Asur tahtına oturan İşme-Dagan ile iyi ilişkilerini sürdürdüğü görülmektedir. İshī-Adad "kardeşim" diye hitap ettiği yeni Asur kralına, oldukça değerli ve nitelikli iki at teslim etmiş olmasına rağmen, Asur kralının atların bedelini

⁵¹³ Van Koppen 2015, s.88.

⁵¹⁴ RGTC 7, s.233 ve 234.

⁵¹⁵ Van Koppen 2015, s.88.

⁵¹⁶ Van Koppen 2015, s.89.

karşılamayacak bir miktarın gönderilmesine içerlemiştir. Koca Asur kralının bu duruma düşmesini hoş karşılamayan ve küçümsendiğini düşünen Katna kralı, sert bir dille sitemlerini bir mektupla iletmek istemiştir. Fakat, mektuplar muhtemelen önce Mari ve oradan Asur Krallığı'na ulaşmaktaydı. Mari'de bulunan İshī-Adad'ın yazdığı bu sert üsluptaki mektup, olasılıkla hiçbir zaman İşme-Dagan'ın eline ulaşmamış ve Mari kralı Yašmah-Adad tarafından engellenmiş olabilir. Yašmah-Adad, böylece kardeşi İşme-Dagan ile kayınpederi İshī-Adad arasında çıkacak olası bir çatışmanın önüne geçmiş olmak istemiştir.

Babası İshī-Adad'ın ölümünden sonra yerine Amut-pī-‘el Katna tahtına geçmiştir. Amut-pī-‘el, babasının hükümdarlık yıllarında, Našala kentini veliaht olarak yönettiği bilinmektedir. Katna'nın Yamhad krallığı ile düşmanlığı devam etmiş ancak, I. Yarim-Lim zamanında Yamhad krallığı çok önemli bir güç haline gelmiş ve Katna bu gücü istemeden de olsa kabul etmiş olmalıdır. Mari'den gelen bilgiler kesildiği için bu dönemde neler yaşandığı konusu karanlıktır. Amut-pī-‘el'den sonra Katna tahtına kimin oturduğuna dair kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Fakat, bu kralın zamanında Našala şehrinde Yahad-abum adında birinin vali olarak görevlendirildiği anlaşılmaktadır⁵¹⁷. Fakat, bu kişinin veliaht olup olmadığı ya da öyleyse bile babasının tahtına geçip geçmediği belirsizliğini korumaktadır.

Katna, yıllarca sürdürdüğü askeri ve siyasi gücünün yanı sıra ticari ve ekonomik öneme de sahipti. Bu sebeple, Ugarit, Halep, Biblos, Babil hatta Elam gibi ülkelerle ticaret bağlantıları kurulmuş ve Katna hükümdarı ile maiyetine hediyeler verilmiştir⁵¹⁸. Mari mektupları Katna'nın ticaret hayatına dair de bilgiler sunmaktadır. Katna hem Kalay hem de Kıbrıs bakırı temin eden önemli bir ticaret istasyonuydu ve Mısır ve Akdeniz'den gelen ticaret malları Suriye, Mezopotamya ve belki de Anadolu'ya dağıtılmaktaydı. Katna başta olmak üzere, Suriye'nin Akdeniz'e yakın krallıklarındaki artan ticari ilişkiler, Asur Koloni Çağı'ndan sonra

⁵¹⁷ Van Koppen 2015, s.92.

⁵¹⁸ Klengel 2000, s.245.

ticaretin kalbinin neden ve nasıl bu bölgeye taşındığını göstermektedir. Hammurabi'nin Mari'yi yıkmasıyla birlikte, Katna hakkında yazılı bilgiler veren bir yer son bulmuş oldu. Diğer dış kaynaklar, Katna siyaseti ya da ticareti hakkında derinlemesine bilgiler sunmamaktadır.

Katna'nın bağımsızlığını nasıl ve ne zaman kaybettiği hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Doğrudan Katna ile ilgili bir ifadeye yer verilmemiş olmakla birlikte, I. Tutmosis zamanında firavunun gerçekleştirdiği Suriye seferinde, Fırat'a kadar olan bölgeyi ele geçirdiği bilinmektedir. Sonrasında Hurri- Mitanni devleti tüm Suriye'de etkisini artırmaya başladı. Böylece, Katna'nın siyasi ve ticari önemi, Mısır ve Mitanni hegemonyasıyla Geç Tunç Çağı boyunca azaldı ve böylece, Katna ve diğer Suriye krallıkları güçlü krallara bağımlı hale geldi. Bu kent önce, MÖ. 16. yüzyılın sonlarında, küçük bir vasal krallık olarak Mitanni İmparatorluğu'nun kontrolüne girdi. MÖ. 14. yüzyıla, I. Šuppiluliuma dönemine tarihlenmesi gereken İdanda arşivleri, Katna kralının bir ara belli bir ölçüde kendi politikasını yürütebildiğini göstermektedir⁵¹⁹. Fakat, Amarna dönemine kadar, takip eden yüzyıllar boyunca Katna tarihi hakkında hiçbir şey bilinmemektedir. Mısır krallarının Suriye seferleri sırasında Katna'dan da bahsettikleri görülmektedir. Katna'daki Belet-Ekallim tapınak envanterleri sayesinde, Ammuru ve Hurri halklarının burada yaşadığı doğrulanmaktadır⁵²⁰. Bu belgelere, kaynaklardan bilinmeyen ve tarih verilmeyen bazı kralların isimleri de kaydedilmiştir: Naplimma, Sinadu, Adad-Nirari, Ulaşuda ve "son koruyucu" İdadda⁵²¹. Fakat, bu belgelerde geçen Adad-Nirari ismi, Richter'in yayınladığı bir mektupla (MSH02G-i0380)⁵²² tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Ninegal tapınak envanterleri ile bu mektupta

⁵¹⁹ Novak 2004, s. 314.

⁵²⁰ Novak ve Pfälzner 2000, s.257; Novak 2004, s.312.

⁵²¹ Klengel 2000, s.248; Turri 2016, s.149.

⁵²² Richter 2007, s.306 ve 307.

Adad-Nirari, Katna'nın hükümdarı olarak anılmaktadır⁵²³. Döneme ait kaynaklar değerlendirilirken, belgelerde geçen tek Adad-Nirari'nin, daha sonraki yılların kayıtlarında yer alan Asur kralını bir kenara bırakacak olursak, yalnızca Nuhašše kralı olması dikkat çekicidir. Katna'daki Adad-Nirari ile Nuhašše'deki Adad-Nirari'yi aynı olarak tanımlamaktadır⁵²⁴. Muhtemelen bu bileşik devletin ana bölgesi Nuhašše olmalıdır. Bu durumda, Adad-Nirari Katna'yı kendisine bağlı valilerle yönetim alanında tutmaktaydı. Katna'daki Ninegal tapınak envanterlerinde görülen ^{lu}ŠAGĪNA/ *šakkanakku* unvanlı Lullu vali olarak Katna'da görevlendirilmiştir⁵²⁵. Buna ek olarak, Mitanni kralı Šattivaza ile yaptığı antlaşmada, Hitit kralı I. Šuppiluliuma'nın Suriye seferlerinden birinde, Nuhašše kralı Šarrupši yönetiminin devam ettiği dönemde, Katna'yı ele geçirerek buradan elde edilen ganimetleri Hatti Ülkesine getirdiği kaydedilmiştir⁵²⁶. İsyancılarla herhangi bir iş birliği yaptığına dair herhangi bir sebep gösterilmeksizin, I. Šuppiluliuma'nın Nuhašše'den hemen önce, Katna'ya saldırması ve üstelik Katna'daki bir yöneticiden dahi bahsedilmemesi, Nuhašše'nin Katna'yı elinde bulundurduğuna dair görüşün önemli bir diğer kanıtını oluşturmaktadır. Çünkü Hitit kralı, kendisine düşmanlık eden Šarrupši'yi tahtından etmiş ve topraklarını ele geçirmiştir. Tüm bunlar, Katna'nın Mitanni ve Mısır'ın dışında Nuhašše'ye de bağlı bir krallık olarak varlığını sürdürdüğüne işaret edebilir. Fakat, bu bağlılığın ne zaman başladığı veya son bulduğu konusunda herhangi bir işarete rastlanmamıştır. I. Šuppiluliuma'nın yukarıda söz edilen Suriye seferinden sonra, bir süre daha Katna, Nuhašše etkisinde kalmış olmalıdır. Katna kralı Akizzi'nin gönderdiği bir Amarna mektubunda (EA 55)⁵²⁷, Mısır firavununa askerlerini Katna'ya göndermesi ve tüm Nuhašše'nin Mısır'a ait olması konusunda çağrıda bulunmuştur. Bu mektupta Akizzi, açıkça Katna'yı da Nuhašše

⁵²³ Gromova 2012, s.474.

⁵²⁴ Richter 2007, s.307; Gromova 2012, s.474.

⁵²⁵ Gromova 2012, s.474; Turri 2016, s.150.

⁵²⁶ Beckman 1999, s. 43.

⁵²⁷ Moran 1992, s.127.

Ülkesi içinde göstermektedir. Bunun dışında, Amurru kralı Aziru'nun Amarna mektuplarında (EA 160, 161 ve 169)⁵²⁸, bahsettiği “Nuhašše kralları” ifadesi⁵²⁹, Nuhašše'nin kendi içinde bölünmüş topraklarına ve dolayısıyla bunların yöneticilerine atıf yapıyor olmalıdır. Katna ülkesinin de pek tabii bu bölünmüş topraklardan biri ve en güneydeki toprak parçası olma olasılığı yüksektir. Birkaç yazılı belge, böyle bir izlenim veriyor olmakla birlikte, bunun için daha kesin kanıtlara ihtiyaç duyulmaktadır. Aşağıda görüleceği gibi, Katna ülkesi daha sonra Amurru kralı Aziru tarafından ele geçirilmiş⁵³⁰ ve belki de onun kontrolünde daha küçük bir yerleşime dönüşerek varlık göstermiş olmalıdır. Katna'nın kesin olmayan ve değişen siyasi durumu sebebiyle, Katna'yı başka bir başlık altında değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Arkeolojik çalışmalar sırasında, sarayın altında yeraltı kraliyet mezarına giden bir uzun koridor ortaya çıkarılmış ve kentin yıkım tarihini belirlemeye yardımcı olmuştur. Bu kısımda, yeraltı mezar odalarının envanteri bulunmuştur. Ayrıca yeraltı koridorunun üstünde uzanan odada 67 tam ve parçalı tabletten oluşan bir kraliyet arşivi de ortaya çıkartılmıştır⁵³¹. Bir yangınla yıkılan sarayın arşiv odası alt kat olan söz konusu koridora çökmüş ve buradaki tabletler düştüğü yerde keşfedilmeyi beklemiştir. 2002 yılında keşfedilen ve İdanda arşivi olarak adlandırılan bu tabletler, Geç Tunç Çağı'na özgü kaselerde saklanmış olacağından bu döneme tarihlenmektedir⁵³². Katna kralına hitaben yazılan bu küçük arşiv, Tell Mişrife'deki Alman arkeoloji ekibinden epigrafist T. Richter tarafından parçalar halinde yayınlanmaktadır⁵³³. Metinlerin dili Akadca ve Hurrice karışımı olup çoklu kültürel yaşamın bir göstergesidir. Metinlerin çoğu hukuki belgeler ve listelerden oluşurken, bunlardan beşi,

⁵²⁸ Moran 1992, s.246, 247 ve 256.

⁵²⁹ Turri 2016, s.152.

⁵³⁰ Moran 1992, s.127.

⁵³¹ Novak 2004, s. 304 ve 313; Pfälzner 2008, s.220'de 73 adet tabletten söz etmektedir.

⁵³² Novak 2004, s.314

⁵³³ Gromova 2012, s.473.

hiçbir unvanla nitelendirilmemiş kişiler olan Takuva, Hanute ve Šarrupše⁵³⁴ tarafından, Ulaşuda'nın oğlu ve ardılı olan⁵³⁵, İdanda adlı birine hitaben yazılmış mektuplardır. İlk ikisi “kardeşim” diye tanımladıkları İdanda ile eşit statüde ve sonuncusu “babam” olarak hitap ettiği İdanda'ya bağlı durumdaydı. İdanda'ya iki mektup ve Hanute ile bir mektup daha yazan Takuva, Mitanni kralı Šattivaza ile yapılan antlaşmada geçen ve Mukiş'te Hitit kralına bağlılığını sunan Niya Ülkesi kralından⁵³⁶ başkası değildir. “Kardeşim” diye hitap ettiği Katna kralının mevkidaşı olduğunu gösterir ki Niya kralı olduğu fikrini destekleyici niteliktedir. Burada sözü edilen kral İdanda ile Belet-Ekallim tapınak envanterlerinde “son koruyucu” olarak bahsedilen kral İdadda'nın aynı kişi olacağı düşünülmektedir. Söz konusu arşivde, Kuzey Suriye'de yağma yapan ve Mitanni İmparatorluğu'nu yıkan bir Hatti kralından bahsedilmektedir⁵³⁷. Bu belgede geçen Hitit kralının ya Suriye'ye en az iki defa sefer düzenleyen I. Šuppiluliuma ya da II. Muvattalli ve Halap kralı Talmi-Šarruma arasında yapılan antlaşmadan bölgeye sefer yaptığı bilinen I. Tuthaliya olmalıdır. Tarihsel bağlama göre, bu Hatti kralı I. Šuppiluliuma olmalıdır ki, İdanda'ya mektup gönderenlerden biri olan Hanute, bu dönemde Hitit kralının generali olarak bilinmektedir. Bu durumda, İdanda, Mitanni İmparatorluğu'na son veren, Hitit kralı I. Šuppiluliuma ile çağdaştır.

Katna Krallığı'nın bilinen son kralı, Mısır firavunu Akhenaton'a (IV. Amenofis) mektuplar göndererek⁵³⁸, Hitit kralı I. Šuppiluliuma'ya karşı destek talep eden Akizzi'dir. Akizzi, Hitit tehdidine karşı Mısır firavunundan birkaç defa yardım talep etmiş ve Hitit kralı onu kendi tarafına çekmek için Kadeş kralı Aitukama'yı gönderdiğinden ve bölgede ortaya çıkan Amurru kralı Aziru tehlikesinden Mısır firavununu haberdar etmiştir. Mısır'a yazdığı mektubunda (EA 55), Aziru'nun Akizzi'nin adamlarını, hizmetkarlarını alıp götürdüğünü

⁵³⁴ Torrecilla 2022, s.322.

⁵³⁵ Turri 2016, s.149.

⁵³⁶ Turri 2016, s.150.

⁵³⁷ Novak 2004, s.313.

⁵³⁸ Turri 2016, s.150.

bildirmekte, Mısır firavunundan adamlarını geri almak için fidye parasını vermesini rica etmektedir. Mısır kralı, Suriye krallıklarına duyarsız kaldığı düşünüldüğünde, Amurru kralının daha ileri gitmemesi mümkün değildir. Bununla birlikte, Aziru, Katna'nın kuzeyinde bulunan Tunip'i ele geçirdiğine göre, belki de önce Katna'yı kontrolü altına almış olabilir. Hitit kralı, diğer Suriye krallıklarıyla yaptığı gibi, Katna kralıyla herhangi bir antlaşma yapmamış ve anlaşılan Nuhašše kralı Šarrupši döneminde burayı tahrip etmiştir. Bu yıkımın izlerini Katna'daki arkeolojik çalışmalarla görmek mümkündür. Söz konusu yıkımdan sonra Katna'da yerleşim devam etmiş olsa da kent büyük oranda önemini kaybetmiştir. Burası son olarak, Tell Mişrife'deki Katna'dan mı söz edildiği bilinmemekle birlikte, MÖ. 13. yüzyılda Emar tabletlerinde bir kez daha anılmış olacağı düşünülmektedir⁵³⁹.

Demir Çağı'nda Katna kenti Arami etkisinde kalmış ve Hama Krallığı'nın çatısı altında varlığına devam etmiştir. Arami dönemine ait ortaya çıkarılan saray yapılarından olan saray kompleksi Hama'daki saray yapısıyla benzerlik göstermektedir⁵⁴⁰. Fakat, bu dönemdeki yer adı bilinmemekte ve Katna adına rastlanmamaktadır. Bu dönemde Tell Mişrife kentin üzüm üreticiliği yaptığı ve bunlardan şarap imalat ettiği anlaşılmaktadır. Kentin bazı yerlerinde yangınla ilişkili yıkım izlerine rastlanmıştır. Bu izler, MÖ. 720 yılında Hama Krallığı'nın yıkılmasından sonra tüm bölgeyi topraklarına katan Yeni Asur kralı II. Sargon'un (MÖ. 722-705) zaferinin kaydedildiği pasajının kanıtıdır⁵⁴¹.

III.5.1. Katna Belgelerinde Geçen Yer Adları

İdanda arşivinin dışında, Suriye, İtalyan ve Alman ekipleri tarafından yürütülen kazı projesi kapsamında, 2002 yılındaki kazılarda ortaya çıkarılan son buluntuları arasında, küçük

⁵³⁹ Novak 2004, s.312.

⁵⁴⁰ Al-Maqdissi 2008, s.215.

⁵⁴¹ Al-Maqdissi ve Bonacossi 2005, s.20; Al-Maqdissi 2008, s.215 ve 216.

bir tablet grubu daha yer almaktadır⁵⁴². 43 tablet ve parçasından oluşan bu arşiv, Katna topografyası hakkında bazı yeni bilgiler sağlamaktadır. Envanter ve yasal belgelerde, yer adlarına çok az yer verilmiştir. Bu yerlerin her biri için sadece birkaç kişinin atanmış olması, bunların Katna yakınlarındaki küçük yerleşimler olduğu fikrini vermiştir⁵⁴³. Katna belgelerinde geçen Arazika⁵⁴⁴, Armatu⁵⁴⁵, Barqa⁵⁴⁶, Irqata⁵⁴⁷, Labnanu⁵⁴⁸ gibi yerler, diğer kaynaklardan bilinen, Katna'ya bağlı olmayacak kadar uzakta bulunan yerleşim yerlerine rastlanmaktadır. Fakat, Katna'nın topraklarının güneybatıda Lübnan Dağları'na kadar uzandığı anlaşılmaktadır⁵⁴⁹. L. Turri, Katna topraklarının, Adad-Nirari zamanında, güneyde Lübnan Dağları ve Kadeş, kuzeyde Tunip ve Zinzar⁵⁵⁰ ve muhtemelen kuzeydoğuda Tunanab bölgelerini de içine aldığı iddia etmektedir⁵⁵¹. Bu kadar geniş bir sahanın kuzeyden Hitit, güneyden Amurru kıskacındaki Katna'nın elinde bulunması, uzun vadede pek mümkün görünmemektedir. Katna belgelerinde geçen ve olasılıkla buraya bağlı yerler aşağıda sıralanmıştır.

⁵⁴² Eidem 2007, s.298.

⁵⁴³ Richter 2007, s.306; Turri 2016, s.149.

⁵⁴⁴ Richter 2007, s.307: Alalah belgelerinden (RGTC 12/2, s.31) bilinen Arazika, Fırat Nehri'nin batı yakasında bulunan Cebel Aruda'nın yaklaşık 5 km güney, güney-batısındaki Tell al-Hağğ civarına yerleştirilmek istenmektedir.

⁵⁴⁵ RGTC 12/2, s.33.

⁵⁴⁶ Richter 2007, s.307 ve 308: Tell Arqa'ya yerleştirilen Irqata'dan çok da uzakta olmayacağı Barqa, isim benzerliğinden dolayı modern Barqam'a olacağı genel kabul görse de daha güneyde olacağı da düşünülmektedir.

⁵⁴⁷ RGTC 12/2, s.145.

⁵⁴⁸ RGTC 12/2, s.174.

⁵⁴⁹ Turri 2016, s.146.

⁵⁵⁰ RGTC 12/2, s.356; Turri 2016, s.146: Alalah ve Ugarit belgelerinde görülen ve Amarna Mektubu EA 53'te Sinzar olarak da geçen bu yer, bugünkü Kal'at Şayzar'a konumlandırılmak istenmektedir.

⁵⁵¹ Turri 2016, s.146.

Lilina yerleşimi, sadece bir Katna belgesinde ve Ebla metninde (ARET 4.2)⁵⁵² *li-li-ne* (ya da *li-li-dè*) olarak geçmektedir⁵⁵³. Bu iki metinde de yerleşimin konumu hakkında herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Fakat, Katna'ya yakın olabileceği düşünülmektedir.

Muşunni(ya) kasabası⁵⁵⁴, Hitit kaynaklarında Muşunipa⁵⁵⁵ ve eğer aynı yerse⁵⁵⁶ Mari metinlerinde Muzunnum⁵⁵⁷ olarak geçmektedir. Belgeler, yerleşimin Tunip civarında, Asi Nehri Vadisi'nde ve belki de onun güney kısmında olacağına işaret etmektedir⁵⁵⁸. Ancak, Muşunni(ya) ile özdeşleştirilmek istenen Muzunnum'un Hama'nın yaklaşık 35 km kuzeyinde bulunan günümüzdeki Tell Maraq ve daha kuzeyde olacağı önerilmiş ve bu durum, Muzunnum ve Muşunni(ya) yerleşimlerinin aynı olamayacağını göstermektedir. Hitit kaynaklarından bir rüya ve yemin metni olan KUB 15.19'da Muşunipa'daki bayram ritüellerin kraliçe tarafından kutlandığı görülmektedir⁵⁵⁹.

Tukad/t/ş şehri, aynı zamanda yasal bir belge olarak da değerlendirilen bir mektupta (MSH02G-i380) geçmekte ve konumu hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu belge, İdadda/ İdanda döneminden önceki, Adad-Nirari dönemine tarihlenmektedir. Yukarıda da açıklandığı gibi, burada adı geçen yöneticinin Nuhaşşe kralı Adad-Nirari ile aynı kişi olması çok güçlü bir ihtimaldir⁵⁶⁰. Hitit kralı bölgeyi ele geçirmeden hemen önce, Nuhaşşe'nin geniş topraklara sahip bir krallık olduğu bilinmektedir. Mitanni kralıyla yapılan antlaşmaya göre, Şuppiluliuma kendisine karşı koalisyon oluşturan Niya kralı Aki-Teşup ve Arahati kralı Akiya'yı yendikten sonra, eğer doğruysa Nuhaşşe Krallığı'nın üç en önemli bölgesini ele

⁵⁵² RGTC 12/1, s.218.

⁵⁵³ Richter 2007, s.308.

⁵⁵⁴ RGTC 12/2, s.201 ve 202.

⁵⁵⁵ RGTC 6, s.276.

⁵⁵⁶ RGTC 12/2, s.202.

⁵⁵⁷ RGTC 3, s.171; Richter 2007, s.309.

⁵⁵⁸ Richter 2007, s.309.

⁵⁵⁹ RGTC 6, s.276.

⁵⁶⁰ Richter 2007, s.307; Gromova 2012, s.474.

geçirmiş olmalıdır. Bunlar; Katna, Nuhašše ve Ukulzat. Söz konusu belgeye⁵⁶¹ geri dönecek olursak, kral Adad-Nirari bazı adamlarını Tukad/t/ṭ şehrine savaş arabası okçusu olarak yerleştirdiği ve kralın Lübnan Dağları'na (^{HUR.SAG}Lablani) gelmesi durumunda bekçilik görevlerini yerine getirmeleri konusunda verdiği emirler kaydedilmiştir. Böylece bu belge, Tukad/t/ṭ kentinin Lübnan Dağları'nda yer aldığını ve tahkimatı güçlü bir yer olduğunu göstermektedir. Fakat, henüz bölgede bu kent ya da sınır kasabasıyla ilgili özdeşleştirilecek bir yerleşime rastlanmamıştır.

⁵⁶¹ Richter 2007, s.306 ve 307.

III.6. MUKİŞ, NUHAŞŞE VE NİYA COĞRAFYASI

Mukiş, Nuhaşşe ve Niya bölgeleri, Eski Yakınoğu'nun önemli coğrafi ve siyasi konumlarına sahip olan yerleşimleridir. Bu bölgeler, Yamhad Krallığı'nın geçmişteki hâkimiyet alanlarının mirasçuları olarak kabul edilmektedir. Yamhad krallığı, Orta Tunç Çağı'nda güçlü bir krallık olarak bölgede etkili bir şekilde hüküm sürmüştür. Ancak, Yamhad Krallığı'nın çökmesinden sonra, yıllar içinde Mukiş, Nuhaşşe ve Niya kendi içlerinde bağımsız yapılanmalara sahip olmuşlardır. Her biri kendi yerel yöneticileri olan, içte bağımsız fakat, dış politika ve savunma konularında birlikte hareket etmişlerdir. Bu durum, bölgenin siyasi ve coğrafi karmaşıklığının göstermektedir. Bu krallıkların dışarıdan bir güce karşı birlik olabilmeleri, geçmişten gelen organik bir bağın devamlılığını da gösteriyor olabilir. Alalah krallığı ve devamı hakkında bilgi sağlanan en temel kaynak, Alalah'ın konumlandırıldığı Tell Açıana höyüğünden elde edilen filolojik malzemelerdir. Bu höyükteki Eski Hitit Krallığı Dönemi ile kısmen çağdaş olan VI. ve VII. tabakadaki yazılı belgeler bölge hakkında bazı bilgiler sunmaktadır⁵⁶².

İdrimi'nin heykel yazıtı⁵⁶³, Yamhad Krallığı'nın parçalanmasının ardından yaşanan siyasi ve coğrafi değişiklikleri açıkça göstermektedir. I. Murşili'nin Suriye seferi ve Yamhad Krallığı'na son vermesiyle birlikte, bölgedeki siyasi yapıda mühim değişimler meydana gelmiş ve bu durum, Hurri-Mitanni Devleti'nin bölgeyi kontrolü altına almasını kolaylaştırmıştır. İdrimi yazıtı, bu süreci yansıtan önemli bir belge olarak kabul edilmektedir. I. Murşili tarafından yok edilen Yamhad Krallığı'nın bakiyeleri Halep'te canlanmış ve yeniden bağımsızlığına kavuşmuştur. Sarra-el, Abba-el ve İlim-ilimma yönetiminde varlığını bir süre daha sürdürebilmiştir⁵⁶⁴. Fakat, İlim-ilimma zamanında bir isyan patlak vermiş ve kral muhtemelen bu isyan sırasında öldürülmüştür. Çıkan karışıklıklar sebebiyle ülkesini terk

⁵⁶² Yiğit 2006b, s.99; Yener ve Akar 2019, s.264.

⁵⁶³ Howard 1977, s.9-18.

⁵⁶⁴ Bryce 2005, s.117.

eden İdrimi, Emar'da yedi yıl boyunca sürgün hayatı yaşamış ve yaşadıklarını, bugün British Müzesi'nde bulunan, biyografi niteliğindeki 104 satırlık heykel yazıtına kaydettirmiştir. Sürgün hayatının ardından ülkesine, Mukiş'e geri dönen İdrimi, Mitanni Ülkesine boyun eğmek zorunda kalmış ve yaptığı vasallık anlaşmasıyla ülkesini uzun süre yönetmeye fırsat bulabilmiştir. İdrimi, karşı durmak yerine stratejik bir hamle ile Mitanni'nin gücünü kabul etmiş olması, ülkesinin güvenliği ve istikrarını sağlamıştır.

III.6.1. MUKİŞ

Mukiş'in konumu, Asi Nehri'nin ağzı ve aşağı kısımlarıyla ilişkilendirilmiştir, bu da genellikle Kuzey-Batı Suriye bölgesine karşılık gelmektedir. Metinlerde sıkça geçen bir yer adı olmasına rağmen, tam olarak yerleşim birimi mi yoksa daha geniş bir bölge mi olduğu⁵⁶⁵ konusunda belirsizlikler bulunmaktadır. Bu isim Alalah, Ugarit ve Hattuša gibi çeşitli kaynaklarda farklı yazılışlarla karşımıza çıkmaktadır: *Mu-kiš*, *Mu-ki-iš*, *Mu-gi-iš* gibi. Ayrıca Hurrice sıfat eki olan -he (*Mukišhe*) ile genişletilmiş haliyle de karşılaşılmaktadır⁵⁶⁶. Mukiş genellikle KUR/ *mātu* belirteciyle birlikte "ülke" anlamında kullanılmaktadır. Fakat nadiren de olsa URU/ *ālu* belirteciyle "şehir" anlamında kullanıldığı da görülmektedir.

Hitit Devleti'nin kurucusu kabul edilen I. Hattuşili döneminden itibaren, bölgeye ilgi duymuşlardır. Boğazköy belgelerinde kaydedilen ve I. Hattuşili'nin Alalah'ı ele geçirdiğine dair kayıtlar bu ilgiyi açıkça ortaya koymaktadır ki Alalah'daki VII. tabakada gözlemlenen tahribat izleri, bu askeri müdahalenin sonuçları olarak yorumlanmaktadır⁵⁶⁷. I. Murşili döneminde de Hititlerin bölgeye olan ilgisi devam etmiş, fakat I. Murşili'nin saray entrikaları sonucu öldürülmesiyle birlikte, Hititler iç karışıklıklarla karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde

⁵⁶⁵ Archi ve Venturi 2012, s.47.

⁵⁶⁶ Klengel 1993, s.411.

⁵⁶⁷ Yiğit 2006b, s.99.

Hititlerin Suriye'ye olan yönelimi olumsuz etkilenmiş ve bölgedeki etkinlikleri sekteye uğramıştır. Ancak, Telepinu Fermanı'nın ilan edilmesiyle birlikte, iç karışıklıkları ortadan kaldırmak amacıyla taht sırasının belirlenmesi gibi bazı önlemler alınmış ve Hititler yeniden Suriye'ye odaklanma fırsatı bulmuşlardır. Bu süreçte, Hititlerin bölgede kalıcı bir güç olarak var olabilmesi için önemli adımlar atılmıştır. İmparatorluk Devri'nde I. Şuppiluliuma zamanında Hititler, bölgede gücünü gösterme fırsatı bulabilmiştir. Bu dönemde, zaten oldukça güçten düşmüş Mitanni Devleti'nin başına geçmesine karşılığında, Şattivaza ile bir antlaşma yapılarak Alalah bölgesi de dahil olmak üzere Suriye'deki geniş topraklar Hititlere bırakılmıştır⁵⁶⁸. Hitit kralı kendisine karşı direnen krallıkları ezmeye ve Suriye'de hakimiyetini kurmaya kararlı bir şekilde ilerlemiştir. Fakat Hititlerin egemenliklerini bölgede kabul ettirmeleri kolay olmamış, sık sık isyanlarla baş etmek durumunda kalmışlardır. Bu isyancılardan biri, bölgede gücü eline geçirmeye çalışan Hititlerin gücünü kırmak için, Mukiş kralı Itur-Addu liderliğinde gerçekleşmiştir. Bu amaçla, Nuhaşşe kralı Adad-Nirari ve Niya ülkesi kralı Aki-Teşup ile ittifak kurmuş ve Ugarit'i de bu birliğe katılmaya zorlamıştır⁵⁶⁹. Ancak, Ugarit'in bu teklifi reddetmesi, Itur-Addu ve diğer güçlerin Ugarit'e saldırmasına yol açmıştır. Ve en nihayetinde bu saldırılar, Ugarit'in Hititlere sığınmasına ve Hitit kralının koruyuculuğunu kabul etmesini sağlamıştır. Bu süreçte yaşanan çatışmalar ve isyanlar, bölgedeki istikrarsızlığı arttırmış ve Hititlerin bölgedeki hakimiyetin sağlama çabalarını zorlaştırmıştır.

Mukiş'in Hitit hakimiyetine girdiği zaman belirsizdir fakat Itur-Addu adının hızla ortadan kaybolması, Hititlerin güçlü bir tepkiyle karşılık verdiğini göstermektedir. Anlaşıldığı kadarıyla Hitit kralları, bölgede devamlı isyanlar çıkaran krallıkları cezasız bırakmamıştır. Bu durumu en iyi yansıtan olay, Mukiş ve Ugarit arasındaki sınır sorunlarında Hitti kralının yanlı

⁵⁶⁸ Yener ve Akar 2019, s.266.

⁵⁶⁹ Klengel, 1993, s.412.

verdiği karar gösterilebilir. Mukiš halkı güneydeki komşusu Ugarit ile olan sınırına itirazda bulunmuş ve durum Hitit kralı II. Muršili'ye kadar taşınmıştır. Hitit kralı Mukiš- Ugarit sınırlarını belirleyen ve Ugarit'in menfaati gözetilen⁵⁷⁰ kararını (CTH 64) duyurmuştur⁵⁷¹. Bu belgede, dikkat çeken bir diğer nokta, sınır sorunlarına dair itiraz, Mukiš kralının değil, halkı tarafından yapılmasıdır. Bu, Mukiš ülkesinde artık bir yönetici sınıfının olmadığını veya güçlü bir liderin eksikliğini göstermektedir⁵⁷². Buna ek olarak, Ugarit kralı II. Ammištamru'nun muhatap alınan ve Alalah'a yeni atanan Šukur-Tešup isimli Hititli bir görevli⁵⁷³ tarafından gönderilen mektupta (RS. 20.03)⁵⁷⁴ bu durum açıkça görülmektedir. Mektupta, Šukur-Tešup saygıyla selamladığı komşusu Ugarit kralıyla iyi ilişkiler kurmak istediğini belirtmiştir. Alalah'a atanan bir diğer Hititli görevli Palluva da burada aynı görevle faaliyet göstermiştir. Alalah kazılarında iki tane mührü bulunan Palluva, Hitit egemenliğinin son zamanlarında Mukiš Ülkesinde hizmet ettiği tespit edilmiştir⁵⁷⁵. Buradaki isyancı kralları azledildikten sonra, Hitit memurları buraya atanarak⁵⁷⁶ Karkamış Krallığı'nın yönetim alanı içerisine verilmiştir.

İdrimi'nin ardından Mukiš ülkesindeki kralların kronolojik sıralamasını doğru bir şekilde belirlemek, tarihçiler için oldukça zorlu bir görevdir. Özellikle, Hititlerin Tunip ile yaptığı antlaşmada⁵⁷⁷ adı geçen Niqmepa'dan hangi dönemde hüküm sürdüğü konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bazı uzmanlar Niqmepa'nın İdrimi'den önce hüküm sürdüğünü iddia etmektedir. Bir diğer görüşe göre ise, Niqmepa İdrimi'nin oğlu ve ardıdır, bu da krallığın hanedanlık geçişiyle devam ettiğini göstermektedir. Hatta bazı kaynaklar,

⁵⁷⁰ Cohen 2017, s.302.

⁵⁷¹ PRU 4, s.63 ve 65.

⁵⁷² Astour 1969, s.405.

⁵⁷³ Archi ve Venturi 2012, s.47.

⁵⁷⁴ UG V, 26, s.91 ve 92.

⁵⁷⁵ Archi ve Venturi 2012, s.47.

⁵⁷⁶ Archi ve Venturi 2013, s.214.

⁵⁷⁷ Astour 1969, s.388.

Niqmepa'nın tahta geçmeden önce kardeşi Adad-Nirari'nin hüküm sürdüğünü, ancak Mısır-Mitanni güçleri karşısında başarısız bir politika izlemesi sonucu Niqmepa'nın tahta geçtiğini öne sürmektedir⁵⁷⁸.

Alalah kentinin konumlandırıldığı Tell Açana höyüğünde yürütülen son arkeolojik çalışmalar, buranın daha sonraları Mukiş olarak adlandırıldığını göstermektedir. Mukiş ülkesinin genişliği ve nereleri kapsadığıyla ilgili çok az bilgi bulunmaktadır. Mukiş'in güneydoğudan komşusu Nuhaşşe ile arasındaki sınırlar net olarak tespit edilememekte, ancak güneydeki komşusu Ugarit ile hudutları açıkça bilinmektedir. II. Murşili'nin kararnamesine⁵⁷⁹ göre, Mukiş sınırları denizden Cebel el-Akra'ya (Kel Dağ)'ya İdlib civarına kadar olan bir bölgeyi kapsamaktadır. Fakat, Mukiş sınırları küçülmüş ve Ugarit'e karşı önemli miktarda toprak kaybetmiştir. Örneğin, Mukiş sınırları içerisinde yer alan Bîtu-hilu'nun Ugarit'e devredilmesi⁵⁸⁰ gibi durumlar, bu küçülmeyi göstermektedir. Ayrıca, Alalah belgelerinden bilinen ve muhtemelen Asi'nin doğusunda yer alan Şuharu kasabasının da Ugarit'e bırakıldığı bilinmektedir. Bu, Mukiş'in sınırlarının Ugarit'in lehine değiştirildiğini ve bu değişikliklerin başka bir itiraza yer vermeyecek şekilde belgelendiği anlaşılmaktadır. Böylece, Hitit gücünü karşı koymaksızın kabul eden ve Hititlerin aleyhine herhangi bir olaya karışmayan Ugarit, isyancı Mukiş'in sınır kasabalarına sahip olmuştur⁵⁸¹.

Mukiş, Hititli tarafından görevlendirilen valiler tarafından yönetilmiş ve Hititlerin son dönemlerine kadar varlığını sürdürmüştür. Burası metinlerde çok sık bahsedilmese de ticaret açısından da önemini korumaya devam etmiş olmalıdır. Suriye'den ve deniz yoluyla gelen malların Anadolu'nun içlerine taşınmasına aracılık eden mühim bir konuma sahiptir. Hititler kıtlık sebebiyle buğdaya ihtiyaç duyduğu zamanda Mukiş önemli roller üstlenmiş, Suriye'den

⁵⁷⁸ Klengel 1992, s.89.

⁵⁷⁹ Van Soldt 2005, s.52-55.

⁵⁸⁰ RGTC 12/2, s.58.

⁵⁸¹ Drower 2006, s.131.

gönderilen gemilerdeki buğdayın Hatti ülkesine ulaşmasını sağlamıştır⁵⁸². Mukiş ülkesinin ticari faaliyetlerini yürüttüğü Alalah limanı, Alalah'ın 40 km güneyinde, Amik Ovası'nı denize bağlandığı Asi Nehri deltasında bulunan bugünkü Sabuniye'der yer almalıdır⁵⁸³. Stratejik bir konuma sahip olan bu liman, döneminin Akdeniz ve Suriye ticaret güzergahlarından biri olmalıdır. Burası alüvyonlarla dolup denizden uzaklaştıktan sonra önemini kaybetmiştir.

III.6.1.1. Mukiş Limanı: al-Mina

Mukiş limanı olduğu anlaşılan al-Mina, Samandağ Körfezinde, Asi Nehrinin Akdeniz'e döküldüğü bölgede yer almaktadır⁵⁸⁴. Arkeolojik kazılar, Arapça "liman" anlamına gelen al-Mina'nın Geç Tunç Çağı'ndan Demir Çağ'ın sonlarına kadar kullanıldığını ortaya koymuştur. Bu limanda bulunan Mitanni üslubundaki mühürler, Hurri-Mitanni egemenliği altında bulunan Mukiş Krallığı'nın bir parçası olduğunu göstermektedir⁵⁸⁵. Al-Mina'nın isimlendirilmesi konusunda arşivlerde tespit edilen herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Fakat buranın Ahta kentinin burada aranması gerektiğini düşünceleri de mevcuttur⁵⁸⁶. Bununla birlikte, III. Tutmosis dönemine ait yazılı kaynakta, al-Mina ya da bölgeyle bağlantılı olan Sabuniye için *k-r-t-m-r-t* kullanımına⁵⁸⁷ rastlanmaktadır. Bu ifade, Akadca karşılığı olan *kâru tamarut* yani "krali depo/ ticaret merkezi" olarak yorumlanmaktadır. Bu durum, al-Mina'nın bir ticaret merkezi olarak önemli bir rol oynadığı ve krallığın ekonomik faaliyetlerinin merkezi olduğunu göstermektedir. Asi Nehri'nin denizle birleştiği bu stratejik konum, Mukiş

⁵⁸² Klengel 1993, s.412; Singer 1999, s.661 ve 662; Halayqa 2011, s.303; Cohen 2017, s.302.

⁵⁸³ Cohen 2017, s.299.

⁵⁸⁴ Yıldırım 2019, s.186.

⁵⁸⁵ Yıldırım 2019, s.187.

⁵⁸⁶ Na'aman 2004, s.35.

⁵⁸⁷ Yıldırım 2019, s.188.

Krallığı'nın ticaret ve denizcilik faaliyetleri için ideal bir merkez olmasını sağlamıştır. Fakat Ugarit ve Ugarit limanları buranın zamanla önemini kaybetmesine sebep olmuştur. Bununla birlikte Geç Bronz Çağı'nda al-Mina'daki limanın kullanıldığını gösteren herhangi bir arkeolojik veriye rastlanmamaktadır⁵⁸⁸.

III.6.1.2. Mukiş Kontrolündeki Kasaba: Tell Afis

Halpa'nın yaklaşık 50 km güneydoğusunda ve İdlib'in 15 km doğusunda bulunan Tell Afis, Tunç Çağı boyunca önemli bir yerleşim yeri olarak işlev görmüş ve çeşitli kültürel etkileşimlere sahne olmuştur. Bu höyük, Mukiş kentlerinden biri olarak tanımlanmıştır ve bulunan belgeler ve arkeolojik kalıntılar, bölgenin Hitit siyasi etki alanı içinde olduğunu göstermektedir. Eski adı bilinmeyen höyükte bulunan toplam dokuz çivi yazılı tabletten ikisi Hititçe mektuptur⁵⁸⁹ ve bir miktar Anadolu Hiyeroglifli mühürler ortaya çıkarılmıştır⁵⁹⁰. Bu Hititçe belgelerde Afis kasabasının, bir bölgenin başında bulunan Hitit yetkililerine verilen, EN KUR^{Ti} unvanlı kişilerin kontrolü altında⁵⁹¹ bulunduğunu kanıtlamaktadır. Buna göre, Tell Afis ve Mukiş'in güneydoğusu ve Ugarit'in doğusundaki bölge, Alalah'daki Hitit temsilcisi aracılığıyla merkezi idarenin doğrudan etkisi altındadır. Höyükte bulunan çivi yazılı tabletlerde karşılaşılan bazı Hurrice ifadeler, bölgedeki Hurri etkisinin⁵⁹² ve kültürel ve dilsel çeşitliliğin bir yansıması olarak değerlendirilmelidir.

Arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan kompleks yapılar ve büyük seramik kaplar Tell Afis'in önemli bir yerleşim merkezi ve tarım ürünlerinin depolanması ve belki de dağıtımında

⁵⁸⁸ Courbin 1974, s.178.

⁵⁸⁹ Archi ve Venturi 2013, s.218.

⁵⁹⁰ Archi ve Venturi 2013, s.219: İdari içerikli yerel tabletler kırmızı kilden, dışarıdan gelen Hitit mektupları gri kilden yapılmıştır.

⁵⁹¹ Archi ve Venturi 2013, s.219.

⁵⁹² Archi ve Venturi 2013, s.219.

kullanıldığını göstermektedir. Bu büyük seramikler ve tahıl miktarlarından bahseden çok kırıklı az sayıdaki tabletler, bölgedeki kuraklık gibi çevresel faktörlere karşı alınan önlemlerin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu bölge, muhtemelen topraklarını Mukiš aleyhine genişleten Ugarit'in sınırlarına dahil olmuştur⁵⁹³. Tüm bunların sonucu olarak, Tell Afis'in ekonomik ve idari açıdan önemli roller üstlendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat buranın eski adının keşfi ya da bölgedeki Hitit etkisinin anlaşılması daha fazla bilimsel kazıların gerçekleşmesiyle gün yüzüne çıkarılabilecektir.

III.6.1.3. Ariyanta/ Ariante

Ariante, Alalah ve Hitit belgelerinden bilinen uzun süre varlığını sürmüş bir yer olduğu anlaşılmaktadır. Burası Mukiš/ Alalah yönetimindeki bir sınır kalesi olarak kullanıldığı söylenmektedir ki, Alalah Krallığı'nın sınırlarını koruma ve savunmada stratejik bir yer olarak değerlendirilebilir. Astour'un bu yerin Niya'nın muhtemel başkenti olarak yorumlaması⁵⁹⁴ oldukça dikkat çekicidir. Bentešina dönemine ait bir mektupta⁵⁹⁵ geçen Takuva adını taşıyan Ariante'li bir adamın varlığı, bu yerin Niya ile ilişkilendirilmesine yol açmıştır. Ancak, bu kişinin aynı ismi taşıyan I. Šuppiluliuma zamanındaki Niya'nın isyancı kralından farklı bir kişi olduğu da belirtilmelidir. Alalah kaynaklarında, buraya bağlı bir yerleşim olarak kaydedilen Ariante'nin Niya'nın başkenti olup olmayacağını destekleyen henüz kesin bir kanıt bulunmamaktadır. Bentešina dönemine ait söz konusu mektuptan, Amurru'ya yakın, Alalah'ın oldukça güneyinde bir yer olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, bu yerin tam olarak nerede olduğu tespit edilememektedir. Astour, Ariante'nin, Tunip için de öne

⁵⁹³ Drower 2006, s.138.

⁵⁹⁴ Astour 1977, s.64.

⁵⁹⁵ Hagenbuchner 1989, s.402- 403: KUB 8.79.

sürülen, Ašarneh höyüğünde olabileceğini ortaya atmaktadır⁵⁹⁶. Bu eşleştirme şu an için tartışmalı olup daha fazla araştırmaya ve arkeolojik veriye ihtiyaç duyulmaktadır.

III.6.2. NUHAŞŞE

Nuhaşşe veya Nuhaşşe Ülkeleri'nin Asi Nehri'nin doğusunda, günümüzdeki Hama ve Halpa/ Halep arasında konumlandığına⁵⁹⁷ dair yaygın bir kabul söz konusudur. Bu coğrafi konum, döneminin yazılı kaynaklarıyla da desteklenmektedir. Özellikle III. Amenophis'in yer listesinde Nuhaşşe ve Halep'in yan yana verilmesi,⁵⁹⁸ bu konumun doğruluğunu güçlendirmektedir. Ayrıca, Hititlerin Halpa kralı Talmi-Şarruma ile yaptığı antlaşma da, Nuhaşşe'nin Halpa yakınlarında bir yerde bulunduğunu teyit etmektedir. Nuhaşşe'nin sınırları, Asi Nehri'nin doğusunda geniş bir alanı kapsamaktadır, bu alanın büyük bir kısmı bugünkü Suriye çölü olarak bilinen boş saha içerisine denk gelmektedir. Ayrıca Nuhaşşe'nin Mukiş ve Kadeş gibi diğer önemi yerleşim birimlerinin komşusu olduğu da kaydedilmektedir. Nuhaşşe terimi, Mukiş'te olduğu gibi, daha geniş bir mekânsal anlamda kullanılmıştır. Bu, Nuhaşşe'nin tek bir yerleşim birimi ya da şehir devleti olarak değil, çevresindeki çeşitli bölgeleri veya küçük krallıkları içerebilecek geniş bir bölgeyi ifade etmektedir. Buranın konumu ve geniş bölgesel anlamı, Geç Tunç Çağı'ndaki siyasi ve coğrafi yapıyı anlamak için önemli bir anahtardır.

Nuhaşşe, çivi yazılı belgelerde *Nu-ha-aş-şe/şi/şa*, Ugarit metinlerinde *ngt* ve Mısır yazıtlarında *nwgs* şeklinde kaydedilmiştir⁵⁹⁹. Hurrice bir kökenli olduğu anlaşılan bu terim, ilk olarak III. Tutmosis ve II. Amenophis dönemlerine ait kayıtlarda ortaya çıkmaktadır.

⁵⁹⁶ Astour 1977, s.64.

⁵⁹⁷ Astour 1977, s.57; Cohen 2017, s.304.

⁵⁹⁸ Klengel 1969, s.18.

⁵⁹⁹ Klengel 1969, s.19 ve 20.

Nuhaşše, Alalah, Amarna, Ugarit ve Hitit kaynaklarından bilinmektedir. İdrimi'nin heykel yazıtında, Alalah ülkesine bağlı yerler hakkında detaylı bilgiler verilmesine rağmen, Nuhaşše'ye dair bir ifadeye rastlanmaması dikkat çekicidir. Bu yazıtta geçen Amie/ Ammiya⁶⁰⁰ bölgesinin, haritalandırıldığında Nuhaşše coğrafyasına karşılık geldiği ve bu ifadenin önceden bölge için kullanıldığını⁶⁰¹ göstermektedir. Bu durum, coğrafi terimlerin zaman içinde değişebileceğini ve farklı dönemlerde farklı isimlerin aynı bölgeyi tanımlamak için kullanılabileceğini ortaya koymaktadır ki eskiçağ coğrafyasında görülebilen bir durumdur. İdrimi'nin belgelerinde ve III. Hattuşili dönemine ait belgelerde kullanılan bazı ifadeler, bölgenin göçebe ve yarı göçebe toplulukların yaşadığı bir alan olduğunu işaret etmektedir. Bu bilgi, bölgenin sosyal ve kültürel yapısını anlamak için önemlidir. Göçebe yaşam tarzı, o dönemdeki yerleşik toplumların yaşam biçimlerinden farklılık gösterdiği için, bu bölgedeki toplumların sosyal yaşamı ve ekonomik faaliyetleri üzerinde derinlemesine bir etkiye sahip olmuş olmalıdır. Ülkenin bir kısmı çöllerle kaplı bir alanı kapsadığından coğrafi koşullar da büyük rol oynamıştır. Nuhaşše ifadesinin kökeni ve kayıtlardaki çeşitliliği dikkate alındığında, bölgenin etnik ve kültürel açıdan karışık bir nüfusa sahip olduğu düşünülebilir. Komşularının demografik yapısı ve buradaki kişi adlarını göz önüne aldığımızda, Nuhaşše'de kısmen Batı Sami yani Amurrulu ve Hurri kökenli bir nüfusun yaşadığı varsayılabilir⁶⁰².

Nuhaşše, eski Alalah ülkesinin bir parçası olarak tarih boyunca çeşitli siyasi ve kültürel güçlerin etkisi altında kalmış, geniş ve zengin bir kültürel yapıyı barındırmıştır. Bir süre Hurri-Mitanni Devleti'nin egemenliğinde kalmış olmakla birlikte, nispeten kendi haline bırakılmış bir yer olarak anlaşılmaktadır. Mitanni İmparatorluğu'nun bölgedeki güçlü varlığına rağmen, Nuhaşše'nin bağımsız bir etki alanı oluşturduğunu Mısır ile olan

⁶⁰⁰ Altman 1978, s.100-102; RGTC 12/2, s.20; bu yer adının konumu bilinmemekle birlikte, Amarna mektuplarından yola çıkarak, bu şehir devletinin Lübnan'da Tripoli'nin güneyinde aranması önerilmektedir. Bu durumda Ammiya ve Nuhaşše eşleşmesi doğru olmamalıdır.

⁶⁰¹ Astour 1969, s.385.

⁶⁰² Klengel 1969, s.20.

ilişkilerinde görülmektedir. Özellikle III. Tutmosis döneminde Mısır'ın Suriye bölgesine yönelik yoğun askeri faaliyetleri ile Nuhaşše'nin konumu Mısır açısından daha stratejik bir hal almıştır. Mısır firavunu, muhtemelen sadece bölgeye aralıklarla seferler düzenleyip ganimetlerle ülkesine dönmemiş, aynı zamanda Nuhaşše'den diğer Suriye krallıklarından olduğu gibi haraç almıştır. Mısır'ın bölgeye gerçekleştirdiği bu aralıklı yağma seferleri, Nuhaşše'nin yarı göçebe halkını da etkilemiş ve muhtemelen yaklaşan Mısır saldırılarından kaçarak steplere çekilip Mısır kuvvetlerinin ayrılmasıyla eski yerleşim yerlerine geri dönmüşlerdir. Bu yağma seferleri bölgenin zamanla Mısır ile olan ilişkilerini ve etkileşimini artırmış olmalıdır. Mitanni'nin bölgedeki hakimiyeti yeniden tesis edilmesine kadar Nuhaşše'nin politik yapısı, Mısır ile girdiği etkileşimlerle şekillenmiş olmalıdır. Birkaç nesil sonra Nuhaşše kralı olan Adad-Nirari'nin efendisine yazdığı mektup (EA 51)⁶⁰³, Nuhaşše'nin Mısır ile kurduğu siyasi bağı, tarihsel bağlamda anlaşılmasını sağlayan ve dönemin jeopolitik dinamiklerine ışık tutan mühim bir belgedir. Bu belgede, Mısır kralının daha önce Adad-Nirari'nin atası olan Taku'yu Nuhaşše'ye kral olarak atadığına dair bir bilgisini aktarmıştır. Hititlerin bölgede kalıcı bir hakimiyet kurmasını istemeyen Adad-Nirari, aralarındaki bu köklü ilişkiyi öne sürerek Mısır'dan askeri destek beklediğini belirtmiştir. Ayrıca mektupta, bu ilişkinin sınındığı bir durum olarak, I. Şuppiluliuma'nın Ugarit kralına gönderdiği mektuba benzer bir mektubu kendisine gönderdiğini ve Nuhaşše'yi kendi tarafına çekmeye çalıştığını iletmiştir. Hitit İmparatorluğu, Nuhaşše gibi stratejik bir konuma sahip olmayı başarmış bir bölgeyi kendi nüfuz alanına dahil etmeyi ve Mitanni ve Mısır gücünü bertaraf ederek Suriye'de hâkim güç haline gelmeyi hedeflemiştir. Fakat, Adad-Nirari'nin bu teklifi reddetmesi ve Mısır'a sadakatini beyan etmesi, Hitit karşı bir strateji benimsediğinin açık bir ilanı olmuştur. Nuhaşše kralının Mısır'dan ettiği askeri destek talebine dönüş yapmaması, onu, Mukiş ve Niya başta olmak üzere Suriye krallarıyla koalisyon kurmaya itmiş olmalıdır.

⁶⁰³ Klengel 1969, s.23; Moran 1992, s.122.

Ugarit krallığını da yanlarına çekmek isteyen bu koalisyonun pek de amacına ulaşamadığı ve bölgedeki dengelerin Hititlerin lehine değiştiği görülmektedir. Hititleri karşısına almak istemeyen Ugarit kralı, koalisyon hareketini reddetmiş ve bu birliğin gazabına uğrayınca büsbütün I. Şuppiluliuma'nın hamiliğini kabul etmek durumunda kalmıştır. Bu olayların ardından Adad-Nirari'nin akıbeti hakkında yazılı belgelerde net bulunmamaktadır. Bununla beraber, I. Şuppiluliuma'nın kendisine karşı birlik kuran ve Ugarit'in sadakatini sarsmak için karışıklık çıkararak krallara karşı affedici bir tepki vermeyeceğini düşünmek yanlış olmayacaktır. Hitit korkusu ve etkisi baskın bir hale dönüşürken, Suriye kralları hala Mitanni Devleti'nin kontrolü altındaydı.

Hititlerin Suriye'de ilerleyişi ve Nuhaşşe ülkesini ele geçirmesi, çevre krallıklar için ciddi bir tehdit unsuru anlamına gelmiştir. Amurru ve Levant'taki diğer krallıklarında, Hititlerin Suriye'nin güneyine doğru kontrolü eline geçirmesinin sonucu olarak ortaya çıkan panik hali, Mısır firavununa gönderdikleri mektuplardan açıkça anlaşılmaktadır. Hitit tehdidine karşı koyabilecek tek güç olarak gördükleri Mısır'ı konu hakkında sık sık bilgilendirmişler ve kendilerine askeri yardım gönderilmesini talep etmişlerdir. Mısır'ın kendi iç meseleleriyle uğraşması ve Hitit yayılmasına karşı zamanında müdahalede bulunamaması, bu krallıkların Hitit İmparatorluğu karşısında yalnız kalmasına sebep olmuştur. Mısır'ın bölgeye desteğinin geç gelmesi, Hititlerin bölgedeki ilerleyişini kolaylaştırmış ve Mısır'ın siyasi nüfuzunun azalmasına yol açmıştır. I. Seth ile ardından gelen oğlu II. Ramses zamanında, Mısır'ın Hitit yayılmasına karşı bölgeye doğrudan bazı girişimlerde bulunduğu bilinmektedir. Suriye'deki direnişi körüklemeye yetmeyen bu girişimler, iki büyük devletin arasında gerilim ve çatışmayı beraberinde getirmiştir. Kadeş Savaşı olarak bilinen Mısır- Hitit savaşı, Hititlerin bölgedeki hakimiyetini pekiştirmiş ve Mısır'ın bu alanda kalıcı bir güç oluşturamayacağını ortaya koymuştur.

Nuhaşše'de Hitit karşıtı bir politika yürüten Adad-Nirari döneminden sonra Şarrupşi yönetimiyle devam edilmiştir. İlk olarak, Şarrupşi'nin Adad-Nirari'den önce hüküm sürdüğü yönündeki görüş akademik çevrelerde kabul edilmiş olsa da Alman arkeoloji ekibinin epigrafisti T. Richter tarafından yayımlanan bir belgeden (MSH02G-i380)⁶⁰⁴ sonra bu düşüncelerde önemli bir değişiklik yaşanmıştır. Richter'ın ortaya koyduğu değerlendirmelerle beraber Adad-Nirari'nin aslında Şarrupşi'nin selefi olduğu görüş gücü kazanmış ve günümüzdeki birkaç uzman⁶⁰⁵bu fikrini benimsemeye başlamıştır. Katna ile özdeşleştirilen Tell Mişrife'den çıkarılan söz konusu belgede, Adad-Nirari Katna'nın hükümdarı olarak anılmaktadır. Döneme ait kaynaklar değerlendirilirken, belgelerde geçen tek Adad-Nirari'nin, daha sonraki yılların kayıtlarında yer alan Asur kralını bir kenara bırakacak olursak, yalnızca Nuhaşše kralı olması dikkat çekicidir. Bu konumda Katna'da bu ismi taşıyan başka bir yöneticiye rastlanmaması, Adad-Nirari'nin aynı zamanda Katna'da da hüküm sürdüğü fikrinin kanıtıdır. Şarrupşi yönetiminin devam ettiği dönemde, Hitit kralı I. Şuppiluliuma'nın Suriye seferlerinden birinde Katna'yı ele geçirerek buradan elde edilen ganimetleri Hatti Ülkesine getirdiği kaydedilmiştir⁶⁰⁶. İsyancılarla herhangi bir iş birliği yaptığına dair herhangi bir sebep gösterilmeksizin, Şuppiluliuma'nın Nuhaşše'den hemen önce, Katna'ya saldırması ve üstelik Katna'daki bir yöneticiden dahi bahsedilmemesi, Nuhaşše'nin Katna'yı elinde bulundurduğuna dair görüşün önemli bir diğer kanıtını oluşturmaktadır. Çünkü Hitit kralı, kendisine düşmanlık eden Şarrupşi'yi tahtından etmiş ve topraklarını ele geçirmiştir. Sonuç olarak, Tell Mişrife'den gelen yazılı belgeler sayesinde oluşturulan değerlendirme ve kronolojik çalışmalar, Adad-Nirari'nin kraliyet yıllarının Şarrupşi'den hemen önce geldiğini ve Katna'nın Nuhaşše bünyesinde varlığını sürdürdüğünü ortaya koymuştur.

⁶⁰⁴ Richter 2007, s.306 ve 307.

⁶⁰⁵ Gromova 2012, s.474.

⁶⁰⁶ Beckman 1999, s. 43.

Mitanni Devleti'nin siyasi hakimiyeti altında hüküm süren Nuhaşşe kralı Şarrupşi, kendinden önce hüküm süren Adad-Nirari'nin aksine, katı bir Hitit karşıtlığı sergilememiş ve Hitit kralı I. Şuppiluliuma ile ilişkilerini iyileştirmeye eğilim göstermiştir. Nuhaşşe kralı, muhtemelen efendisi, Mitanni kralının arkasından iş çevirmiş ya da yağmacı girişimlerde bulunmuş ve Mitanni kralını rahatsız etmiştir. Sebebi bilinmeyen bir durumdan sinirlenen Mitanni kralı, Nuhaşşe kralını cezalandırmak üzere hareket geçerek Nuhaşşe Ülkesine saldırmıştır. Bu durum karşısında, siyasi manevra alanı daralan Şarrupşi, Hitit kralı I. Şuppiluliuma'ya başvurarak acil destek talebinde bulunmuştur. Şarrupşi'nin Hitit kralına başvuru hamlesi, I. Şuppiluliuma'ya bölgedeki siyasi ve askeri genişleme açısından değerli bir fırsat sunmuştur. Ancak, Şarrupşi ve Şuppiluliuma arasında kurulan pozitif yöndeki ilişkiler, kısa sürede bozulmuş ve iki taraf arasında güven sorunu ortaya çıkmıştır. Şarrupşi'nin, Mitanni kralından sonra, Hitit kralı I. Şuppiluliuma'ya karşı arkı planı bilinmeyen bir kusur işlemiş ve Hitit kralının öfkesini üzerine çekmiştir. Bu durum, I. Şuppiluliuma'nın Suriye seferleri sırasında bölgeye gelerek Şarrupşi'yi cezalandırmak için harekete geçmiş fakat Nuhaşşe kralı ülkesinden kaçmak durumunda kalmıştır. Şarrupşi'nin kaçmasının ardından Hitit kralı, Şarrupşi'nin saraydaki maiyetini ve tüm ailesini esir alarak Hattuşa'ya göndermiştir⁶⁰⁷. I. Şuppiluliuma, yalnızca Nuhaşşe'nin mevcut hükümdarını devirmekle kalmamış, aynı zamanda Şarrupşi'nin yakın çevresini de etkisiz hale getirerek Nuhaşşe'deki yerel direnci kırmayı başarmıştır. Hitit kralı, Nuhaşşe'deki gücünü korumak için Şarrupşi'nin yerine onun hizmetkarlarından ve muhtemelen Ukalzat'ta vali olarak görev yapan Takip-Şarri'yi Nuhaşşe kralı olarak görevlendirilmiştir. Fakat, Takip-Şarri'nin uzun süreli bir iktidarı olmamış ve yazılı belgelerden Tette'nin Nuhaşşe tahtına geçtiği görülmektedir. Muhtemelen bu olayın hemen ardından, Şarrupşi muhalifleri veya aile üyeleri tarafından öldürülmüştür.

⁶⁰⁷ Klengel 1970, s.221.

Šarrupši hakkında öne sürülebilecek alternatif bir diğer senaryoda, Šarrupši bölgedeki etkisini ve bağımsızlığını korumak için, Hitit karşıtı propagandaya devam ettiği öne sürülebilir. I. Šuppiluliuma, Suriye seferleri sırasında, Šarrupši'yi cezalandırmak amacıyla ülkesine saldırmış ve hatta onu tahtından ederek yerini kendi valisine kaptırmak tehdidiyle karşı karşıya bırakmıştır. Šarrupši, mevkisinin Hititlerin atayacağı kendi adamına devredilmesinden Hititlerle arasını düzeltmiş ve Nuhašše'deki siyasi konumuna geri dönmüş olabilir. Muhtemelen arasının hiç iyi olmadığı Mitanni kralıyla ters düşünce, Hitit kralına tamamen bağlı bir müttefik olma yolunda ilerlemiş ve yardım talep etmiştir. Bu durum, Hitit ve Mitanni güçleri arasında giderek artan gerilim bağlamında, Šarrupši için güvenli bir sığınak olarak Hitit İmparatorluğu'na yönelmesini kaçınılmaz hale getirmiştir. Nuhašše kralı Šarrupši'nin Hitit kralına bağlılığına, son günlerini yaşayan I. Šuppiluliuma ile Tette arasında yapılan antlaşma metninde⁶⁰⁸ de dikkat çeken bir unsur olarak yer verilmiştir. Fakat, Mukiš, Nuhašše ve Niya gibi Kuzey Suriye krallıklarının, artmaya devam eden Hititlerin üstünlüğüne karşı duyduğu rahatsızlık, bu krallıkların Hitit egemenliğine karşı çeşitli direniş hareketlerine girişmesine neden olmuş ve bölgedeki siyasi atmosferin giderek daha da gerginleşmesine yol açmıştır. Hitit kralı isyancılara karşı cezalar vermiş ve kendi hakimiyetini sağlamlaştırmak amacıyla sert önlemler almıştır. Ancak, yapılan antlaşmaya rağmen, Nuhašše kralı Tette döneminde Hititlere karşı direnişi yeniden canlanmış ve seleflerinin izinden giderek edindiği ortaklarıyla birlikte isyan etmiştir.

Adad-Nirari, Šarrupši ve kısa süreliğine atanan Takip-Šarri'nin ardından, I. Šuppiluliuma nihayetinde Nuhašše'de Tette'yi görevlendirmiştir. Hitit kralının Nuhašše ile yaptığı vasallık antlaşması, Hititlerin bölgedeki egemenliğini sağlamlaştırmak için attıkları adımlardan biridir. Bu antlaşma, Nuhašše'nin bir saldırı ya da isyan durumunda Hititlere askeri yardım sağlama ve vergi ödeme gibi taahhütlerde bulunmasını içermektedir. Bu durum

⁶⁰⁸ Beckman 1999, s.54 ve 55.

ve özellikle verginin Hitit ağırlık sistemine bağlı olarak tespit edilmesi, Hititlerin askeri ve ekonomik açıdan stratejik hareket ettiğini de göstermektedir. Bazı durumlarda, vasal devletler kendi iç işlerinde geniş bir özerkliğe sahip olurken, diğer durumlarda Hititlerin doğrudan bir kontrolü altına girebilirlerdi. Hititler, bağılıklarını sürdürdükleri sürece Nuhaşše'nin iç işleyişini kendi iradelerine bırakmışlardır fakat, süreç böyle ilerleyememiştir. II. Murşili döneminde Nuhaşše tahtında bulunmaya devam eden Tette'nin Kuzey Suriye Devletleriyle birlikte gerçekleştirdiği isyan girişimleri, Hititlerin bölgedeki egemenlik mücadelesindeki zorlukları ve krallıklar arasındaki gerilimi göstermektedir.

Tette, I. Şuppiluliuma ile bağılık antlaşması yapmış olmasına karşın, küçük yaşta tahta geçmiş olan II. Murşili'nin 7. ve 9. kraliyet yıllarında iki defa isyan etme fırsatı bulmuştur. Bu isyanlara, II. Murşili'nin yıllıklarında, Amurru kralı Tuppi-Teşup antlaşmasıyla Barga sınırına dair kararda değinilmiştir. Muhtemelen II. Murşili'nin 7. yılına tarihlenmesi gereken isyanda Tette, kral EN-Urta ile iş birliği yapmıştır. EN-Urta'nın hangi şehrin ya da bölgenin kralı olduğuna dair, yazılı belgelerde bir bilgi verilmediğinden bu konuda çeşitli teoriler ortaya atılmıştır. Yorumlar daha çok EN-Urta'nın, Nuhaşše ve Barga arasındaki küçük bir ülkenin ya da Barga'nın eski ve isyancı kralı ve buna ek olarak Abiradda'nın kardeşi olmasına yöneliktir. Bu sebeple II. Murşili, EN-Urta'nın ayaklanmasının bastırılması işini, isyancılara karşı yanında yer alan Abiradda'ya bırakmış olmalıdır⁶⁰⁹. Pek çok sorunla meşgul olan II. Murşili'ye, isyanları bastırması konusunda, Karkamış'taki kardeşi Şarri-Kuşuh/ Piyaşili ve komutanlarından Kantuzili⁶¹⁰ destek olmuştur. Şarri-Kuşuh, Amurru kralı Aziru ve Ugarit kralı II. Niqmaddu'ya⁶¹¹ Hititlere ayaklanmaları bastırmaları için asker göndermeleri isteyen mektuplar göndermiştir. Son hükümet yıllarında olan II. Niqmaddu'nun⁶¹² bu konudaki

⁶⁰⁹ Klengel 1963, s.39.

⁶¹⁰ Klengel 1998, s.197.

⁶¹¹ PRU 4, s.54-55; RS 17.334 (CTH 77).

⁶¹² Klengel 1963, s.50.

tutumuna dair belgelerde herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır, bununla birlikte, Amurru kralı Aziru, oğlu Ari-Tešup'un liderliğinde birliklerini sevk ettiği kaydedilmiştir⁶¹³. Tette'nin Hititlere karşı isyancı tutumuna karşı gelen aile bireylerinin de olduğunu anlaşılmaktadır⁶¹⁴. Öyle ki II. Muršili, Tette'nin kardeşi ve oğlunun Tette'yi öldürmeleri ya da kendisine teslim etmeleri halinde Yaruvatta şehrini vermeyi vaat etmiştir. Burası bir zamanlar Barga kralı Abiradda'nın dedesinin elindeyken, Mitanni kralı, Tette'nin dedesine⁶¹⁵, muhtemelen Şarrupši'nin kontrolüne vermiştir. Sonuç olarak, Yaruvatta şehrine karşılık II. Muršili'nin, Tette'nin kardeşi ve oğlu olacağı düşünülen Şumittara ve Huia'ya Tette'yi ortadan kaldırmasına dair talimat verdiği anlaşılmaktadır. Bir diğer Nuhašše isyanında II. Muršili'nin ağabeyi Karkamış kralı Piyasili, bu sıralarda ölmüş olduğundan Hitit kralı isyanı bastırmak üzere Kurunta'yı görevlendirmiştir. Kurunta, efendisinden aldığı emirle, Nuhašše'ye karşı harekete geçmiş ve buranın mahsulünü yakarak yok etmiş ve Nuhašše'yi cezalandırmıştır⁶¹⁶. Bu durum, isyan eden yerlerin ciddi ekonomik zararlar verilerek direncini kırmayı hedefleyen eski bir yöntem olup, özellikle yarı göçebe nüfus barındıran bir yerde mahsulün yok edilmesi, sıkça kullanılan ve başarısı yüksek olan bir stratejidir. Muhtemelen bu olaylardan sonra, Hitit krallarının izledikleri politika, Mukiš'teki uygulamalarla benzerlik göstermektedir. II. Muršili, Nuhašše'yi doğrudan Karkamış Krallığı'na bağlamış ve bölgeye Hititli bir memur atamış olmalıdır. III. Hattušili döneminde, Nuhašše'nin Hitit bünyesinde varlığını sürdürmesi, Hititlerin bölgedeki egemenliklerini korumak için doğru adımlar attığına işaret etmektedir. II. Muvattalli'nin oğlu Urhi-Tešup ya da III. Muršili, amcası tarafından tahtın gasp edilmesinin ardından, Nuhašše ülkesine sürülmüş ve kendisine tahkim edilmiş kasabalar verilmiştir⁶¹⁷. Fakat Urhi-Tešup ilk fırsatta buradan kaçmayı başarmıştır. Nuhašše'nin sonunun nasıl olduğu

⁶¹³ Beckman 1999, s.59 ve 60; Singer 1999, s.636.

⁶¹⁴ Astour 1969, s.411.

⁶¹⁵ Klengel 1963, s.39.

⁶¹⁶ Klengel 1969, s.19.

⁶¹⁷ Cohen 2017, s.304.

bilinmiyor fakat kıyı ve kıyıya yakın Kuzey Suriye kentlerle aynı kaderi paylaşmış ve Deniz Kavimlerinin saldırılarına kurban gitmiş olmalıdır.

Nuhaşşe'ye ait kentlerden söz etmeden önce, yazılı kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamış olmakla birlikte, coğrafi konumu itibariyle buraya bağlı bir yerleşim olarak düşünülen bir yerden kısaca bahsetme ihtiyacı doğmaktadır. Bu yer, Halpa'nın yaklaşık 55 km güneydoğusunda yer alan Tell Mardih/ Ebla kentidir. 1970'lerde keşfedilen ve yaklaşık 16.500 tablet ve parçası ortaya çıkarılan⁶¹⁸ Ebla antik kenti, MÖ. 16. yüzyıldaki bir yıkımla önemini kaybettiği anlaşılmaktadır. Buna karşın, buranın sonraki dönemlerde de yerleşim yeri olarak kullanılmış olabileceği⁶¹⁹ fikri bulunmaktadır. Höyükte MÖ. 13. yüzyıla ilişkin verilerin eksikliği, Ebla'nın sonraki dönemlerindeki tarihi ve yaşadığı değişimleri tam olarak anlamamızı zorlaştırmaktadır. Eğer bu kent büsbütün terk edilmediyse, en azından bir kasaba ya da daha küçük bir yerleşim olarak Nuhaşşe sınırları içerisinde yer almıştır.

III.6.2.1. Arahtu/ Arah(a)ti

Hitit belgelerinden Mitanni kralı Şattivaza ile yapılan antlaşma metinlerinde geçen bir yer adıdır. Bu belgelerde Arahati, Hititlere karşı baş kaldıran bir yer olarak tanımlanmaktadır. Buranın kralı olarak aktarılan Akiya, kardeşi Aki-Teşup'i devirerek Niya ülkesi kralı tahtına oturan Takuva ile⁶²⁰ isyan etmiştir. Bu durum, Arahati'nin Nuhaşşe topraklarında bulunan küçük bir krallık olduğunu veya belki yerel bir yönetimi ifade ettiğini göstermektedir. İsyancılar sırasında I. Şuppiluliuma, Arahati'ye müdahale etmiş, kral Akiya başta olmak üzere asileri esir almıştır⁶²¹. Bu olayın dışında, bu yerle ilgili neredeyse hiçbir şey bilinmemektedir. Bununla birlikte, Kuzey Suriye'deki bazı yer isimleri, günümüze kadar değişmeden gelmiş

⁶¹⁸ Biggs 1980, s.80.

⁶¹⁹ Klengel 1969, s.19.

⁶²⁰ Klengel 1970, s.221.

⁶²¹ Klengel 1970, s.93.

olup, bölgenin tarihsel coğrafyasının tespiti açısından oldukça önemli bir devamlılık sağlamaktadır. Buradan hareketle, Arahtu ya da Arahati yer adı, günümüzdeki İdlib yakınlarındaki Ariha ile özdeşleştirmektedir⁶²². Buranın Roma döneminde Antakya'ya bağlı bir yerleşim olduğu görülse de henüz Ariha'da yapılan herhangi bir arkeolojik çalışma bulunması sebebiyle höyüğün Arahati ile eşleştirilmesi konusunu kesin verilere dayalı değildir. Fakat şu an için en uygun aday da bu höyük görünmektedir.

III.6.2.2. Ukulzat/ Ukalzat

Bir Nuhaşşe kenti olan Ukalzat, Mısır, Alalah, Ebla⁶²³ ve Hitit kaynaklarından bilinmektedir. Mısır Firavunu III. Tutmosis'in bölgeye düzenlediği seferlere ilişkin belgede, Nuhaşşe coğrafyası ve Ukalzat hakkında bilgi verilmektedir. Ukalzat kenti, Nuhaşşe ülkesinin muhtemelen başkenti olarak tanımlanmaktadır ve Hitit kaynaklarında bu kentte yapılan atamalar kaydedilmiştir. I. Şuppiluliuma, kendisine ihanet eden Şarrupşi'nin üzerine yürümüş ve Nuhaşşe kralı kaçtığı için onun yerine adamlarından Takip-Şarri'yi Ukalzat'ta kral olarak atamıştır⁶²⁴. Hitit kralının Ukalzat'a gelip buradan müdahale etmesi, Nuhaşşe krallarının Ukalzat'ta ikamet ettiği ve ülkenin merkezi olduğu sonucu çıkmaktadır. Fakat bazı uzmanlar, Hitit kralının Ukalzat'a bir kral atadıktan sonra burayı Nuhaşşe'den ayırarak⁶²⁵ bağımsız bir yer haline getirildiğini öne sürmektedir.

Ukalzat'ın nerede bulunduğunu tam olarak tespit etmek için daha fazla çivi yazılı belgeye ihtiyaç duyulmaktadır. Nuhaşşe'nin başkenti olarak değerlendirilen bu yerin, Hama'nın 50-55 km kuzeyinde⁶²⁶ bir yerde aranması gerektiği önerilmektedir. Diğer yandan

⁶²² RGTC 6, s.29.

⁶²³ RGTC 12/1, s.305.

⁶²⁴ Klengel 1970, s.221; Astour 1977, s.56.

⁶²⁵ Astour 1963, s.238. E

⁶²⁶ Astour 1977, s.57.

Ukalzat'ın Damaskus, bugünkü Şam'ın 18 km güney- doğusundaki Tell Sakka höyüğünde bulunacağı iddia edilmektedir⁶²⁷. Tell Sakka'nın, ortaya çıkarılan buluntular ve Orta Tunç Çağı'na tarihlenen saray yapıları sayesinde önemli bir yerleşim yeri olduğu belirlenmiştir. 1982 yılında gerçekleştirilen yüzey araştırmalarından elde edilen seramikler, höyüğün Geç Tunç Çağı'nda da kullanıldığını ortaya çıkarmıştır. Fakat bu höyüğün Ukalzat olup olmadığına dair daha fazla arkeolojik çalışma ve filolojik veriye ihtiyaç duyulmaktadır.

III.6.3 NİYA VE NİYA ŞEHİRİ

Niya ülkesi ve kenti, yazılı belgelerde *ni-hi*, *ni-he*, *ni-i* ve *ni-ia* şeklinde çeşitli versiyonlarla kaydedilmiştir. Alalah, Amarna, Ugarit ve Hitit metinlerinden⁶²⁸ bilinmektedir. İdrimi ve babası zamanında, Niya Alalah'a bağlı bir yer olarak anılmaktadır. Fakat sonrasında buradaki güç dengeleri oldukça karışık görünmektedir. Hurri-Mitanni Devleti Alalah'ı ele geçirerek, burayı kendisine bağlamıştır. Fakat III. Tutmosis, Niya ülkesine seferler düzenlemiş, hatta burada fil avladığı ima edilmiştir⁶²⁹. Ardından II. Amenophis, Niya'yı Mısır'a bağlı bir yer haline getirmiş, kendisi buraya geldiğinde Niya prensi ve halkı Mısır firavununu saygıyla karşılamıştır. Sonrasında Aziru'nun Niya ülkesine saldırıları, bölgede siyasi gerilime ve bu durumdan oldukça endişe eden Tunip halkının Mısır'a şikâyetle bulunmasına⁶³⁰ sebep olmuştur. Amurru kralının buraya saldırısının Tunip'i bu kadar telaşlandırmasının nedeni, sıcak çatışmanın hemen yakınlarında olması ve sıranın kendilerine geleceğinden duyulan korkudur ki bu korku boşa çıkmamıştır. Buna göre, Tunip ve Niya coğrafi olarak yakın konumlara sahiplerdi.

⁶²⁷ Cohen 2017, s.304.

⁶²⁸ RGTC 6, s.281; RGTC 12/2, s.210.

⁶²⁹ Klengel 1969, s.59.

⁶³⁰ Moran 1992, s.130: EA 59.

I. Šuppiluliuma, Suriye seferleri sırasında, Halpa ve Mukiš'i ele geçirmiş ve henüz buradayken Niya ülkesinde hüküm süren, Hitit kralının egemenliğini kabul ettiğini iletmiştir. Aslında Niya'nın, Mitanni ülkesini çöküşe sürükleyen ve Suriye'de hızlı ve etkili bir şekilde ilerleyen Hitit kralının hakimiyetini kabul etmekten başka şansı kalmamıştı. Fakat muhtemelen Takuva I. Šuppiluliuma'nın yanındayken kardeşi Aki-Tešup, onun yokluğunu fırsat bilip tahtı ele geçirmiştir⁶³¹. Niya'ya ülkesini Hititlere karşı kışkırtan Aki-Tešup, Nuhašše ülkesine bağlı olan Arahati kralı Akiya ile Hitit gücüne baş kaldırmıştır. Burası oldukça küçük bir ülke olduğundan, Mukiš ve Nuhašše gibi Kuzey Suriye krallıklarıyla birleşerek güç gösterisinde bulunabilmekteydi. Hitit kralı, hemen burayı ele geçirmiş ve isyancıları esir almıştır. Sonraki süreçte buradan pek bahsedilmemektedir, sadece III. Hattušili zamanında, Niya ülkesi haraç alınan bir yer olarak görülmektedir⁶³².

Tarıma uygun bir araziye sahip olduğu anlaşılan Niya ülkesi, tüm bu karışık siyasi duruma rağmen büyük ölçüde Hurri nüfusunun yaşadığı bölge olarak görülmektedir.⁶³³ Niya ülkesinin nerede olduğu kesinliğe kavuşmamış olup, güney Asi vadisinde bir yerde olması gerektiği⁶³⁴ düşünülmektedir. Mısır metinlerinde geçen "Niya Denizi" ifadesinin genellikle şu anki Gab bataklıkları bölgesinde yer alan Apamea Gölü civarını tanımlayacağı öne sürülmektedir. Fakat buranın daha kuzeyinde aranması gerektiği ve Niya ülkesinin daha kuzeyde olabileceği de öne sürülmektedir⁶³⁵.

Uzmanların Niya ülkesine atfettiği iki başkent adayı gösterilmektedir. Bunlardan ilki ülkeyle aynı adı taşıyan Niya şehri olup, buranın klasik dönemde Apamea olarak bilinen

⁶³¹ Klengel 1969, s.42.

⁶³² Astour 1977, s.61.

⁶³³ Röllig 1998, s.314.

⁶³⁴ Cohen 2017, s.304.

⁶³⁵ Astour 1977, s.61.

Kal'at al-Mudig olacağı genel kanıyı oluşturmaktadır⁶³⁶. Geç Hitit Döneminde birkaç Luvi hiyeroglifli yazıt bulunsa ⁶³⁷ da önceki dönemlere ait arkeolojik bir malumat henüz edilmemiştir. Diğer bir aday ise, Ariyanta/ Ariante kentidir⁶³⁸. Buranın Mukiş ülkesine bağlı olduğunu düşündüğümüzden Mukiş başlığı altında incelenmiştir.

⁶³⁶ Astour 1969, s.56; Röllig 1998, s.314; Cohen 2017, s.304

⁶³⁷ Hawkins 2000b, s.407- 408.

⁶³⁸ Astour 1977, s.61 ve 64.

III. 7. UGARİT KRALLIĞI

Bugünkü Suriye'nin Lazkiye bölgesinde yer alan Ras Şamra'ya konumlanan Ugarit kenti, Kuzey Suriye'nin en büyük limanı ve ticaret merkezi özelliğini taşımaktadır. Ugarit, tarih boyunca çeşitli kaynaklarda adı geçen bir yerleşim olmuş ve Alalah, Mısır, Eski Babil, Hitit ve özellikle Ras Şamra'daki Ugarit arşivleri bu kent hakkında bilgiler sunmaktadır. Kent, 1928 yıllarında keşfedilmiş ve ardından bilimsel kazılarla detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu kazılar sonucunda yaklaşık 1.500 çivi yazılı tablet ve parçası bilim dünyasına kazandırılmıştır. Tabletlerin yanı sıra, Ugarit'te bulunan çeşitli kap kaçaklar ve diğer arkeolojik buluntular, kentin hem ticari hem de siyasi önemini vurgulamaktadır. Ras Şamra höyüğünün kuzeybatı bölgesinde yer alan büyük bir saray kompleksi, Ugarit'in önemli bir yapısal ve kültürel merkezi olarak dikkat çekmektedir. Bu saray kompleksi, MÖ. 15. ve 13. yüzyıllar arasında inşa edilmiş olup, zaman içinde birkaç kez yeniden yapılanmıştır. Saray, birden fazla avlu, taht odası ve yönetim alanından oluşmaktaydı ve ortaya çıkarılan birkaç merdiven, özel dairelerin bulunduğu en az ikinci katın bulunduğu işaret etmektedir. Saray mimarisinde kullanılan inşaat yöntemi, duvarları kısmen Girit ve Thera gibi çağdaş yapıları anımsatan yatak ve dikey ahşap kirişlerle güçlendirilmiş büyük kesme taşlardan oluşmaktadır⁶³⁹. Bu teknik, muhtemelen Ege'den alınmış ve gezici zanaatkarlar tarafından Ugarit'te tanıtılmıştır. Sarayın inşaatındaki bu ustalık, şehrin teknik bilgisini ve buna verilen önemi yansıtmaktadır. Saray kompleksi, Ugarit'in su yönetimi ve peyzaj düzenlemesindeki uzmanlığını gösterecek şekilde, geniş bir su havzası, bahçe alanı ve drenaj kanalları gibi özellikleri barındırmaktadır. Ayrıca, sarayda bulunan iki mezar tonozu, ataların gömülmesi ve saygı gösterilmesi geleneğinin bir parçası olarak değerlendirilmekte ve Ugarit'teki bazı evlerde de benzer uygulamaların olduğu anlaşılmaktadır.

⁶³⁹ Vacek 2020, s.1167.

Ugarit'in ve yapılarındaki zenginliğin temelini ticaret ağı oluşturmakta ve MÖ. 13. yüzyıl, şehrin en parlak dönemi olarak kabul edilmektedir. Ugarit, Mısır, Filistin kıyıları, Mezopotamya, Anadolu'nun Kilikya kıyıları ve Ege bölgesindeki halklarla yoğun ticari ilişkiler içerisinde olmuştur. Bu dönemde, Ugarit ödediği yıllık haraçlarla, Hitit Devleti'nin ekonomisinin en önemli gelir kaynaklarından biri haline eglmiştir. Ras Şamra'da keşfedilen yüzlerce ticari belge, Ugarit'in Akdeniz'de ve Suriye içlerine kadar giden ağ sayesinde bir ticaret merkezine dönüştüğünü açıkça göstermektedir. Tüccarların sık sık uğrak noktası olması, Ugarit'in demografik yapısının oldukça çeşitli olmasına sebep olmuştur. Belgelere kaydedilen Ugarit ve limanlarında ikamet eden kişilerin adları nüfus çeşitliliği ve kalabalıklığını ortaya koymaktadır. Yapılan tahminlere göre, Ugarit'teki nüfusun 6 ila 8 bin kişi arasında olmalıdır⁶⁴⁰. Ticari faaliyetler sayesinde, şehrin kültürel ve sosyal dokusu, temelinde Amurru geleneklerinin olduğu ama üstüne eklenen çeşitli ulusların getirdiği zanaat, işçilik ve diğer kültürel öğelerle zenginleşmiştir.

Ugarit'te soylu sınıfın Amurru kökenli olduğu ve hanedanlığın uzun bir süre boyunca Ugarit'i yönettiği tespit edilmiştir. Ugarit hanedanlığının kökenleri Amurru soyuna dayandırılmakta ve bu bağlamda, kuzeydoğu Suriye'de yaşayan Amurrulu kabile lideri olan D/Titanu ile ilişkilendirilmektedir⁶⁴¹. Ugarit kralları, kişisel mühürlerinin yanı sıra bazen hanedanlık mührünü de kullanmışlardır. Ugarit'in bu hanedanlık mührü, MÖ. 18. yüzyılda hüküm süren Niqmaddu'nun oğlu Yaqarum'a ai olduğu iddia edilmektedir, ki bu hanedanlığın Amurrulu atası olarak kabul edilmektedir⁶⁴². II. Niqmaddu'dan Ammurapi'ye kadar tüm hanedanlık üyeleri tarafından bu silindir mühür kullanılmıştır. Bu durum, Ugarit hanedanlığının kökeninin ve kimliğinin belirlenmesinde Amurru kökeninin önemli bir unsur olduğunu göstermektedir.

⁶⁴⁰ Vacek 2020, s.1167.

⁶⁴¹ RSO VII, s.151-155, Nr.90.

⁶⁴² Rowe 1999, s.396; Singer 1999, s.611.

Ugarit'in ticaret açısından stratejik konumu, büyük krallıkların ilgisini çekmiş olmasına rağmen, kaynaklarda bağımsız veya özerk bir statüde olduğu görünmektedir. Mısır hanedanları zaman zaman Suriye'ye seferler düzenlemiş olmalarına karşın, Ugarit bölgesinin ele geçirdiklerine dair herhangi bir kanıt bulunmamaktadır⁶⁴³. Ugarit kralları, her zaman Mısır firavunlarıyla sıcak ilişkiler içinde olmuş ve hatta bazı durumlarda Mısır'a diplomatik taleplerde bulunmuştur. Örneğin, Ugarit kralı Niqmaddu, Mısır firavununa yazdığı bir mektupta (EA 49), tıpkı Hitit kralı gibi, Mısırlı bir doktor ve saray görevlisini göndermesini rica etmiştir⁶⁴⁴. Ugarit bölgesel güçler arasında politik dengeyi sağlamış ve bağımsızlığını korumak için diplomasiyi tercih etmiştir. Ayrıca, Yamhat Krallığı'nın Ugarit üzerindeki etkisinin olduğu iddia edilmiş olsa da bununla ilgili de kesin bir kanıt bulunmamaktadır. Bu dönemle ilgili en önemli kayıtlardan biri Mari kralı Zimrilim'e aittir. Zimrilim saltanatının 9. yılında muhtemelen ticari amaçlı bir yolculuk düzenlemiştir⁶⁴⁵. Bu yolculuğun anlatıldığı iyi korunmuş tabletlerde, aşağı Habur ve aşağı Balih boyunca ilerleyerek Fırat Nehri'ni aştıktan sonra uğranılan güzergahlar detaylı bir şekilde yer almaktadır. Muhtemelen Mari'nin, Ugarit'te mal akışını kontrol ettiği özel bir deposu olduğu düşünülmektedir. Ugarit, sonraki süreçte yoğun bir Hurri etkisine maruz kalmış, fakat Mitanni Devleti'yle doğrudan bağlantılı olduğunu gösteren kesin bir ipucuna rastlanmamıştır. Öyle anlaşılıyor ki Ugarit, tüm güçlü devletlerin ortasında dengeyi bir şekilde sağlamayı başarmış ve ticaret merkezi özelliğini uzun süre kaybetmeden koruyabilmiştir. Hititler bölgeye geldikten sonra, bazı önemli ayrıcalıklara sahip olarak, Hitit hakimiyetini mecburen tanımak durumunda kalmıştır.

I. Şuppiluliuma'dan önceki dönemde, Hititlerin Ugarit'in kuzey sınırındaki Nanni Dağı'na askeri seferler düzenlediği anlaşılmaktadır. I. Şuppiluliuma'nın babası Tuthaliya, muhtemelen o dönemde Alalah'a bağlı olan Ugarit sınırları içerisinde yer almayan Nanni

⁶⁴³ Singer 1999, s.615.

⁶⁴⁴ Moran 1992, s.120-121.

⁶⁴⁵ Singer 1999, s.616-617.

Dağı'nda Şutu birlikleriyle çatışmıştır⁶⁴⁶. I. Şuppiluliuma babasının sefer faaliyetlerini devam ettirmiş, siyasi ortamda müsait olduğundan başta Ugarit olmak üzere tüm Kuzey Suriye'ye egemen olmuştur. Bölgeye seferler düzenlemeden önce, Ugarit kralı da dahil olmak üzere Kuzey Suriye krallıklarına kendi yanında yer alması için çağrıda bulunmuştur. Hitit kralının II. Niqmaddu'ya yazdığı mektupta (RS 17.132)⁶⁴⁷, atalarının daha önce barış içinde olduğunu ifade etmiş ve iki devlet arasındaki ilişkileri hep dostane bir şekilde geliştiğini iletmiştir. Bu sırada Mukiş kralı Itur-Addu, Nuhaşşe kralı Adad-Nirari ve Niya ülkesi kralı Aki-Teşup, Hitit kralına karşı bir koalisyon oluşturmuşlardır⁶⁴⁸. Bu koalisyona dahil edilmek istenen Ugarit kralı II. Niqmaddu, Hititler aleyhine bir faaliyete katılmaktan çekinmiştir. Ugarit kralıyla yapılan antlaşmaya göre, Şuppiluliuma'ya sadık kaldığı belirtilmesinin ardından koalisyon güçleri, Ugarit'e saldırarak şehri yakıp yıkmışlar ve Niqmaddu'nun kölelerini sivil tutsak olarak götürmüşlerdir. Bunun üzerine Niqmaddu, Hititlerden yardım istemiş ve Hitit hamiliğini kabul etmiştir.

Hititlerin Kuzey Suriye'de siyasi istikrarı sağlamak amacıyla Karkamış krallarını vekil tayin etmesiyle birlikte, ele geçen yazılı belgelerde, Ugarit'te çözülemeyen bazı hukuki meselelerde Karkamış ve Hitit mercilerine başvurulduğu gözlemlenmektedir. Bu belgeler, I. Şuppiluliuma'dan döneminden IV. Tuthaliya dönemine kadar tarihlenebilmektedir⁶⁴⁹. Bu hükümlerden en önemlileri arasında, Ugarit- Mukiş arasındaki sınırların tespiti, Ugarit-Siyannu sınır anlaşmazlığı ve Ugarit kralı ile bir Amurru prensesinin çekişmeli boşanma davası sayılabilir. İlk ikisi Ugarit sınırlarını ve coğrafyasını anlamamıza katkı sağlarken sonuncusu politik ve hukuki işleyişin ortaya koymaktadır.

⁶⁴⁶ Singer 1999, s.623 ve 632.

⁶⁴⁷ Beckman 1999, s.125.

⁶⁴⁸ Beckman 1999, s.34; Karauğuz 2018, s.130.

⁶⁴⁹ Rowe 1999, s.403.

Ugarit ve Amurru sıkı dostluk ilişkisinin evliliklerle perçinlenmesi, dönemin siyasi ve stratejik ilişkilerinde önemli bir rol oynamıştır. Kral Niqmepa ile Amurru prensesi Ahat-Milku arasındaki evlilik, bu dostluk ilişkisinin somut bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ugarit belgelerinde sıkça geçen bu kraliçe, siyasi rolünün yanı sıra ticaretle de uğraştığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen çocuk yaşta evlendirilen Ahat-Milku'nun uzun süre kraliçelik yaptığı ve oğlu II. Ammištamru tahta geçesiye kadar bir ara ülkeyi de yönettiği bilinmektedir. Kraliçenin II. Ammištamru'dan başka, Hešmi-Šarruma ve Abdi-Šarruma adlı iki oğlunun daha olduğu görülmektedir. Bu iki oğul, kardeşleri olan Ugarit kralı II. Ammištamru'ya karşı ayrıntıları verilmeyen bazı faaliyetlerde bulunmuşlar ve IV. Tuthaliya ve Karkamış kralı İni-Tešup'a ait kararnamelerden⁶⁵⁰ öğrenildiğine göre, Hešmi-Šarruma ve Abdi-Šarruma yakalanmışlar ve cezalandırılmıştır. Kraliçe Ahat-Milku, oğullarının öldürülmelerindense sürgüne gönderilmelerini içeren büyük kralın hükmünü kabul etmek durumunda kalmıştır. Ugarit tahtında hiçbir zaman hak talep etmeyeceklerine hükmedilen bu kardeşler, bazı değerli eşyalar ve mülkleriyle birlikte Alaşiya/ Kıbrıs'a sürgün edilmişlerdir. Ugarit'e gelin giden bir diğer Amurru prensesi Piddu ise, Ugarit kralı II. Ammištamru ile evlendirilmiştir. Amurru kralı Bentešina ile Hitit prensesi Gaššuliyaviya'nın kızları olan bu prensesin evliliği istenildiği gibi uzun sürmemiş ve olaylı bir boşanmaya dönüşmüştür. Belgeler, kardeşinin sarayına, Amurru'ya gönderilen Piddu'nun eşine karşı nedeni açıkça belirtilmeyen bir suç işlediği izlenimini vermektedir. IV. Tuthaliya'nın yeğeninini boşanmasına yönelik kararında, çiftin çocukları ve Ugarit veliahdı Utri-Šarruma'nın annesiyle kalması durumunda, Ugarit tahtından tamamen vazgeçeceği belirtilmiştir. Sonraki süreçte Ugarit tahtında böyle birinin olmaması, Ugarit'in prensinin vaktinden önce öldüğü ya da tahttan feragat ettiği şeklinde yorumlanmaktadır. Bu olaylı boşanmaya rağmen Ugarit ve Amurru ilişkileri zarar görmemiş, aralarındaki politik ve ticari temaslar devam etmiştir.

⁶⁵⁰ RS 17.35 ve RS 17.352; Singer 1999, s.642.

Hitit kontrolü ve barışı, ticarete ekonomik bağıllığı bulunan Ugarit'e kesinlikle fayda sağlamış ve Suriye krallıklarına siyasi istikrar ve kolaylık getirmiştir. Ugarit'teki otorite, soyu MÖ. 18. yüzyıldan 12. yüzyıla kadara uzanan hanedan tarafından sağlanmıştır. Ugarit'te yürütülen büyük ticaret ağı sayesinde, Ugarit Akdeniz kıyılarına kadar ulaşan ve belki de buradan dağıtımı gerçekleştirilen kalay tedarikindeki en son rotaydı. Ras İbn Hani'nin sarayında bulunan birkaç kalay külçe ve kalay taşınmasıyla ilgili tabletler, Ugarit'in kalay aktarma merkezi rolünü doğrulamaktadır. Tüm ticari işlemler genellikle saray tarafından kaydedilmiş, bu işlemler için memurlar atanmış, vergiler konulmuş, bazen vergi indirimi sağlanmış ve bazı değerli mallara erişim kontrol edilmiştir. Sarayın denetleyip kontrol ettiği ticari faaliyetler, genellikle yerel tüccarlar ve bölgeye gelen uluslararası tüccarlar tarafından gerçekleştirilmekteydi. Büyük firmaların yanı sıra mütevazı aile işletmeleri de ticarete aktif rol oynamıştır. Ayrıca, kralın şahsına ait ticaret gemileri de bulunmakta ve bu gemiler sayesinde Akdeniz'de ticari faaliyetlerini yürütmekteydi. *Tamkarum* olarak adlandırılan tüccarlar hem kendi ticari faaliyetlerini yürütmüşler hem de kral adına hareket etmişlerdir. Her birinin kişisel ticaret arşivi bulunan Rapanu, Urtenu, Yabninu ve Raşapabu Ugarit'in önde gelen tüccarları arasında sayılmaktadır. Ugarit krallığı, Mısır, Kıbrıs, Ura, Suriye'nin iç bölgeleri, Ege ve Filistin kıyılarıyla uluslararası ticari bağlantılara sahipti. Mısırlı, Kıbrıslı, Uralı bazı tüccarların Ugarit kentinde ve limanlarında ikamet ettiği anlaşılmaktadır⁶⁵¹. Ancak, Uralı tüccarların Ugarit'te ev ve arazi satın alıp mülk edinmeleri ve mülklerine rehin koyulan Ugarit halkına teminatlı krediler vermeleri, Ugarit yönetiminin dikkatini çekmiştir. II. Niqmepa, Uralı tüccarların bu faaliyetlerinden ve hep Ugarit'te bulunmalarından rahatsız olmuş ve konuyu III. Hattuşili'ye bildirmiştir. Hitit kralı, Ugarit'in talebini dikkate almış ve Uralı tüccarların sadece belli zamanlarda, özellikle ticari faaliyetlerin aktif olduğu yaz aylarında Ugarit'te kalmaları ve diğer zamanlarda kendi ülkelerine dönmelerine yönelik karar

⁶⁵¹ Vacek 2020, s.1170.

vermiştir⁶⁵². Böylece önemli bir gelir kapısı olan Ugarit'in bu talebini geri çevrilmemiş ve ticarete oluşabilecek dengesizlikleri engellemek için Uralı tüccarların Ugarit'teki ikametgâh durumuna sınırlama getirilmiştir.

Ugarit vergisini ödeyen sadık bir krallık olarak kalmış ve Hitit Devleti de Ugarit'teki problemlere çözüm bulmuş, iki devlet uyumlu bir ilişki geliştirmişlerdir. Ugarit'in Hitit egemenliğine katıldığı zamandan itibaren herhangi bir isyan girişimine katıldığına dair doğrudan bir kanıt bulunmamaktadır. Fakat, farklı dönemlerde yaşanan bazı olaylar, Ugarit'in Hititlere karşı tutumunda bazı değişiklikler meydana geldiğine işaret etmektedir. II. Murşili'nin 7. saltanat yılında, Tette'nin başını çektiği krallıkların isyan çıkarması üzerine, Karkamış kralı Şarri-Kuşuh/ Piyaşili, ayaklanmaya karşı Hititlere destek göndermesi konusunda II. Niqmaddu'ya hitaben bir mektup (RS 17.334)⁶⁵³ göndermiştir. Ugarit'in Hititlerle ilişkisinde bir değişimin habercisi olan bu mektubun Niqmaddu öldükten sonra Ugarit'e ulaştığı düşünülmektedir. Ugarit'in Hititlere destek gönderip göndermediği ise bilinmiyor ancak, sonraki kral Arhalba'nın Krallığı'nın kısa sürmesi, askeri yardım sevk etmedikleri yorumlarına sebep olmuştur. Ugarit'te Arhalba'dan başka hiçbir kralın bir vasiyetnamesi bulunmamasına karşı, Arhalba ölümünden sonra karısı Kubaba ile kardeşlerinin evlenmesini istemediğini kayıtlara (RS 16.144) geçirmiştir⁶⁵⁴. Arhalba'nın teşhis edilen ölümcül bir hastalığı yoksa böyle bir vasiyet yazmaya ihtiyaç duymasının arkasında daha derin nedenlerin olabileceği düşünülmektedir. Arhalba'nın vasiyetindeki ifadeler, belki de Hititlerin kendisine keseceği cezadan yola çıkarak, krallığının ve ömrünün kısa süreceği öngörüsüne dayanmaktadır. II. Murşili'nin Arhalba'nın ardılı olan Niqmepa ile bir antlaşma yapması, Ugarit'in sadakatini yenilemek amacıyla yapılmış olabilir. Bunun dışında Hitit kralının Ugarit'in güneyinde bulunan Siyannu'nun ayrılıkçı isteğini desteklemesi

⁶⁵² Singer 1999, s.648.

⁶⁵³ PRU 4, s.54-55.

⁶⁵⁴ PRU 3, s.76.

ve Ugarit- Siyannu ayrılığını belgeleyen bir kararname hazırlatması, II. Murşili'nin Ugarit'i cezalandırma hareketi olarak yorumlanmasına da sebep olmuştur⁶⁵⁵. Ugarit'in doğrudan bir isyan hareketine giriştiğini gösteren bir kanıt olmamasına karşın, tüm bu yaşananlardan Hititlerin yanında olan bir siyasi tutum içerisinde de yer almadıkları sonucu çıkmaktadır. İbiranu döneminde de Hitit krallarına karşı bağlılık ilan edilmemesi gibi tavırların sergilendiği kaydedilmiştir. İbiranu'nun Ugarit tahtına geçişi sırasında, geleneklere uygun davranmayarak Hitit kralını ziyarete etmeyip bağlılığını göstermemesi, Ugarit'in bağımsızlık arayışının yansımasıdır. Karkamış prensi Pihavahvi, Ugarit kralına yazdığı bir mektupta (RS 17.247),⁶⁵⁶ bu konuda uyarılarda bulunmuştur. Diğer yandan muhtemelen Tukulti-Ninurta'nın gönderdiği bir Asur kralının olasılıkla İbiranu'ya yazdığı mektupta (RS 34.165)⁶⁵⁷, Nihriya savaşındaki yenilgisinden ve güçsüzlüğünden bahsederek Hitit kralı IV. Tuthaliya'ya olan bağlılığını sorgulamaya çalıştığı görülmektedir. Asur ve Ugarit devletleri arasında devamlı mektuplaşmanın olduğunu gösteren bir başka örnek bulunmasa bile söz konusu mektup, Asur kralının Hititlerin zayıflıklarını kullanarak Ugarit üzerindeki etkisini artırmaya çalıştığına ve Asur'un Suriye'de siyasi gücünü göstermeyi amaçlandığına işaret etmektedir. Sonraki Ugarit kralı III. Niqmaddu'nu da İbiranu'nun izinden gitmiş ve Hitit kralına bağlılığını ve hediyelerini sunmamıştır. Hitit kraliçesi Puduhepa'nın bir mektupla bu durumu kınaması⁶⁵⁸, Ugarit- Hitit arasında çatlakların meydana geldiğini göstermektedir.

Ugarit Krallığı'nın bazı uyumsuz tutumları olsa da Hitit gücüne ihtiyaç duymuştur. Özellikle kentin sonunu getiren Deniz Kavimleri istilalarında tüm Suriye krallıkları Hitit gibi bir haminin varlığını hissetmek istemiş ve Hitit ülkesinde yaşanan kıtlığa çare olmaya

⁶⁵⁵ Singer 1999, s.636 ve 637.

⁶⁵⁶ PRU 4, s.191.

⁶⁵⁷ RSO VII, s.90-93, Nr.46.

⁶⁵⁸ Singer 1999, s.693.

çalışmışlardır⁶⁵⁹. Ugarit bu istilacı kavimlerin saldırılarından oldukça korkmuş, Alaşiya krallığı ile sık sık mektuplaşmış ve oradan malumat edinmiştir. Ugarit'in son yıllarında ülkeyi yöneten Ammurapi, Hitit kralı II. Šuppiluliuma, Mısır kralı Merneptah ve Karkamış kralı Talmi-Tešup'un çağdaşdır. Bu dönem ilişkin yazılı belgeler,⁶⁶⁰ Ammurapi'nin tahta geçişinin ve selefi III. Niqmaddu'nun cenaze töreninin detaylarının bilinmesine olanak sağlamaktadır. Bu belgeler aynı zamanda İbiranu'nun karısı Šarelli'nin bu dönemde de kraliçelik görevini sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. Ahat-Milku kadar etkili bir kraliçe olan Šarelli'nin oğlu III. Niqmaddu ve muhtemelen torunu olan Ammurapi dönemleri boyunca bu görevde bulunduğu görülmektedir.⁶⁶¹ Bu yaşlı Ugarit kraliçenin aktif bir ticaret hayatı olmuş ve bu kraliçeye ait çok sayıda ticaret metni ortaya çıkarılmıştır. Belgeler, Ugarit'teki ticari faaliyetlerin şehrin son zamanlarına kadar devam ettiğine işaret etmektedir.

Arkeolojik veriler, Ugarit'in beklenmedik bir şekilde sona erdiğini göstermektedir. Ugarit'in yıkımının gerçekleştiği dönemde yaşadığı anlaşılan Rapanu adlı kişiye ait Ugarit'teki evinde bulunan belgelerde, düşmanın kara ve deniz saldırıları düzenlediği kaydedilmiştir. Sadece Ras Şamra değil, liman şehirleri de dahil olmak üzere Suriye'nin tüm Akdeniz kıyı kesimi bu yıkımdan etkilenmiştir. Bu saldırılar arkeolojik çalışmalarla da kanıtlanmakta, Ras el-Bassit, Ras İbn Hani ve Tell Sukas gibi Ugarit limanlarında, Geç Tunç Çağı'nın sonuna tarihlenen bir yangının izlerine rastlanmaktadır. Saldırı ve yıkımın ardından Ugarit kenti uzun süre terk edilmişken, bazı liman kentlerinde yerleşimlerin yıkımdan kısa süre sonra yeniden başladığı tespit edilmiştir.

Ugarit coğrafyası, ele geçirilen çivi yazılı belgelerdeki detaylı tanımlamalar sayesinde aydınlatılabilmektedir. Özellikle Šuppiluliuma ve Ugarit kralı II. Niqmaddu arasında yapılan

⁶⁵⁹ Halayqa 2011, s.305.

⁶⁶⁰ Singer 1999, s.706.

⁶⁶¹ Singer 1999, s.707.

antlaşma metni (CTH 46)⁶⁶² ve II. Murşili dönemine ait Mukiş- Ugarit Krallık'larının sınırlarını belirleyen kararname (CTH 64) gibi belgeler, Ugarit'in sınırlarını anlamak için önemli birer kaynak teşkil etmektedir. I. Şuppiluliuma ve Ugarit kralı II. Niqmaddu'nun arasındaki antlaşmada net bir şekilde belirtilen Ugarit'in sahip olduğu topraklara, Ugarit'in kuzeyden komşusu olan Mukiş itiraz etmiş ve II. Murşili, bu iki ülke arasında sınır kasabalarının ayrıntılı olarak kaydedildiği bir kararname çıkarmıştır. Bu kararnamede, sadece Mukiş- Ugarit arasındaki sınır bölgeleri değil, Ugarit'in güneyden kuzeye doğru sıralanarak tüm sınırları ayrıntılarıyla kaydedilmiştir. Ugarit Devletinin tüm bu belgeler göz önünde tutularak sınırlarının yaklaşık bir belirlemesi yapılabilir. Ancak, Ugarit Krallığı'nın güney sınırlarını değişkenlik göstermiş, Siyannu Ugarit'ten ayrılmış olduğundan Ugarit- Siyannu sınırları kesin olarak bilinmemektedir. Siyannu, Ugarit Krallığı'na bağlı özerk bir bölge iken, II. Murşili zamanında Siyannu kralı Abdi-Anati'nin Ugarit'ten ayrılma isteği üzerine, Hitit Devleti'ne başvurduğu bilinmektedir. Bunun üzerine CTH 65 kapsamında toplanan bir kararnameyle Siyannu, Ugarit'ten ayrılarak doğrudan Karkamış'a bağlı bir krallık konumuna gelmiştir. Böylece Ugarit'in güneydeki sınırı Cebele'nin hemen güneyinde bulunan Nahr es-Sinn'e kadar uzanmaktaydı⁶⁶³. Bununla birlikte Ugarit coğrafyasını, doğuda Ensariye/ Nusayriye/ Alevi sıradağları, Gab bataklıklarını, Cisir eş-Şuğur ve Asi Vadisi'ni kapsamakta olup, Kuzey'de Türkiye Hatay sınırları içerisindeki Kel Dağ'a kadar olan bölgeyle⁶⁶⁴ tanımlamak gerekmektedir⁶⁶⁵. Ensariye dağ zinciri, Ugarit'in Nuhaşşe ve Niya ülkeleriyle⁶⁶⁶ ve Kel Dağ, Mukiş ile arasındaki doğal sınırı oluşturmaktadır. Ugarit belgelerinden (Baal-) Şapon/ Şafon/ Şapuni/ Zaphon olarak bilinen Kel/ Kılıç Dağ, Hitit belgelerindeki Hazzi ve

⁶⁶² Beckman 1999, s.174.

⁶⁶³ Yon 2006, s.9.

⁶⁶⁴ Cohen 2017, s.301.

⁶⁶⁵ Singer 1999, s.634.

⁶⁶⁶ Van Soldt 1997, s.684.

Nanna ikiz dağından Hazzi olanıyla özdeşleştirilmektedir⁶⁶⁷. Bu dağın etimolojisi araştırıldığında, İbranice “gökyüzü” anlamının yanı sıra “kuzey” karşılığı da bulunan *şāpôn* ve Akadca “korunaklı, gizlenmiş” anlamlarına gelen *şapānu* ifadeleriyle karşılaşılmaktadır⁶⁶⁸. Klasik dönemde Kasius olarak adlandırılan ve bugünkü Türkiye’nin Hatay sınırları içerisinde bulunan Kel Dağ’a ayrıca Cebel el-Akra da denilmektedir⁶⁶⁹. Hitit mitoloji belgelerinde kutsal bir dağ olarak nitelendirilen Hazzi Dağı⁶⁷⁰, Hitit dinine entegre edilen fırtına tanrısı Teşup ile ilişkilendirilir⁶⁷¹. Bu tanrının Ugarit’teki tezahürü olan tanrı Baal’in de kutsal yeri bu dağdır. Daha da ilginç Ugarit kayıtlarında geçen ve bölgenin kutsallığına atıfta bulunan Baal- Şapon söylemi, Hellenistik dönemde, fırtına tanrısı Zeus il birlikte Zeus- Kasius ifadesine dönüşmüştür⁶⁷². Bu dağda kutsal mekân algısı uzun dönem devam etmiş, Roma Dönemi’nde de bir ibadet yeri olarak kullanılmış ve bir Hristiyan şapelinin bulunduğu kazılarla tespit edilmiştir⁶⁷³. Suriye’deki geniş sahanın yanı sıra, Akdeniz kıyılarında bulunan işlek limanlar da Ugarit’in sınırları dahilinde olmuştur. Ugarit Krallığı’nın coğrafi durumu itibariyle en önemli liman şehirleri, Minet el-Beida ve Ras İbn Hani’daki yerleşim yerleri olmalıdır. Kıyıda demir atılacak sınırlı sayıda yer bulunduğundan belgelerde bahsedilen liman kasabaları hakkında tespitler de daha kolay olacaktır. Ugarit ülkesinin coğrafyası incelenirken, yerler liman kasabaları ve sınır kasabaları olarak iki başlık altında değerlendirilecektir.

⁶⁶⁷ RGTC 12/2, s.246-247; Van Soldt 2005, s.141.

⁶⁶⁸ Yıldırım 2022, s.11.

⁶⁶⁹ Yon 2006, s.110; Cohen 2017, s.301.

⁶⁷⁰ RGTC 6, s.106-107.

⁶⁷¹ Yıldırım 2022, s.2.

⁶⁷² Yıldırım 2022, s.15.

⁶⁷³ UG V, s.712.

III.7.1. Ugarit Liman Şehirleri

III.7.1.1. Atallig

Atalig yer adı, yazılı belgelerde çeşitli formlarda görülmektedir.; *A-tal-lig*, *A-ta-li-gu-ya* ve Ugarit alfabesiyle yazılan belgelerde *Atlg* şeklinde görülmektedir⁶⁷⁴. Ugarit'teki yazılı belgeler, Atallig'in biri tuz yataklarına sahip olması diğeri de bir liman kasabası olduğunu gösteren iki özelliğinin bilinmesini sağlamıştır. Bu iki özellik, Atallig'in zengin ve bu sebeple paylaşılması güç bir yerleşim olduğunu göstermektedir. Hitit kralı II. Murşili'nin Siyannu ve Ugarit arasında bulunan Atallig'e ait tuz sahasını Ugarit ve Siyannu arasında paylaştığına dair bilgiler bulunmaktadır⁶⁷⁵. Tuzun hayati önemi göz önünde bulundurulduğunda adil bir şekilde paylaştırılan Atallig tuz yatağının 3/2 iku'su (arazi ölçü birimi) Ugarit'e ve 3/1 iku'su Siyannu'ya bırakılmıştır. Bu durumda Atallig topraklarının sadece Ugarit kontrolünde değildi ve Siyannu Krallığı'nın da hak sahipliği bulunmaktaydı. Fakat, burada nasıl bir siyasi yönetimin geliştirildiği tahmin etmek zor olmamakla birlikte, kesin bir şekilde bilinmemektedir. Daha geniş araziye ve güce sahip olan Ugarit, Atallig limanındaki ticari gelirler de dahil olmak üzere burada tam bir hakimiyet kurmakta ve muhtemelen Siyannu, bu kasabanın sadece tuz yataklarından faydalanmaktaydı. Atallig'in Ugarit'e ait bir kasaba olduğu Ras Şamra belgelerinde açıkça görülmektedir.

Suriye kıyılarında yer adlarının devamlılık göstermesi, arkeolojik ve tarihsel araştırmalar açısından son derece değerlidir. Bu devamlılık, eski yerleşimlerin tespiti konusunda önemli bir avantaj sağlamaktadır. Eski dönemlerde kullanılan yer adlarının günümüze kadar gelmesinin yanı sıra, Suriye kıyı kesiminde bulunan liman işlevi görebilecek kısıtlı höyüklerin varlığı da liman kasabalarının yerlerinin belirlenmesini kolaylaştırmaktadır. Cebele, Tell Sukas ve Arab el-Mülk yerleşimleri, sırasıyla Gibala, Şuksi ve Arruva

⁶⁷⁴ Astour 1979, s.16.

⁶⁷⁵ Astour 1979, s.18; Singer 1999, s.662.

kasabalarıyla ilişkilendirildikten sonra, kıyıda bulunan en uygun limanın, Nahr er-Rus'un ağzında, Tell Tuveyni'nin yaklaşık 9 km kuzeyinde bulunan modern adı Kal'at er-Rus'tur⁶⁷⁶. Bu höyük, potansiyeli yüksek büyük bir yerleşim yeri olduğu izlenimini vermektedir. Kal'at er-Rus'un Orta ve Geç Tunç Çağı yerleşim yerlerinden olduğu anlaşılmakta⁶⁷⁷ ve Geç Tunç Çağı'na ait olan bazı seramik parçaları höyüğün bu potansiyelini göstermektedir. Ancak, yerleşim hakkında daha detaylı bilgilere ulaşabilmek ve Atallig olup olmadığını kanıtlamak için arkeolojik kazı çalışmalarının yapılması gerekmektedir.

III.7.1.2. Gibala

Gibala kasabası, MÖ. 13. yüzyıla tarihlenen Ugarit tabletlerinde kaydedilmiştir. Hitit belgelerinde *Gi₅-bá-la*, Ugarit alfabesiyle *Gb'ly* ve yarısı ideografik olan *Gi₅-^dU(-la)* ya da *Gi₅-^dIŠKUR* şeklinde kaydedilmiştir⁶⁷⁸. Helenistik ve Roma dönemlerinde Gabala ve Orta Çağ Arapları tarafından Gabalah olarak anılan bu yer adı, günümüzde Cebele olarak⁶⁷⁹ adlandırılmaktadır. Gibala ve Cebele ifadelerindeki ses benzerlikler, bu yer adının yıllarca korunup zaman içinde çok küçük değişimlerle günümüze kadar geldiğini göstermektedir. Bu durum, bölgenin tarih boyunca yer isimlerinin korunmasında ve bugüne aktarılmasında sürekliliğin varlığına işaret etmektedir. Siyannu bölgesi Ugarit'ten ayrıldıktan sonra Cebele Ovası, muhtemelen Ugarit Krallığı'nın en güneydeki sınırı haline gelmiştir⁶⁸⁰. Gibala kasabası için önerilen büyük bir höyük olan Tell Tuveyni/ Tweini,⁶⁸¹ buraya oldukça yakın bir konumda bulunmaktadır. Bu höyükte yapılan jeomorfolojik araştırmalar, deniz suyunun

⁶⁷⁶ Astour 1970, s.115.

⁶⁷⁷ Bretschneider, Maqdissi vd. 2005, s.226.

⁶⁷⁸ Astour 1979, s.15; RGTC 12/2, s.80.

⁶⁷⁹ Astour 1970, s.115.

⁶⁸⁰ Van Soldt 2005, s.158.

⁶⁸¹ RGTC 12/2, s.80; Vansteenhuyse 2010, s.39; Cohen 2017, s.301; Vacek 2020, s.1165.

höyüğün kuzeyindeki alanda bir lagün oluşturduğu fikrine ulaştırmaktadır⁶⁸². Bu durum, Tell Tuveyni höyüğünün bir limana sahip olduğunu açıkça göstermektedir.

Tell Tuveyni, antik Fenike'nin kuzeyinde, modern Lazkiye'ye yaklaşık 30 km ve Ugarit'in 40 km güneyinde yer almaktadır. Bugün 1.7 km denizden uzakta bulunan bu höyük, Cebele kasabasının sınırlarının hemen dışında, antik Gabala olarak bilinen şehrin⁶⁸³ içinde ve iki nehrin birleşim noktasında bulunmaktadır. 1999 ve 2002 yılları arasında yapılan bilimsel kazılar sayesinde, Tell Tuveyni'de Orta ve Geç Bronz Çağı ile Demir Çağı'na ait tabakalar ortaya çıkarılmıştır⁶⁸⁴. Tell Tuveyni, Tell Sukas'tan 6 kat daha büyük olup Ras Şamra'nın yaklaşık yarısı kadardır⁶⁸⁵. Bu açıdan çevredeki yerleşimlerle kıyaslandığında höyük, önemli ve işlek bir yerleşim merkezi olmalıdır. Höyükteki Orta Tunç Çağı'na ait bir mezarda, Levanten ve Mısır'daki savaşçı mezarlarından ve Ugarit'ten de tanınan çift delikli bir baltaya rastlanmıştır. Bu çağa ait yoğun bir yerleşimin izlerine ulaşılabilirken Geç Tunç Çağı'na ait istenilen düzeyde arkeolojik verilere erişilememiştir. Bunun sebeplerinden biri sınırlı kazı çalışmaları olmakla birlikte, bu çağın yerleşim katmanlarının yetersiz görünmesi de etkili olmuştur. Benzer bir durum, Siyannu Krallığı'nın konumlandırıldığı Tell Siyannu höyüğünde de gözlemlenmektedir. Höyüğün doğu kısmındaki kazılarda, Orta Tunç Çağı'nda inşa edildiği ve Geç Tunç Çağı'nda kullanıma devam edildiği düşünülen bir tahkimat duvarı bulunmuştur. Fakat bazı uzmanlar, Orta Tunç Çağı ile Geç Tunç Çağı arasında bir yerleşim kesintisinin olduğuna inanmaktadır⁶⁸⁶. Höyüğün en azından bir kısmında belirgin bir şekilde gözlemlenen büyük yıkımın, MÖ. 1192-1190 tarihleri arasında gerçekleştiği ve yazılı belgeler doğrultusunda Deniz Kavimlerine atfedildiği belirtilmektedir. Tell Tuveyni'nin farklı

⁶⁸² Vansteenhuyse 2010, s.39.

⁶⁸³ Van Soldt 2005, s.67.

⁶⁸⁴ Bretschneider, Maqdissi vd. 2005, s.215.

⁶⁸⁵ Bretschneider, Maqdissi vd. 2005, s.216.

⁶⁸⁶ Bretschneider, Maqdissi vd. 2005, s.227.

bölgelerinde farklı zamanlarda meydana gelen yıkımları⁶⁸⁷, buradaki çatışma ve istikrarsızlık süreçlerini gün yüzüne çıkarmaktadır. Bununla birlikte, Ugarit ve buraya bağlı yerleşimler hızla terk edilirken Tell Tuveyni höyüğünde, MÖ. 12 ve 11 yüzyıllar boyunca yerleşim görmüştür⁶⁸⁸. Höyük hakkında elimizdeki bilgi sınırlı olmasına rağmen, yapılan arkeolojik çalışmalar ve buluntular, bölgedeki sakinlerin askeri teçhizat ve savunma ihtiyacıyla karşı karşıya kaldıklarını düşündürmektedir.

Tell Tuveyni’de yapılan kazı çalışmalara bağlı multidisipliner araştırmalar ilginç sonuçlar ortaya koymaktadır. Kazı verileri ve radyokarbon incelemeleri, Geç Tunç Çağı’nın sonlarında ani bir iklim krizinin yaşandığını ve buna bağlı olarak bölgesel çapta mahsullerde verimsizlik meydana geldiğini göstermektedir⁶⁸⁹. Ayrıca, höyükte Erken, Orta, Geç Tunç ve Demir Çağlarına ait depoların keşfedilmesi, iklim krizi ve kuraklığın varlığını destekler niteliktedir. İklimden kaynaklı Anadolu’da kıtlığın yaşandığı ve Suriye ve Mısır’dan tahıl yardımı talep edildiği bilinmektedir. Bu durumda, Deniz Kavimlerinin istilalarının dışında, Suriye’deki kentlerin sonunu getiren faktörler arasında, iklim krizi ve kıtlık da bulunmaktadır. Bu kısa bir süreç olmalıdır ki, Demir Çağı’na gelindiğinde Tell Tuveyni’deki arkeolojik buluntular aktif bir yerleşimin varlığını göstermektedir. Buradaki kent, muhtemelen Gibala liman kenti, buranın eski sakinleri ya da Deniz Halkları tarafından iskân edilmeye devam etmiştir. Klasik Dönemde yerleşim Gabala olarak adlandırılmış ve günümüze kadar Cebele şeklinde değişmiş görünmektedir.

⁶⁸⁷ Knapp ve Manning 2016, s.129.

⁶⁸⁸ Vansteenhuyse 2010, s.40.

⁶⁸⁹ Knapp ve Manning 2016, s.102.

III.7.1.3. Ma'hadu

Ma'hadu, Ugarit kentine oldukça yakın bir liman kasabası olarak belgelerde geçmektedir. Buna karşın, idari bir birim olarak kasabaların bulunduğu listelerde yer almamaktadır. Bunun sebebiyse, Ugarit şehrinin bir parçası, belki bir liman mahallesi olarak kabul edilmesiyle ilişkili olmalıdır. Denizcilik faaliyetleri ve gemi listelerini içeren tabletlerde geçen Ma'hadu limanı, gemi sahipleri, iş insanları, zanaatkarlar vb. bu bölgede ikamet etmekteydi⁶⁹⁰. Ma'hadu sakinlerinin gemilerinden bahseden bu metinlerde, Ma'hadu'nun kalabalık bir yerleşim olduğu izlenimi uyanmaktadır. Ugaritçe "satın alınan yer, pazar" anlamlarına gelen *mihd-* ve *mahd-* kelimeleriyle ilişkili olan Ma'hadu ifadesi, yerleşimin amacına uygun olarak ticaret ağını yansıtacak şekilde isimlendirildiğini göstermektedir. Akadca "tedarik etme, pazar" manasındaki *mahāzu* ve Aramice'de "pazar, bölge" anlamlarındaki *mahāza*, aynı anlam çerçevesinde değerlendirilmektedir⁶⁹¹. Ma'hadu kelimesinin karşılığı olarak, yerleşimin yine "liman ya da pazar şehri" anlamlarına gelen URUKAR^{KI} ideogramıyla da tanımlandığı bilinmektedir. Ma'hadu, muhtemelen Ugarit kralı tarafından atanan LUGULA. URUKAR "Ma'hadu şehrinin gözetmeni" olarak adlandırılan memurlar tarafından idare edilmekteydi⁶⁹².

Ma'hadu kasabasının belgelerle desteklenen kesin konumu bilinmemekle birlikte, kıyıdan biraz daha içeride yer alan Ras Şamra/ Ugarit kentinin liman bölgesi olarak görünen Minet el-Beida, en uygun konumlandırma olmalıdır⁶⁹³. Ma'hadu ve Minet el-Beida birlikteliği doğrultusunda, Ugarit'in ticari ve idari yapısı daha anlaşılır bir hal almaktadır.

Lazkiye'nin 13 km kuzeyinde yer alan Minet el-Beida, antik dönemdeki önemli bir liman yerleşimi olarak bilinmektedir. Fransız bir ekip tarafından 1929 yılında gerçekleştirilen

⁶⁹⁰ Yon 1993, s.2014.

⁶⁹¹ Astour 1970, s.118-119.

⁶⁹² Astour 1970, s.120.

⁶⁹³ Yon 1993, s.214; Curtis 1999, s.21; Cohen 2017, s.301; Vacek 2020, s.1165.

kazı çalışmaları⁶⁹⁴ buranın yoğun yerleşim yeri ve ticaret merkezi olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Minet el-Beida'nın klasik dönemdeki adı olan Leukos, girişindeki beyaz kayalardan esinlenerek verilmiş olup, "beyaz liman" anlamına gelmektedir⁶⁹⁵. Kuzey Suriye ve Fırat bölgesine, Minet el-Beida'daki malların erişimi, Nahr al-Kabir Vadisi aracılığıyla sağlanmış ve böylece Suriye'nin iç pazarlarıyla temasa geçilmiştir. Arkeolojik çalışmalarla ortaya çıkarılan yerleşim kalıntıları, en geç MÖ. 15. yüzyıla kadar uzanan bir tarihe sahiptir ve Ugarit'in yıkıldığı döneme kadar kullanılmıştır⁶⁹⁶. Yerleşimde, büyük depolar ve çeşitli ticari malların depolandığı alanlar bulunmuş ve büyük miktarda Kıbrıs çömleri, ihracat için şarap ve yağ içeren kaplar, parfümler, kaymaktaşı şişeler, bronz eserler, fildişi kuruları üreten çok sayıda atölyesi ile yoğun bir yerleşim ve ekonomik olarak hareketli bir yer ortaya çıkarılmıştır. Minet el-Beida'daki evler, genellikle zengin kişilere ait olacağı düşünülen yapılar olup, düz ve kesişen sokaklar boyunca inşa edilmiştir. Bir avlu etrafında kurulan birkaç odadan oluşan bu yapıların çoğunlukla kendi kuyuları mevcuttu. Bunun yanı sıra, bu evlerin altında, bölgede yaşayanların yaşam tarzı ve kültürel pratiklerine dair önemli ipuçları veren ve merdivenlerle ulaşılan kemerli mezarlar bulunurdu.

Büyük gemileri barındırabilecek gemilere sahip olan⁶⁹⁷ Minet el-Beida'da yapılan arkeolojik çalışmalar, bölgenin uluslararası ticaretin önemli bir merkezi olduğunu ortaya koymaktadır. Bir liman olmasından da kaynaklı olarak, yerleşimde Hititli, Hurrili, Mısırlı, Levanten, Kıbrıslı gibi bazı yabancı unsurların varlığına rastlanmaktadır. Kazılarda gün yüzüne çıkarılan bir Mısır baltası ve bazıları ördek şeklinde olan Mısır tarzındaki fildişi kutular⁶⁹⁸ Mısır etkisini yansıtmaktadır. Bununla birlikte, burada çömlek üretiminin yapıldığı bir atölyesinin olacağı düşünülmektedir. Mezar kazılarında çeşitli buluntuların eşliğinde, Miken

⁶⁹⁴ Schaeffer 1929, s.285.

⁶⁹⁵ Curtis 1999, s.6.

⁶⁹⁶ Curtis 1999, s.21

⁶⁹⁷ Drower 2006, s.131.

⁶⁹⁸ Curtis 1999, s.21.

tipi çömleklere rastlanması, Mikenlerle bir ticari ilişkinin olup olmadığı düşüncesinin doğmasına sebep olmuştur. Ancak yazılı belgeler, Ugarit ile Mikenler arasında doğrudan bir ticaretin olduğuna dair bir kanıt sunmamaktadır. Belgeler, Mikenli tüccarların bölgeye geldiğine dair bir bilgi vermemesine rağmen, eğer Ege kıyılarıyla bir ticaret gerçekleşmişse bile, bu ticaretin çanak çömlek ile sınırlı kaldığı görülmektedir. Ayrıca, sayıları çok fazla olan bu çömleklerin yerel zanaatkarlar tarafından taklit edildiği⁶⁹⁹ ve Mikenlerden daha çok Kıbrıs/Alaşiya aracılığıyla bölgeye getirildiği düşünülmektedir. Minet el-Beida'da seramik eserlerin dışında ortaya çıkarılan metal malzemeler, çeşitli tunç aletler, silahlar, gümüş yüzük ve kurşun külçeleri, uluslararası ticarete alınıp satılan ürünlerin çeşitliliğini göstermektedir. Bunların yanı sıra, mor boya üretiminin hammaddesi, murex deniz kabuklularının kalıntısı bulunmuştur⁷⁰⁰. Tarihte uzun yıllar değerli bir renk olan ve mor boya üretiminde kullanılan murex kabuklularının klasik dönemde, Fenikeliler tarafından da satışı yapılmıştır. Son olarak burada Anadolu hiyeroglifli bir damga mühür ortaya çıkarılmıştır⁷⁰¹. Mührün üzerindeki figürler, muhtemelen mührün sahibini temsil etmekte olup, Hitit kültüründen izler taşımaktadır. Mühürdeki figür, başında miğfer bulunan savaşçı kıyafeti giymiş ve Hititlerdeki hürmetin karakteristik bir ifadesi olarak sol kolunu öne uzatmış şekilde tasvir edilmiştir. Pişmiş topraktan yapılmış bu mührün üzerindeki işaretlerden Pitta adında bir kişiye ait olduğu saptanmıştır⁷⁰². Mührün sahibi olan Pitta, tasvirlerden anlaşıldığı kadarıyla bir tüccar değildi ve muhtemelen Hititler tarafından gönderilen bir memurdu.

⁶⁹⁹ Vacek 2020, s.1169.

⁷⁰⁰ Curtis 1999, s.21.

⁷⁰¹ Cohen 2017, s.301.

⁷⁰² Masson 1975, s.225-227.

III.7.1.4. Rā'su ve Ras İbn Hani Höyüğü

Ras İbn Hani, Ugarit'in toprakları içinde yer alan ve ticaretle ilişkili bir arkeolojik alan olarak, Lazkiye'nin 8 km kuzeyinde ve Ras Şamra'nın 4,5 km güneybatısında, Akdeniz'e doğru uzanan küçük bir burun üzerinde konumlanmaktadır⁷⁰³. Alüvyonların birikmesi sonucu anakaraya bağlanmış bir ada olan⁷⁰⁴ Ras İbn Hani höyüğündeki arkeolojik çalışmalar, 1975 yılında Fransız- Suriyeli bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. Geç Bronz yerleşimi olan bu höyükte yapılan arkeolojik çalışmalar, MÖ. 13. yüzyıla tarihlenen Akadca ve Ugarit dilinde binlerce çivi yazılı tabletin⁷⁰⁵ keşfedilmesiyle sonuçlanmıştır. Ras İbn Hani'de yapılan kazılarda ortaya çıkarılan iki saray kompleksi⁷⁰⁶ özellikle Ugarit kraliyet ailesinin yaşamına dair ipuçları vermektedir. Bu saray komplekslerinden biri güneyde yer almaktadır ve muhtemelen Ugarit kralı için ikinci bir konut olarak kullanılmıştır. Öte yandan, kuzeyde bulunan diğer sarayın kralın annesine ayrıldığı ve kraliçe Ahat-Milku tarafından kullanıldığı⁷⁰⁷ düşünülmektedir. İdari belgelerde Ahat-Milku'nun oğlu Ammiştamru'ya ait mühür izinin⁷⁰⁸ bulunması, güney sarayından daha küçük olan ve daha iyi korunmuş vaziyetteki kuzey sarayının bu durumunu desteklemektedir. İki katlı olduğunu gösteren merdivenlere bu saray yapısı, Ugarit kraliyet ailesinin yazlık ikametgahı olarak⁷⁰⁹ hizmet etmiş olmalıdır.

Ras İbn Hani'deki saray komplekslerinde bulunan çeşitli atölyeler⁷¹⁰, bölgede metal işleme ve diğer zanaat faaliyetlerinin gerçekleştirildiğine işaret etmektedir. Özellikle öküz

⁷⁰³ Curtis 1999, s.22.

⁷⁰⁴ Curtis 1999, s.22; Van Soldt 2006- 2008a, s.256.

⁷⁰⁵ Van Soldt 2006- 2008a, s.258- 259: bu metinlerde, II. Ammiştamru ve onun halefi İbiranu'nun adı geçmekte olup bir de mektupta da Hitit kralına atıfta bulunan bir Tette'den söz edilmektedir. Tüm bunlar tabletlerin kronoloji açısından fikir vermektedir.

⁷⁰⁶ Van Soldt 2006- 2008a, s.257; Vacek 2020, s.1167.

⁷⁰⁷ RGTC 12/2, s.xvi; Curtis 1999, s.24.

⁷⁰⁸ Curtis 1999, s.24.

⁷⁰⁹ Singer 1999, s.604.

⁷¹⁰ Curtis 1999, s.24; Van Soldt 2006- 2008a, s.258.

derisinden külçe kalıbının ve birkaç kurşun külçesinin bulunması, bakırın ithal edildikten sonra eritilip işlendiğini göstermektedir⁷¹¹. Bu durum, höyüğün ekonomik ve üretim potansiyeline ilişkin önemli bir ipucu sunmakta olup burada Miken kaplarının bulunması, yakın coğrafyalardan mal alışverişinin yapıldığını ortaya koymaktadır. Ancak, yazılı belgelerde bu ticaretin varlığına dair doğrudan kanıtların yer almaması, ticaretin boyutları hakkında net bir resim çizmeyi zorlaştırmaktadır. Höyükte tüm bu arkeolojik verilerin yanı sıra fildişi kakma parçaları, bullalar ve boncuklar bulunmuştur. Ras İbn Hani'nin saraylarında görülen yangın izleriyle ilişkilendirilen Deniz Kavimlerinin istilalarının ardından, höyük yeniden iskân edilmiştir. Fakat, bu dönemde buraya yerleşen nüfusun kimliği konusunda belirsizlikler mevcuttur. Deniz Kavimlerinin saldırılarından sonra yerel halkın geri dönüp dönmediği ya da başka bir topluluğun yerleşip yerleşmediği konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır.

Ras İbn Hani'nin eski adı ve konumu konusundaki tartışmalar, bölgedeki arkeolojik bulguların ve çivi yazılı tabletlerin incelenmesiyle daha net bir anlayışa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda, Biruti, Appu ve Rā'su (^{URU}SAG.DU-şú-ri)⁷¹² gibi Ugarit kentleriyle ilişkilendirilmek istenmektedir. Ras İbn Hani'de bulunan çivi yazılı tabletlerde geçen ifadeler⁷¹³, yerin Biruti kentiyle ilişkilendirilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Siyannu kralına ait bir mektupta⁷¹⁴, Ugarit kralının Biruti yerleşiminin halkını ele geçirmesine atıf yapılmaktadır. Arkeolojik çalışmalar, höyükte bir döküm atölyesinin olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra bir Ras İbn Hani metninde, Biruti'nin zanaatkarlarına tunç teslimatının yapılmasından bahsedilmektedir. Bu durum, Ras İbn Hani'nin eski Biruti olabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Biruti yer adı, Amarna

⁷¹¹ Van Soldt 2006- 2008a, s.258; Vacek 2020, s.1169.

⁷¹² Yon 2006, s.12.

⁷¹³ Arnaud 1984, s.16.

⁷¹⁴ Arnaud 1984, s.22-23.

mektuplarında geçen Beyrut ile ilişkilendirilmekte olup, bir krallık olarak KUR^{URU}Biruti⁷¹⁵ şeklinde geçmektedir. Bununla birlikte, Beyrut ve Biruti arasındaki ayrım net olarak anlaşılır değildir. Ras İbn Hani'deki mektuplarda, Biruti yerleşiminin bu höyüğe konumlandırılmasına bile, Ugarit Krallığı'na ait bir kasaba olarak karşımıza çıkmaktadır. Amarna mektuplarında geçen Beyrut ile Ugarit krallığı arasındaki coğrafyada Siyannu ve Amurru Krallık'ları mevcut olduğundan Beyrut'un Ugarit'e bağlandığını düşünmek yanlış olacaktır. Sonuç olarak, Biruti yer adını taşıyan bir başka yerleşiminin olacağını önermek daha uygun görünmektedir. Ancak, Ras İbn Hani höyüğündeki kasabanın adının kesin olarak belirlenmesi konusunda hala belirsizlikler bulunmaktadır. Ugarit belgelerinde birkaç yerde geçmekte olan Appu adı, "burun" anlamına gelen *ap* ifadesinden dolayı Ras İbn Hani'yi temsil edebileceği öne sürülmüştür⁷¹⁶. Fakat Appu kasabasının Ras İbn Hani'de olacağı tezini destekleyen herhangi bir kanıt mevcut değildir.

Ugarit'in liman kasabalarından biri olan Rā'su⁷¹⁷, Ras İbn Hani höyüğüne yerleştirilmek istenmektedir⁷¹⁸. Demir Devri'ndeki varlığı arkeolojik olarak tespit edilen Ras İbn Hani höyüğüyle uyumlu olarak, Rā'su kasabası, III. Tiglat-Pileser Dönemine (MÖ. 744 ± 727) ait Kuzey Fenike kıyısındaki şehirlerin kaydedildiği yazıtlarda⁷¹⁹ görülen Rēsi-şuri ile ilişkilendirilmektedir⁷²⁰. Rā'su ifadesi, "tepe" veya "burun" anlamına gelir⁷²¹ ve Ras İbn Hani'nin coğrafi konumunu tanımlamak için kullanılmış olabilir. Bununla birlikte, Ugarit belgelerinde Rā'su'nun Ugarit ve Ma'hadu'ya yakın bir liman olduğu belirtilmektedir⁷²². Bu durum, yerleşimin stratejik önemini gösterirken, yazılı belgeler de Rā'su'nun uluslararası

⁷¹⁵ Arnaud 1984, s.20.

⁷¹⁶ Van Soldt 2006- 2008a, s.259.

⁷¹⁷ RGTC 12/2, s.231-232; Curtis 1999, s.24; Na'aman 2004, s.33.

⁷¹⁸ Van Soldt 2006- 2008b, s.263.

⁷¹⁹ Tadmor ve Yamada 2011, s.85, 105 ve 109.

⁷²⁰ Na'aman 2004, s.35.

⁷²¹ Van Soldt 2006- 2008b, s. 263.

⁷²² Na'aman 2004, s.36.

ticaretteki ilişkilerini ortaya çıkarmaktadır. Bir Ugarit mektubunda,⁷²³ Tire/ Surili bir tüccarın mülkünün ikisi Ugarit'ten diğeri Rā'su'dan gelen toplam dört memur tarafından denetlendiği kaydedilmiştir. Sur'dan gelen gemilerin limana yanaşması ve Ugarit Krallığı'nın ticari faaliyetlerinde kullanılan malların depolanması için Ras İbn Hani ideal bir konuma sahiptir. Ticaret malların bir kısmının Ugarit'te bir kısmının da hemen yakınındaki Rā'su'da depolanmış olduğunun bilgisi ⁷²⁴ , Rā'su ve Ras İbn Hani özdeşleştirilmesini güçlendirmektedir. Ras İbn Hani höyüğündeki arkeolojik çalışmalar sonucunda bulunan seramik eserler, Demir Çağı boyunca kesintisiz bir yerleşimin yaşandığını göstermektedir. Yerleşimin bu çağa ait olduğu tespit edilen kısmında, henüz arkeolojik çalışmalar yapılmadığı⁷²⁵ için herhangi bir bulgu bulunmasa da III. Tiglat-Pileser döneminde bölgeye yapılan seferlerdeki güzergahlardan biri olduğunu söylemek mümkündür. Genel kabul gören Rā'su ve Ras İbn Hani eşitliğini gösteren daha fazla kanıta ve yazılı belgeye ihtiyaç duyulmaktadır.

III.7.1.5. Sinaru

Ugarit Krallığı'nın bir diğeri liman kasabası olan Sinaru, “liman, pazar” gibi anlamları bulunduran Sumerce KAR ve Akadca *mahādu* ifadeleriyle birlikte kullanılmaktadır⁷²⁶. Yazılı belgelerdeki bilgiler doğrultusunda bu limanın konumu hakkında birkaç fikir bulunmaktadır. Sinaru'dan birkaç kişinin, Kel Dağı'nın güneyinde bulunan 'Ayala Dağı'ndaki bazı arazilere sahip olduğu kaydedilmiştir⁷²⁷. Bu araziler ile Sinaru kasabası arasında fazla bir mesafenin olmadığı ve Sinaru'nun Ras el-Bassit civarında aranması gerektiğini anlaşılmaktadır. Klasik

⁷²³ RSO VII, s.57-59; RS 34.167+ 175.

⁷²⁴ Na'aman 2004, s.37.

⁷²⁵ Na'aman 2004, s.37.

⁷²⁶ RGTC 12/2, s.239; Van Soldt 2009- 2011, s.513.

⁷²⁷ Van Soldt 2009- 2011, s.513.

dönemde Sinera olarak adlandırıldığı düşünölen⁷²⁸ Sinaru'nun konumu için ilk öneri, Ras el-Bassit'in güneyindeki modern İsa Beyli'dir⁷²⁹. Sinaru'nun konumuyla ilgili önerilen bir diğer yerleşim yeri, al-Mina'nın güneyinde, Suriye kıyısının kuzey ucunda yer alan Ras el-Bassit'tir⁷³⁰. Ras el-Bassit, Lazkiye'nin kuzeyinde, Kel Dağı'nın 15 km güneyinde bulunmakta ve Tunç Çağı'na kadar uzanan bir yerleşim geçmişine sahiptir. 1971 ve 1984 yılları arasında gerçekleştirilen arkeolojik kazı çalışmalarında, ev kalıntıları ve limanı koruyan sur duvarları, mezarlar ve çeşitli seramik eserler ortaya çıkarılmıştır. Bu sahil kasabası, Deniz Kavimleri tarafından yıkıldıktan kısa süre sonra yeniden yerleşim görmüş ve Demir Çağı boyunca varlığını sürdürmüştür. Ugarit'in deniz kıyısındaki dört burundan biri ve en kuzeydeki olanı Ras el-Bassit, klasik dönemde Poseidon olarak adlandırıldığı belirtilmektedir⁷³¹. Muhtemelen Hama Krallığı'na bağı olan⁷³² Ras el-Bassit'teki liman, Asur etkisine girmiş ve Pers satraplığının bir parçası haline gelmiştir. Hellen ve Roma dönemlerinin ardından Ras el-Bassit'teki yerleşim devam etmiş ve Arap fethine kadar süren iskân hareketlerine rastlanmıştır. Böylece yerleşimin MÖ. 16. yüzyıldan MS. 7. yüzyıla kadar işgal edildiğı anlaşılmaktadır⁷³³.

Sinaru limanının konumu hakkında kesin bilgilere şu an için sahip olmak mümkün görünmemektedir. Burası için önerilen Ras el-Bassit'te kazı çalışmaları gerçekleştirilmiş ve Geç Tunç Çağı'na ait önemli buluntular ortaya çıkarılmıştır. İsa Beyli'de ise henüz bilimsel bir çalışma gerçekleştirilememiştir. Buna karşın, İsa Beyli'nin klasik dönemdeki adının Sinera olarak bilinmesi, Sinaru adlandırmasının devamlılığına işaret etmektedir. Bu sebeple, Sinaru'nun konumu için son zamanlarda kabul edilen Ras el-Bassit önerisinin yerine, İsa

⁷²⁸ Astour 1970, s.115; Van Soldt 2009- 2011, s.513.

⁷²⁹ RGTC 12/2, s.239.

⁷³⁰ Yon 2006- 2008, s.254; Vacek 2020, s.1165.

⁷³¹ Yon 2006- 2008, s.255; Courbin 1974, s.178.

⁷³² Yon 2006- 2008, s.255.

⁷³³ Yon 2006- 2008, s.2554.

Beyli'nin daha uygun olacağı görüşündeyiz. Bölgede ileride yapılacak bilimsel kazı çalışmaları konunun aydınlatılmasına büyük katkı sağlayacaktır.

III.7.1.6. Šuksı

Šuksı yer adı, başta Ugarit olmak üzere, Mısır belgelerinde karşılaşılmaktadır. Astour, Ugarit sınır kasabalarında geçen yerlerden bahsedilirken Šuksı kasabasının adının geçmemesini, buranın Ugarit'e değil de Siyannu'ya ait bir yerleşim olmasıyla ilgili olduğunu iddia etmektedir⁷³⁴. Başka uzmanlar⁷³⁵, Šuksı kasabası uzun süre Ugarit yönetimi altında kaldıktan sonra muhtemelen Siyannu Krallığı'nın bünyesine dahil edildiğinden söz ederek bu görüşü desteklemişlerdir. Abdi-Anati'nin haleflerinden biri olan Padiya zamanında imzalanan bir antlaşma metninde⁷³⁶, Šuksı kasabasının yakınlarında bulunan Ari yerleşiminin Ugarit'e bırakıldığı belirtilmektedir. Bununla birlikte, Ugarit'ten çıkarılan sınırlarla ilgili bir başka belgede (RS 17.123)⁷³⁷, hem geleneklere uygun hem de Hitit kralının önünde adil bir uygulama olarak, Armanu ve Šuksı kasabalarında Ugarit ve Siyannu'nun sahip olduğu toprakların onların kontrolünde kalmaya devam ettiği ifade edilmektedir. Bu durumda, Ugarit ve Siyannu arasında bazı kasabalardaki araziler üzerinde iki krallığın da hakkının olduğunu göstermektedir. Böylece Ugarit ve Siyannu arasındaki sınır sorunlarının sık sık cereyan etme nedeni de açığa kavuşmaktadır. İki krallık arasında ortak olan ya da kime ait olduğu değişen sınır kasabaları⁷³⁸, bireylerin özellikle Ugaritlilerin sınır ihlallerinde bulunmalarına sebebiyet vermiş olabilir.

⁷³⁴ Astour 1979, s.21.

⁷³⁵ Van Soldt 1997, s.701; Singer 1999, s.733.

⁷³⁶ Astour 1979, s.21.

⁷³⁷ PRU 4, S.230.

⁷³⁸ Astour 1979, s.

Šuksi kasabası, Cebele Ovası'nda Tell Tuveyni'nin yaklaşık 5 km güneyinde, deniz kıyısında iki doğal limana sahip büyük bir höyük olan Tell Sukas'ta⁷³⁹ yer almaktadır. Höyükte ilk olarak 1934 yılında E. Forrer liderliğinde kısa bir kazı çalışması gerçekleştirilmiş ve 1958- 1963 yılları arasında Danimarkalı arkeolog P. J. Riis ve ekibi tarafından çalışmalara devam edilmiştir. Bu kazılar, bölgenin tarihi ve arkeolojik zenginliğini ortaya koymuş ve burada yerleşimin Neolitik dönemden Demir Çağı'na kadar uzandığını göstermiştir. Tell Sukas'ta yapılan çalışmalarda, Orta Tunç Çağı'na ait mezarlar bulunmuş ve boyalı seramikler ortaya çıkarılmıştır⁷⁴⁰. Höyükteki Geç Tunç Çağı'na ait çeşitli nesnelerin yanı sıra, Ugarit alfabesiyle yazılmış bir tablet de keşfedilmiştir⁷⁴¹. Höyükteki yerleşimin Geç Tunç Çağı'nın II. seviyesinde, MÖ. 1170 civarında, ani bir yangınla son bulduğu tespit edilmektedir⁷⁴². Fakat, bu yıkımın ardından höyükte yerleşim kesintiye uğramamış ve hatta kent daha da genişlemiştir⁷⁴³. Bu genişlemenin sebebi, uzmanları ikilemde bırakmaya devam eden, bölgeye yerleşen Deniz Kavimleri olmalıdır.

III.7.2. Ugarit Sınır Yerleşimleri

Ugarit'in kasabaları hakkında bilgi veren temelde iki belge bulunmaktadır: biri I. Šuppiluliuma ve Ugarit kralı II. Niqmaddu arasında antlaşma (CTH 46) ve diğeri Mukiš ve Ugarit arasındaki sınır kararnamesi (CTH 64)'dir. Bunların yanı sıra Ugarit'teki idari ve ticari belgelerde de yer adlarına rastlanmaktadır. Söz konusu antlaşmada, Ugarit'e ait olan yer adları şöyledir⁷⁴⁴: Pugul-i, Šeta, Ya'aniya, Hadamga Dağı, Paneštayu, Nakhati, Halpi, Nana

⁷³⁹ Astour 1979, s.21; RGTC 12/2, s.275-276; Brown 2009, s.138.

⁷⁴⁰ Bretschneider, Maqdissi vd. 2005, s.226.

⁷⁴¹ Astour 1979, s.21; Drower 2006, s.131.

⁷⁴² Brown 2009, s.138; Knapp ve Manning 2016, s.129.

⁷⁴³ Brown 2009, s.138.

⁷⁴⁴ PRU 4, s.48-52: RS 17.340.

Dağı, Šalma, Gulbata, Zamirti, Sulada, Mara'ili, Himulli kasabalarıdır. Mukış ile sınır kararnamesinde⁷⁴⁵ kaydedilen sınır kasabaları ise, güneyden kuzeye olacak şekilde sıralandığı anlaşılmaktadır. Burada kaydedilen sınır kasabaları, kırık olan birkaç yer ile birlikte, Birzihe Dağları'ndaki araziye kadar Bītu-hulive kasabası ve dağlık arazisi, Hunduratu Suları ve Hešmarašu Dağı'ndaki arazilerine kadar Zimmaru kasabası, Pithana Dağ yolundaki, Kiburu Dağı'ndaki, Ašamtihe Dağı'ndaki, Matrana Dağındaki arazilerle birlikte Zazaharuva, Yarqānu, Kanzata ve Magdala kasabaları, Huluru, 'Alullu, Yalda, Mirar, Naša, Ulmuva, Yadba, Yakuna'mu, Henzuriye, Nidabu, Kamkatiya, Harbu-huli(ve) kasabaları, dağlık arazileriyle birlikte Šanizula, Naptatu, Baq'atu, Tamra kasabaları, Pugul'i, Šeta, Ya'niya kasabaları, 'Ayala'nın dağlık arazileri, Hadamga dağlık arazileri, Kidkidiya, Paneštayu, Naghatu, Halbu-nana, Šalma, Gulbata, Zamirtu, Suladu, Mara'il(i) ve denizin ortasındaki Himullu kasabaları Ugarit Krallığı'na bırakılmıştır⁷⁴⁶. Aşağıda söz konusu kasabalar ve diğer belgelerde geçen yerleşimlerle ilgili bazı değerlendirmeler bulunmakta olup, aralarından bazı yerleşimler hakkında fikir yürütülecek bir bilgi mevcut olmadığından bunlara yer verilmemiştir.

Agimu kasabası, Ugarit alfabesiyle *Agm* şeklinde kaydedilmiş ve Ugarit belgelerinde sıklıkla adı geçen bir yerleşim yeridir. Bu kasabanın muhtemelen Ensariye sıradağlarının batı kısımlarında, Lazkiye'nin doğusundaki yüksek tepelerinde bulunduğu düşünülmektedir⁷⁴⁷.

▷Apsuna kasabası⁷⁴⁸, sıkça geçtiği Ugarit belgelerinin yanı sıra bir Alalah belgesinde de adı geçen bir yerleşimdir. Alalah belgesinde, Emar, Kenan ve Šutu gibi Mukış dışındaki yerlerde bulunan *habirulu* (LÚSA.GAZ) kişi adlarından⁷⁴⁹ bahsetmektedir. Bu belgelerde,

⁷⁴⁵ PRU 4, s.63-67: RS 17.62+237; PRU 4, s.67-68: RS 17.339; PRU 4, s.69-70: RS 17.366.

⁷⁴⁶ Van Soldt 2005, s.52-54.

⁷⁴⁷ RGTC 12/2, s.4.

⁷⁴⁸ RGTC 12/2, s.27-28.

⁷⁴⁹ RGTC 12/2, s.27.

𐎠Apsuna'dan insanlar, borçlular için kefil olmuşlardır ve benzer bir durum bir Ugarit belgesinde de gözlemlenmiştir⁷⁵⁰. Ugarit'teki uluslararası hukuki belgelerde, 𐎠Apsuna ile yabancı vatandaşlar arasındaki anlaşmazlıkların çözüldüğü kaydedilmiştir. Karkamış kralının bir mektubundaysa⁷⁵¹, Ugarit kralına sitemlerde bulunurken, Mukiş'e gönderdiğini iddia ettiği askeri birliklerin aslında Mukiş'te değil, 𐎠Apsuna'da, yani Ugarit topraklarında olduğunu belirtmiştir. Bu durum, 𐎠Apsuna kasabasının Ugarit ile Mukiş arasındaki güzergahta olduğunu işaret etmektedir. Tüm bu uluslararası belgeler, 𐎠Apsuna'nın bölgede önemli bir kasaba olduğu fikrini vermektedir.

𐎠Armanu⁷⁵², etimolojik araştırmalar sayesinde Sami dilinde “çınar” anlamına geldiği ortaya çıkarılmıştır. Ugarit belgelerinden bilinen kasabanın, bu belgeler sayesinde konumu hakkında fikir oluşturulmasını sağlamaktadır. Burası Ugarit'in bir sınır kasabası olup, krallığın güneybatısına konumlandırılmaktadır. Ugarit'teki Akadca belgelerden anlaşıldığına göre⁷⁵³, bu kasabada üzerinde birçok kişinin mülkiyet hakları bulunmaktaydı. Ugarit'in Mulukku kasabası sakinlerinin, Galba kasabası sakinlerinin ve Siyannu kralı Abdianati'nin sahip olduğu (H)armanu arazileri, Siyannu, Ugarit krallığından ayrıldıktan sonra bile bu kişilerin elinde olmaya devam etmekteydi. Dolayısıyla bu kasabasının Siyannu ülkesinin sınırında, Mulukku ve Galba kasabalarına yakın bir konumda bulunan bir yerleşim olduğu anlaşılmaktadır.

𐎠Armu kasabası⁷⁵⁴, Ugarit belgesinde sıkça adı geçen bir yerleşim birimidir ve Ugarit alfabesiyle 𐎠rm(y) şeklinde yazılmıştır. Bu kasaba, Lazkiye'nin kuzeyinde, Ras el-Bassit'in

⁷⁵⁰ Van Soldt 2005, s.107.

⁷⁵¹ RSO 7, s.27-28: RS 34.143.

⁷⁵² RGTC 12/2, 33.

⁷⁵³ PRU 3, s.91: RS 16.170; PRU 3, s.75: RS 15.91; PRU 4, s.230: RS 17.123.

⁷⁵⁴ RGTC 12/2, s.34-35; Van Soldt 2005, s.36-37.

dağlık bölgesinde konumlanmıştır. Yapılan bazı çalışmalarda, günümüzdeki Hraşbu'nun yaklaşık 25 km doğusunda yer alan ^cAramu ile ilişkilendirilmek istenmektedir⁷⁵⁵.

Arruva kasabası⁷⁵⁶, Ugarit alfabesiyle *ar(r)* şeklinde kaydedilmiş olup, Ugarit, Siyannu ve Amurru'dan gönderilen metinlerden *a-ri* olarak bilinmektedir. Kasabanın Hurrice form olan "Arruva" yazımı, Hitit yöneticilerine ait belgelerde de yer almaktadır ve bu belgelerden yayıldığı anlaşılmaktadır. Bu yerleşim, bölgedeki yerleşimlerden biri olarak tanınmış bir Hebat mabedi ve en az 55 üyeli bir tüccar loncasına sahiptir⁷⁵⁷. Bu bilgiler, Arruva'nın sadece dini değil aynı zamanda ticari açıdan da önemli bir merkez olduğunu göstermektedir. Kasabanın konumlandırılması konusunda yapılan araştırmalar, Cebele'nin 6 km güneyinde, kıyıdaki Tell Sukas'a yerleştirilen Şuksi kasabasının sınırlarına dayandığını ortaya koymaktadır. Arruva'nın konumu konusunda temel veriler olan bu ipuçlarına uyan tek yer, Tell Sukas'ın 4,5 km güneyinde, Nahr es-Sinnu'nun denize döküldüğü ve küçük gemiler için elverişli bir limanı bulunan deniz kıyısındaki Arab el-Mülk'tür⁷⁵⁸. Klasik dönemde Paltos kenti olarak bilinen Arab el-Mülk'teki Danimarkalı arkeologlar tarafından gerçekleştirilen kazılarda, Geç Bronz Çağı'na ait katmanlara rastlanmıştır.

^ɔAyala Dağı⁷⁵⁹, Alalah ve Ugarit arasında yer alan coğrafi bir oluşumun ve bir yerleşimin adıdır. Buradaki arazinin bir vadi üzerinde olacağı⁷⁶⁰ veya bir dağ mı olduğu konusu tartışılmıştır. Yer adının, Latince ve Yunanca kaynaklarda *Bacataiali* olarak geçmesi ve "Geyik Vadisi" anlamına gelen Semitik bir sözcük olan Baq'at Ayyali ile ilişkilendirilmesi dikkat çekicidir⁷⁶¹. Alalah IV seviyedeki kayıtlarda geçen ^{URU}*Báqá-ta-la*^{KI} ve ^{URU}*Bá-qa-ta-*

⁷⁵⁵ RGTC 12/2, s.35; Van Soldt 2005, s.100.

⁷⁵⁶ RGTC 12/2, s.36-37.

⁷⁵⁷ Astour 1979, s.16.

⁷⁵⁸ Astour 1979, s.16.

⁷⁵⁹ RGTC 12/2, s.48.

⁷⁶⁰ Van Soldt 2005, s.60.

⁷⁶¹ Astour 1969, s.402; RGTC 12/2, s.48.

[la] şeklinde kaydedilen yer adlarıyla muhtemelen bir ilişki bulunmaktadır. Lazkiye'nin 48 km uzağında bulunan ⁷⁶² Ayala Dağı ve Vadisi, Antakya ile Lazkiye arasındaki kara yoluna konumlandırılmaktadır⁷⁶². Bu konum, Anti-Kasius Dağı'nın, iki güney çıkıntısını arasında yer almasıyla haritada geyik boynuzu şeklinde göstermektedir⁷⁶³.

Birzihe Dağı⁷⁶⁴, sadece Ugarit- Mukiş arasındaki sınır hakkındaki kararnamede geçen ve literatürde Burzu olarak da adlandırılan⁷⁶⁵ bir yerdir. Bu dağ, iki krallık arasındaki eski sınır boyunca uzanan son derece engebeli ve ulaşılmaz olan Ensariye Dağ zinciri üzerinde yer olmalıdır⁷⁶⁶. Araplar tarafından Kal'at Berze olarak adlandırılan, Asi Nehri'nin 3 km batısında konumlanmış alan Bizans kalesi Borze ile ilişkilendirilmektedir⁷⁶⁷. Gab bataklıklarına tepeden bakan bu kale, Ensariye sıradağlarının devamı niteliğindedir ve zirvesinde bulunmaktadır. Astour, bu dik ve yüksek dağın zirvesinde yer alan bu Bizans kalesinin stratejik öneminin Tunç Çağı'nda da devam etmiş olabileceğini öne sürmektedir⁷⁶⁸. Fakat, Saade, Birzihe'nin bu tanımlamasına şüpheyle yaklaşmakta ve Birzihe yer adıyla ilişkilendirilebilecek alternatif başka yerleşim yerleri önermektedir⁷⁶⁹. Bölgede aynı adla iki köyün bulunduğu ve Kal'at Berze'nin 10 km kuzeydoğusundaki Kal'at Burze Dağı ile buranın eteklerindeki Mirza adlı köy bu yerleşim için sunulmaktadır. Bu yerleşim ile fonetik olarak aynı ya da benzer isimleri taşıyan yerler, Birzihe'nin konumu hakkında kesin ifadelerde bulunmayı zorlaştırmaktadır ve diğer yandan coğrafi isimlendirmenin karmaşıklığını ortaya koymaktadır. Klasik dönemde

⁷⁶² RGTC 12/2, s.48.

⁷⁶³ Van Soldt 2005, s.61.

⁷⁶⁴ Astour 1969, s.399-400.

⁷⁶⁵ RGTC 12/2, s.61.

⁷⁶⁶ Astour 1963, s.236.

⁷⁶⁷ Klengel 1970, s.37.

⁷⁶⁸ Astour 1969, s.400.

⁷⁶⁹ Saade 1979-80, s.222 ve 228: 60.

Lisias olarak bilinen Kal'at Burze Dağı, Ugarit'in sınır yerleşimi olan Birzihe Dağı ile aynı yere işaret ediyor olmalıdır⁷⁷⁰.

Bītu-huli(ve) kasabası, URU “şehir” belirteciyle birlikte, Alalah ve Ugarit belgelerinde geçen bir yerleşim yeridir. Bu kasaba, eskiden Mukiş ülkesine ait bir yerleşim olarak varlığını sürdürmekteydi,⁷⁷¹ ancak Mukiş'ten alınarak Ugarit'e devredilmiştir. Mukiş'in Hitit kralına karşı isyan hareketi içerisinde yer alması ve Ugarit'in sadık tutumunu devam ettirmesi, siyasi ilişki ve güç dengelerinin bu şekilde dönüşmesine sebep olmuştur. Bītu-huli yer adı, Ugarit'teki idari bir belgede daha geçmekte olup, birkaç satır sonra Magdala kasabası yer almaktadır⁷⁷². Bītu-huli(ve) ve Magdala kasabası arasındaki bu ilişki, bu iki yerin birbirlerine yakın olma olasılığını artırır ve birinin konumunun belirlenmesi, diğerinin konumu hakkında daha doğru tahminler yapılmasını sağlayabilir.

Enu-Maka(yu) kasabası, sıklıkla geçtiği Ugarit belgelerinde⁷⁷³, Halbu Şapuni ve Mara'il gibi kuzeydeki yerleşimlerle birlikte anılmaktadır. Bu belgelerden anlaşıldığına göre, Ras el-Bassit ve Kel Dağ arasındaki Ugarit Krallığı'nın kuzeybatı bölgesinde, Halbu Şapuni'nin çok yakınında olacağı düşünülmektedir⁷⁷⁴. Fakat bu yerleşim için öne sürülen herhangi bir konum bulunmamaktadır.

Halbu Hazzi/ Şapuni kasabası (^{URU}Halbi HUR.SAG Hazzi), birçok Ugarit belgesinde geçmekte olup, Ugarit alfabesiyle *Hbl Şpn* şeklinde görülmektedir⁷⁷⁵. Ugarit dilinde Şapanu/ Şapuni olarak adlandırılan bu bölge, klasik dönemde Kasius Dağı olarak bilinen ve Hitit ve Akad metinlerinde Hazzi Dağı olarak anılan, bugünkü Cebel el-Akra yani Kel Dağ ile

⁷⁷⁰ Van Soldt 2005, s.56.

⁷⁷¹ RGTC 12/2, s.58.

⁷⁷² Van Soldt 1997, s.687.

⁷⁷³ RGTC 12/2, s.73-74.

⁷⁷⁴ Van Soldt 2005, s.103-104.

⁷⁷⁵ RGTC 12/2, s.113.

özdeşleştirilmektedir. Uzun yıllar kutsal bir mekân olarak kabul edilen bu dağ, Fırtına tanrısı Baal'ın ibadet alanı ve Hellenistik Dönemde Fırtına tanrısı Zeus'un tapınım yeri olarak hizmet etmiştir. Halbu Hazzi/ Şapuni yerleşimi, bu kutsal dağın hemen güneyinde yer alan Keseb'e konumlandırılmak istenmektedir⁷⁷⁶. Akadca'da "yeşillik, orman" anlamına gelen *halbu* terimi, bölgenin coğrafi özelliklerini yansıtmak için kullanılmış olmalıdır. Dolayısıyla, Halbu Hazzi/ Şapuni, "Hazzi/ Şapuni'nin ormanlık tepesi" anlamında yorumlanmıştır⁷⁷⁷. Keseb, bu kasabanın konumu için günümüzdeki Kel Dağ yakınlarında bulunan en uygun yerleşim yeridir.

Heşmaraşu Dağı⁷⁷⁸, Alalah ve Ugarit arasında yer alan bir coğrafi özellik olmasına rağmen, hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Nougayrol, bu dağ adıyla MÖ. Birinci binyılda görülen *eşmarû* "bir tür gümüş" ifadesi arasında bir etimolojik bağ kurmaya çalışmış, Van Soldt bu düşünceye katılmadığını ifade etmektedir⁷⁷⁹.

Himullu⁷⁸⁰, sınır kararnamesinde açık bir şekilde denizin ortasında (^{URU}*Himulli ša ina libbi A.AB.BA*) olduğu kaydedilmiştir. Ancak bölgede bugün bilinen bir ada olmamakla birlikte, Ras el-Bassit'in hemen kuzeyinde küçük kayalık bir adacık bulunmaktadır. Klasik dönemde Makra Nesos olarak adlandırılan modern İle Pigeon⁷⁸¹, küçüklüğü ve kayalık yapısı nedeniyle yerleşim amaçlı kullanılmaya elverişli değildir. Eğer Himullu'nun bu adacıkla ilişkilendirilmesi doğruysa, ana karayla arasında oldukça sığ suların bulunduğu bu yer, muhtemelen küçük teknelerin demir attığı bir konuma sahipti. Bununla birlikte, Saade'nin belirttiği gibi⁷⁸², sahilin yakınlarında, Kel Dağı'nın eteklerinde bulunan Himmatlı köyü,

⁷⁷⁶ RGTC 12/2, s.113; Van Soldt 2005, s.62 ve 103; Yıldırım 2022, s.10.

⁷⁷⁷ Van Soldt 2005, s.100 ve 174.

⁷⁷⁸ RGTC 12/2, s.129.

⁷⁷⁹ PRU 4, s.11, dipnot 7; Van Soldt 2005, s.57.

⁷⁸⁰ Astour 1969, s.402; RGTC 12/2, s.129.

⁷⁸¹ Astour 1970, s.115.

⁷⁸² Saade 1979-80, s.222.

Himullu'nun yerini işaret edebilecek bir yerleşim olabilir. Himulli hakkında mevcut belgelerin sınırlı olması ve bölgenin fiziki koşulları, bu eski yerleşim hakkında net bir teori geliştirilmesini engellemektedir. Ayrıca, İle Pigeon adacığının ya da Himmatlı köyünün burayla ilişkili olup olmadığı konusunda kesin bir fikir belirtmek zordur.

Huri-Şubū^ci kasabası, çeşitli Ugarit belgelerinde adı geçen ve bazılarında ^{URU}Huri-KİRİ₄ olarak kaydedilmiştir⁷⁸³. Bu yerleşim yerinin adı, etimolojik çalışmalar sonucunda⁷⁸⁴, “sırtlanın ini” olarak çevrilmektedir. Eğer mecazi bir anlamı içermiyorsa, bu yerleşim yeri bölgenin muhtemel faunasına atıf yapıyor olabilir. Suriye kıyısında sıklıkla görülen yer adlarının bölgedeki mevcut yer adlarıyla ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Huri-Şubū^ci kasabanın Ugarit kentinin 8 km doğusunda bulunan bugünkü Hraşbū'ya yerleştirilmesi önerilmektedir⁷⁸⁵.

Hunduraşi Suyu⁷⁸⁶, çivi yazılı belgede çoğul halde bulunan ve Akadca *mē* “sular” olan A^{MEŠ} ideogramıyla kullanılmıştır. Ugarit dilinde *hndrt* olarak geçmektedir. Bu terim Ugarit metinlerinde çeşitli bağlamlarda ortaya çıkmaktadır. Hurrice olacağı düşünülen *hunduratu* ifadesi, Ugarit'teki hasta atların tedavisi için hazırlanan reçetelerin kaydedildiği bir metinde şifalı bir bitki olarak yer almaktadır. Hunduraşi Suyu'nun kökeni ve özellikleri üzerine yapılan etimolojik ve coğrafi değerlendirmeler bulunmaktadır. Bu terim, Akadca bir meyve ağacı olan *henzuru* ile ilişkilendirilmek istenmiş, ancak diğer bir teoriye göre *hunduratu*'nun bir tür tahıl olduğu iddia edilmektedir⁷⁸⁷. Sonuç olarak *hunduratu* bitkisinin göl veya bataklık bölgesinde yetişen endemik bir bitki olduğu düşünülmekte ve bu sebeple adını bulunduğu

⁷⁸³ RGTC 12/2, s.133.

⁷⁸⁴ Van Soldt 2005, s.175.

⁷⁸⁵ RGTC 12/2, s.134; Van Soldt 2005, s.189.

⁷⁸⁶ Astour 1969, s.400; RGTC 12/2, s.132.

⁷⁸⁷ Cohen 1996, s.122-123.

yerden almış olabileceği ortaya atılmaktadır⁷⁸⁸. *Hunduratu* bitkisinin yetiştiği Hunduraşi Suyu'nun yani bataklık ya da gölün Suriye coğrafyasında bulunacağı sınırlı diyebileceğimiz konumlar bulunmaktadır. Bölgede bu bataklık ve göl için en uygun adayın Ensariye sıradağlarının doğusunda bulunan Gab bataklıkları gösterilmektedir. Bu bataklık, bugünkü Hama şehrine ait bir bölge olup Ensariye Dağları ile Zaviye dağları arasında yer alan yaklaşık 120 km uzunluğunda ve 12 km genişliğinde bir alanı kaplamaktadır. Kuzeyinde, Türkiye'deki Amik Ovası ve Roj Bataklıklarının uzantısı niteliğindeki bu yerin etrafında çok sayıda Bizans yerleşimleri bulunmaktadır. Diğer yandan Nougayrol ise, bu yerin Cisir eş-Şuğur yakınlarında, Asi Nehri'nin doğusunda, Roj bataklık çöküntüsünde olabileceğini ileri sürmektedir⁷⁸⁹. Son olarak bu yerin konumunun aydınlatılması, sadece tarih ve coğrafya bilimleri için önem arz etmez, aynı zamanda bölgenin tarihsel florasının anlaşılmasına katkı sağlamakta ve kısmen de olsa farmakolojinin konusunu oluşturmaktadır.

𐤀𐤋𐤍𐤔𐤎'u kasabası, sıklıkla Ugarit belgelerinde geçmekte adı geçen ve bazen URU DİNGİR-iştami şeklinde yazıldığı da görülen bir yerleşimdir⁷⁹⁰. 𐤀𐤋𐤍𐤔𐤎'u adıyla ilgili etimolojik çalışmalar, "tanrının kalbi vardır" anlamına geldiğini ortaya koymuştur⁷⁹¹. Bu anlam, kasabanın dini ve kültürel önemine işaret ettiği düşünülebilir. Lazkiye'nin kıyı bölgesinde konumlanmış olması muhtemel görünen 𐤀𐤋𐤍𐤔𐤎'u kasabası, modern Stāmū ile özdeşleştirilmektedir⁷⁹².

Magdala Kasabası⁷⁹³, Ugarit ve Alalah sınır bölgesinde, Ugarit Krallığı'na bağlı bir yer olarak tarihsel kaynaklarda yer almaktadır. Bu kasabanın konumu hakkında çeşitli görüşler ve

⁷⁸⁸ Van Soldt 2005, s.56.

⁷⁸⁹ PRU 4, s.15; RGTC 12/2, s.132; Van Soldt 2005, s.56.

⁷⁹⁰ RGTC 12/2, s.141.

⁷⁹¹ Van Soldt 2005, s.188.

⁷⁹² RGTC 12/2, s.141; Van Soldt 2005, s.185 ve 189.

⁷⁹³ RGTC 12/2, s.182.

öneriler bulunmaktadır. Astour Magdala için iki farklı öneri sunmuştur⁷⁹⁴: biri Eriha'nın 6 km doğu, kuzeydoğusundaki Mağdalaya köyü ve diğeri Derkus'un 4 km kuzeyinde bulunan Miğedle'dir. Fakat, Van Soldt, Magdala kasabasının konumunun belirlenmesinde Pithana Dağ yolunun önemli olduğunu vurgulamıştır⁷⁹⁵. Bu dağ yoluna yakın bir konumda olduğunu aktaran Van Soldt, Magdala kasabasını Bidama geçidinin doğusundaki modern Meğdel köyü ile özdeşleştirmek istemiştir. Bu Kasaba için önerilen yerlerin üçü de fonetik olarak benzerlik gösterse de birbirinden oldukça farklı konumlarda bulunan yerleşimlerdir. Dolayısıyla, Magdala'nın tam konumu hakkında net bir bilgi bulunmamakta ve arkeolojik bulguların olmaması kesin sonuca ulaşmayı zorlaştırmaktadır.

Mulukku⁷⁹⁶, Ugarit'teki yazılı belgelerde sıkça adı geçen ve Ugarit'in güneybatı bölgesinde yer aldığı bilinen bir kasabadır. Ugarit'ten çıkarılan bir belgede (RS 16.170)⁷⁹⁷, Mulukku halkının "Armanu arazilerini elinde bulundurduğu bilgisi yer almaktadır. Bu bilgi, Mulukku'nun Siyannu ve Ugarit arasında bulunan "Armanu kasabasına yakın bir konumda olduğunu düşündürmektedir. Mulukku'nun kesin konumuna ilişkin arkeolojik ve epigrafik veriler halen sınırlıdır. Bununla birlikte, Lazkiye'nin kıyı ovasında bulunduğu düşünülmekte olan⁷⁹⁸ Mulukku kasabasının konumu için düşünülen iki potansiyel höyük bulunmaktadır. Biri Tell Sukas'ın 4,5 km güneyinde bulunan Tell Arab el-Mülk ve diğeri öneri Tell Siyannu'nun yaklaşık 8 km güneyinde, Tell Sukas'ın doğusunda yer alan Tell Muluk'tur⁷⁹⁹. Ses olarak her iki höyük de Mulukku için uygun görünmekle birlikte, Ugarit'e ait olduğu bilinen kasabanın Siyannu coğrafyasında bulunması, konuyu daha karışık bir hale getirmektedir. Bununla birlikte, Ugarit ve Siyannu Krallık'larının ayrılmasından sonra,

⁷⁹⁴ Astour 1969, s.401.

⁷⁹⁵ Van Soldt 2005, s.58.

⁷⁹⁶ RGTC 12/2, s.198-199.

⁷⁹⁷ PRU 3, s.91.

⁷⁹⁸ Astour 1979, s.22.

⁷⁹⁹ Astour 1979, s.22; RGTC 12/2, s.199.

Armanu ve Atallig gibi sınır kasabalarında iki krallığın da ortak arazilere sahip olması, iç içe geçmiş bir siyasi coğrafi yapılanmanın varlığını gözler önüne getirmektedir. Bu iç içe geçmiş siyasi coğrafi yapılanma, Siyannu kentinin güneyinde yer alan Tell Arab el-Mülk veya Tell Muluk'ta bulunmasını mümkün kılmaktadır.

Napšati ya da Naptatu⁸⁰⁰, Ugarit Krallığı'na bağlı bir kasaba olup, bir idari kayıta (RS 19.105) Ugarit alfabesiyle *nptt* olarak kaydedilmiştir⁸⁰¹. Bu yer adının kökeni hakkında bazı çalışma ve fikirler bulunmaktadır. Akadca bir kelime olarak *nptt*, feminen bir köke sahip olup, Ugarit alfabesinde bu kökün aksini tasdik edecek bir yazıma rastlanmamıştır. Bu yazım, Akadca “çok, bolluk” anlamlarına gelen *napšu* kelimesiyle ilişkili olabileceği ortaya atılmış ve “nefes alıp vermek” anlamıyla *napāšu* fiil kökü ve Ugarit alfabesindeki “boğaz, nefes” karşılığı bulunan *npš* kelimesiyle bağlantı kurulmak istenmiştir⁸⁰². Buna ek olarak Astour, Hurrice isimlerin başlarındaki -l- ve -n- ses değişimini dikkate alarak, Hurrice bir kelime olarak düşündüğü Napšati'nin Lapšati okunuşunun da mümkün olabileceğini ve bu yerin Geç Asur eyaleti Unqi'nin şehirlerinden biri olan Lapsitania'nın en eski okunuş formu olacağını varsaymıştır⁸⁰³. Bu öneriyi teyit edebilecek belgeler yetersiz olmakla birlikte, Napšati kasabası konumu hakkında, Ugarit ve Alalah arasında olduğu bilgisinin dışında hakkında herhangi bir bilgi bilinmemektedir.

Paneštayu⁸⁰⁴ yer adı, Ugarit belgelerinden bilinmekte olup, Mukiš ve Ugarit sınırlarını tespit eden kararnamenin dışında, Alalah'dan gönderilen bir mektupta görülmektedir (RS 20.03)⁸⁰⁵. Bu mektup, Alalah'a yeni atanan Hititli memur Šukur-Tešup tarafından Ugarit kralı II. Ammištamru'ya hitaben saygısını iletmek ve iyi ilişkiler kurmak üzere yazılmıştır.

⁸⁰⁰ RGTC 12/2, s.206.

⁸⁰¹ Van Soldt 2005, s.34 ve 60.

⁸⁰² Van soldt 2005, s.179, dipnot: 88.

⁸⁰³ Astour 1963, s.237.

⁸⁰⁴ RGTC 12/2, s.218; Van Soldt 2005, s.61.

⁸⁰⁵ UG V, 26, s.91 ve 92.

Mektupta, Šukur-Tešup'un Ba'lat-Rimi/ Bêlet-Remi kasabasına adaklar yapılmak üzere, Panešta(yu)'dan insanlar gönderdiğini belirtilmektedir. Muhtemelen Ba'lat-Rimi/ Bêlet-Remi'de bir Baal tapınağı veya kutsal alanı bulunduğunu ve Panešta(yu) sakinlerinin bu alanı ziyaret ettiklerini düşündürmektedir⁸⁰⁶. Metnin devamında, Panešta(yu)'lu kişilerin Šalmiya/ Šalma'daki "şehir yöneticisi, belediye başkanı" olan *hazannu*'nun gözetimine verildiği ve vergilerden muaf tutularak güvenliklerinin sağlanmak istendiği anlaşılmaktadır. Bu mektuptan elde edilen bilgilere dayanarak, Paneštayu'nun Alalah ve Ugarit arasındaki dağlık bir bölgede olduğu ve muhtemelen Šalma kasabasından pek uzak olmayacağı ortaya atılmaktadır⁸⁰⁷. Diğer taraftan Paneštayu, bu tarifin biraz dışında, İdlib'in 8 km kuzeydoğusundaki Banaš/ Baniš bölgesinde araştırılması önerilmektedir⁸⁰⁸. Baniš'in, Šukur-Tešup'un mektubunda geçen Šalma kasabasından uzak mesafede bulunması ve sınır kararnamesinde Paneštayu ve Šalma kasabalarının aynı bölgede sıralanması, Paneštayu'nun bu bölgeye yerleştirilemeyeceğinin kanıtıdır.

Pithana Dağ Yolu'ndaki "Pithana" adı bir kişi adı olup, genellikle Kaneš kralı Anitta'nın babası olan Pithana'dan bilinmektedir. Ancak, Hitit Krallığı'na ait belgelerde Pithana adına da rastlanmaktadır. Tunip krallığıyla II. Tuthaliya ya da I. Šuppiluliuma zamanına ait olacağı düşünülen bir antlaşma (KUB 3.16) yapılmıştır. Bu antlaşmada, Amurru kralı Aziru'nun, Amarna mektuplarından da anlaşılacağı üzere, Tunip ülkesini ilhak ettiği ve buna karşılık Suriye'de yayılcı bir politika yürüten Hitit kralının Pithana adında bir görevliyi bölgeyi araştırmak için gönderdiği⁸⁰⁹ kaydedilmiştir. Antlaşmanın ne zaman yapıldığı kesin olmamakla birlikte, Alalah kralı İlim-İlimma'nın Tunip'ten aldığı toprakları geri vermesi, Pithana'nın asıl görevi olarak kabul edilmektedir. Sonrasında bu kişinin adı,

⁸⁰⁶ UG V, s.712.

⁸⁰⁷ Van Soldt 2005, s.61.

⁸⁰⁸ Astour 1963, s.237.

⁸⁰⁹ Astour 1969, s.392.

Tunip'e giden yollardan birine, Alalah ile olan sınır noktasına vermiş olmalıdır. Söz konusu dağ yoluna adını verecek, Pithana adlı bir kişi ya da bölgede başka bir olay bilinmemekte olup, yer adının ortaya çıkması hakkında en uygun yorum şimdilik bu görülmektedir. Van Soldt, Pithana yolu'nun antik dönemlerden beri kullanılan ve İdlib ile Lazkiye arasındaki yolun geçtiği Bidama geçidi olduğunu⁸¹⁰ savunmaktadır. Öte yandan, Astour, bu yolun Tunip'e yakın olması gerektiğini düşünerek, Zaviye Tepeleri'nin güneydoğu sırtında, diğer dağ zincirlerinden bir vadiyle ayrılan kısımda, modern Suriye'deki Harran'da bulunabileceğini öne sürmektedir⁸¹¹. Astour'un önerisi, Pithana adlı bir görevlinin adını verdiği bu yola Tunip'e daha yakın bir konum atfetmektedir.

Suladu kasabası⁸¹², Ugarit alfabesiyle *Sld* olarak görülmekte ve II. Murşili'nin sınır kararnamesi ile çeşitli Ugarit belgelerinde geçmektedir. Söz konusu kararname ve diğer idari belgelerde, Suladu kasabası, Halbu-Şapinu, Gulbata ve Mara'il kasabalarıyla birlikte anılmakta olup, bu kasabaların birbirlerine oldukça yakın bir konuma sahip olduğu belirtilmelidir⁸¹³. Şapuni bölgesinde yer alan bu kasabalar, Kel Dağı'nın güney yamacındaki küçük yerleşimlerdir. Ancak bu küçük yerleşimlerin tam olarak nerede olduğu, yüzey çalışmalar ve arkeolojik kazılar yoluyla netleştirilmesi gereken bir konudur.

Šalma/ Šalmiya kasabası⁸¹⁴, sıkça adı geçen Ugarit belgesinde bir yerleşim olup, Šalima şeklinde de belgelerde görülmektedir. Ugarit'te bulunan ve Alalah'tan gönderilen Šukur-Teşup'un mektubunda “Šalmiya” olarak geçmektedir⁸¹⁵. Šalma kelimesinin kökeni Akadca *šalimum* ve *salmum* ifadelerine dayandırılmakta olup, “temiz, huzurlu yer” anlamlarına

⁸¹⁰ Van Soldt 2005, s.58.

⁸¹¹ Astour 1969, s.402-403.

⁸¹² RGTC 12/2, s.255.

⁸¹³ Van Soldt 2005, s.62.

⁸¹⁴ Saade 1979-80, s.222.

⁸¹⁵ Van Soldt 2005, s.184.

gelmektedir⁸¹⁶. Alalah'daki Hititli görevli Šukur-Tešup'un mektubunda (RS 20.03) Šalma kasabasının bir *hazannu* tarafından yönetildiği anlaşılmaktadır⁸¹⁷. Bu kişi Ugarit Krallığı'na bağlı ve muhtemelen Ugarit kralı tarafından atanan bir görevlidir. Görünüşe göre, Šalma adı altında, biri kuzey dağlarında ve diğeri güneyde, muhtemelen Ugarit'e yakın bir liman kasabası olan iki Šalma yerleşimi bulunmaktadır⁸¹⁸. Sınır kararname metinlerinde, Šalma'nın kuzeydeki dağlık bölgede yer alan hudut kasabası olduğu belirtilmelidir. Šalma, Kel Dağ'a oldukça yakın bir konumda bulunan ve Keseb'in 3 km güneybatısında yer alan, bugünkü ʿAyn Šalmi olan yerle ilişkilendirilmek istenmektedir⁸¹⁹. Šalma kasabasıyla bu modern yerleşim arasında ses benzerliğinin olması bu öneriyi desteklese de Arapçadaki “hoş, huzur, iyilik” anlamlarına gelen *slm* ortak kökünün bulunduğu başka yer adlarıyla da benzerlikler kurulabilir. Bu nedenle, bu yer adı için sadece ses benzerliği üzerinden ilişki kurmak doğru olmayabilir. Buna ek olarak, ʿAyn Šalmi'nin daha güneyinde bulunan Bšalmon, Šalma kasabası için alternatif bir öneri olarak düşünülebilir⁸²⁰. Güneydeki Šalma kasabası, Ugarit'in hemen doğusunda olacağı düşünülen Šurašu, Tıbaqu ve Šubbanu kasabalarıyla birlikte anılmaktadır ve belgelerden bu bölgedeki Šalma kasabasının bir liman olduğu tahmin edilmektedir.

Ullamu yer adı, Ugarit belgelerinde sıkça geçen bir yer adı olup, çivi yazılı belgelerde *ul-la-mi^{ki}* ve Ugarit alfabesiyle *ulm* şeklinde kaydedilmiştir⁸²¹. Ugarit'ten çıkarılan belgelerde, Ugarit kralı Niqmepa döneminde, Ullamu'daki bazı ev ve arazilerin Nuriyanu gibi (muhtemelen) bazı önemli kişilere hediye edildiği anlaşılmaktadır. Ancak, bu belgelerde

⁸¹⁶ Van Soldt 2005, s.184 ve 188.

⁸¹⁷ UG V, 26, s.91 ve 92.

⁸¹⁸ Van Soldt 2005, s.42, 143 ve 144.

⁸¹⁹ RGTC 12/2, s.260-261.

⁸²⁰ RGTC 12/2, s.261.

⁸²¹ RGTC 12/2, s.320.

Ullamu'nun konumuyla ilgili detaylı bir bilgi bulunmamaktadır. Van Soldt, Ullamu kasabasının Siyannu sınırına yakın bir yerde aranması gerektiğini önermektedir⁸²².

Yadba/ Yathaba/ Yadabi Kasabası⁸²³, Ugarit sınırları hakkındaki kararnamenin yanı sıra Alalah ve Geç Asur Dönemi belgelerinde⁸²⁴ adı geçen bir yerleşimdir. Bu kasaba, başlangıçta Alalah/ Mukiş yönetimine aitken Ugarit Krallığı'na verilmiştir,⁸²⁵ bu nedenle Yadba kasabası, Mukiş ile olan sınırdan çok uzakta olmamalıdır⁸²⁶. III. Tiglat-Pileser'in yazıtında geçen yer adları arasındaki Jaṭabi, bu kasabayla ilişkilendirilmekte olup, konumuyla ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bu Geç Asur Dönemi kasabası, Cisir eş-Şuğur'un yaklaşık 13 km kuzeyinde yer alan Kefr Debbin civarında aranmaktadır⁸²⁷. Son olarak, Jaṭabi kasabasının Hama'da olacağı fikri ortaya atılmıştır. Eğer Yadba ve Demir Çağı kasabası Jaṭabi aynı yerin adlarıysa Hama oldukça güneyde bulunmaktadır. Kefr Debbin ise III. Tiglat-Pileser'in yazıtında yer listesine göre Jaṭabi için uygun görülmesi de Yadba kasabası için oldukça uygun olup, Mukiş sınırına da oldukça yakın bir konumda yer almaktadır. Bu durumda da Van Soldt'un iddia ettiği gibi sınır yerleri muntazam bir şekilde güneyden kuzeye doğru dizilmediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Jaṭabi kasabasıyla yine Geç Asur Dönemi yer adlarından olan Yaraqı Dağı arasında bir ilişki kurulmak istenmekte⁸²⁸ fakat bu bağlantıyı oluşturmak mümkün görünmemektedir.

Yarqānu Kasabası⁸²⁹, Alalah, Ugarit ve muhtemelen Geç Asur Dönemi belgelerinde geçmektedir. Alalah'daki bir metinde geçen ^{URU}*E-ia-ar-ka-[ni]* ya da *I₁₅-ia-ar-qà-[ni]*

⁸²² Van Soldt 2005, s.92.

⁸²³ RGTC 12/2, s.344-345.

⁸²⁴ RGTC 7/1, s.127: Jaṭabi olarak okunmaktadır.

⁸²⁵ RGTC 12/2, s.345.

⁸²⁶ Van Soldt 2005, s.158.

⁸²⁷ PRU IV, s.15, dipnot 5; RGTC 7/1, s.127.

⁸²⁸ PRU 4, s.15; RGTC 7/1, s.127.

⁸²⁹ RGTC 7, s.125; RGTC 12/2, s.343.

yerleşiminin Ugarit belgelerinden bilinen Yarqānu kasabası ile aynı yer olacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte, Geç Asur kralları II. Aşurnasirpal, III. Salmanasar ve III. Tiglat-Pileser'e ait yazıtlarda sözü edilen Yaraqū Dağı ile karşılaştırılmak istenmektedir. Yarqānu yerleşiminin, Birzihe ve Magdalā kasabaları arasında, Ensariye Dağ zincirinin kuzey ucunda bir yerde bulunması gerektiğinden, Yaraqū Dağı'nın da dağlarla özdeşleştirilmesi düşünülmektedir. Ancak, Eski Asur belgelerindeki Yaraqū Dağı genellikle İdlib'in kuzeyindeki Bariša veya Kueşir Dağları⁸³⁰ ile tanımlanmaktadır. Her iki dağ silsilesi daha kuzeyde yer aldığı için, Ugarit belgelerindeki Yarqānu Dağı'nın hesaplanan konumuyla uyumlu değildir. Bununla birlikte, Yaraqū Dağı, Hama'nın hemen doğusunda bulunan Cebel-i A'la⁸³¹ ile eşitlenmek istenmektedir. A'la Dağı'nın dışında, Bariša Dağı ve Kefr Aruq Yarqānu Dağı için önerilen yerlerdir. Dağın tespitiyle birlikte, Yarqānu Kasabası da o bölgede aranabilir. Coğrafi yer isimlerinin tespiti ve tarihsel konumlarının belirlenmesi genellikle karmaşık bir süreçtir ve farklı kaynaklardan gelen verilerin bir araya getirilmesi gerekmektedir. Sonuç olarak tüm bu öneri ve ifadeler, arkeolojik ve filolojik kanıtlarla desteklenmeye muhtaçtır.

Zimmaru kasabası, hem I. Şuppiluliuma ile Ugarit arasındaki antlaşmada sınırların belirlenmesinde hem de II. Murşili'nin Ugarit- Mukiş sınırlarına dair kararnamede adı geçmekte ve bir Alalah belgesinde de bu yerleşimden bahsedilmektedir⁸³². Zimmaru'nun konumu konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar, Ugarit ve Alalah arasında yer alan Zimmaru'nun, Ugarit'e oldukça uzak olan ancak Barqum'a (Barga) çok yakın olan bugünkü Zammar köyüne konumlandırılması gerektiğini öne sürmektedir⁸³³. Bu yer, el-Maṭṭ batakliklarındaki coğrafi bir oluşum olan lagünün 2 km batısında, Halep'in

⁸³⁰ Astour 1969, s.401.

⁸³¹ RGTC 7/1, s.127; RGTC 12/2, s.343.

⁸³² RGTC 12/2, s.356.

⁸³³ Astour 1969, s.399-400; RGTC 12/2, s.356; Van Soldt 2005, s.52.

yaklaşık 40 km güney, güney-batısında bulunmakta olup belgelerde tarif edilen konumu, sulak bir bölgede olması ve ismindeki fonetik seslerden dolayı Zimmaru kasabası ile uyumludur. Fakat Zammar köyünün bir Tunç Çağı yerleşimi olduğunu gösteren herhangi bir bulgu henüz gün ışığına çıkarılmamıştır.

III.8. UŞNATU VE SİYANNU KRALLIĞI

Siyannu bölgesi, Suriye’de stratejik bir konumda yer alan iki önemli siyasi güç, Ugarit ve Amurru Krallık’ları arasında kalmaktaydı. Bu bölge Ugarit’e ait bir durumdayken, Amurru’nun güçlenmeye başlamasıyla birlikte Siyannu ve civarının askeri bir güçle ele geçirildiği anlaşılmaktadır. Fakat muhtemelen Ugarit’in bu önemli bölgeyi kaybetmek istememesi, iki krallık arasında bir antlaşma (RS 19.68)⁸³⁴ yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu antlaşmaya göre, Aziru 5000 Şeşel gümüş karşılığında, Siyannu ve Zinzaru üzerindeki gelecekteki haklarıyla birlikte feragat etmiş ve bu bölgeleri Ugarit’e bıraktığını kabul etmiştir. Böylece Ugarit Hatti ülkesine bağlı olduktan sonra yaklaşık 30 yıl boyunca Siyannu- UŞnatu, Ugarit aracılığıyla Hitit İmparatorluğuna bağlı ikinci derecede vasal devlet olarak kalmıştır⁸³⁵. Uzun yıllar Ugarit kralıyla uyumlu bir Şekilde ülkesini yöneten Siyannu kralları, yıllar geçtikçe Ugarit’ten uzaklaştı ve Siyannu kralı Abdi-Anati, döneminde Karkamış kralına yönelmiş ve Ugarit’e bağlı olmak istemediğini iletmiştir. Alınan bir kararla Siyannu, UŞnatu ve çevresindeki Şehirler, dağlar ve arazilerle birlikte Karkamış kralına bađlanmıştır⁸³⁶. Sonuç olarak, Ugarit kralı Niqmepa, Siyannu üzerindeki kontrolünü kaybetti. Bu dönemde, Mukiş, Nuhaşe gibi Suriye’deki küçük krallıkların isyan etmesi sonrasında bölgede hareketlenmeler olmuş, Ugarit ve Hititler arasındaki ilişki sarsılmıştı. Tüm bunların sonunda hem Hititlerdeki yerini sağlamlaştırmak hem de Ugarit’ten bağımsız hareket etmek için Abdi-Anati fırsatı değerlendirmiş olmalıdır. II. Murşili’nin son yılları, Ugarit kralı Niqmepa’nın ilk yıllarında, en geç MÖ. 1315 yıllarında⁸³⁷, Ugarit ve Siyannu Krallık’ları ayrılığı resmi bir kararname ile kabul edilmiştir. Ugarit Krallığı’nın Siyannu ve UŞnatu’yu kaybetmesi, bölgedeki siyasi dengeleri köklü bir Şekilde değer değiştirmiş ve bu kararnameden sonra Siyannu, UŞnatu ve buraya

⁸³⁴ PRU 4, s.284.

⁸³⁵ Astour 1979, s.14.

⁸³⁶ Liverani 1960, s.139.

⁸³⁷ Heltzer 1976, s.61.

ait yerler, doğrudan Karkamış Krallığı'na bağlanmıştır⁸³⁸. Siyannu, önceden Ugarit'e vergi ödemekteydi ve Ugarit de bu vergilerin belli bir miktarını Hitit kralına göndermekteydi. Hitit kralı II. Murşili, Siyannu krallığını Ugarit'e olan bağlılığından azlettikten sonra, bu yeni düzenlemede Siyannu'nun Karkamış krallarına bağlaması, Ugarit'in önemli gelir kaynaklarından birini kaybetmesine yol açmıştır. Siyannu haracını Karkamış'a ödemesiyle⁸³⁹ birlikte, Ugarit'in gelir kaybını telafi etmek için, Hitit kralı tarafından 1/3 oranında vergi indirimi uygulanmıştır. Böylece bu durum, Ugarit'in ekonomik yapısında önemli değişikliğe yol açmış ve Hitit İmparatorluğu ile olan mali ilişkilerini yeniden şekillendirmiştir.

Siyannu krallığı, Abdi-Anati döneminde Ugarit'ten ayrılarak bağımsızlığını kazanmıştır. Bu dönemde, Sassi'nin hanedanlığın kurucusu olduğu ve ona ait silindir mührün hanedanlık mührü olarak kullanıldığı⁸⁴⁰ bilinmektedir. Siyannu ve Ugarit'in ayrılması, bu iki krallık arasında sık sık sınır sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Siyannu krallarından Padiya, bu sınır sorunlarını çözmek için çaba göstermiş olsa da sınır ihlalleri sürekli bir sorun olarak görülmektedir. Bir diğer Siyannu kralı Şabilim de bu tür problemlerle baş etmek istemiş ve sorunları iletmiştir. Ugarit kralları belki de etkin bir şekilde sınır ihlallerini çözemediğinden Karkamış kralları da zaman zaman bu sorunlara müdahale etmek durumunda kalmıştır. Bu durum, Suriye'deki vasal krallıkların, bir anlaşmazlıkla karşılaştıklarında önce Karkamış Krallığı'na başvurduklarını gösteren önemli bir örnektir. Bunların yanı sıra, Hitit kralları da hem bölgedeki otoritesini sağlamak hem de iki vasal devlet arasındaki sınır anlaşmazlıklarını gidermek amacıyla defalarca bölgeye görevliler göndermiştir⁸⁴¹. Bir Hitit kralının, iki krallık arasındaki sınırı çizmek ve sınır taşlarını

⁸³⁸ Beckman 1992, s.45.

⁸³⁹ Heltzer 1976, s.60.

⁸⁴⁰ Singer 1999, s.662, dipnot 181.

⁸⁴¹ Yon 2006, s.20.

yerleştirmek üzere, Uriyannu unvanlı bir yüksek yetkiliyi görevlendirdiği anlaşılmaktadır⁸⁴². Siyannu'dan Ugarit'e gönderilen mektuplarda, toprakların ilhakı, tarım ürünlerinin çalınması veya tahribatı, insanların kaçırılarak köle olarak satılması gibi meseleler, iki krallık arasındaki başlıca sorunlar olarak görölmektedir⁸⁴³. Bir Siyannu kralının Ugarit kralına, muhtemelen II. Ammiştamru'ya yazdığı bir mektupta⁸⁴⁴, selamlarını ilettiği ve şamhu-Rařap⁸⁴⁵ adında bir elçisini gönderdiği kaydedilmiştir. Aynı mektupta, Surate ve Nu'me adındaki kişileri de davaları çözülmek üzere gönderildiği belirtilmiştir. Bu durum, Siyannu ve Ugarit arasındaki ilişkilerde sıkça karşılaşılan sınır ihlalleri gibi bireysel suçlarla ilgili olmalıdır. Çoğu zaman bu problemler, iki devlet arasındaki anlaşmazlıklardan ziyade, bireylerin işledikleri suçlardan kaynaklanmaktaydı. Her iki devlet de kendi sınırları içinde suç işleyen kişilerin yargılamasını ve genellikle tazminatla adaletin sağlanmasını beklemekteydi. Bu tür yazışmalar, aynı zamanda Ugarit ve Siyannu arasında diplomatik ilişkilerin nasıl yürütöldüğüne dair önemli bilgiler sunmakta ve aralarında herhangi bir düşmanlığın olmadığını göstermektedir.

Hitit ve Ugarit Krallık'ları, Siyannu Krallığı'nın haklarını sınır ihlallerine rağmen tanımış ve topraklarını kabul etmiştir. Bu durum her üç devlet arasında belirli bir hukuk ve diplomatik düzenin işlediğini ve bir husumetin olmadığını göstermektedir. Siyannu ve Ugarit arasındaki sınır, bugün Suriye'nin sahil kasabası olan Cebele'ten doğuya doğru, Ensariye sıradağlarına kadar uzanacak şekilde yeniden inşa edilmiřtir⁸⁴⁶. Hitit kralı II. Murşili, Ugarit ve Siyannu arasındaki sınırdaki yer alan Atallig'in tuz sahasının bir kısmını Siyannu'ya vermiştir. Bu karar hem ekonomik hem de stratejik açıdan önemli bir madde olan tuzun, adil bir şekilde paylaştırılması açısından dikkat çekicidir. Büyük bir güç olarak Hitit kralının, tüketiminin yanı sıra ticari bir meta olan Atallig'deki tuz sahasını iki vasal arasında

⁸⁴² Astour 1979, s.23; RGTC 12/2, s.77.

⁸⁴³ Singer 1999, s.663.

⁸⁴⁴ Ug V, s.124-125; Arnaud 1984, s.21-22: RS 21.183.

⁸⁴⁵ Bu isim, Ug V, s.124: 6'da Ú-hu-ra[...] şeklinde okunmuştur.

⁸⁴⁶ Cohen 2017, s.302.

paylaşırması, Siyannu'nun sınırındaki kaynakların kullanım haklarının dikkatlice düzenlendiğini ve her iki tarafın da ekonomik çıkarlarının gözetildiğini ortaya çıkarmaktadır.

Siyannu ve Ušnatu şehirleri, Geç Asur döneminde de varlığını sürdürmüştür ve bu döneme ait kaynaklarda da geçmektedir. III. Tiglat-Pileser döneminde ilhak edilen topraklar ve sürgün edilenlerin yerleştirildiği sahil şehirleri listesinde yer almaktadır⁸⁴⁷. Bu bilgi, Siyannu'nun Asur İmparatorluğu'nun genişleme ve demografik stratejileri çerçevesinde önemli bir konumda olduğunu göstermektedir. Özellikle III. Salmaneser'e karşı MÖ. 853 yılında Karkar'da yapılan savaşta hem Siyannu⁸⁴⁸ hem de Ušnatu'nun⁸⁴⁹ katılımı⁸⁵⁰, bu iki yerleşimin bölgesel askeri ve politik olaylardaki aktif rolünü vurgulamaktadır. Asur'un Suriye'ye düzenlediği seferler ve hâkimiyet kurma çabalarına karşı, bölgedeki 12 kralın oluşturduğu ittifakta hem Siyannu hem de Ušnatu askeri destekte bulunması dikkate değerdir. Siyannu bu koalisyona 30 savaş arabası ve 1000 asker göndererek önemli bir katkı sağladığı, Ušnatu'nun ise 200 askerle koalisyonda yer aldığı kaydedilmiştir⁸⁵¹. Siyannu ve Ušnatu, Asur'un genişleme politikasına karşı direnmiş ve askeri gücünü ortaya koymuştur.

Siyannu hakkında elimizdeki bilgiler sınırlıdır ve genellikle Ugarit arşivlerine dayanmaktadır. Siyanu, bazı belgelerde Siyanu- Ušnatu şeklinde ikili bir krallık olarak Ugarit belgelerinde geçmektedir. Bu yer adı muhtemelen zaman içinde değişmeden günümüze ulaşmış olup, bugünkü Tell Siyannu'da bulunmalıdır. Tell Siyannu'nun konumu, Tell İris gibi diğer önerilmiş yerleşim alanlarıyla kıyaslandığında, en güçlü aday olarak kabul edilmektedir⁸⁵². Tell Siyannu, Tripoli ve Lazkiye arasındaki en büyük höyüklerden birdir ve tarihsel bilgilere dayanarak, MÖ. 14. ve 13. yüzyıllarda önemli bir yerleşim katmanı

⁸⁴⁷ Na'aman 2004, s.34.

⁸⁴⁸ Parpola 1970, s.308.

⁸⁴⁹ Parpola 1970, s.377.

⁸⁵⁰ Astour 1979, s.13.

⁸⁵¹ Grayson 2002c, s.23.

⁸⁵² Vacek 2020, s.1165.

beklenmektedir. Ancak, arkeolojik veriler bu bilgiyi destekleyecek değildir⁸⁵³ ve bu konuda kesin bir sonuca varmak için daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Siyannu krallığı, genellikle Geç Tunç Çağı'nda bilinmekle birlikte, höyükte yaygın bir Geç Tunç Çağı yerleşim izlerine rastlanmamaktadır. Bununla birlikte, Tell Siyannu'da Orta Tunç Çağı'na ait olduğu belirtilen ancak henüz yayınlanmamış bir tablet bulunmuştur. Bu tablette, Mısır, Kıbrıs ve Mari gibi bölgelerle yapılan ticaret faaliyetlerine dair bilgilere yer verilmiştir⁸⁵⁴.

Ušnatu, Siyannu birleşik krallığının önemli kentlerinden biri olup, uzun süre varlığını sürdürmüştür. III. Salmaneser döneminde gerçekleşen Karkar savaşında Ušnatu⁸⁵⁵ olarak kaydedilen yerin, III. Tiglat-Pileser'in ele geçirdiği Akdeniz kıyısındaki Usnu kentiyle aynı yer olduğunu⁸⁵⁶ düşünülmektedir. Ne Ugarit ne de Geç Asur kaynakları, Ušnatu'nun kesin konumunu net bir şekilde belirlememektedir; dolayısıyla, birkaç yer önerisi bulunmaktadır. Bu önerilerden biri, Arab el-Mülk⁸⁵⁷ ve diğeri Arab el-Mülk'ün 2 km doğusundaki Tell Daruk'teki höyüklerdir⁸⁵⁸. Ušnatu kentinin Siyannu'nun güneyinde olduğunu öne sürmekte ve Arab el-Mülk ve Tell Daruk'un konumları bu durumla uyumludur. Siyannu da olduğu gibi modern yer adları da bu anlamda yardımcı olmaz. Başka bir öneriyse, Hüseyin el-Bahr köyünün kuzeybatısında bulunan, köyün yakınlarında yer alan Tell Hüseyin Höyüğü'dür⁸⁵⁹. Bu höyük, uzun süre Fenike limanı olarak kullanılmış olmasına rağmen, bu alanda henüz bilimsel bir kazı çalışması gerçekleştirilmemiştir. Ušnatu'nun konumu için şu anda en uygun konum Tell Daruk olarak genel kabul görmektedir.

⁸⁵³ Bretscheider, Maqdissi vd. 2005, s.220.

⁸⁵⁴ Bretscheider, Maqdissi vd. 2005, s.219.

⁸⁵⁵ Grayson 2002c, s.23.

⁸⁵⁶ Na'aman 2004, s.35.

⁸⁵⁷ Astour 1979, s.19.

⁸⁵⁸ Cohen 2017, s.302.

⁸⁵⁹ Astour 1979, s.19.

III.8.1. Ušnatu ve Siyannu Krallığı'na Bağlı Yerleşimler

Ugarit'te bulunan RS 19.41 numaralı belge⁸⁶⁰, Siyannu- Ušnatu kasabaları hakkında önemli bilgiler içermektedir. Bu belgede, bazı Ugarit'li vatandaşların Siyannu ülkesinin 14 kasabasında yaşadığını belirten bir liste bulunmaktadır. Bu kasabalardan bazılarının eskiden Ugarit Krallığı'na aitken, MÖ. 1315 yıllarında gerçekleştiği varsayılan ayrılığın ardından artık Siyannu'ya bağlı hale getirildiği anlaşılmaktadır⁸⁶¹. Listedeki kasabalar: Gimani, Lašabu, Silla, Dumat-Qidši, Murša, Galilu-Tukiya, Ura, Qimşi, Šaba'il, Ša'a, Mardušu, Ammešabe, Armelu ve Mara'il'dir. Bunlardan Gimani ve Šaba'il kasabalarının yerleri hakkında çok az ipucu bulunmaktadır ve aşağıda bunlara yer verilmemiştir. Diğer kasabaların konumları konusunda daha fazla bilgiye sahibiz, ancak bu metinde geçmeyen, Siyannu'ya ait diğer yerleşimlere de değinmek önemlidir. Siyannu Krallığı'nın sınırları içinde bulunan bu kasabalar, bölgenin politik ve coğrafi yapısını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Siyannu ve Ugarit arasında sınırlar bazen değişiklik gösterdiği bilinse bile yerleşim yerleri şöyledir:

Ammešabe/ Ammida(yu) kasabası, RGTC 12/2'de Ammida(yu) başlığı altında verilmiştir. Çeşitli Ugarit belgelerinde geçen bu kasaba Akadca belgelerde Ammiza/ Ammiša ve Ugarit alfabesiyle *Amdy* şeklinde kaydedilmiştir⁸⁶². RS 19.41'de kasabada Hišmeya isimli bir kişinin oturduğu ifade edilmektedir. Bu kişinin muhtemelen bu kentte özel bir malikanesi bulunan yüksek bir görevli olduğu düşünülmektedir. Bu kasaba, Lazkiye'nin doğusundaki tepelerden aranmak istenmekte⁸⁶³ fakat, bu bölge Siyannu'ya uzak bir konumda bulunmaktadır. Ammešabe/ Ammida(yu) kasabası, gerçekten Siyannu'ya bağlı bir kasabasıysa, söz konusu bölgeden daha güneyde olması beklenmelidir.

⁸⁶⁰ PRU 6, s. 75.

⁸⁶¹ Astour 1979, s.19; Heltzer 1976, s.60-61.

⁸⁶² RGTC 12/2, s.19.

⁸⁶³ RGTC 12/2, s.19.

Armelu⁸⁶⁴ kasabası, yalnızca söz konusu RS 19.41 adlı belgede geçen ve Ugarit belgelerinde Yarmelu olarak bilinen yerle ilişkilendirilmeye⁸⁶⁵ çalışılan bir yerleşimdir. Ancak, bu iki kasabanın aynı yer olduğu düşüncesi bazı açılardan doğru olmayabilir. Yarmelu, Ugarit şehrinin kuzey doğusuna konumlandırılan bir yerleşimdir ve coğrafi olarak Siyannu'nun Armelu kasabasıyla eşleşmemektedir. Bu nedenle, Yarmelu ve Armelu'nun aynı yer olduğu iddiası coğrafi kanıtlara dayanarak zayıf kalmaktadır. Armelu kasabasının olası konumuna dair başka ipuçları da bulunmaktadır. Şaya'nın kuzeybatısında, Hirbet Marqiyeh'in 5 km uzaklığında ve Nahr Marqiyeh'in doğu kıyısına yerleştirilen Bēt el-Armleh'in Armelu'nun konumu için uygun görülmektedir⁸⁶⁶.

Dumat-Qidši kasabası⁸⁶⁷, çeşitli idari belgede geçmekte olup⁸⁶⁸, Siyannu krallığı Ugarit'ten ayrılmadan önce Ugarit'e bağlıydı, ancak ayrıldıktan sonra Siyannu Krallığı'na bırakılmıştır. Bu geçiş, bölgenin politik ve idari yapısındaki değişimlerin bir göstergesidir ve Ugarit ile Siyannu arasındaki sınırların yeniden çizilmesine neden olmuştur. Dumat-Qidši'nin coğrafi konumu hakkında elde edilen bilgiler, bu kasabanın Lazkiye'nin doğusunda, dağlık bölgede yer alması gerektiğini göstermektedir. Bu yerleşimin günümüzdeki Bēt Dumāt olarak bilinen bölgeye yerleştirilmesi önerilmektedir⁸⁶⁹. Bu yerleşimin etimolojik araştırması, bu yerleşimin adının kökeni ve anlamı hakkında önemli bilgileri barındırmaktadır. Yapılan etimolojik çalışmalar, “kutsal alanın *dumatu*'su” anlamına ulaşıldığını göstermektedir. *Dumatu* kelimesi, Ugarit alfabesinde “kalmak, durak” gibi anlamlara gelen *dm* ifadesiyle ilişkilendirilmektedir. Bunun yanı sıra, Dumat-Qidši ismi Akadca “kale” ve “bölge, semt”

⁸⁶⁴ RGTC 12/2, s.34.

⁸⁶⁵ RGTC 12/2, s.34; Van Soldt 2005, s.146.

⁸⁶⁶ Astour 1979, s.20.

⁸⁶⁷ Astour 1979, s.17-18; RGTC 12/2, s.65.

⁸⁶⁸ Van Soldt 2005, s.67.

⁸⁶⁹ RGTC 12/2, s.65.

anlamları bulunan *dimtu* kelimesi ile bağlantı kurulmak istenmektedir⁸⁷⁰. Tüm bu ifadelerden yola çıkarak bu yer adı, kutsal veya dini bir yerleşim merkezine, ikamet edilip kalınan bir yerleşime ya da bir semtte atıf yapmaktadır.

Galilu-Tukiya, Ugarit alfabesiyle Glltky şeklinde Ras Şamra belgelerinde geçmektedir⁸⁷¹. Bu yer, günümüzde Arab el-Mülk'ün 4,6 km kuzeydoğusunda yer alan Tell Galal ile özdeşleştirilmektedir⁸⁷². Tell Galal, Roma dönemi kalıntılarına sahip olan orta boyutta bir höyük olup, Ugarit'in sahil kasabalarına oldukça yakın bir konumdadır. Yapılan etimolojik çalışmalara göre, *Galilu* İbranice “bölge, semt” anlamındaki *gelila* kelimesiyle *tuku* ise “merkez, orta” anlamıyla ilişkilendirilmektedir⁸⁷³. Bu bağlamda Galilu-Tukiya ifadesinin “merkez semt/ bölge” anlamına geldiği anlaşılmaktadır.

Kimşi⁸⁷⁴, bir zamanlar Ugarit yönetimine ait bir kasabayken, Siyannu'nun Ugarit'ten ayrılmasıyla buranın yönetimine bırakılmıştır. Kimşi kasabası, bugünkü Kamşu'ya yerleştirilmek istenmektedir⁸⁷⁵. Bu yerleşimin hemen 2 km doğusunda Kamşiyeh adında bir başka yerleşim yeri daha bulunmaktadır. Bu iki höyük, Kimşi kasabasının konumu için uygun öneriler olarak kabul edilmektedir. Etimolojik çalışmalar⁸⁷⁶, Ugarit alfabesindeki *qmş* ifadesiyle ilgili olduğu ve bu ifadenin “yığın, öbek” anlamına geldiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu terimin İncil'deki “avuç” anlamına gelen *qomeş* ile karşılaştırılmaktadır. Sonuç olarak, “avuç” manasıyla coğrafi bir yorum yapmak zor olsa da “yığın, öbek” anlamı, kasabanın çevresindeki topografik yapıyı ya da yerleşim düzenini yansıtır olabilir.

⁸⁷⁰ Van Soldt 2005, s.172, dipnot 43.

⁸⁷¹ RGTC 12/2, s.77.

⁸⁷² Astour 1979, s.20.

⁸⁷³ Van Soldt 2005, s.172 ve 188.

⁸⁷⁴ RGTC 12/2, s.228.

⁸⁷⁵ Astour 1979, s.20.

⁸⁷⁶ Van Soldt 2005, s.182.

Lašabu⁸⁷⁷, diğer kaynaklarda pek fazla bilinmemekle birlikte, tarihi kayıtlarda bazı ipuçlarına rastlanmaktadır. Özellikle III. Salmaneser'in Suriye'ye yönelik seferine dair bir yazıtta La-ru-ba olarak okunan yer adının alternatif olarak ^{URU}La-šub-ba şeklinde okunabileceği önerilmektedir⁸⁷⁸. Bu öneri, Lašabu'nin Geç Asur Döneminde de bilinen bir yer olduğuna işaret edebilir. Söz konusu yazıtta bu kasaba, Ba'il adlı bir kişiye ait tahrip edilmiş kenti olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca Lašabu'nin Arvad ülkesinde olduğu ve böylece Ušnatu ve Arvad arasındaki sınırda bulunacağı iddia edilmektedir.

Mara'il kasabası⁸⁷⁹, Ugarit ve Siyannu tarihi coğrafyasında önemli bir yerleşim yeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kasaba, Taba'il yerleşimi ile karşılaştırılması ve benzerlik kurulması dikkat çekicidir. Mara'il, modern dönemde Bāniyās'ın 2.5 km doğusundaki B'amrā'il'e konumlandırılmak istenmektedir. Tıpkı Ugarit Krallığı'na bağlı Şa'a kasabasında olduğu gibi Mara'il de hem Ugarit hem de Siyannu Krallık'larına ait olan biri daha kuzeyde, Kel Dağ'ın hemen yakınlarında Mara'il adını taşıyan bir başka kasaba daha bulunmaktadır. Etimolojik çalışmalar, Mara'il isminin kökenini ve anlamını daha belirgin hale getirmektedir. Mara'il ise, "kutsamak" anlamındaki *mr(r)* ifadesi ve "tanrı" anlamına gelen *ilum* kelimesi ile birleştirilerek, "tanrı onu kutsamış" anlamını ortaya çıkarmaktadır⁸⁸⁰.

Mardušu⁸⁸¹ kasabası, sadece RS 19.41'de geçmekte olup, konumu hakkındaki bilgiler de sınırlıdır. Bununla birlikte, Suriye kıyılarında yer adlarının değişmeden günümüze kadar kaldığına ilişkin bilgiden yola çıkarak, kasabanın konumu hakkında çeşitli hipotezler bulunmaktadır. Araştırmacılar, Mardušu'yu Siyannu'nun 8 km doğusunda yer alan Mirdāsiyah'a ya da onun 1 km kuzeyindeki Hirbet Mirdāsiyeh'a yerleştirmek istemektedir.

⁸⁷⁷ RGTC 12/2, s.175-176.

⁸⁷⁸ Astour 1979, s.19.

⁸⁷⁹ Astour 1979, s.20-21; RGTC 12/2, s.185.

⁸⁸⁰ Van Soldt 2005, s.178.

⁸⁸¹ Astour 1979, s.20; RGTC 12/2, s.186.

Mardušu kasabasının, Bargylus Dağı'nın doğu eteğinde ve Gab bataklıklarının yakınında bulunan Mirdās ile ilişkilendirilmesi önerilmektedir. Ancak, izole bir konumda bulunan Mirdās'ın Siyannu'nun geri kalanından biraz fazla kuzeyde olması, Mardušu ile özdeşleştirilmesinde bazı zorluklar yaratmaktadır.

Murša kasabası, yalnızca RS 19.41 numaralı belgede geçtiğinden hakkında çok fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Bu kasabanın bulunduğu konum hakkında bir öneri bulunmamaktadır. Burası Tell Sukas'ın güneydoğusunda, Bāniyās'ın 12 km uzağında yer alan bugünkü Mrašteh ile özdeşleştirilebileceği öne sürülmektedir⁸⁸².

Şa'a/u kasabası, yaklaşık MÖ. 1315 yılına kadar Ugarit yönetimi altında bulunmaktadır ve sonrasında Siyannu yönetimine verilmiştir. Ayrıca, Alalah belgelerinde bahsedilen bir başka Şa'u kasabasının da varlığı kaydedilmiştir⁸⁸³. Kuzey'deki bu diğer Şa'u kasabası, Mukiš sınırında bulunmakta ve sonrasında Ugarit yönetimine bağlı hale getirilmiştir⁸⁸⁴. Kasabanın adı, "kase, leğen" anlamına gelen *ša'u* kelimesiyle ilişkilendirilmek istenmektedir⁸⁸⁵. Siyannu'ya bağlı Şa'u kasabasının konumu hakkında bazı araştırmalar bulunmakta ve Tell Sukas'ın güneyinde, Kamšu'nun 4 km batısındaki modern Şaya'ya yerleştirilmek istenmektedir⁸⁸⁶.

Silla(ya) kasabası, sadece RS 19.41 numaralı belgede geçmekte olup, tam olarak nerede bulunduğu dair kesin bilgilere ulaşılamamaktadır. Bununla birlikte, bazı araştırmacılar tarafından Siyannu şehrinin güneydoğusunda, Tell Sukas'ın yaklaşık 10 km uzağındaki ʿAyn Sillo (ʿAyn Sallūm) köyü ile ilişkilendirilmek istenmektedir⁸⁸⁷. Silla kasabasının ʿAyn Sillo

⁸⁸² Astour 1979, s.19; RGTC 12/2, s.201.

⁸⁸³ RGTC 12/2, s.245-246.

⁸⁸⁴ Astour 1979, s.20.

⁸⁸⁵ Van Soldt 2005, s.181.

⁸⁸⁶ Astour 1979, s.20.

⁸⁸⁷ Astour 1979, s.19; RGTC 12/2, s.238.

köyü ile özdeşliği, yer adının benzerliği ve köyün Siyannu'nun yakınlarında bulunması gibi faktörlere dayanmamaktadır.

Ura kasabası, çeşitli Ugarit belgesinde adı geçen ancak kesin konumu hakkında net bir bilgiye erişilememektedir. Ura'nın konumu üzerine yapılan tartışmalar, Siyannu ve Ugarit arasındaki bir sınır yerleşimi mi⁸⁸⁸ yoksa Ušnātu topraklarında, krallığın güney kısmında mı yer aldığı⁸⁸⁹ konusundaki belirsizlikleri yansıtmaktadır.

⁸⁸⁸ RGTC 12/2, s.326.

⁸⁸⁹ Astour 1979, s.20.

HAKKINDA BİLGİ BULUNMAYAN YERLEŞİMLER

UGARİT	SİYANNU	MUKİŞ	EMAR	Eski Adı Bilinmeyen Höyükler
Ahatu = Ağatu	Anānu	Ailamat	Binātu	Tell Fray
Aragizu	Gimani	Akubiya	Bi ^c ru	Tell Faq'ūs
Araniya	Ḫmrn	Alabbu	Buzqa	Tell es-Seman
Arayu	Šamnā	Alaru	Eššu	Tell Kastina
Aru		Aldû	Gattu	Tell Hana
Arutu		Allat(ha)	Ḫaza	Tell Hanzir
Arzigana		Amaršaggi	Ḫuṣṣurānu	Tell Tuban
Ašamtu		Annaš(t)e	İzbu	Tell Kazel
Ašuni		Anzidu	Kaššu	Tell Banat
Atunu		Ape/ina	Kullatu	Tell Tuveyni
Ba ^c lat-Rimi		Apsa	Mināri	Tell Marvaniye
Baq'atu = Bq ^c t		Arinna	Rabbâ(n)	
Bašīru		Armatu	Rā ^ṣ š-Patā	
Bi ^c ru		Arnikan	Şarbat	
Dumat-Agimi		Aruriya	Šatappu	
Dumatu		Ašna	Šilla	
Duniqa		Ašra	Šim ^c ala	
Enu-Qap'at		Atalahenaše	Šukurû	
En-Zūriya		Atanni	Šūmu	
Gan ^c a		Atinnu	Tubala	

Ginādu		Azazu	Vakat	
Gulbata		Başā/inu	Yābur	
Gupna		Berašena	Yaradānu	
Guwālu		Dūr-Pandi	Yaššunu	
Ġanu		Eššu	Zumnān	
Ġūru		Eṭir-Ningal		
Harruya		Gaššu		
Ḫbš		Gazha		
Ḫalānu		Gidgi		
Ḫalbu- ^c Apurīma		Gurasu		
Ḫalbu-Karradi		Gur ² atu		
Ḫalbu-Rapši		Ḫalabiya		
Ḫitattu		Ḫalḫallu		
Ḫuldā		Ḫalula		
Ḫubatā		Ḫandukiya		
Ībna lu		Ḫanû		
² Īl-Yāmu		Ḫazilu		
² Īrābu		Ḫaziniba		
Īz(z)ihiya		Ḫusarru		
Kamanuzu		Ḫušru		
Karātu		Hutil-Urašše		
Kurṭu		Īndarava		
Kibūru Dağı		Kallazu		
Kidkidiya		Kamkatiya		

Kubariyā		Kanzata		
Kumba		Kinta		
Labinūma		Kūbia		
Ma ^ƒ qabu		Kulante		
Ma ^ƒ rabā		Kurū		
Mariātu		Kusīpu		
Maşabu		Kuvaniya		
Maşibat(u)		L/Nazzu		
Maşkanu		Lubānu		
Mat- ^ƒ Īlu		Marmarug(e)		
Matraniya		Mudû		
Miludu		Muşina		
Mu ^ƒ aru		Muşmuş		
Nabalţu		Muşunni		
Nagḥatu		Nirabu		
Naḥalu		Nuḥaşšila		
Nanuyu		Nuhive		
Našā		Nupa		
Nidābu		Nurmanaše		
Pagalu		Pagatala		
Pe/idu		Paḥili(š)		
Pugul ^ƒ i		Pataratu		
Rā ^ƒ š-Maḥşişi		Sussullu		
Rakbā(yu)		Šanaza		

Rakdu		Šannu		
ᵑRmt		Šarku		
Silhu		Šaᵑura(še)		
Šaᵑqu		Šeniruvanaše		
Šaᵑartu		Šeta		
Šaḥaku		Šidura(še)		
Šaknā		Šikibite		
Šalmā-Yammi		Šila-Paziri		
Šammegā		Šilu-Šummašu		
Šamnā		Šimeru		
Šanizula		Šiya		
Šubbanu		Šue		
Šukalu		Šurašu		
Šuvā		Tabkanni		
Takunu		Tāya		
Talmišu		Teta		
Tamarūma		Tiliše		
Taribu		Ubalalu		
Tarmana		Uḥḥiya		
Tuḥiya		Ulla		
Tunana		Ummu		
Tutu		Unika		
Tuyala		Ušḥalatiya		
Ṭibaqu		Ṭallû		

Ṭallurbā		Uvanta		
Ṭanaku		Yathana		
Ṭamrā		Zagana		
Ṭamuku		Zakkiya		
Ṭapunu		Zalākiya		
Ṭulḥanā		Zalatar		
ᵇUburᶜā		Zapuḥule		
ᵇUbūsu		Zāᶜutu		
ᵇUḥnappu		Ziptanu		
Ulmu		Zulutu		
ᵇUška-ᶜAṭarti		Zūpu		
ᵇUškānu		Zūru		
ᵇUtnaᵇum		Zusû		
Yaᶜaniya				
Yaᶜartu				
Yaᶜbā(yu)				
Yakunaᶜamu				
Yalda				
Yālu				
Yaparu				
Yatimu				
Yēnā				
Zalhu				
Zallarišena				

Zamirtu				
Zibiḥa				
Zilayā				
Zitara				
Ziuraše				

SONUÇ

Krallık Dönemi'nden beri Suriye'ye seferler düzenleyip, bölgede nihai kontrolü İmparatorluk Devri'nde sağlamayı başaran Hititler, bugünkü Bekaa Vadisi'ne kadar olan Suriye coğrafyasını kontrol altına almışlardır. Yerel krallarla antlaşmalar yapmışlar, evlilik yoluyla daha güçlü bağlar kurmuşlardır. Bununla birlikte, Hitit kralları bölgedeki otoritesini, Karkamış krallarının destekleri ve merkezden gönderilen memurları sayesinde sağlayabilmiştir.

Amurru toprakları, Hititlerin en güneydeki sınırını oluşturmaktadır. Yazılı belgelerde, Amurru Ülkesi ifadesinin yanı sıra bir de Amurru kentinden bahsedilmektedir. Bu kentin konumuyla ilgili birkaç görüş bulunmakla birlikte, en uygun yer, Şumur şehrinin de konumlandırıldığı Tell Kazel'dir. Biblos'un elinden alındıktan sonra, Amurru kralı Aziru'nun babası Abdi-Aşirta Şumur'da ikamet etmeye başladığı anlaşılmaktadır. Bu yer adı, Amarna yazışmalarından sonra bir daha anılmamış, fakat Amurru kenti bir merkez olarak söz edilmeye başlanmıştır. Tell Kazel'in bir Amurru yerleşimi olduğu ve Hitit etkisinde bulunduğu arkeolojik çalışmalar sayesinde ortaya çıkarılmıştır. Bu durumda, Tell Kazel, önceden Şumur olarak adlandırılan bir yer iken, Amurru merkezi haline gelmiş ve Amurru kenti olarak da bahsedilmiş olmalıdır. Amurru krallığı, sınırlarını Akkar Ovası boyunca genişletirken, Kuzeyde Tunip'e hatta Siyannu'ya kadar olan toprakları ele geçirmiştir. Sonrasında Siyannu bölgesi, bir antlaşmayla Ugarit Krallığı'na bırakılmıştır.

Hitit kralı I. Šuppiluliuma'nın muhtemelen son yıllarında sınırlarına dahil edilen Aštata Ülkenin coğrafyası hakkında birçok sorunsal durum bulunmaktadır. Öncelikle, Aštata'nın gerçekten bir ülke adı mı yoksa bir bölgeyi tanımlayan bir ifade mi olduğuna yönelik tartışmalar hala devam etmektedir. Aštata, Emar olarak da adlandırılan Meskene höyüğüne konumlandırılmakta, fakat buranın Aštata olacağına dair Meskene'den yalnızca bir tablet bulunabilmiştir. Üstelik, Ekalte'nin bir Aštata ülkesi şehri olduğu bir Hitit antlaşma metninde

geçiyor olmasına karşın, burada bulunan belgelerde, Ekalte'nin Aštata himayesinde olduğundan ya da en azından Aštata diye bir yerin varlığından bahsedilmemektedir. Ayrıca yine Aštata şehirlerinden olan Terka, eğer Tell Ašara'daki yerse, oldukça uzak bir mesafede yer almaktadır. Ayrıca Tell Ašara'daki belgelerde yine Aštata adına rastlanmamaktadır. Tüm bunların dışında, Aštata Ülkesinin sınırları, Hitit egemenliğine girdikten sonra, oldukça daralmış görünmektedir. Tell Bia'da bulunduğu tespit edilen Tuttul kentinin güneyinde, bir Hitit varlığı arkeolojik ya da yazılı olarak tespit edilememektedir. Tuttul, Hititlerin bölgedeki güney, güneydoğu sınırı olarak belirlenmektedir.

Kuzey Suriye bölgesinde hakkında en fazla bilgiye sahip olunan krallık, Ras Şamra'da bulunan Ugarit'tir. I. Šuppiluliuma ve Ugarit kralı II. Niqmaddu arasında antlaşma (CTH 46), II. Muršili'nin, Mukiš ve Ugarit krallıkları arasındaki sınırları belirleyen kararnamesi (CTH 64) ve Ugarit'te bulunan çeşitli belgeler, Ugarit coğrafyasını daha belirgin bir hale getirmektedir. Kuzey Suriye'deki bazı yer isimleri, günümüze kadar değişmeden gelmiş olup, bölgenin tarihsel coğrafyasının tespiti açısından oldukça önemli bir devamlılık sağlamaktadır. Ses benzerliğinden dolayı, fonetik olarak kurulmak istenen bu bağın, elbette arkeolojik verilerle desteklenmeye muhtaç olduğu da eklenmelidir. Bu gibi benzerlikler, Mukiš, Nuhašše, Siyannu ve Ugarit krallıklarına ait yerleşimlerin bazılarında yapılabilmektedir. Ugarit kasabalarından Šuksi Tell Sukas'a, Magdala Miğedle ve Meğdel köyüne, Mulukku Tell Arab el-Mülk veya Tell Muluk'a, Zimmaru Zammar köyün ve Birzihe Dağı Kal'at Burze Dağı'na fonetik olarak benzetilmektedir. Ugarit belgelerinde bir liman kasabası olarak anılan Gibala adı da günümüze kadar neredeyse değişmeden gelen yerlerdendir. Helenistik ve Roma dönemlerinde Gabala ve Orta Çağ'da Gabalah şeklinde kaydedilen Gibala, günümüzde Cebele olarak adlandırılmaktadır. Bir diğer benzerlik, Nuhašše sınırları içerisinde değerlendirilen Arahati'nin İdlib yakınlarında bulunan Ariha ile özdeşleştirilmesidir. Adını aynen koruyan yerlerden biri olan Siyannu şehri ise bugünkü Tell Siyannu ile eşitlenmektedir.

Siyannu Krallığı'nın sınırları içinde bulunan Marduşu kasabası da yine fonetik bir benzerlik kurularak Mirdās'a konumlandırılmaktadır. Sözü edilen bu yerleşimlerden hepsi olmasa da muhakkak ki bazıları gerçekten adlarını bu kadar eski bir dönemden günümüze kadar taşımayı başarmıştır. Arapça ve bu dilin menşei kabul edilen Akadca ve lehçeleri sayesinde, bazı coğrafya adlarının yok olmadan, bin yılları aşmış günümüze kadar gelebilmiş olması, oldukça dikkat çekici bir durumdur.

Ugarit bölgesinde yer alan dikkat çekici bir başka yer ise, Hunduraşi Suyu olarak adlandırılan yerdir. Bu yer, ilginç bir şekilde, göl ve bataklık bölgesinde yetişen *hunduratu* bitkisiyle aynı adı taşımaktadır. Hasta atların tedavisinde kullanılan, şifalı bir bitki olduğu anlaşılan *hunduratu* bitkisi, Hunduraşi Suyu denilen bölgede yetişen endemik bir bitki olmalıdır. Bugünkü çalışmalara dayanarak, Ugarit bölgesinde sulak bir arazi için ortaya atılacak sınırlı sayıda bölge bulunmaktadır. Hunduraşi Suyunun konumu için en uygun yer, Gab bataklık bölgesidir. Suriye'nin tarihi coğrafyasını çalışmak, bilinmeyen içinde samanlıkta iğne aramaya benzetilmekle birlikte, birçok şaşırtıcı detayı ortaya çıkarmaktadır.

Ugarit belgelerinde geçen dikkat çekici bir başka yer adı Pithana Dağ Yolu'dur. Pithana bir kişi adı olup, daha çok Kaneş kralı Anitta'nın babasının adı olarak bilinmektedir. Fakat Pithana, Hitit belgelerinden de bilinen bir isim olup, Tunip krallığı ile yapılan antlaşmadan anlaşıldığı kadarıyla bölgeyi araştırmak üzere gönderilen bir kişinin de adıdır. Ugarit belgelerinde geçen bu yer adının kökenine ilişkin en makul yorum, bu görevlinin adıyla ilişkili olmasına yöneliktir. Bu yerin bölgedeki Zaviye Tepelerine yakınlarında ya da Bidama Geçidi olacağı fikirleri kıymetli önerilerdir.

Yine Ugarit belgelerinden bildiğimiz Birzihe Dağı, bugün Ensariye Dağlarına konumlandırılmak istenmektedir. Asi Nehri'nin batısında, Gab bataklıklarına tepeden bakan stratejik bir noktada yer alan ve aynı zamanda Bizans kalesi olarak bilinen Borze (Kal'at Berze) ile ilişkilendirilebilir. Burası için alternatif bir diğer öneri, Kal'at Berze'nin

kuzeydoğusunda bulunan Kal'at Burze düşünülebilir. Bu iki yer adının fonetik olarak her iki yer adıyla da uyumlu olması dikkat çekicidir. Belki de bölgeye verilen genel bir isim olup, Dağ adını bulunduğu bölgenin isminden almaktaydı.

Himullu, Ugarit sınırları dahilinde bulunan ve denizin ortasında bulunan bir yer olarak verilmektedir. Ugarit kıyılarında herhangi bir ada bulunmamakla birlikte, Ras el-Bassit'in hemen kuzeyinde bulunan Makro Nesos adacığı, daha doğrusu kayalığı ile ilişkilendirilmektedir. Sadece küçük teknelerin demirleyebileceği kayalık çok küçük bir alandır. Himullu için önerilen bir başka yer, fonetik olarak oldukça benzerlik gösteren Himmatlı köyüdür.

Tell Mişrife'de bulunan Katna krallığının genişliği sınırlı da olsa burada bulunan yazılı belgelerle bilinmektedir. Belgelerden açıkça görüldüğü kadarıyla Tukad olarak bahsedilen bir yerleşim bulunmaktadır. Bu yer, Nuhaşşe kralı Adad-Nirari dönemine tarihlenen bir mektupta geçmekte ve konumu hakkında önemli bilgiler vermektedir. Belgeye göre, şehir, Lübnan Dağları'nda tahkimatı güçlü bir yerleşim olup, okçuların konuşlandırıldığı stratejik bir noktaydı.

KISALTMALAR

- AAAS** Les Annales Archeologiques Arabes Syriennes,
AT D.Wiseman, The Alalakh Tablets, London, 1953.
CTH E. Laroche, Catalogue des Textes Tittites (Etudes et Commentaires 75, Paris, 1971)
GS H.Klengel, Geschichte Syriens im 2. Jahrtausend v. u. Z., Teil I- Nordsyrien, Berlin 1965. Teil II- Mittel und Südsyrien, 1969.
IBoT İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Boğazköy Tabletlerinden Seçme Metinler, I. 1944; II. 1947; III. 1954.
JCS Journal off Cuneiform Studies. New Haven, 1947 vd.
JSS Journal of Semitic Studies, Oxford University Press, 1995.
KBo Keilschrifttexte aus Boğaköi, Leipzig/ Berlin, 1919vd.
KUB Keilschrifturkunden aus Boghazköi, Berlin, 1921vd.
OLZ Orientalistische Literaturzeitung, Leipzig, Berlin, 1898. vd.
Or Orientalia, Nova Series. Rom 1932 vd.
PRU 3 J. Nougayrol, Le Palais Royal d’Ugarit III. Textes Accadiens et Hourrites des Archives est, Ouest et Centrales, Mission de Ras Shamra VI, Paris, 1955.
PRU 4 J. Nougayrol, Le Palais Royal d’Ugarit IV, Textes Accadiens des Archives Sud, Mission de Ras Shamra IX, Paris 1956.
PRU 6 J. Nougayrol, Le Palais Royal d’Ugarit VI, Textes en Cunéiformes Babylonniennes des Archives du Grand Palais et du Palais Sud d’Ugarit, Mission de Ras Shamra XII, Paris 1970.
RA Revue d’Assyriologie et d’Archéologie Orientale, Paris, 1884 vd.
RIA Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie, De Gruyter, 1928- 2018.
RGTC 3 Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes, Die Orts- und Gewässernamen der Altbabylonischen Zeit, B. Groneberg, Dr. Ludwig Reichert- Wiesbaden, 1980.
RGTC 4 Die Orts- und Gewässernamen der Altassyrischen Zeit, K. Nashef, Dr. Ludwig Reichert- Wiesbaden, 1991.

- RGTC 6 (1)** Die Orts- und Gewässernamen der Hethitischen Texte, G.F. del Monte ve J. Tischler, Dr. Ludwig Reichert- Wiesbaden, 1978.
- RGTC 7/ 1** Die Orts- und Gewässernamen der Neuassyrieschen Zeit, A.M. Bagg, Dr. Ludwig Reichert- Wiesbaden, 2007.
- RGTC 12/ 1** I nomi geografici dei testi di Ebla, M. Bonechi, Dr. Ludwig Reichert- Wiesbaden, 1993.
- RGTC 12/ 2** Die Orts- und Gewässernamen der Texte aus Syrien im 2. Jt. C. Chr., J.A.B. Marín, Dr. Ludwig Reichert- Wiesbaden, 2001.
- RS** Ras Shamra
- RSO 7** P.Bordreuil, D.Arnaud, B.Andre-Salvini, S.Lackenbacher, F.Malbran-Labat & D.Pardee (ed.) Une Bibliotheque au Sud de la Ville, Les Textes de la 34' Campagne (1973), Paris, 1991.
- SAA 5** G.B. Lanfranchi and S. Parpola, The Correspondence of Sargon II, Part II, 1990.
- SBoT** Studien zu den Boğazköy Texten, 1965. vd.
- SMEA** Studi Micenei ed Egeo Anatolici
- UG III** F. Claude, A. Schaeffer, Ugaritica III, Paris, 1956.
- UG V** J. Nougayrol, E. Laroche, C. Virlleaud, C. F. A. Scheffer, Ugaritica V, Paris, 1968.
- ZA** Zeitschrift für Assyriologie und Vordderasiatische Archäologie 1886. vd.

BİBLİYOGRAFYA

- Adalı S.F. ve Taş İ.,
2014, “The Umman-manda in the Hittite Texts”, **Proceedings of the Eighth International Congress of Hittitology**, 5-9 September 2011 (ed.) P. Taracha, Warsaw, s.3-19.
- Adamthwaite M.R.,
2001, **Late Hittite Emar: The Chronology, Synchronisms and Socio-Political Aspect of a Late Bronze Age Fortress Town**, Leuven: Peeters Press.
- Ahrens A.,
2010, “The Scarabs from the Ninkarrak Temple Cache at Tell ‘Ašar/ Terka (Syria): History, Archaeological Context, and Chronology”, **Ägypten und Levante** 20, s. 431-444.
- Alexandrov B.,
2014, “The Letters from Hanigalbat in the Boğazköy Archives”, **Proceedings of the Eighth International Congress of Hittitology**, 5-9 September 2011 (ed.) P. Taracha, Warsaw, s.52-76.
- Alt A.,
1945, “Zur Geschichte von Tunip”, **Zeitschrift des Deutschen Palästina Vereins** 67/ 2, s. 159-162.
- Altman A.,
1978, “Some Controversial Toponyms from the Amurru Region in the Amarna Archive”, **Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins** 94/ 2, s.99-107.
- Alp S.,
1997, **Hittitlerin Mektuplaşmaları**, Eskiçağ Bilimler Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi, Ege Yayınları, İstanbul.
- Alparslan M. ve Doğan- Alparslan M.,
2015, “The Hittite and Their Geography: Problems of Hittite Historical Geography”, **European Journal of Archaeology** 18/ 1, s.90- 110.
- Archi A. ve Venturi F.,

- 2012, “Hittites at Tell Afis (Syria)”, **Orientalia** 81/ 1, s. 1-55.
- 2013, “Tell Afis in the Thirteenth Century BC: Under the Rule of the Hittites”, **Near Eastern Archaeology** 76/ 4, s. 214-222.
- Archi A.,
- 1980, “Materiale Epigrafica Ittita da Tell Fray”, **Studi Micenei ed Egeo-Anatolici** 22, s. 31-32.
- 1981, “The Geography of South- Eastem Anatolia and Northern Syria According to the Texts from Ebla (Third Millennium B.C.)”, **IX TTK Kongresi**, s. 165- 170, Ankara.
- 1993, “A Seal Impression from el-Qitar/ Til Abnu (Syria)”, **Anatolian Studies** 43, s.203-206.
- 2014, “Aštata: A Case of Hittite Imperial Religious Policy”, **Journal of Ancient Near Eastern Religions** 14, s. 141-163.
- Arıkan Y.,
- 2008, “Hitit Belgelerine Göre Mala Nehri ve Önemi”, Aykut Çınaroğlu’na Armağan, Ankara, s.235-243.
- 2017, “Hitit Dininin Tarihi Gelişimi ve Hitit Panteonu”, **Yaşar Coşkun’a Saygı Yazıları**, Dokuz Eylül Üniversitesi yayınları, Kafkasya & Orta Asya Arkeoloji Araştırmaları Merkezi, s.41-72.
- Arnaud D.,
- 1984, “La Lettre Hani 81/4 et l’identification du site de Ras Ibn Hani (Syrie)”, **Syria** 61, 1-2, s.15-23.
- Astour M. C.,
- 1963, “Place-Names from the Kingdom of Alalah in the North Syrian List of Thutmosis III: A Study in Historical Topography”, **Journal of Near Eastern Studies** 22/ 4, s. 220-241.
- 1969, “The Partition of the Confederacy of Mukiš- Nuhašše- Nii by Šuppiluliuma: A Study in Political Geography of the Amarna Age”, **Orientalia** 38/ 3, s. 381- 414.
- 1970, “Ma’hadu, the Harbor of Ugarit”, **Journal of the Economic and Social History of the Orient** 13/ 2, s.113-127.
- 1973, “Note Toponymique à la Tablette A. 1270 de Mari”, **RA** 67/ 1, s. 73-75.

- 1977, “Tunip- Hamath and Its Region: A Contribution to the Historical Geography of Central Syria”, **Orientalia** 46/ 1, s. 51-64.
- 1979, “The Kingdom of Siyannu- Ušnatu”, **Ugarit Forschungen** 11, s.13-28.
- 1992, “The North Mesopotamian Kingdom of Ilanšura”, **Mari in Retrospect: Fifty Years of Mari and Mari Studies**, (ed.) G.D. Young, Winona Lake, Indiana s.1- 33.
- 1996, “Who was the king of the Hurrian Troops at the Siege of Emar”, **Emar: The History, Religion and Culture of a Syrian Town in the Late Bronze Age**, (ed.) M.W. Chavalas, s.25-56.
- Barnett R.D. ve Cerny J.,
1947, “King Ini-Tesub of Carchemish in an Egyptian Document”, **The Journey of Egyptian Archaeology** 33, s.94.
- Beckman G.M.,
1983, “Mesopotamians and Mesopotamian Learning at Hattuša”, **JCS** 35, 1/2, s. 97-114.
- 1992, “Hittite Administration in Syria in the Light of the Texts from Hattuša, Ugarit and Emar”, **Bibliotheca Mesopotamica** 25, New Horizons in the Study of Ancient Syria, (ed.) M.W. Chavalos-J.C.V. Hayes, s. 41-49.
- 1995a, “Hittite Provincial Administration in Anatolia and Syria: the View from Maşat and Emar”, **Atti del II Congresso Internazionale di Hittitologia**, Studia Mediterranea, Pavia, s.19-37.
- 1995b, “The Siege of Uršu Text (CTH 7) and Old Hittite Historiography”, **JCS** 47, s.23-34.
- 1999, **Hittite Diplomatic Textes**, Harry A. Hoffner, Jr. (ed.), Atlanta.
- 2016, “Hattušili III Between Gods and Men”, **A. Ünal Armağanı**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 69-74.
- Biggs R.,
1980, “The Ebla Tablets: An Interim Perspective”, **The Biblical Archaeologist** 43/ 2, s. 76-87.
- Bonacossi D.M.,

- 2009, "Tell Mishrifeh and Its Region During the EBA IV and the EBA-MBA Transition. A First Assessment", **The Levant in Transition, Palestine Exploration Fund Annual Series IX**, (ed.) P.J. Parr, s.56-68.
- 2011, "The Middle Bronze Age Necropolis at Mishrifeh", **Interdisziplinäre Studien zur Königsgruft von Katna**, Katna Studien 1, s.11-37.
- Bonechi M.,
2013, "Ebla", **Encyclopedia of the Bible and Its Reception**, D.C.Allison, V.Leppin vd. (ed.), Berlin- Bosto: De Gruyter, s.248-254.
- Bretschneider J. Al-Maqdissi M. vd,
2005, "Tell Tweini, Ancient Gabala, in the Bronze Age", **Ägypten und Levante** 1 (XIV), s.215-230.
- Brinkman J. A.,
1968, **A Political History of Post-Kassite Babylonia 1158-722 B.C.**, Analecta Orientalia 43.
- Bryce T.,
1988, "Tette and the Rebellions in Nuhassi", **Anatolian Studies** 38, s.21-28.
2005, **The Kingdom of the Hittites**, Oxford University Press.
2009, **The Routledge Handbook of Ancient Western Asia**, The Near East from the Early Bronze Age to the Fall of the Persian Empire, London ve Newyork.
2012, **The World of the Neo-Hittite Kingdoms**, Oxford University Press.
- Bülbül C.,
2010, "İdrimi Zamanında Alalah Krallığı", **History Studies** 2/2, s. 15-27.
- Charaf H.,
2020-2021, "The Architectural and Material Characteristics of the Late 13th Early 12th Century BC Level at Tell Arqa, Lebanon", **Archaeology & History in the Lebanon** 52/ 53, s. 46-72.
- Cohen C.,

- 1996, "The Ugaritic Hippocratic Texts", **Ugarit Forschungen** 28, s.105-153.
- Cohen Y. ve d'Alfonso L.,
2008, "The Duration of the Emar Archives and the Relative and Absolute Chronology of the City", **The City of Emar among the Late Bronze Age Empire: History Landshape and Society**, (ed.) L. d'Alfonso, Y. Cohen ve D. Surenhagen, s.3-25.
- Cohen Y.,
2009, **The Scribes and Scholars of the City of Emar in the Late Bronze Age**, Winona Lake, Indiana.
2012, "Ahi-Malik: The Last Overseer of the Land in the City of Emar", **Looking at the Ancient Near East and the Bible through the Same Eyes**, (ed.) K. Abraham ve J. Fleishman, s.13-23.
2013, "Problems in the History and Chronology of Emar", **Kaskal** 10, s.281-294.
2017, "The Historical Geography of Hittite Syria: Philology", **Hittite Landscape and Geography**, M. Weeden- L.Z. Ullmann, Leiden-Boston, s. 295-310.
2019, "Forging an Empire: the Land of Aštata According to the Šattiwaza Treaty (CTH 51) and Additional Sources", **de l'Argile au Numérique Mélanges Assyriologiques en l'Honneur de Dominique Charpin**, Peeters Leuven- Paris-Bristol, CT.
- Cordoba J. M.,
1990, "Tell es-Seman= Ahuna? Stationen einer Altbabylonischen Reiseroute durch das Balih-Tal", **Altorientalische Forschungen** 17/ 2, s. 360- 378.
- Courbin P.,
1974, "Ras el Bassit, al Mina et Tell Sukas", **Revue Archéologique, Nouvelle Série** 1, s.174-178.
- Curtis A.H.W.,

- 1999, “Ras Shamra, Minet el Beida and Ras İbn Hani: The Material Source”, **Handbook of Ugaritic Studies**, W.G.E. Watson ve N. Wyatt (ed.), s. 5-27, Brill, Leiden- Boston- Köln.
- Devecchi E.,
2010, Amurru between Hatti, Assyria and Ahhiyawa Discussing a Recent Hypothesis, **ZA** 100/ 2, s. 242-256.
2013, “Suppiluliuma’s Syrian Campaigns in Light of the Documents from Ugarit”, *New Results and New Questions on the Reign of Suppiluliuma I*, S. de Martino ve J.L. Miler, s.81-97.
- Dossin G.,
1938, “Aplahanda, Roi de Carkémis”, **Revue d’Assyriologie** 35/2, s.115-121.
1950, **Archives Royales de Mari (ARM) I, Correspondance de Šamši-Addu**, Paris.
1952, **Archives Royales de Mari (ARM) V, Correspondance de Iasmah-Addu**, Paris.
1970, “La Route de l’Étain en Mésopotamie au Temps de Zimri-Lim”, **RA** 64/ 2, s. 97-106.
- Drower M.S.,
2006, “Ugarit: Ugarit in the Fourteenth and Thirteenth Centuries B.C.”, **The Cambridge Ancient History**, Vol. 2, Part 2, Bölüm XXI (b), s.130- 160, 17. Baskı.
- Duran J. M. ve Marti L.,
2003, “Chroniques du Moyen Euphrate 2. Relecture de Documents d’Ekalte, Émar et Tuttul”, **RA** 97, s. 141-180.
- Durusu- Tanrıöver M.,
2021, “Way of Being Hittite: Empire and Borderlands in Late Bronze Age Anatolia and Northern Syria”, **Studia Orientalia Electronica** 9/ 2 s.3-27.
- Dussaud R.,
1927, **Topographie Historique de la Syrie Antique**, Paris.
- Faist B. ve Finkbeiner U.,

- 2002, "Emar. Eine Syrische Stadt Unter Hethitischer Herrschaft", **Die Hethiter und Ihr Reich. Das Volk der 1000 Götter**, (ed.) K. Theiss, Bonn ve Stuttgart, s.190- 195.
- Falkner M.,
1957- 1958, "Studien zur Geographie des Alten Mesopotamien", **Archiv für Orientforschung. Internationale Zeitschrift für die Wissenschaft vom Vorderen Orient** 18, s. 1-37.
- Eidem J.,
2007, "Notes on the Topography of Late Bronze Age Katna. New Evidence from the 'Lower City' Palace Tablets", **Urban and Natural Landscapes of an Ancient at Tell Mishrifeh/ Katna and in Central Western Syria**, Studi Archeologici su Katna 1, ed. D.M. Bonacossi, Udine.
- Garstang J. ve Gurney O.R.,
1959, **The Geography of the Hittite Empire**, The British Institute of Archaeology at Ankara.
- Goetze A.,
1953, "An Old Babylonian Itinerary", **JCS** 7/ 2, s.51-72.
- Grayson A. K.,
2002a, **Assyrian Rulers of the Third and Second Millennia BC (to 1115 B.C.)**, RIMA 1, Toronto, Buffalo, Londra.
2002b, **Assyrian Rulers of the Third and Second Millennia BC (1114- 859 B.C.)**, RIMA 2, Toronto, Buffalo, Londra.
2002c, **Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC (858-745 B.C.)**, RIMA 3, Toronto, Buffalo, Londra.
- Gromova D.,
2012, "Idanda Archive and the Syrian Campaigns of Suppiluliuma I: New Pieces for the Puzzle", **Babel und Bibel** 6, s.473-478.
- Güterbock H. G.,
1956, "The Deeds of Šuppiluliuma as Told by His Son, Muršili II (Continued)", **Journal of Cuneiform Studies** 10/ 3, s.75-98.
1957, "Narration in Anatolian, Syrian and Assyrian Art", **American Journal of Archaeology** 61/ 1, s.62- 71.
- Hagenbuchner A.,

- 1989, **Die Korrespondenz der Hethiter**, Teil 2, Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag.
- Halayqa I.K.H.,
2011, “The Demise of Ugarit in the Light of its Connections with Hatti”, **Ugarit Forschungen** 42, s.297-332.
- Hawkins J. D.,
1976-80, “Irkata”, **RIA** 5, s.165- 166.
1983, “The Hittite Name of Til Barsip: Evidence from a New Hieroglyphic Fragment from Tell Ahmar”, **Anatolian Studies** 33, s.131-136.
1988, “Kuzi-Tešub and the “Great Kings” of Karkamiš”, **Anatolian Studies** 38, s.99-108.
2000a, **Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions** Vol. 1, Part 1, Walter de Gruyter- Berlin- New York.
2000b, **Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions** Vol. 1, Part 2, Walter de Gruyter- Berlin- New York.
- Heltzer M.,
1976, **The Rural Community in Ancient Ugarit**, Wiesbaden.
- Hoffmann I.,
1984, **Der Erlaß Telipinus**, Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag.
- Howard O.G,
1977, **The Autobiography of Idrimi: A New Text Edition with Philological and Historical Commentary**, UMI Dissertation Information Service.
- Jakob S.,
2009, **Die Mittelassyrischen Texte aus Tell Chuēra in Nortost Syrien**, Band 2, Teil III, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- Karauğuz G.,
2018, **Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma metinleri**, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Klengel H.,

- 1963, “Der Schiedsspruch des Muršili II. hinsichtlich Barga und seine Übereinkun Tešup von Amurru (KBo III 3)”, **Orientalia** 32/1, s.32-55.
- 1965, **Geschichte Syriens** im 2. Jahrtausend v. u. Z., Teil I, Nordsyrien, Berlin.
- 1969, **Geschichte Syriens** im 2. Jahrtausend v. u. Z., Teil II, Mittel und Südsyrien, Berlin.
- 1970, **Geschichte Syriens** im 2. Jahrtausend v. u. Z., Teil III, Historische Geographie und Allgemeine Darstellung, Berlin.
- 1988, “Die Keilschrifttexte von Meskene und die Geschichte von Aštata/ Emar”, **OLZ** 83/ 6, s.645-653.
- 1992, **Syria 3000 to 300 B.C.**, A Handbook of Political History, Berlin.
- 1993, “Mukiš”, **RIA** 8, s. 411-412.
- 1998, **Geschichte des Hethitischen Reiches**, Handbuch der Orientalistik der Nahe und Mittlere Osten, Brill- Leiden- Boston- Köln.
- 2000, “Katna- Ein Historischer Überblick”, **Mitteilungen der Deutschen Orient Gesellschaft** 132, s.239-252, Berlin.

Knapp A.B. ve Manning S. W.

- 2016, “Crisis in Context: The End of the Late Bronze Age in the Eastern Mediterranean”, **American Journal of Archaeology** 12/1, s.99-149.

Knudtzon J.A.

- 1915, **Die El-Amarna Tafeln I-II**, Vorderasiatische Bibliothek, Leipzig.

Kupper J. R.,

- 1954, **Archives Royales de Mari (ARM) VI, Correspondance de Bahdi-lim**, Paris.
- 1957, **Les nomades en Mésopotamie au temps des rois de Mari**, Paris.

Kühne C.- Otten H.,

- 1971, **Der Šaušgamuwa Vertrag**, SBoT 16, Wiesbaden.

Kühne H.,

- 1983, "Tall Seh Hamad/ Dur-Katlimmu 1978- 1983", **Les Annales Archeologiques Arabes Syriennes** 33/ 1, s.239- 248.
- Lewy H.,
1958, "Šubat-Šamaš and Tuttul", **Orientalia** 27/1, s. 1-18.
- Liverani M.,
1960, "Karkamiš Nei Testi di Ugarit", **Rivista degli Studi Orientali** 35, s.135- 147.
2014, **The Ancient Near East, History, Society and Economy**, Roudledge.
- Al-Maqdissi M.,
2001, "Kurzbericht Über die Syrischen Ausgrabungen in Mišrife-Katna", **Mitteilungen der Deutschen Orient Gesellschaft** 133, s.141-155, Berlin.
2008, "Syrian Archaeological Excavations at Katna", **Beyond Babylon Art, Trade and Diplomacy in the Second Millennium B.C.**, s. 214-218, New York ve Londra.
- Al-Maqdissi M. ve Bonacossi D.M.,
2005, **The Metropolis of the Orontes, Art and Archaeology from the Ancient Kingdom of Katna**, Damascus.
- Marchesi G.,
2014, "Karkemish nel Bronzo Medio", **Karkemish an Ancient Capital on the Euphrates**, N. Marchetti (ed.), Ante Quem.
- Marchetti N.,
2012, "Karkemish on the Euphrates Excavating a City's History", **Near Eastern Archaeology** 75/3, s.132-147.
- Marchetti N. Ve Peker H.,
2018, "The Stele of Kubaba by Kamani and the Kings of Karkemish in the 9th Century BC", **ZA** 108/ 1, s.81-99.
- Margueron J.C. ve Boutte V.,
1995, "Emar, Capital of Aštata in the Fourteenth Century B.C.E.", **The Biblical Archaeologist** 58/ 3, s. 126s-138.
- Masetti- Rouault M.G. ve Rouault O.,
2011-2013, "Terka", **RIA** 13, s. 596-603.
- Masson E.,

- 1975, "Quelques Sceaux Hittites Hiéroglyphiques", **Syria, Revue d'Art Oriental et d'Archéologie** 52, 3-4, s.213-239.
- Matthews R. ve Glatz C.,
2009, "The Historical Geography of North- Central Anatolia in the Hittite Period: Texts and Archaeology in Concert", *Anatolian Studies* 59, s.51-72.
- Matthiae P.,
1980, "Ittite ed Assiri a Tell Fray: Lo Scavo di una Citta Medio-Siriana Sull'Eufrate", **Studi Micenei ed Egeo-Anatolici** 22, s.35- 51.
- Mayer W.,
1993, "Munbaqa, Tall: A. Philologisch", **RIA** 8, s. 417.
- McClellan Th. L.,
2006- 2008, "Qıtar, Tall al-.", **RIA** 11, s.180-182.
- Miller J.L.,
2007, "Joins and Duplicates Among the Boğazköy Tablets (11-20)", **ZA** 97, 125-132.
- Moran W.L.,
1992, **The Amarna Letters**, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London.
- Moscato S.
1959, "The 'Aramaean Ahlamu'", **JSS**, 4/ 4, s. 303-307.
- Murat L.,
2009, "Goddess Išhara", **Tarih Araştırmaları Dergisi** 28/45, s.159-190.
- Na'aman N.,
2004, "Ra'shu, Re'si-şuri and the Ancient Names of Ras İbn Hani", **Bulletin of the American Schools of Oriental Research** 335, s. 33-39.
- Nougayrol J.,
1955, **Le Palais Royal d'Ugarit (PRU) III. Textes Accadiens et Hourrites des Archives est, Ouest et Centrales**, Mission de Ras Shamra VI, Paris.

- 1956, **Le Palais Royal d’Ugarit (PRU) IV. Textes Accadiens des Archives Sud**, Mission de Ras Shamra IX, Paris.
- 1970, **Le Palais Royal d’Ugarit (PRU) VI, Textes en Cunéiformes Babyloniennes des Archives du Grand Palais et du Palais Sud d’Ugarit**, Mission de Ras Shamra XII, Paris.
- Novak M.,
2004, “The Chronology of the Royal Palace of Katna”, **International Zeitschrift für Ägyptische Archäologie und Deren Nachbargebiete Ägypten und Levante** 14, s.299-317.
- Novak M. ve Pfälzner P.,
2000, “Ausgrabungen in Tall Mišrife- Katna 1999 Vorbericht der Deutschen Kooperationsprojektes”, **Mitteilungen der Deutschen Orient Gesellschaft** 132, s.253-295, Berlin.
- Oates D.
1985, “Excavation at Tell Brak 1983-84”, **Iraq** 47, s.159-173.
- Otten H.,
1981, **Die Apologie Hattusilis III.**, SBoT 24, Wiesbaden.
- Özgüç N.,
2015, **Acemhöyük- Buruṣhaddum I. Silindir Mühürler ve Mühür Baskılı Bullallar**, Ankara Türk Tarih Kurumu Yayınları V-7.
- Özkan S.,
2017, “Türkiye Müzelerinde Korunan Çivi Yazılı Tablet”, **Prof. Dr. Recep Yıldırım’a Armağan**, s.173-192.
- Parpola S.,
1970, **Neo-Assyrian Toponyms**, Alter Orient und Altes Testament, Verlag Butzon & Bercker Kevelaer.
- Pfälzner P.,
2008, “The Royal Palace at Katna: Power and Prestige in the Late Bronze Age”, **Beyond Babylon Art, Trade and Diplomacy in the Second Millennium B.C.**, s. 219-232, New York ve Londra.
2012, “Levantine Kingdoms of the Late Bronze Age”, **Companion to Archaeology of the Ancient Near East**, ed. D.T. Potts, Oxford.
- Richter T.,

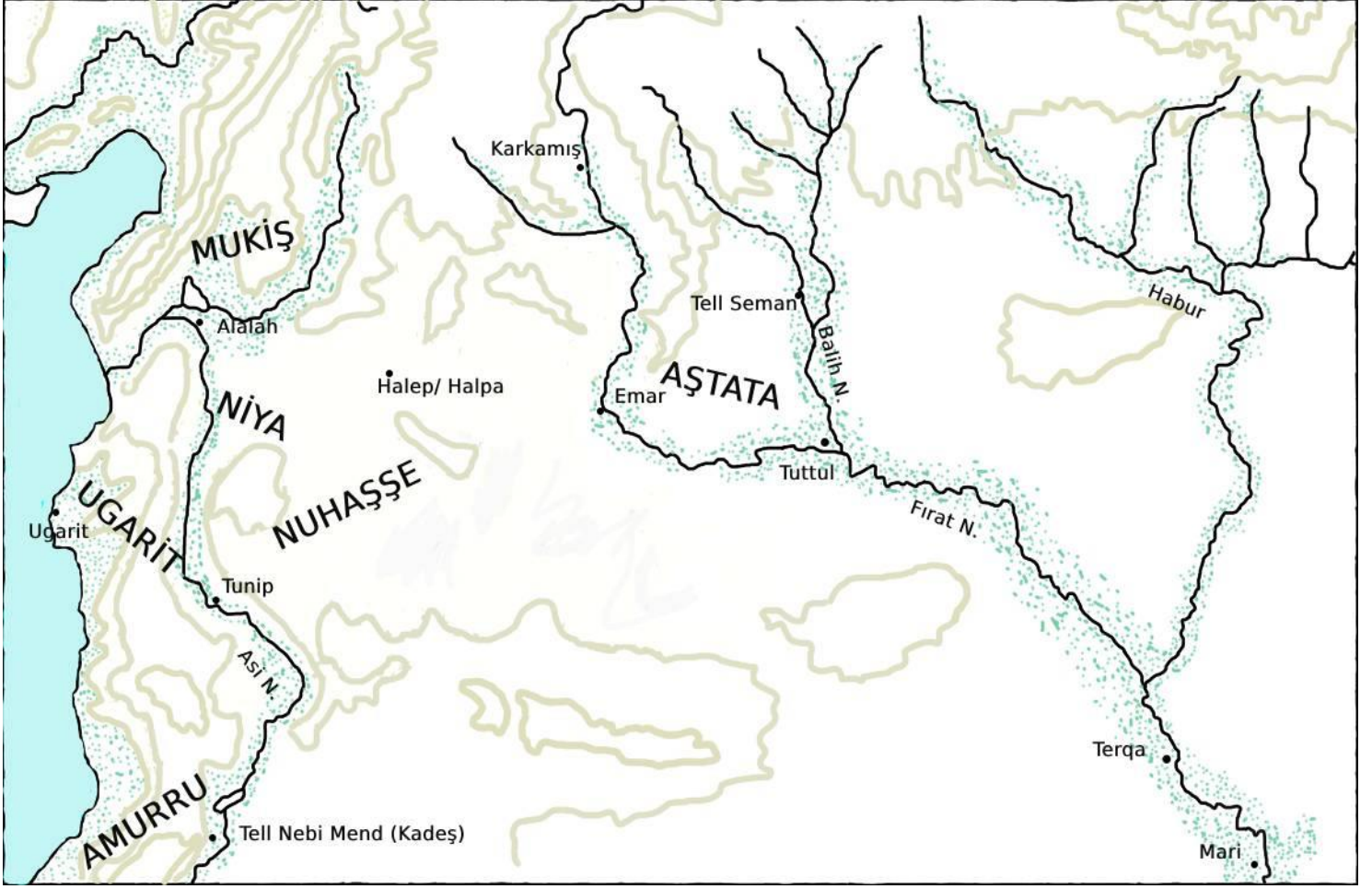
- 2007, "Topographical Names in Late Bronze Age Texts Unearthed in Mišrife/ Katna", **Urban and Natural Landscapes of an Ancient at Tell Mishrifeh/ Katna and in Central Western Syria**, Studi Archeologici su Katna 1, ed. D.M. Bonacossi, Udine.
- Roche C.,
2003, "La tablette TK 02.1", **Berytus Archaeological Studies** 47, s. 123-128.
- Rouault O.,
2009, "Assyrians, Aramaeans and Babylonians: The Syrian Lower Middle Euphrates Valley at the Bronze Age", **Syria** 86, s.133-139.
- Rowe I.M.,
1999, "The Legal Texts from Ugarit", **Handbook of Ugarit Studies (HUS)**, W.G.E. Watson ve N. Wyatt (ed.), Brill.
- Röllig W.,
1998, "Nihi, Ni'i, Nija", **RIA** 9, s. 313-314.
- Saade G.,
1979-80, "A la Recherche des Villes et des Villages du Royaume Ougaritien", **AAAS** 29-30, s.215-230.
- Salvini M. ve Trémouille M. C.
2003, "Les Textes Hittites de Meskéné/ Emar", **SMEA XLV7** 2, s. 225-271.
- Schachner A.,
2013, "Hitit Başkenti Hattuşa'nın Ykın Çevresiyle İlişkisi", **4. Çorum Kazı Araştırma Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Çorum.
- Schaeffer C.F.A.,
1929, "Les Fouilles de Minet el-Beida et de Ras Shamra (Campagnes du Printemps 1929). Rapport Sommaire", **Syria** 10, s.285-297.
- Singer I.,
1985, "The Battle of Nihriya and the Emar of the Hittite Empire", **ZA** 75, s.100-123.
1991, "The 'Land of Amurru' and the 'Lands of Amurru' in the Šaušgamuwa Treaty", **Iraq** 53, s.69-74.

- 1999, "A Political History of Ugarit", **Handbook of Ugarit Studies** (HUS), W.G.E. Watson ve N. Wyatt (ed.), Brill.
- 2002, **Hittite Prayers**, Brill Leiden- Boston- Köln.
- Skaist A.,
- 1998, "The Chronology of the Legal Texts from Emar", **ZA** 88, s.45-71.
- Stieglitz R. R.,
- 1991, "The City of Amurru" **JNES** 50/ 1, s. 45-48.
- Tadmor H. ve Yamada S.,
- 2011, **The Royal Inscriptions of Tiglath-Pilaser III (744-727 BC), and Shalmaneser V (726-722 BC) King of Assyria**, Winona Lake, Indiana- Eisenbrauns.
- Taş İ.,
- 2007, "MÖ. XIII. Yüzyılda Hitit Kralı IV. Tuthaliya'nın Uygulamaya Koyduğu Ticari Ambargo", **Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi** 38, Ankara, s.3015-3027.
- 2008a, **Hitit Kralı IV. Tuthaliya, Asur Devleti'ne ve Suriye'deki Vasal Krallıklara Yönelik Politikası**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- 2008b, "MÖ. 13. Yüzyılda Karkamış Krallığında Görevli İki Hitit Memuru: *mâr šarri* (DUMU.LUGAL) ve ^{LÚ}*kartappu*", **Tarih Araştırmaları Dergisi** 27/ 43, s.95-118.
- Thalmann J. P.,
- 2010, "Tell Arqa: A Prosperous City during the Bronze Age", **Near Eastern Archaeology** 73, 2/3, s. 86-101.
- Turri L.,
- 2016, "The Last Kings of Katna", **Syria Archéologie, Art et Histoire** IV, s.145-158.
- Weidner E. F.,
- 1923, **Politische Dokumente aus Kleinasien**, Leipzig, J. C. Hinrichsche Buchhandlung.
- Vacek A.,

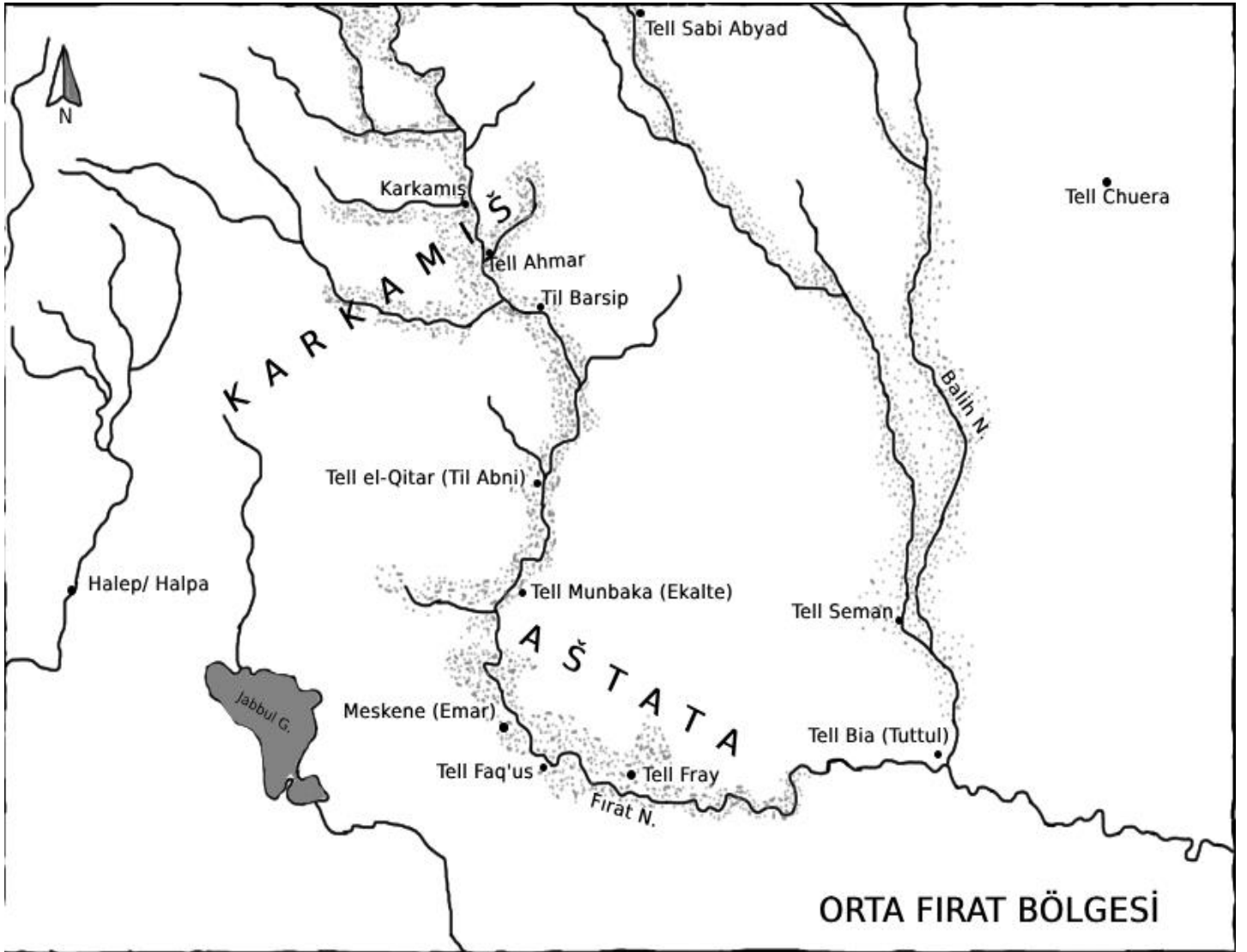
- 2020, “Ugarit, Al Mina, and Coastal North Syria”, **A Companion to the Archaeology of Early Greece and the Mediterranean**, I.S.Lemos ve A.Kotsonas (ed.) s. 1163-1184.
- Van Koppen F.,
2015, “Qatna in Altsyrischer Zeit”, **Qatna and the Networks of Bronze Age Globalism**. Proceedings of an International Conference in Stuttgart and Tübingen in October 2009, P. Pfälzner ve M. al-Maqdissi, s.81-94, Wiesbaden.
- Van Soldt W. H.,
1997, “Studies in the Topography of Ugarit”, **Ugarit Forschungen** 29, s.683-703.
2005, **The Topography of the City State of Ugarit**, Ugarit- Verlag, Münster.
2006- 2008a, “Ra’s Ibn Hāni”, **RIA** 11, s.256- 259.
2006- 2008b, “Ra’su”, **RIA** 11, s.263.
2009- 2011, “Sinaru (Ma’hadu)”, **RIA** 11, s.513-514.
- Vansteenhuyse K.,
2010, “The Bronze to Iron Age Transition at Tell Tweini”, **Evolutionary Processes in the Northern Levant Between Late Bronze Age II and Early Iron Age**, s.39-47.
- Yamada M.,
1994, “Northern Border of the Land of Aštata”, **Acta Sumerologica** 16, s.261-268.
1998, “The Family of Zū-Ba’la the Diviner and the Hittites”, **Israel Oriental Studies** XVIII, s.323-334.
2006, “The Hittite Administration in Emar: The Aspect of Direct Control”, **ZA** 96, s.222-234.
2011, “The Second Military Conflict Between Assyria and Hatti in the Reign of Tukulti-Ninurta I”, **RA** 105/1, s.199-220.
2015, “The Land of Aštata in the 14th Century B.C. before the Hittite Conquest”, **Orientalia** 84/ 3, s. 276-291.
2020, “The King of Carchemish and the Hittite Rule of Emar”, **Orient, Journal of the Society for Near Eastern Studies in Japan** 55, s.43-61.

- Yener K. A. ve Akar M.
2019, “Alalah- Tell Açana”, **Hititler: Bir Anadolu İmparatorluğu**, M. Doğan- Alparslan ve Alparslan (ed.), Yapı Kredi Yayınları.
- Yıldırım N.,
2019, “Eski Doğu Akdeniz’de Bir Krali Liman “Al-Mina””, **Archivum Anatolicum** 13/2, s.185-201.
2022, “ivi Yazılı Kayıtlardan Hellen Kaynaklarına Hazi’den Kasios’a Doğu Akdeniz’in Tanrılar Dağı ‘Kılıç Dağ’”, **Cedrus** 10, s.1-21.
- Yiğit T.,
1995, “Tarih Öncesi ve Hitit Döneminde İsuwa Bölgesi”, **Tarih Araştırmaları Dergisi** 17/ 28, s.28-33.
2004, “Hitit Krallığı’nda Yönetim Sistemi Üzerine Bir Not”, **Tarih Araştırmaları Dergisi** 23/ 35, s.219-226.
2006a, “Urşu Kuşatması Metninin Yeniden Değerlendirilmesi”, **Anatolia** 31, s.43-55.
2006b, “Eski Hitit Krallığı’nın Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye Politikası”, **XV. Türk Tarih Kurumu Kongresi**, Ankara, s.97-108.
2019, Eski Mısır Tarihi, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
2020, **Eski Mezopotamya Tarihi**, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Yon M.,
1993, “Minet el-Beida”, **RIA** 8, s.213-215.
2006, **The City of Ugarit at Tell Ras Shamra**, Winona Lake, Indiana, Eisenbrauns.
2006- 2008 “Ra’s Basit”, **RIA** 11, s.254- 255.

HARİTALAR

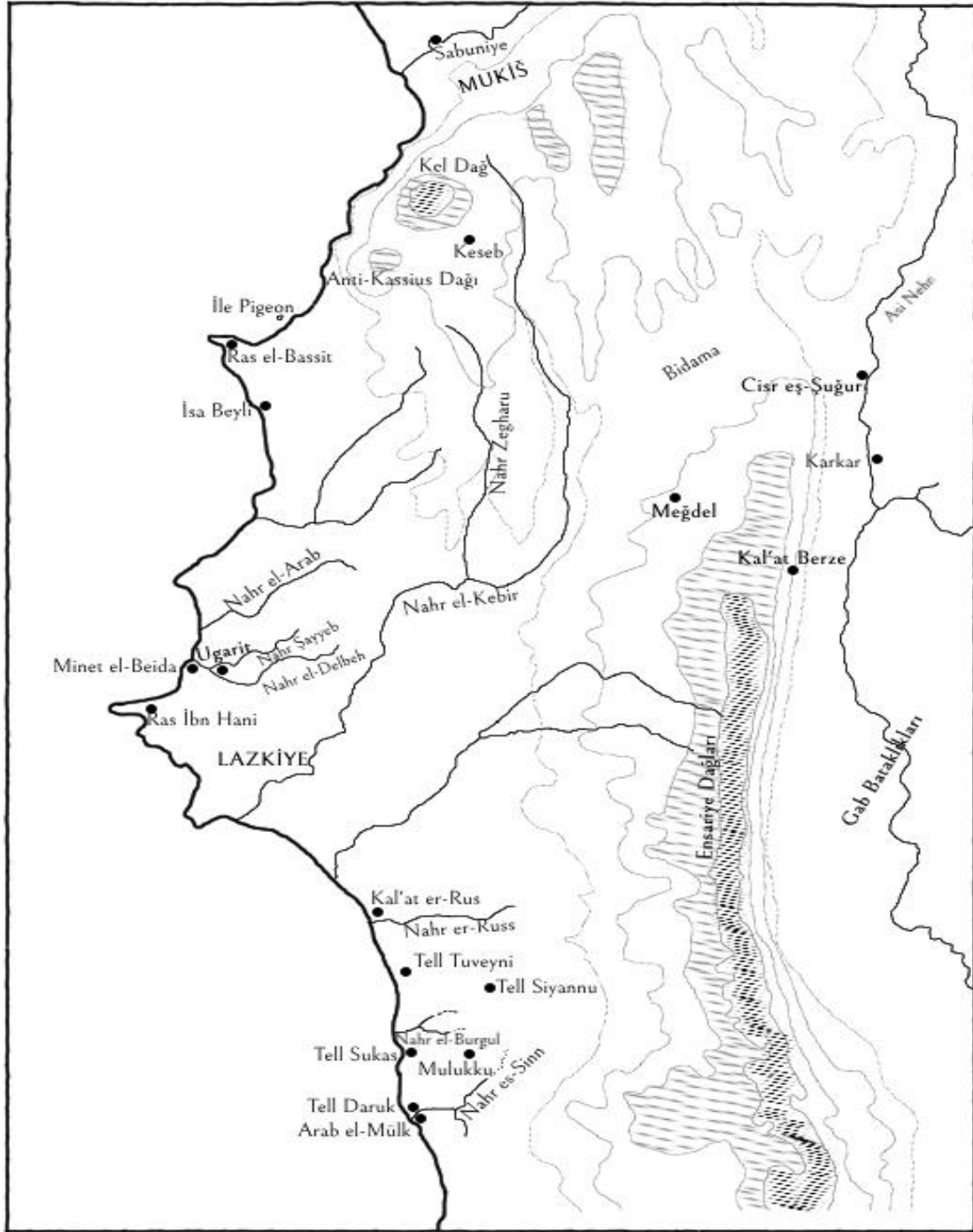
Harita 1: Kuzey Suriye Bölgesi

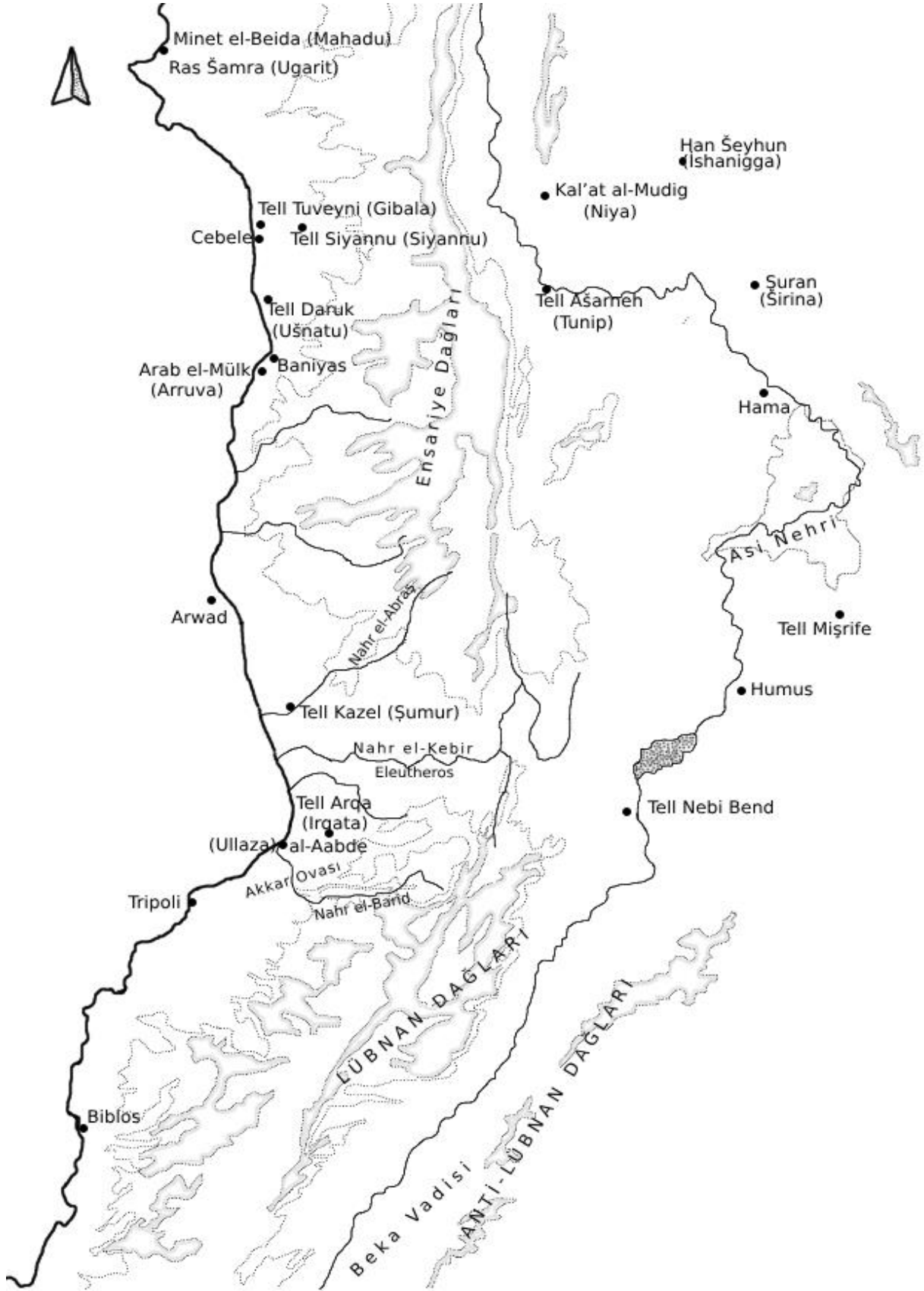
Harita 2: Orta Fırat Bölgesi

Harita 3: Kuzey Suriye Coğrafyası

Harita 4: Kuzey Suriye Kıyıları

Harita 5: Suriye Kıyıları ve Anti-Lübnan Dağları

ÖZET

Suriye Coğrafyası, zengin ve çeşitlilik gösteren bir yapıya sahip olmakta hem doğal hem de kültürel unsurlarıyla değerli bir mozaik sunmaktadır. Önemli batısındaki Akdeniz kıyısında yer alan liman kentlerinden, kıyıyı iç kesimlerden ayıran Ensariye Sıradağlarına, Asi Nehri'nin verimli vadilerinden, bu nehirden kaynaklı oluşan bataklık bölgesine ve bir kısmı Büyük Suriye Çölü ile kaplı Fırat Nehri'ne kadar olan arazisiyle Suriye coğrafyası, bu çeşitliliği yansıtmaktadır. Tüm bu özellikleriyle Suriye, antik dönemde siyasi, ticari ve kültürel bir merkez haline gelmiştir. Mukiş, Ugarit, Uşnatu- Siyannu, Amarna, Katna, Nuhaşe, Niya, Aštata ve Karkamış gibi güçlü krallıklar, bu topraklarda yükselme fırsatı bulmuşlardır. MÖ. 14.-12. yüzyıllar arasında Hititlerin bu krallıkları yani Suriye coğrafyasını ele geçirdikten sonra, Hitit Devleti'nin büyük bir imparatorluğa dönüştüğü görülmektedir.

Suriye coğrafyasında önemli krallıklardan biri olan Mukiş hakkındaki bilgiler, konumu ve tarihsel rolleri nedeniyle, özellikle Hitit ve Ugarit belgelerinde anılmaktadır. Merkezi bugünkü Tell Açana olan Mukiş ile komşusu Ugarit arasında sınır tartışmaları meydana gelmiş ve II. Murşili'nin kararnamesiyle (CTH 64) bu tartışmalara son verilmiştir. Belgede daha çok Ugarit'in menfaati gözetilmiş ve Mukiş'in birçok sınır kasabası elinden alınmıştır. Mukiş'e ait önemli yerleşimlerden biri olan Ariyante, ülkenin sınır kalesi olarak bilinmektedir. Konumu kesin olarak bilinmeyen ve Niya ve Tunip çevresinde aranan Ariyante, Mukiş'in savunma hattının bir parçası olmalıdır. Mukiş toprakları içinde yer aldığı düşünülen bir diğer önemli arkeolojik alan, günümüz İdlib kentinin yaklaşık 15 km yakınında bulunan Tell Afis'tir. Bu höyükten elde edilen buluntular, Hurri etkisi altında olduğunu ve buranın EN KUR⁷⁷ unvanlı Hitit yetkilileri tarafından yönetildiğini göstermektedir. Hititçe ve Anadolu hiyeroglifli mühürler ele geçirilmiş olmasına karşın, Tell Afis'in eski adı henüz bilinmemektedir.

Geç Tunç Çağı'nın en önemli krallıklarından biri haline gelen ve Ras Şamra'ya yerleştirilen Ugarit, sahip olduğu limanları ve ticari faaliyetleriyle Akdeniz'in doğusunda hem ekonomik hem de siyasi açıdan mühim roller üstlenmiştir. Ugarit limanlarına ilişkin bilgiler, büyük çapta Ugarit belgelerinden elde edilmektedir. Bu belgelerden elde edilen verilere göre, Ugarit limanlarının coğrafi konumları belirlenmeye çalışılmaktadır. Örneğin, Atallig limanı günümüzde Kal'at er-Rus ile bağlantılıyken, Gibala limanının Tell Tuveyni'ye, Ma'hadu limanının Minet el-Beida'ya, Rā'su limanının Ras İbn Hani'ye, Sinaru limanının İsa Beyli'ye ve Šuksi limanının Tell Sukas'a konumlandırılması gerektiği belirtilmelidir. II. Muršili'nin kararnamesinde (CTH 64), Ugarit sınırları içindeki önemli kasabalar, ayrıntılı olarak listelenmiştir. Agimu, 𐎠Apsuna, 𐎠Armanu, 𐎠Armu, Arruva, Bītu-huli(ve), 𐎠Enu-Maka(yu), Halbu Hazzi/ Şapuni, Huri-Şubūci, 𐎠İlištam'u, Magdala, Mulukku, Napšati, Paneštayu, Suladu, Šalma, Ullamu, Yadba, Yarqānu, Zimmaru gibi yerleşimler, Ugarit'in sınırlar kasabaları olarak verilmiştir. Bunun yanında, 𐎠Ayala Dağı, Birzihe Dağı, Hešmarašu Dağı, Pithana Dağı, Hunduraši Suyu, Himullu Adası gibi yerler de Ugarit bünyesinde bulunmaktadır. Bu yerleşimlerin birçoğunun konumu kesin olarak bilinmemekle birlikte, bazı değerlendirmeler yapılmıştır.

Geç Tunç Çağı'nın siyasi yapısı kapsamında farklı bir yere sahip olan Siyannu- Ušnatu Krallığı, talebi doğrultusunda Ugarit Krallığı'ndan ayrılarak bölgesel bir figür halini gelmiştir. Ugarit ile Amurru krallıklarının arasında bulunan ve Tell Siyannu ve Tell Daruk civarına konumlandırılan bu krallık, Ugarit kayıtlarında sık sık sınır ihlallerinden şikâyet etmektedir. Bu kayıtlardan RS 19.41 nolu Ugarit belgesinde, Siyannu- Ušnatu Krallığı'na ait yerleşimlerin adları listelenmiştir. Gimani, Laşabu, Silla, Dumat-Qidši, Murša, Galilu-Tukiya, Ura, Qimşi, Šaba'il, Şa'a, Mardušu, Ammešabe, Armelu ve Mara'il gibi yerler Siyannu-Ušnatu sınırları içerisinde yer almaktadır. Anlaşılan bu kasabaların pek çoğunda, Ugarit vatandaşları da ikamet etmekteydi.

Amurru Ülkesi, Geç Tunç Çağı'nda Levant coğrafyasındaki önemli siyasi yapılarından biri olarak görülmektedir. Krallığın arşivi henüz ele geçirilemediği için, burası hakkındaki bilgiler, Ugarit, Hitit ve Amarna belgelerine dayanmaktadır. Hitit kralları, dört farklı Amurru kralıyla yaptığı antlaşmalarla bu bölgedeki hakimiyetini güçlendirmek istemiştir. Ülkenin başkenti olduğu düşünülen Şumur, bugünkü Tell Kazel'de konumlanmış olup, sonradan Amurru kenti olarak adlandırılan yer olmalıdır. Bunun yanı sıra, Irkata, Ullaza ve Tunip gibi yerleşimler, Amurru ülkesine dahil olmuşlar ve muhtemelen Amurru kontrolünde kalmaya da devam etmişlerdir. Irkata, Nahr el-Berid Nehri'nin kıyısındaki Tell Arqa höyüğüyle ilişkilendirilirken, Ullaza için Tell Hanah ile Nahr el-Berid Nehri yakınlarında bulunan al-Aabde ve Tell Kastina yerleşimleri önerilmektedir. Tunip'in konumu için Tell Aşarneh genel kanısı mevcuttur ve Tunip, İripa, Şirina, Haşaşar, Bi^cru ve İshanigga gibi kasabaları elinde bulundurmaktadır. Muhtemelen bu kasabalarla birlikte Tunip kenti Amurru hakimiyetine geçmiştir.

Katna Krallığı'nın erken dönemleriyle ilgili bilgiler, Mari arşivinden elde edilmektedir. Amarna yazışmaları ve Hitit kayıtları, I. Şuppiluliuma'nın Suriye üzerindeki kontrolünün başladığı dönemde, Katna tarihine ilişkin kritik veriler içermektedir. Katna kentinin bulunduğu Tell Mişrife höyüğünde bulunan birkaç belge de Katna'nın politik süreci hakkında birkaç ipucu vermektedir. Buna göre, mevcut belgeler, Nuhaşşe kralı Adad-Nirari'nin bir ara Katna'yı da etkisi altına aldığını göstermektedir. Bununla birlikte, Katna belgeleri, bu krallığa bağlı bazı yerleşim yerlerinin adlarına erişimi de sağlamıştır. Bu yerlerden biri olan Lilina'nın konumuna ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşılmazken, kral Adad-Nirari dönemine ait bir mektupta (MSH02G-i380) geçen Tukad/t/ş şehrinin Lübnan Dağları yakınlarında olacağı kaydedilmiştir. Hitit ve muhtemelen Mari kaynaklarında geçen bir diğer Katna kasabası, Muşunni(ya)'nın konumu hakkında henüz pek bir şey bilinmemektedir.

Bir dönem Yamhad Krallığı topraklarında bulunan Nuhaşşe Krallığı'na ilişkin ilk yazılı bilgiler, Mısır ve Ugarit belgelerinde bulunmaktadır. Yazılı belgelerinden elde edilen bulgular, olasılıkla Nuhaşşe'nin Suriye Çölü'nün bir kısmını da kapsayan bir yönetim sahasına sahip olduğunu ve daha küçük yönetim birimlerini barındırdığını göstermektedir. Muhakkak, Nuhaşşe Ülkesi sınırları içerisinde çok daha fazla yerleşim bulunmaktadır. Fakat, yazılı belgelerin ışığında bilinen en önemli yerleşimlerin Arahtu ve Ukulzat şehirleri olduğu anlaşılmaktadır. Arahtu kenti, Nuhaşşe'ye bağlı bir yöneticiye ya da bir kabile reisine sahip bir yer olmalıdır. Bu şehir, günümüzde İdlib'in yakınlarında bulunan Ariha ile özellikle fonetik benzerliğinden hareketle özdeşleştirilmektedir. Bazı uzmanlar tarafından Nuhaşşe'nin başkenti olarak ortaya atılan Ukulzat ise, Tell Sakka höyüğü ile ilişkilendirilmektedir.

Eski Yakınoğu coğrafyasında küçük ama dikkat çekici bir yer tutan Niya Krallığı, mevcut yazılı belgelerin ve arkeolojik bulguların sınır olması nedeniyle hakkında en az bilgiye sahip olunan devletlerden biridir. Bu küçük devletin merkezi olan Niya kenti, klasik dönemde Apamea olarak bilinen bugünkü Kal'at al-Mudig höyüğü ile özdeşleştirilmektedir. Niya Krallığı'nın coğrafyasına dair temel bilgiler, büyük ölçüde Mısır verilerine dayanmaktadır. Mısır metinlerinde geçen "Niya Denizi" ifadesi, Apamea Gölü'ne ve Gab bataklıklarının bulunduğu sulak araziye işaret etmektedir. Bu da Niya bölgesinin bu bölgede aranmasına neden olmuştur. Hitit egemenliğine geçtikten sonra Niya ülkesi, III. Hattuşili döneminde vergi alınan bir bölge olarak kayıt altına alınmıştır. Niya'nın tarihsel rolü, coğrafyası ve kesin konumu için daha fazla bilgiye ihtiyaç duyulmaktadır.

Orta Fırat Bölgesi'nde bulunan Aştata Ülkesi, Halpa, Karkamış ve Mitanni Devleti'nin sınır komşusu olarak Hitit belgelerinde anılmaktadır. Pek çok tartışmaya konu olan Aştata şehri, Emar adıyla daha çok bilinen Meskene'ye konumlandırılmakta ve bu iki ismin aynı yer için kullanıldığına inanılmaktadır. Meskene höyüğünde ele geçirilen çivi yazılı belgelerden sadece ikisinde Aştata yer adına rastlanılmıştır. Aştata'nın konumu için Meskene şu an için en

güçlü aday olmakla birlikte, daha fazla yazılı belgeye ihtiyaç duyulmaktadır. Hitit kralı I. Šuppiluliuma'nın Šattivaza ile yapılan antlaşma metninde (CTH 51), Ahuna, Ekalte ve Terka, Aštata Ülkesi'nin sınırları içindeki yerler olarak ifade edilmiştir. Buradaki şehirlerden Ahuna, Eski Babil belgelerinden bilinen bir yerleşim olup, Balih Nehri kıyısındaki Tell es-Seman höyüğü ile özdeşleştirilmektedir. Ekalte ise Tell Munbaka'ya yerleştirilmekte ve bu höyükte ortaya çıkarılan yazılı belgeler sayesinde bu bağlantı desteklenmektedir. Bir diğer Aštata kenti olarak görünen, Habur ve Fırat Nehirlerinin birleşim noktasının 30 km aşağısında bulunan Tell Ašara ile özdeşleştirilmiş olsa da bu şehir Aštata sınırlarının oldukça uzağında bulunmaktadır. Bu nedenle, Balih Nehri civarında başka bir Terka'nın bulunabileceğine dair görüşler dile getirilmiştir. Aštata'nın bir ülke mi yoksa bölge adı mı olduğu konusundaki tartışmalar, halen devam etmektedir. Aštata bir ülke olarak değerlendirilecekse, Hitit topraklarına geçtiğinde, sınırları büyük ölçüde değişmiş olmalıdır. Aštata bölgesinin güneyinin Asur ve Babil kontrolüne girmesi ve Tuttul'un güneyinde Hititlere ait herhangi bir idari varlığın tespit edilememesi, bu durumun kanıtını teşkil etmektedir. Buna ek olarak ne Meskene ne de Tell Munbaka'daki yazılı belgelerde, Emar ya da Aštata'nın bölgedeki hakimiyetine doğrudan bir kanıt bulunmamaktadır. Aštata'nın tarihi coğrafyasından bahseden ve Aštata sınırlarına dair bilgi içeren tek belge, I. Šuppiluliuma ile Šattivaza arasında yapılan antlaşmadır.

Karkamış kenti, Eski Yakın Doğu'nun en önemli yerlerinden biri olarak birçok yazılı belgede anılmaktadır. Günümüzde Türkiye- Suriye sınırında yer alan bu antik kent, Gaziantep ilinde bulunan yukarı şehir bölgesi, arkeolojik çalışmalarla keşfedilmeye devam edilmektedir. Kentin Demir Çağı'na ait katmanlar ortaya çıkarılmış olup, özellikle Geç Tunç Çağı'na ait kayıtlar gün ışığına çıkmayı beklemektedir. Bununla birlikte, mevcut Hitit belgeleri, Karkamış kentinin Suriye hakimiyetinin sağlanmasında oynadığı kritik rolü net bir şekilde ortaya koymaktadır. I. Šuppiluliuma ile Šattivaza arasında yapılan antlaşma, Karkamış

Krallığı'nın hakimiyet sahasına giren yerlerin tespiti noktasında önemli bir belgedir. Burada Karkamış'a bırakılan yerlerden biri olan Mazuvati, Geç Asur Dönemi'nde Til-Barsip olarak da adlandırılan Tell Ahmar ile ilişkilendirilmektedir. Diğer Karkamış kentleri Murmurik ve Şipri'nin konumlarına dair herhangi bir somut ipucuna rastlanılmamaktadır. Söz konusu antlaşmada geçen ve Karkamış sınırları içerisinde yer alan diğer bir kent, Şurun'dur. Bu yerleşimin konumu için en uygun yer, Gaziantep'in 22 km güneyindeki Sârin'de (Zağıye) olmalıdır.

Hititler bölgeye egemen olduktan sonra, en küçük yerleşim biriminden vasal krallıklara kadar bir yönetim sistemi benimsenmiştir. Bu çok katmanlı sistemin yürütülebilmesi noktasında Karkamış krallarının büyük katkısı olmuştur. Fakat yazılı belgeler, en azından adını bildiğimiz yerleşimlerin konumları ya da içerisinde buldukları bölgelerin aydınlatılması konusunda yetersiz kalmaktadır. Tüm bu krallıkların sınırlarının ve yerleşimlerinin tespiti için arkeolojik çalışmalara ve arkeolojik çalışmalar için de Suriye bölgesinde, en az III. Hattuşili dönemindeki kadar, barış ortamına ihtiyaç duyulmaktadır. Dünya savaşları, bölgede devam eden çatışmalar ve nihayetinde bugün Suriye'deki iç karışıklıklar, bölgedeki bilimsel faaliyetler başta olmak üzere, "yaşamaya" dair pek çok özgürlüğü ortadan kaldırmıştır. Bu konuda elbette söylenebilecek çok söz vardır, fakat ben tezimin son cümlesini Mustafa Kemal Atatürk'ün "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" sözleriyle bitirmek isterim.

Anahtar Kelimeler: Tarihi Coğrafya, Yerleşim Yerleri, Konum, Hitit, Suriye, Ugarit, Emar, Aštata, Karkamış, Siyannu, Ušnatu, Amurru, Mukış, Nuhašše, Niya, Katna, Tunip.

ABSTRACT

The geography of Syria, with its rich and diverse structure, presents a valuable mosaic through both its natural and cultural elements. The geography of Syria reflects this diversity, with its land ranging from the port of cities on the Mediterranean coast in the west, to the Ansariya Mountains that separates the coast from the interior, from the fertile valleys of the Orontes River to the marshy region formed by this river, and to the Euphrates River, part of which is covered by the Great Syrian Desert. Syria became a political, commercial and cultural center in ancient times with all these features. Powerful kingdoms such as Mukish, Ugarit, Ušnatu-Siyannu, Amarna, Qatna, Nuhashe, Niya, Aštata and Carchemish found the opportunity to rise in these lands. After the Hittites took control of these kingdoms, that is, the geography of Syria, between the 14th and 12th centuries BCE, it is seen that the Hittite State turned into a great empire.

Information about Mukish, one of the important kingdoms in this lands, is mentioned especially in Hittite and Ugarit documents due to its location and historical roles. Border disputes occurred between Mukish, whose center is today's Tell Atchana, and its neighbor Ugarit, and these disputes were resolved by the decree of Mursili II (CTH 64). In the document, Ugarit's interests were mostly taken into account and many border towns were taken from Mukish. One of the significant settlements of Mukish, Ariyante, is known as the border fortress of the kingdom. Ariyante, that exact location is unknown and sought around Niya and Tunip, must have been part of Mukish's defense line. Another important archaeological site thought to be within the territory of Mukish is Tell Afis, located approximately 15 km near modern Idlib. Findings from this mound indicate Hurrian influence and that this place was ruled by Hittite officials with the title *EN KURTI*. Despite the discovery of Hittite and Anatolian hieroglyphic seals, the ancient name of Tell Afis is not yet known.

Ugarit, which became one of the most important kingdoms of the Late Bronze Age and was settled in Ras Shamra, played significant economic and political roles in the eastern Mediterranean with its ports and commercial activities. Information about Ugarit's ports is largely obtained from Ugarit documents. According to the data from these documents, the locations of Ugarit's ports are being determined. For instance, the port of Atallig is linked to today Kal'at er-Rus, while the port of Gibala is associated with Tell Tweini, the port of Ma'hadu with Minet el-Beida, the port of Rā'su with Ras Ibn Hani, the port of Sinaru with Isa Bayli, and the port of Šuksi with Tell Sukas. In the decree of Mursili II (CTH 64), important towns within the borders of Ugarit are listed in detail. Settlements such as Agimu, [∞]Apsuna, [∞]Armanu, [∞]Armu, Arruva, Bītu-huli(we), [∞]Enu-Maka(yu), Halbu Hazzi/ Šapuni, Huri-Šubū[∞]i, [∞]Ilištam'u, Magdala, Mulukku, Napšati, Paneštayu, Suladu, Šalma, Ullamu, Yadba, Yarqānu, Zimmaru are given as Ugarit's border towns. Additionally, places such as Mount [∞]Ayala, Mount Birzihe, Mount Hešmarašu, Mount Pithana, the Hunduraši River, and Himullu Island are also included within Ugarit's territory. Although the exact locations of many of these settlements remain unknown, some evaluations have been made.

The Siyannu-Ušnatu Kingdom, which had a different place within the political structure of the Late Bronze Age, became a regional figure by separating from the Kingdom of Ugarit upon its request. This kingdom, located between the kingdoms of Ugarit and Amurru and around Tell Siyannu and Tell Daruk, frequently complained about border violations in Ugaritic records. Among these records, RS 19.41 lists the names of settlements belonging to the Siyannu-Ušnatu Kingdom. Places such as Gimani, Lašabu, Silla, Dumat-Qidši, Murša, Galilu-Tukiya, Ura, Qimši, Šaba'il, Ša'a, Mardušu, Ammešabe, Armelu, and Mara'il are located within the borders of Siyannu-Ušnatu. It appears that many of these towns were also inhabited by citizens of Ugarit.

The Land of Amurru is considered one of the significant political entities in the geography of the Levant during the Late Bronze Age. Since the kingdom's archive has not yet been discovered, information about it relies on Ugaritic, Hittite, and Amarna documents. The Hittite kings sought to strengthen their dominance in this region through treaties with four different kings of Amurru. Šumur, thought to be the capital of the country, was located at present Tell Kazel and is likely the place later referred to as the city of Amurru. Additionally, settlements such as Irqata, Ullaza, and Tunip were incorporated into the Land of Amurru and probably remained under its control. Irqata is associated with the Tell Arqa mound on the banks of the Nahr el-Berid, while Tell Hanah, al-Aabde near the Nahr el-Berid, and Tell Kastina are suggested for Ullaza's location. For Tunip's location, the general consensus points to Tell Ašarneh, and the Tunip included towns such as Iripa, Širina, Hašašar, Bi^cru, and Ishanigga. It is likely that Tunip, along with these towns, came under Amurru's rule.

Information about the early periods of the Kingdom of Qatna is obtained from the Mari archives. The Amarna correspondence and Hittite records contain critical data on the history of Qatna during the time when Suppiluliuma I began his control over Syria. Several documents found at the Tell Mishrife mound, also provide some clues about its political process. Accordingly, these documents, the existing records indicate that the King of Nuhašše, Adad-Nirari, once brought Qatna under his influence. Moreover, Qatna documents provide access to the names of some settlements associated with this kingdom. While no information is available regarding the location of Lilina, one of these settlements, a letter from the period of King Adad-Nirari (MSH02G-i380) mentions the city of Tukad/t^t, which is noted to be near the Lebanon Mountains. Another Qatna town mentioned in Hittite and possibly Mari sources, Mušunni(ya), remains largely unidentified in terms of its location.

The first written records regarding the Kingdom of Nuhašše, which was once part of the Kingdom of Yamhad, are found in Egyptian and Ugarit documents. Findings derived from

these texts suggest that Nuhašše likely had an administrative area that included part of the Syrian Desert and encompassed smaller administrative units. Undoubtedly, there were many more settlements within the borders of the Land of Nuhašše. However, in the light of written documents, the most important known settlements are understood to be the cities of Arahtu and Ukulzat. The city of Arahtu must have been a place ruled by a local official or tribal leader subordinate to Nuhašše. This city is identified with Ariha, located near modern Idlib, particularly due to phonetic similarity. Ukulzat, proposed by some scholars as the capital of Nuhašše, is associated with the Tell Sakka mound.

The Kingdom of Niya, which occupied a small but notable place in the geography of the Ancient Near East, is one of the states about which the least information is known due to the limited availability of written records and archaeological findings. The city of Niya, the center of this small state, is identified with the today's mound of Kal'at al-Mudig, known as Apamea in the classical period. Basic information about the geography of the Kingdom of Niya largely relies on Egyptian sources. The term "Sea of Niya" in Egyptian texts refers to Lake Apamea and the wetland where the Ghab marshes are located. This has led to the search for the Niya region in this area. After coming under Hittite rule, the land of Niya was recorded as a tax-paying region during the reign of Hattusili III. More information is needed regarding Niya's historical role, geography and exact location.

The Land of Aštata, located in the Middle Euphrates region, is mentioned in Hittite records as a neighbor to Halpa, Karkamish, and the Mitanni Kingdom. The city of Aštata, which has been the subject of much debate, is identified with Meskene, better known as Emar, and it is believed that these two names refer to the same place. The place name Aštata is mentioned in only two of the cuneiform documents recovered from the Meskene. Although Meskene is currently the strongest candidate for the location of Aštata, more written records are needed for confirmation. In the treaty text between the Hittite King Suppiluliuma I and

Šattivaza (CTH 51), Ahuna, Ekalte, and Terqa are stated to be within the borders of the Land of Aštata. Of these cities, Ahuna is known from Old Babylonian documents and is identified with the Tell es-Seman on the banks of the Balih River. Ekalte, on the other hand, is associated with Tell Munbaqa, and this connection is supported by written documents uncovered at the mound. Even though the city of Terqa, identified with Tell Ašara located 30 kilometers downstream of the confluence of the Habur and Euphrates Rivers, is mentioned as part of Aštata, it is located quite far from Aštata's borders. Therefore, it has been suggested that there might be another Terqa near the Balih River. The debate over whether Aštata was a country or simply a regional designation continues. If Aštata is considered a country, its borders must have changed significantly after it came under Hittite control. The southern part of the Aštata region falling under Assyrian and Babylonian control and the lack of any Hittite administrative presence south of Tuttul constitute as evidence for this situation. Additionally, there is no direct evidence of the dominance of Emar or Aštata in the region in documents from either Meskene or Tell Munbaka. The only document providing information about Aštata's historical geography and its borders is the treaty between Suppiluliuma I and Šattivaza.

The city of Carchemish is mentioned in many records as one of the most important locations in the Ancient Near East. This ancient city, located on the today Turkey-Syria border, is being uncovered through archaeological studies in the upper city area situated in Gaziantep Province. The layers belonging to the Iron Age have been unearthed, while records from the Late Bronze Age are still awaiting discovery. Nevertheless, existing Hittite documents clearly highlight the critical role that the city of Carchemish played in ensuring Syrian domination. The treaty between Suppiluliuma I and Šattiwaza is an important document in terms of determining the places within the sovereignty of the Kingdom of Carchemish. Mazuvati, one of the places left to Carchemish in this treaty is associated with Tell Ahmar,

also known as Til-Barsip during the Neo-Assyrian period. However, there are no concrete clues regarding the locations of the other Carchemish cities, Murmurik and Šipri. Another settlement mentioned in the agreement as being within the borders of Carchemish is Šurun. The most suitable candidate for the location of this settlement is Sārin (Zağiye), situated 22 km south of Gaziantep.

After the Hittites established dominance in the region, a management system from the smallest settlements to vassal kingdoms was adopted. The kings of Carchemish made significant contributions to the execution of this multi-layered system. However, documents are insufficient to elucidate the locations of settlements or the regions in which it is known names at least. Determining the boundaries and settlements of all these kingdoms requires archaeological research, and for such research, the region of Syria needs an environment of peace as much as during the reign of Hattusili III. World wars, ongoing conflicts in the region, and ultimately the current internal turmoil in Syria have eliminated many freedoms related to "living," especially scientific activities in the region. There is, of course, much more that can be said on this matter, but I would like to conclude my thesis with the words of Mustafa Kemal Atatürk: *"Peace at home, peace in the world"*.

Keywords: Historical Geography, Settlements, Location, Hittite, Syria, Ugarit, Emar, Aštata, Carchemish, Siyannu, Ušnatu, Amurru, Mukiš, Nuhašše, Niya, Qatna, Tunip.